

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI**

**MUHASEBE HATA VE HİLELERİNİN
ÖNLENMESİNDE BAĞIMSIZ DENETİMİN ROLÜ VE
ETKİNLİĞİ: BİR UYGULAMA**

DOKTORA TEZİ

TUBA DERYA BASKAN

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. EKREM YILDIZ

KIRIKKALE 2013

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Doktora tezi olarak hazırladığım “Muhasebe Hata Ve Hilelerinin Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü Ve Etkinliği: Bir Uygulama” adlı çalışmamı, ilmi, ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Tuba DERYA BASKAN

ÖZET

Bir ülke ekonomisinin etkinliğinde en önemli etmenlerden biri o ülkede var olan işletmelerin başarısıdır. İşletmelerin başarılı olabilmesi için yapılması gerekenlerden biri denetim ve muhasebe tekniklerinin uygun kullanılmasıdır. Muhasebe sistemi, işletme faaliyetlerinin Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun şekilde düzenlenmesini hedeflemektedir. Ayrıca kayıt dışı ekonominin engellenmesi ve vergi kaçakçılığının önlenmesinde muhasebe sisteminin tutarlı şekilde işlemesi önemlidir. Bunlar da ancak düzgün işleyen muhasebe düzeni ve muhasebenin etkili bir şekilde denetimi ile mümkündür. İşletmeler bunun için de bağımsız denetim firmalarından yoğun bir şekilde yardım almaya başlamışlardır.

Bağımsız denetim, işletmelerin genel kabul görmüş denetim standartlarına göre finansal tabloların hazırlanıp hazırlanmadığını ve muhasebenin uygun şekilde kullanılarak gerçek durumu yansıtıp yansıtmadığını tespit etmektedir. Aynı zamanda bağımsız denetim firmaların finansal tablolarının uygunluğunu tespit ederken, muhasebede yapılan hata ve hileleri belirlemede ve önlemede etkin olmaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın ilk aşamasında muhasebe hata ve hilelerinin kavramsal yapısına bakılmış, bu hata ve hilelerin nerelerde ve ne şekilde ortaya çıktığı ele alınarak, küresel ölçekte etkili muhasebe ve denetim skandalları ile şirket iflasları incelenmiştir. Sonrasında bağımsız denetim kurumlarının dünyada ve ülkemizdeki gelişimi, gerekliliği, karşılaştıkları sorunlar, bağımsız denetim kurumları ile oluşturulan düzenlemeler ve etkileri, hukuki ve idari sorumlulukları incelenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda denetimin etkili olabilmesi için işletmelerin izledikleri yollar incelenmiş ve uygulanan yaptırımlara bakılmıştır. Sonraki aşamada ise, bağımsız denetim firmalarının etkinliğini daha güvenilir şekilde ölçebilmek adına bağımsız denetim firmalarıyla çalışma zorunluluğu olan Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerde yapılan anket uygulaması ile konuya ilişkin algılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Verilere ulaşıldıktan sonra korelasyon, frekans analizi ve faktör analizi istatistik yöntemleri ile bulgular yorumlanmış, sorunlar ortaya konmuş ve çözüme yönelik öneriler sunulmuştur.

ABSTRACT

One of the most important factors that contributes to a country's economic efficiency is the achievement of the companies in that country. One of the things required to be a successful company is to apply auditing and accounting techniques properly. The accounting system aims to conduct the companies' operations in consistent with Generally Accepted Accounting Rules. Furthermore, performing accounting system properly is important to eliminate informal economy and tax fraud. These can be only possible with an orderly accounting system and efficient auditing accounting system. For this reason, companies have started to receive support from independent auditing firms.

Independent auditing confirms whether the companies prepare their financial statements according to generally accepted auditing standards and use accounting system properly to reflect the reality. At the same time, independent auditing, confirming financial statements' consistency, is effective in determining and eliminating errors and fraud.

Within this framework, at the beginning of this study the concept of fraud and error is examined, where and how they rises is addressed and accounting and auditing scandals and bankruptcies in global scale are discussed. Later, the development of independent auditing companies in the World and in Turkey; the necessity of them; the problems they face with; legal infrastructure for them; and their legal and administrative responsibilities are studied. Besides, the methods employed for an effective auditing are analyzed and sanctions implemented are probed. After that, in order to quantify the efficiency of independent auditing firms more reliably, a survey is implemented to the companies that are traded at Istanbul Stock Exchange and have the obligation to work with independent auditing firms, searching for their perceptions about independent auditing. After collecting the data, through statistical methods such as correlation, frequency analysis and factor analysis, the findings are commented; problems are determined and suggestions are offered.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
EKLER LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xv
ÖNSÖZ	xvii
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM HATA VE HİLE KAVRAMLARI: MUHASEBEDE HATA VE HİLELERİNİN OLUŞMASI, YÖNTEMLERİ ve SONUÇLARI

1.1.	Muhasebede Hata	5
1.1.1.	Türkiye Muhasebe Standartlarında ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarında Hata Kavramı	5
1.1.2.	Sermaye Piyasası Kurul'una Göre Muhasebede Hata Kavramı	6
1.1.3.	Muhasebede Meydana Gelen Hata Şekilleri	6
1.1.3.1	Matematik hataları	7
1.1.3.2	Kayıt Hataları	7
1.1.3.3	Nakil Hataları	7
1.1.3.4	Unutma ve Tekrar Kaydetme	8
1.1.3.5	Bilanço hataları	8
1.1.4.	Muhasebede Meydana Gelen Hataların Düzeltilmesi	9
1.2.	Muhasebede Hile	10
1.2.1.	Muhasebe Hilesi Kavramı	10
1.2.2.	Hile Üçgeni	12
1.2.2.1	Baskı Unsuru	13
1.2.2.2	Fırsat Unsuru	14
1.2.2.3	Haklı Gösterme Unsuru	14
1.2.3.	Muhasebe Hilesi Yapılmasının Amaç ve Unsurları	15
1.2.4.	Muhasebede Meydana Gelen Hileler	16
1.2.4.1	Yolsuzluklar	20
1.2.4.2	Varlıkları Kötüye Kullanma	23
1.2.4.2.1	Nakit Varlıklara İlgili Hileler	26
1.2.4.2.1.1.	Hırsızlık	27
1.2.4.2.1.2.	Kayıtlardaki Haksız Kazanç	30
1.2.4.2.1.3.	Hileli Harcamalar	33
1.2.4.2.1.3.1	Faturalardaki Hileler	35

	1.2.4.2.1.3.2	Maaş Hileleri	38
	1.2.4.2.1.3.3	Çek Hileleri	39
	1.2.4.2.1.3.4	Giderlerin Geri Ödenmesindeki Hileler	41
	1.2.4.2.1.3.5	Kayıtlı Harcamalardaki Hileler	43
	1.2.4.2.2.	Stoklar ve Diğer Bütün Varlıklarla İlgili Hileler	43
1.2.4.3		Hileli Raporlar	48
	1.2.4.3.1	Hileli Finansal Raporlar	49
	1.2.4.3.1.1.	Dönemsel Farklılıklar	53
	1.2.4.3.1.2.	Fiktif Gelirler	56
	1.2.4.3.1.3.	Örtülü Borç ve Harcamalar	59
	1.2.4.3.1.4.	İşletme Borç ve Giderlerinin Saklanması	59
	1.2.4.3.1.5.	Yanlış ve Tam Açıklanmayan Beyanlar	60
	1.2.4.3.1.6.	Varlıkların Yanlış Değerlemesi	61
	1.2.4.3.1.6.1.	Ticari Alacaklar	62
	1.2.4.3.1.6.2.	Maddi Duran Varlıklar	63
	1.2.4.3.1.7.	Diğer Hata ve Hileler	65
	1.2.4.3.1.7.1.	Menkul Kıymet ve Mali Duran Varlıklarda Hata ve Hileler	65
	1.2.4.3.1.7.2.	Öz Kaynak Hesap Grubu İle İlgili Hata Ve Hileler	66
	1.2.4.3.1.7.3.	Sonuç Hesaplarının Fazla veya Eksik Kaydedilmesi	67
	1.2.4.3.1.7.4.	Şirket Evliliklerindeki Hileler	68
	1.2.4.3.1.7.5.	Karşılıkların Yanlış Değerlendirilmesi	69
	1.2.4.3.1.7.6.	Bilgisayar Kayıtlarındaki Hileli Kayıtlar	70
	1.2.4.3.1.7.7.	Türev Araçları İle İlgili Hileler	71
	1.2.4.3.1.7.8.	Giderlerin Uygunsuz Şekilde Aktifleştirilmesi	71
1.3.		Hata Kavramı ile Hile Kavramı Arasındaki Farklar	72
1.4.		Hata ve Hilelerin Tespitine Yardımcı Olacak Göstergeler ve Sonuçları	74
1.5.		Muhasebe Hata ve Hilelerine Dayalı Olarak Ortaya Çıkan Küresel Ölçekte Etkili Muhasebe ve Denetim Skandalları ve Şirket İflasları	76

II. BÖLÜM
MUHASEBEDE HATA VE HİLELERİNİ ÖNLEMEDE BAĞIMSIZ
DENETİMİN ETKİNLİĞİ VE SORUMLULUKLARI

2.1.	Kavramsal Çerçeve; Bağımsız Denetim	80
2.2.	Kaynak Güvenilirliği ve Bağımsız Denetimde Makul Güvence Kavramı	82
2.3.	Bağımsız Denetimin Dünyadaki ve Türkiye’deki Gelişimi	84
2.3.1	Bağımsız Denetimin Dünyadaki Gelişimi	84
2.3.2	Bağımsız Denetimin Türkiye’deki Gelişimi	91
2.4.	Bağımsız Denetimin İşletme Açısından Gerekliliği ve Sorumlulukları	95
2.5.	Bağımsız Denetim Kurumlarının Çalışmalarındaki Sorunlar	100
2.5.1	Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarını Şirketlerin Uygulamaması	100
2.5.2	İç Denetimin Bağımsız Denetimin Etkinliğini Artırmadaki Rolünün Önemsizliği	103
2.5.3	Denetçi Rotasyonunun Eksikliği	105
2.5.4	Temsil (Asıl-Vekil) Sorunu	105
2.6.	Finansal Bilgi Kullanıcılarının Denetim Algıları İle Oluşan Beklenti Farklılıkları	106
2.7.	Bağımsız Denetimin Etkinliğini Artırmak İçin Oluşturulan Düzenlemeler ve Etkileri	107
2.7.1	SEC ve Sarbanes-Oxley Kanunu ile Yapılan Değişiklikler	108
2.7.2	SAS No:99 Standardı İle Meydana Gelen Hile Denetçiliğindeki Değişiklikler	112
2.7.3	Avrupa Birliği Tarafından Yapılan Bağımsız Denetim Hakkındaki Düzenlemeler	115
2.8.	Bağımsız Denetim Kurumlarının Hukuki ve İdari Sorumlulukları	116
2.8.1	Türkiye’de Bağımsız Denetim Kurumlarının Sorumluluğu	116
2.8.1.1.	Bağımsız Denetim Kurumlarının Hukuki Sorumluluğu	116
2.8.1.2.	Bağımsız Denetim Kurumlarının İdari Sorumluluğu	119
2.8.2	Bağımsız Denetim Kurumlarının Bazı Ülkelerdeki Hukuki ve İdari Sorumlulukları	120
2.8.2.1.	ABD’de Bağımsız Denetimin Hukuki ve İdari Sorumluluğu	120
2.8.2.2.	Bazı Avrupa Ülkelerinde Bağımsız Denetimin Hukuki ve İdari Sorumluluğu	122
2.9.	Bağımsız Denetim Kurumlarının Müşteriler ve Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu	123
2.9.1.	Müşterilere Karşı Sorumluluk	123
2.9.2.	Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluk	125
2.10.	Sermaye Piyasaları Mevzuatına Göre Bağımsız Denetim Kurumlarının Hata ve Hileleri Ortaya Çıkarmadaki Sorumluluk Şekli	127
2.11.	Bağımsız Denetim Kurumlarının Denetimlerini Etkili Kılmak İçin İzlediği Yollar	129

2.11.1.	Denetçi Rotasyonu	129
2.11.2.	Müşteri İşletmenin Önceki Denetçisinden Bilgi Edinme	130
2.11.3.	Muhasebe Standartlarına Olan Bağlılık	130
2.11.4.	Müşteri İşletmenin Ayrıntılı İncelenmesi	131
2.11.5.	Hile Önleme Programları	132
2.11.7.	Hileye Duyarlılık Analizi	132
2.11.8.	Zarar Gören Müşterinin Kusuru	134
2.12.	Finansal Raporlamalardaki Yanlış Bildirimler Nedeniyle Bağımsız Denetçilere Yönelik Yaptırımlar	135

III. BÖLÜM

MUHASEBE HATA VE HİLELERİNİN ÖNLENMESİNDE BAĞIMSIZ DENETİMİN ETKİNLİĞİNİN VE ROLÜNÜN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

3.1.	Bağımsız Denetimin Etkinliğini ve Rolü İle İlgili Çalışmalar	139
3.1.1.	Bağımsız Denetimin Etkinliğini ve Rolünü Ölçen Yurt Dışı Çalışmalar	139
3.1.2.	Bağımsız Denetimin Etkinliğini ve Rolünü Ölçen Yurt İçi Çalışmalar	144
3.2.	Araştırmanın Konusu ve Önemi	147
3.3.	Araştırmanın Amacı	148
3.4.	Araştırmanın Kapsamı	149
3.5.	Araştırmanın Yöntemi	149
3.7.	Araştırmanın Hipotezleri	151
3.8.	Araştırma Yapılan Şirketlerin Demografik Özellikleri	152
3.9.	Genel Anlamda Muhasebe Hata ve Hilelerinin Bulunmasında Kullanılan Finansal Araçlar	154
3.10.	Varlıkların Kötüye Kullanılmasında Kullanılan Finansal Araçlar	156
3.11.	Haksız Edinimde Kullanılan Finansal Araçlar	157
3.12.	Finansal Tablolardaki Hile Şekilleri	157
3.13.	Finansal Tablolardaki Hata Ve Hilelerin Şekillerinin Ortaya Çıkarılmasında Bağımsız Denetim Firmalarının Kullandığı Teknikler	158
3.14.	Denetimin Etkinliğinin Artırılması İçin Yapılanlar	159
3.15.	Araştırma Hipotezlerinin Analizinin Sonuçları	161
3.16.	Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliğinin ve Sorumluluğunun Artırılması	164
	Sonuç ve Değerlendirme	184
	Kaynakça	191
	Ekler	218
	Özgeçmiş	241

TABLolar LİSTESİ

Tablo1	: İşletmelerde Hile Türlerinin Yüzdelik Dağılımı	18
Tablo2	: İşletmelerdeki Hile Gruplarının Maliyeti	19
Tablo3	: Yolsuzluk Şekillerinin Oransal Dağılımı	22
Tablo4	: Nakit Varlık Hileleri	26
Tablo5	: Nakit Varlık Hilelerinin Maliyeti	27
Tablo6	: Hileli Harcamalar	34
Tablo7	: Hileli Harcamaların Maliyetleri	34
Tablo8	: Denetimin Tarihsel Gelişimi	86
Tablo9	: Şirketlerin Faaliyet Süreleri	152
Tablo10	: Ankete Cevap Verenlerin Mesleki Unvanlarına Göre Dağılımı	153
Tablo11	: Şirketlerin Halka Açıklık Oranına Göre Dağılımı	153
Tablo12	: Şirkette Çalışan Sayısına Göre	154
Tablo13	: Hata ve Hilelerin Belirlenmesinde Yararlanılan Araçlar	155
Tablo14	: Varlıkların Kötüye Kullanılması	156
Tablo15	: Haksız Edinimi Önlemede Kullanılan Yollar	157
Tablo16	: Hile Şekilleri	158
Tablo17	: Bağımsız Denetim Firmalarının Kullandıkları Teknikler	159
Tablo18	: Denetim Etkinliğinin Artırılması İçin Yapılan Çalışmalar	160
Tablo19	: Faaliyette Bulunulan Süre İle Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği	161
Tablo20	: Meslek Ünvanı İle Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği	161
Tablo21	: Firmaların Hata ve Hilelerden Aldığı Cezalar ile Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği	161
Tablo22	: Halka Açıklık Oranı ile Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği	162
Tablo23	: İşletmede Çalışan Sayısı ile Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği	162
Tablo24	: İşletmelerin Bağımsız Denetim Hizmeti Alması ile Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği	162
Tablo25	: İşletmenin İç Denetim Fonksiyonu ile Bağımsız Denetim Fonksiyonu Arasındaki İlişki	163
Tablo26	: Müşteri İşletmenin Hukuki Sorumluluğu İle Bağımsız Denetim Kurumlarının Hukuki Sorumlulukları	163
Tablo27	: Müşteri İşletmelerin Aldıkları Cezalar İle Bağımsız Denetim Kurumlarının Aldıkları Cezalar	163

Tablo28	: Müşteri İşletmelerin Talep Ettiği Denetçi Rotasyonu ile Bağımsız Denetim Kurumlarının Uyguladıkları Rotasyon Arasındaki Rotasyon Arasındaki İlişki	164
Tablo29	: Faktör Analizi Sonuçları	165
Tablo30	: Faktörlerin Değişkenlere Göre Analizi	169
Tablo31	: Faktör 1 Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki	170
Tablo32	: Faktör 1 Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Mesleki Ünvanı Arasındaki İlişki	171
Tablo33	: Faktör 1 Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki	171
Tablo34	: Faktör 1 Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki	171
Tablo35	: Faktör 2 Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma ile Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki	172
Tablo36	: Faktör 2 Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma ile Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki	172
Tablo37	: Faktör 2 Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma ile Halka Açıklık Arasındaki İlişki	173
Tablo38	: Faktör 2 Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma ile Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki	173
Tablo39	: Faktör 3 Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki	174
Tablo40	: Faktör 3 Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ve Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki	174
Tablo41	: Faktör 3 Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki	174
Tablo42	: Faktör 3 Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki	173
Tablo43	: Faktör 4 İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki	173
Tablo44	: Faktör 4 İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi ve Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki	176
Tablo45	: Faktör 4 İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki	176

Tablo46	: Faktör 4 İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki	176
Tablo47	: Faktör 5 Denetim Firmasının İtibarı ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki	177
Tablo48	: Faktör 5 Denetim Firmasının İtibarı ve Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki	178
Tablo 49	: Faktör 5 Denetim Firmasının İtibarı ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki	178
Tablo 50	: Faktör 5 Denetim Firmasının İtibarı ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki	178
Tablo 51	: Faktör 6 Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki	179
Tablo 52	: Faktör 6 Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması ve Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki	179
Tablo 53	: Faktör 6 Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki	179
Tablo 54	: Faktör 6 Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki	180
Tablo 55	: Faktör 7 Denetçilerin Tecrübesi ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki	180
Tablo 56	: Faktör 7 Denetçilerin Tecrübesi ve Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki	181
Tablo 57	: Faktör 7 Denetçilerin Tecrübesi ve Açıklık Arasındaki İlişki	181
Tablo 58	: Faktör 7 Denetçilerin Tecrübesi ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki	181
Tablo 59	: Faktör Boyutları Açısından Analiz Sonuçları	182

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1	: Hile Üçgeni	13
Şekil 2	: Yolsuzluk Yöntemleri	21
Şekil 3	: Varlıkları Kötüye Kullanma	25
Şekil 4	: Hileli Raporlar	49
Şekil 5	: İç Denetçilerin Yetki ve Sorumlulukları	104

EKLER LİSTESİ

EK- 1 :	Anket Formu	218
EK- 2 :	Finansal Tablolardaki Hile Risk Türleri	226
EK- 3 :	Sermaye Piyasasında 2013 Yılı İtibarıyla Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğdeki Değişiklikler	233

KISALTMALAR

- AAER: SEC Muhasebe ve Denetim Yaptırım Bildirisi
- AB: Avrupa Birliği
- ABD: Amerika Birleşik Devleti
- ACFE: Amerikan Hile İnceleme Birliği
- AICPA: American Institute of Certified Public Accountants - Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Kurumu
- ASOSAI: Aşya Yüksek Denetim Kurumları Teşkilatı
- BDDK: Bankacılık Devlet Denetleme Kurumu
- BIST: Borsa İstanbul
- CEE: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
- CPA: Certified Public Accountants- Sertifikalı Muhasebe Kurumu
- EPDK: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
- FASB: Financial Accounting Standards Board - Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu
- FEE: Federation des Experts Comptables Europeens- Avrupa Muhasebeciler Federasyonu
- GAPP: Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri
- GVK: Gelir Vergisi Kanunu
- KDV: Katma Değer Vergisi
- PCAOB: The Public Company Accounting Oversight Board- Halka Açık Şirketlerde Muhasebe Gözetim Kurulu
- PWC: Pricewaterhouse Coopers Denetim ve Danışmanlık Şirketi
- IAASB : Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu
- IASB: International Accounting Standards Board- Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu
- IFAC: International Federation of Accountants Committee
- SAS: Statement of Auditing Standards- ABD Denetim Standardı
- SOX: The Sarbanes-Oxley Act- Sarbanes-Oxley Yasası
- SEC: Securities Exchange Commission- Amerika Menkul Kıymetler Ticaret Komisyonu
- SPK: Sermaye Piyasası Kurulu

TCK:Türk Ceza Kanunu

TFRS: Uluslar arası Finansal Muhasebe Standartları

TMS: Türk Muhasebe Standartları

TMUDESK: Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu

TÜDESK: Türkiye Denetim Standartları Kurulu

TÜRMOB: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali
Müşavirler Odaları Birliği

TTK. Türk Ticaret Kanunu

UMS: Uluslar arası Finansal Muhasebe Standartları

VUK: Vergi Usul Kanunu

ÖNSÖZ

“Muhasebe Hata ve Hilelerinin Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Etkinliği: Bir Uygulama” adlı bu çalışma ile işletmelerle ilgisi olan bilgi alıcılarının yanlış bilgiler almasına neden olan muhasebe hata ve hileleri saptanmış, bunlara karşı alınması gereken tedbirler ortaya konulmuş ve bağımsız denetimin muhasebe hata ve hilelerini önlemedeki anlamlı ilişkisi saptanmıştır. Muhasebe hata ve hilelerinin sebep olduğu sonuçların boyutları çerçevesinde bağımsız denetim kurumlarının bunları önlemedeki etkinliğinin incelendiği bu çalışmanın uygulama alanındaki eksikliklere ışık tutabilmesine, literatüre ve akademik çalışmalara biraz olsun katkı bulundurmasını ümit etmekteyim.

Bu çalışmanın tamamlanmasında bana yol gösteren çok değerli hocam Prof. Dr. Ekrem YILDIZ'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın her aşamasında sabırla tahammül gösterip takip eden, akademik bilgi ve tecrübe yönünden desteklerini ve bilgilerini esirgemeyen çok değer verdiğim Prof.Dr. Ramazan AKTAŞ ve Doç.Dr. Suphi ASLANOĞLU hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım. Tezimin istatistiki kısmında ve tabloların yerleşimi konusunda bana çok yardımcı olan arkadaşlarım Ahmet Buğra HAMŞİOĞLUNA ve Fatma ÖZTÜRK'e teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamda beni tanımamasına rağmen tesadüf sonucu benzer tez konularını aynı zamanlarda çalıştığımızı fark ederek ulaştığım ve bana kaynak konusunda çok yardımcı olan Canol KANDEMİR hocama da akademik paylaşımlara açık olması yönünden örnek teşkil edilecek davranışı sebebiyle teşekkürleri sunarım. Aynı zamanda akademisyen arkadaşlarım Gökçehan KAÇMAZ BALCI, İlkut Elif KANDİL GÖKER ve Hilal BÜKE SÖKMEN'e beni çalışmalarım sırasında motive ettikleri için teşekkürü borç bilirim. Ayrıca benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşim Oğuz BASKAN'a, doktora yapma aşamalarının hepsinde benim ilgimden mahrum kalarak bana destek olduğunun farkında olmayan kızım Zeynep Duru BASKAN, oğlum Yaman BASKAN'a ve kızımın bakımı ile ilgilenen çok değerli ailem ve eşimin ailesine gösterdikleri ilgi, sabır ve desteklerinden dolayı en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu tez çalışması Kırıkkale Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Birimi tarafından desteklenmiş olup, proje numarası 2011/1'dir.

Tuba DERYA BASKAN

GİRİŞ

Toplumlar gelişip büyüdükçe yapılan işlemlerin nitelikleri karmaşıklaşmakta, sayıları artmakta ve bilgi kullanıcılarına sunulan bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği önem kazanmakta dolayısıyla işletmecilik dünyasında güven kavramı daha sık telaffuz edilir hale gelmeye başlamaktadır. Günümüzde işletme yöneticileri, yaşanan krizler ve dünya buhranları neticesinde ortaya çıkan gelir düşüklüğü, ekonomik ve sosyal alanda hızla meydana gelen değişimler sonucu yaşanan iflaslar neticesinde denetime daha çok önem vermeye başlamışlardır.

İşletmelerin finansal tablolarındaki bilgilerin doğru, açık, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir, ihtiyaca uygun ve güvenilir olması finansal bilgi kullanıcılarının talep ettiği bir durumdur. Finansal tablolarda sonradan yapılan düzenlemeler, yolsuzluklar, maskelemeler ve hileler önemli bir kesim üzerinde ciddi zararlara neden olmaktadır. Yatırımcılar, satıcılar, çalışanlar, borç verenler, devlet ve kamuoyu, kaynaklarının yanlış yerlere aktarılmasından ciddi zararlar görmektedirler. Muhasebede yapılan hata ve hileler hem finansal bilgi kullanıcılarını yanıltmakta, hem de işletmenin itibarını uzun vadede zedelemektedir. Finansal tabloların raporlanması sürecine alt kademe çalışanlarından üst kademe çalışanlarına kadar herkes katılmaktadır. Aynı zamanda iç denetçiler, bağımsız denetçiler ve denetim komitesi de bu sürecin içinde yer almaktadır.

İşletme yönetimi, finansal raporların doğrulanmasında ve güvenilirliğinin ölçülmesinde çoğunlukla iç kontrol sistemini kullanırken, işletme dışındaki bilgi kullanıcıları ise bağımsız denetim kurumlarının çalışmalarıyla işletmelere ne kadar güvenebileceklerine karar vermektedirler. Bağımsız denetim firmaları çalışmalarını yaparken iç denetim birimlerinden çalışmalarından yararlanmakta, dolayısı ile her iki birim de finansal raporlama sürecinin başarılı olmasında rol oynamaktadır.

Finansal raporlamadaki başarısızlık ve dünyaca tanınmış şirketlerin muhasebe işlemlerinde yapılan yolsuzluklar neticesinde şirket iflasları uluslararası finans piyasasında çok geniş yankılar uyandırmıştır. 2001 yılından itibaren ABD’de başlayan muhasebe skandalları ABD’nin en büyük yedinci şirketi olarak gösterilen enerji devi Crossing, Dynogy, Royald Ahold ve Parmalat, Carme, Kmart, Tyco International,

Xerox gibi tanınmış diğer şirketlerle devam etmiştir. Yaşanan bu krizlerden sonra denetçilerin görüşleri ve bunların doğruluğu konusunda ciddi güven eksikliği oluşmuştur. İşletme çalışanlarının yaptıkları muhasebe hata ve hileleri ve bağımsız denetçilerin gerek bilerek gerek bilmeden bunu ortaya çıkarmamaları, ülke ekonomileri üzerinde çok ciddi zararlar meydana getirmiş ve bu da güven unsurunu önemli oranda etkilemiştir. Şirketler ve finansal bilgi kullanıcıları bağımsız denetim firmalarında yaşanan iflaslar neticesinde güvenlerini kaybetmişlerdir. Ancak, kaybedilen güvene rağmen şirketler bu denetim hizmetinden yararlanmaktan vazgeçmemişlerdir. Şirketler ve finansal bilgi kullanıcıları tarafından doğru ve güvenilir bilgilere olan ihtiyacın giderek artması, bağımsız denetim kurumlarının daha etkili çalışması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle de bilgi kullanıcılarının bağımsız denetim kurumlarına olan güvenin oluşabilmesi için bazı yeni düzenleyici yaptırımlar konulmuştur. Aynı zamanda denetim ile ilgili düzenlemeler yeniden gözden geçirilerek değişiklikler yapılmıştır. Dünyada ve ülkemizde muhasebe hata ve hilelerini önlemek amacı ile bağımsız denetçilerin hukuki yaptırımları zamanla daha da artarak hukuki ve cezai sorumlulukları daha ayrıntılı hale gelmiştir. Ülkemizde 1987 yılından itibaren bağımsız denetim kurumları ile ilgili çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bağımsız denetim kurumlarından sorumlu kuruluş olan SPK'nın konuyla ilgili ilk düzenlemesinden bu zamana kadar geçen sürede önemli çalışmalar yapılmıştır. Ülkemizde uluslararası düzenlemelere göre bağımsız denetim firmalarıyla ilgili mevzuat farklılıkları azalmıştır. Aynı zamanda genel kabul görmüş denetim standartları bağımsız denetim firmalarının önemini artırmaktadır.

Neticede işletmelerin muhasebe raporları gerçek bilgileri gösterdiği sürece ortaklar, yöneticiler, kredi verenler, çalışanlar, tedarikçiler, devlet organları gibi kurumlardan oluşan bilgi kullanıcıları doğru kararlar alabilmektedir. İşletme yöneticileri sadece işletme sahip ya da sahiplerine karşı sorumluluk taşımazlar. Yöneticiler hem işletme çıkarlarının hem de bilgi kullanıcılarının da çıkarlarını gözeterek davranmak durumunda olduklarından işletmelerin denetim çalışmalarını daha titiz, güvenilir ve sağlam yapılması ve bağımsız denetim firmalarının da bu işleve yardımcı olurken sundukları hizmetin kalitesinin ve etkinliğinin yüksek olması gerekmektedir.

Bu kapsamda, bu çalışma ile işletmelere ait mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve muhasebe standartlarına uygunluğu, bilgilerin doğru ve gerçeği yansıtmayı yansıtmadığı, yapılan muhasebe kayıtlarının belgelere dayandırılıp dayandırılmadığının bağımsız denetim firmaları tarafından denetlenmesi neticesinde işletmelerin muhasebe kayıtlarında olabilecek hata ve hilelerinin ne derece önlenebildiği incelenmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, muhasebe hata ve hile kavramları kavramsal çerçevede ele alınmaktadır. TMS, UFRS ve SPK'na göre hata ve hile kavramları incelenmiştir. Muhasebede oluşan hataların yerleri ve görülebilecek şekilleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonrasında muhasebede hile yapan kişi ve kurumlar hakkında yapılan analizler incelenmiş, muhasebe hilelerinin görüldüğü kalemler ve yöntemler araştırılmıştır. Son olarak hata ve hile kavramı arasındaki farklar ortaya konularak, hata ve hilelerin bulunmasında tespit edilecek göstergeler ve muhasebe hata ve hileleri nedeniyle ortaya çıkan muhasebe denetim skandalları gösterilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde, bağımsız denetimin tanımı, gelişimi, bilgi kullanıcılarının denetim algılamaları ile oluşan beklenti farklılıkları incelenmiştir. Bu beklenti farklılıklarının ışığında bağımsız denetim kurumlarının çalışmalarındaki sorunlar, bu kurumların etkinliğinin artırılması için yapılan ulusal ve uluslararası düzenlemeler ve etkinliklerinin artırılması için yapılan hukuki ve cezai düzenlemeler ele alınmıştır. Bağımsız denetim kurumlarının müşteriler ve üçüncü kişilere karşı sorumluluğu ortaya konulduktan sonra, hata ve hileleri bulmadaki sorumluluk şekli ve bağımsız denetim kurumlarının denetimlerini etkili kılmak için izlediği yollar incelenmiştir. Bölümün sonunda, finansal raporlamalardaki yanlış bildirimler nedeniyle bağımsız denetçilere yönelik yaptırımlar ortaya konularak bağımsız denetim kurumlarının muhasebe hata ve hileleri incelemesindeki rolleri ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde, Türkiye'deki halka açık şirketler üzerinde yapılan anket çalışması ile bu şirketlerde bağımsız denetimin muhasebedeki hata ve hileleri önlemedeki etkinliğinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Sonuç bölümünde ise, çalışmada elde edilen sonuç ve bulgular açıklanmıştır.

I. BÖLÜM

HATA VE HİLE KAVRAMLARI:

MUHASEBE HATA VE HİLELERİN OLUŞMASI, YÖNTEMLERİ ve SONUÇLARI

İşletmelerin büyüklüğü ve kuruluş şekilleri ne olursa olsun, işletmelerdeki faaliyetlerin çoğunun mali bir niteliği vardır. Bu mali boyut işletmenin varlık ve kaynak oluşumunda çeşitli şekillerde değişiklikler oluşturmaktadır. İşletmede para ile ifade edilen ticari işlemlere ilişkin verilerin toplanarak, kaydetme, sınıflandırma, özetleyerek rapor etme ve sonuçları yorumlama sürecinden sonra, bu işlemlerin işletme ile ilgili işletme içi ve dışı kişilerin yararına sunulması gerekmektedir ki bu işlem muhasebe tarafından yerine getirilir (Sevilengül, 2008, 2).

Küreselleşme süreci ile birlikte rekabetin artarak yoğunlaştığı dünyada ekonomik, sosyal, kültürel, teknoloji vb. gibi çeşitli gelişmelerin yaşanması, ülkeleri ve o ülke ile ilişki halinde olan başka ülkeleri de etkilemektedir. Bu bağlamda işletmelerde çalışan kişilerce yapılan muhasebe hata ve hilelerin çok daha büyük boyutlara ulaşabilmektedir. Örneğin; Amerika Birleşik Devletlerinde ve bazı Avrupa ülkelerindeki işletmelerde yaşanan skandallar küresel bir etkiye yol açmıştır. Xerox, Enron, Worldcom, Parmalat bunun en tipik örnekleri olarak ifade edilebilir.

Muhasebede denetimin ana hedefinin ve esas konusunun, finansal olayları incelemek, düzensizlik ve yolsuzlukları, yapılan kasti ya da kasti olmayan yanlışlıkları tespit etmek olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla muhasebe denetimi yapılan hata ve hilelerin asgari düzeye indirilmesini sağlamaktadır. Ülkemizde uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarındaki gelişmelere paralel olarak önemli düzenlemeler yapılmış ve muhasebenin kendisinden beklenen görevi tam anlamıyla yerine getirmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır.

1.1. Muhasebede Hata

Hata kavramı; sayısal yanlışlıklar, yorum hataları, kasti hatalar, muhasebe politikalarının uygulanması ile ilgili olabilmektedir. Amerika denetim standartlarına göre hata; finansal tabloların tutarlarındaki ya da dipnotlar gibi açıklama gerektiren yerlerde kasıt olmadan yapılan yanlış ya da eksik yapılan bilgilendirmelerdir (Panyvd, [http://www. Aicpa.org/members/div/career/edu/index.htm](http://www.Aicpa.org/members/div/career/edu/index.htm), 2002). Muhasebede hata kavramı; ‘muhasebe sisteminde kasıtlı olmayan fiiller sonucu ortaya çıkan durumlar’ şeklinde tanımlanmaktadır. İşletmelerde çalışan ve muhasebe sürecine geçerlilik kazandıran insan faktörü her zaman için hata yapmaya elverişli bir yapıdadır. Dolayısıyla işletmelerin ürettikleri bilgilere hata unsuru karışarak muhasebe hataları ortaya çıkabilmektedir. Örneğin mal alımı sonucundaki fatura tutarının personel tarafından farklı algılanarak yanlış ya da hiç girilmemesi “muhasebede hata” olarak ortaya çıkabilecektir. Muhasebede hata kavramında önemli olan kasıt olmamasıdır. İnsan faktörünün doğası gereği böyle şeyler orataya çıkabilmektedir (Kiracı, 2004,7).

1.1.1. Türkiye Muhasebe Standartları ve Uluslar arası Finansal Raporlama Standartlarında Hata

Türkiye Muhasebe Standartları 8 (TMS) ve Uluslar arası Finansal Muhasebe Standartları 8 (UMS) ‘Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar’ adlı standardın amacı “*muhasebe politikalarının seçilmesine ve değiştirilmesine ilişkin kriterleri belirlemek ve muhasebe politikalarında ve tahminlerinde meydana gelen değişikliklerin ve hataların düzeltilmesine ilişkin muhasebeleştirme ve açıklama esaslarını düzenlemektir. Standart, işletmenin finansal tablolarının geçerlilik ve güvenilirliğini artırmayı ve işletmenin önceki dönemlerin finansal tablolarıyla ve diğer işletmelerin finansal tablolarıyla karşılaştırılabilirliğini sağlamayı amaçlamaktadır*” şeklinde göstermektedir (TMSK Yayınları, 2009,309).

TMS 8’e göre hata, “*finansal tablo kalemlerinin tanınması, ölçülmesi, sunulması ve açıklaması sırasında ortaya çıkmaktadır. Eğer finansal tablolar, önemli bir hatayı veya işletmenin finansal durumunu, finansal performansını veya nakit akışlarını yanlış göstermeye yönelik olarak önemsiz de olsa kasıtlı yapılmış ön bir hatayı içeriyorsa, Uluslararası Finansal Muhasebe Standartları (TFRS)’ye uygun bulunmamaktadır. Cari dönemde yapılan hatalar, finansal tablolar onaylanmadan önce saptanırsa cari*

dönemde düzeltilmelidir. Ancak, bazı durumlarda hatalar, cari dönemden sonraki dönemlerde fark edilir ve geçmişe yönelik olarak ortaya çıkan söz konusu hatalar karşılaştırmalı bilgiler çerçevesinde izleyen dönemlere ilişkin finansal tablolarda düzeltilmektedir” şeklinde tanımlanmıştır.

TMS 8 işletmelerde düzeltme işlemlerini iki şekilde göstermektedir (TMS yayınları, 312).

- a) Hatanın yapıldığı döneme ait karşılaştırmalı tutarların yeniden düzenlenerek hatanın düzeltilmesi,
- b) Hata, sunulan en eski finansal tablo döneminden daha önce meydana gelmişse, söz konusu geçmiş döneme ait varlık, yabancı kaynak ve öz kaynak açılış tutarlarının yeniden düzenlenmesi yoluyla işletmeler yapılan hataları düzeltmektedir.

1.1.2. Sermaye Piyasası Kurul’una Göre Muhasebede Hata

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) aşağıdaki şekilde hatayı tanımlamaktadır: *“Hatalar; cari dönemde fark edilen, geçmiş dönem veya dönemlere ilişkin mali tabloların hazırlanması ve açıklanması esnasında mevcut ve dikkate alınmış olması beklenen güvenilir bilginin mali tablolar dışında bırakılması ve diğer raporlama yanlışlıklarının yapılmasını”* ifade eder (SPK SeriXI No:25 Tebliğ, 25290 resmi gazete, 2003, 454).

SPK’ya göre muhasebede hatalar üç şekilde ortaya çıkmaktadır (A.g.t., Madde 473,459).

1. Matematiksel hatalar,
2. Muhasebe politikalarının yanlış uygulanması, bilgilerin yanlış yorumlanması, dikkatten kaçması,
3. Kasti hatalar

1.1.3. Muhasebede Meydana Gelen Hata Şekilleri

Muhasebe hataları kişilerin kasıt unsuru olmaksızın, unutkanlık, dikkatsizlik ve bilgisizlik gibi faktörlerden dolayı muhasebe ile ilgili işlem, kayıt ve hesaplarda yaptıkları yanlışlıklardır. Muhasebede yapılan hatalar genel olarak aşağıda incelenmiştir (Kaval, 2008,77).

1.1.3.1. Matematiksel Hatalar

Muhasebe sürecinde yapılan matematiksel hatalar, dönem içi muhasebe işlemleri yapılırken yapılan hesaplardaki hatalar, fiş girişleri sırasında ek belgelerin toplamlarında, reeskont, faiz, karşılık gibi hesaplar nedeniyle muhasebe dışında ortaya çıkan işlemleri kapsamaktadır (Erol, 2008, 231). Bu hatalar genellikle hesapların bakiyelerinde toplama ve çıkarma işlemleri yapılırken ortaya çıkmaktadır.

1.1.3.2. Kayıt Hataları

Belgeler muhasebeleştirilirken kayıtlarda yapılan rakam ve hesap yanlışlıkları olarak tanımlanmakta olup kayıt hataları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Yanlış Hesap Kayıt Hatası; Bir işlemin yanlış algılanması sonucunda ait olduğu hesaba değil başka bir hesaba kaydedilmesidir. Örneğin ticari mal satışı karşılığında alınan 1.500 TL değerindeki senedin sonradan tahsil edilmesi üzerine alacak senetleri hesabına yapılması gereken kaydın satış hesabına yapılmasıdır.
- Tutarda Hata; işletmelere giren belgelerin (fatura gibi) tutarında ve bu belgelerin kayıtlara yansıtılmasında hata yapılması mümkündür. İşlemlerdeki miktar, birim fiyat ve tutar uyumsuzluğu bu hatalara örnek olarak gösterilmektedir.
- Hesap Adında Hata; Kasa hesabına borç yazılması gerekirken alıcılar hesabına borç yazılması ya da peşin ticari mal satışı olduğu bir işlemde kasa hesabının borçlandırılmaması hesap adında hata olarak gösterilmektedir.

1.1.3.3. Nakil Hataları

Yevmiye defterindeki muhasebe kayıtlarının başka bir sayfaya veya defter-i kebir gibi başka bir deftere aktarılmasında ortaya çıkan yanlışlıklardır. Nakil hataları şu şekilde sıralanmaktadır (Güçlü, 2007, 74).

- Yevmiye defterindeki muhasebe kaydı başka bir sayfaya veya deftere aktarılırken rakamda hata yapılır. Örneğin, Yevmiye defterinde Demirbaşlar hesabında 150 TL olan kayıt, defteri kebirde ilgili hesaba 100 TL olarak geçirilmiştir.

- İlgili hesapta yanlışlık yapılmış olabilir. Örneğin, işletmenin elinde bulunan taşıta alınan 100 TL akaryakıtın genel yönetim giderleri hesabı yerine taşıtlar hesabının borcuna kaydedilmesi gibi.

Ancak günümüzde artık bilgisayarlı muhasebe kullanıldığı için nakil hataları hemen hemen ortadan kalkmıştır.

1.1.3.4. Unutma ve Tekrar Kaydetme

İşletmelere ait alış, satış, giderler gibi finansal nitelik içeren işlemlerin ilgili döneme kaydedilmemesi veya kayıtlara hiç alınmaması unutma hatasıdır. Örneğin; satış faturalarının bir veya bir kaçının kaydedilmesinin unutulması, birden fazla dönemi ilgilendiren giderlerin tek bir dönem kayıtlara yansıtılması gibi.

Tekrarlama ya da mükerrer kayıt ise, bir işlemin ilgili defter kayıtlarına birden fazla şekilde kaydedilmesidir. Çoğunlukla ödemesi sonradan yapılan işlemlerin hem belge aslı ile hem de ödeme sırasında iki defa muhasebeleştirilmesi olarak görülür. Proforma fatura kullanan işletmelerde sık görülmektedir.

1.1.3.5. Bilânço Hataları

Bilânço hataları kişilerin bilgi yetersizliğinden dolayı yanlış hesaplara kayıt yapmalarındır (Erol, 2008, 231). Değerleme hataları olarak adlandırılan, işletmelerin varlık hesaplarının aşınma payı ve bunun neticesinde karşılık ayrılmasının doğru yapılmaması ayrıca muhasebe ilkelerine, yasa ve hükümlülüklerine uygun davranılmaması sonucunda çıkan hatalardır. Bilânçodaki aktif ve pasif hesapların karşılaştırılması yapıp, bilânçonun sadelik, açıklık, anlaşılır olma ilkelerine aykırı hareket edilmesiyle ortaya çıkan hatalardır. Bu şekilde alacak ve borçlar hesabının karşılaştırılarak tek bir hesapta toplanması işleminin, dönem sonuna pek bir etkisi bulunmamakla birlikte bilânço analizini güçlendirici ve yanıltıcı etkisi bulunmaktadır.

İşletmelerle ilgili analizler yapılırken bilânçoda bulunan hesapların belirsiz ve kapalı olması nedeniyle sağlıklı hesaplamalar yapılamamaktadır. Tek düzen hesap planının uygulamasıyla birlikte söz konusu sakınca büyük ölçüde giderilmiştir. Bunların dışında miktarlarda hata, katma değer vergisi (KDV) oranlarında hata, devir hataları, tarihte hata, belge düzeninde hata, zaman diliminde hata da bilânço hataları olarak ortaya çıkabilmektedir (Güçlü, 2007, 74).

1.1.4. Muhasebede Meydana Gelen Hataların Düzeltilmesi

Muhasebedeki hatalar çoğunlukla finansal tabloların hazırlanmasında, buradaki kalemlerin yazılmasında, sunulmasında, hesaplanmasında ve açıklanmasında yapılan yanlışlıkları içermektedir. Yapılan yanlışlıklar nedeniyle işletmenin finansal durumu hakkında doğru sonuç alınamadığından, hem işletme içi çalışanlarının hem de bilgi kullanıcılarının güveni oldukça sarsılacaktır.

Nitekim TMS-8'de 5.kısımda güvenilir bilgi şu şekilde tanımlanmıştır (TMS-8, md.5).

- (a) *Finansal tabloların onaylanması sırasında mevcut olan,*
- (b) *Finansal tabloların hazırlanması ve sunulması esnasında elde edilebilir olması ve dikkate alınmış olması beklenen bir bilgi olmalıdır.*

İşletmelerde yapılan hatalar hem cari dönemi, hem de geçmiş dönemi ilgilendirebilir (TMS-8, md.41-42).

- İşletmelerdeki yapılan hatalar ilgili dönemin finansal tabloları onaylanmadan fark edilir ise bu cari dönemde düzeltilmelidir.
- Eğer yapılan hatalar sonradan fark edilir ise, fark edildikten sonra onaylanacak ilk finansal tabloda geriye doğru düzeltmeler yapılmalıdır. Bu düzeltme işlemi şu şekilde olmaktadır:
 - (a) *Hatanın yapıldığı döneme ait karşılaştırmalı tutarları yeniden düzenleyerek veya*
 - (b) *Hata, sunulan en eski finansal tablo döneminden daha önce meydana gelmişse, söz konusu geçmiş döneme ait varlık, yabancı kaynak ve öz kaynak açılış tutarlarının yeniden düzenlenmesi yoluyla düzeltilmektedir.*

Hataların, ilgili döneme ait etkilerinin hesaplanamadığı durumlarda geriye yönelik düzeltmeler yapılabilir. Hataların geçmiş dönem etkisini hesaplarken cari dönemin başındaki etkisi hesaplanamıyorsa mümkün olan en yakın zamandan itibaren ileriye doğru bilgiler yeniden düzenlenmektedir. Yine hataların etkilerinin hesaplanamadığı durumlarda işletme geriye yönelik düzenlemeleri hesaplarken ilgili kalemleri birkaç dönem öncesinden hesaplayarak, hesapladığı en eski dönemden itibaren yeniden varlık, yabancı kaynak ve öz kaynaklarda açılış tutarlarını

düzenlemektedir. Ayrıca yapılan hataların düzeltme işlemlerine hataların fark edildiği döneme ilişkin kâr veya zarar dâhil edilemez (TMS-8, md.43-44-45-46).

SPK'ya göre bilgilerin yeniden düzenlenmesi aşırı bir maliyet gerektirirse, bu bilgilerin önceki dönemlere ait bilgilerle karşılaştırılarak yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmamaktadır. Bilgiler yeniden düzenlenmediği için bir sonraki dönemin birikmiş kârları, dönem başlamadan hataların kümülâtif etkisiyle yeniden düzenlenmesi yoluyla giderilmektedir (SPK, XI-25, Madde 473, 459).

1.2. Muhasebede Hile

Denetçiler işletmelerdeki hileleri araştırırken gerekli bilgileri işletme yönetiminden almaktadırlar. Bu aşamada hem bilgi sağlayan yöneticilerin, hem de bilginin güvenilir olması gerekmektedir. Çünkü yöneticiler, kasıtlı ya da kasıtsız olarak ilgili kişi ve kurumlara yanıltıcı bilgi aktarabilirler. İşletmelerdeki muhasebe işlemlerinin çok fazla ve karmaşık olması, denetçilerin genellikle işletmeden uzak olması gibi pek çok neden, elde edilen bilgilerin güvenilirliğini zedelemektedir (Bozkurt, 2006, 20).

1.2.1.Muhasebe Hileleri Kavramı

Hile, bir işletmenin sahtekârlık, yolsuzluk, usulsüzlük gibi düzensizlikler neticesinde kaynaklarının veya varlıklarının kasıtlı olarak yanlış kullanımı veya uygulanmasıyla bir çalışanın kişisel menfaat sağlamaya çalışma çabası olarak ifade edilmektedir(Abdioğlu, 2007,119).

1988'de kurulan Amerikan Hile İnceleme Birliği (Association of Certified Fraud Examiners, ACFE) iş hilesini "*kişi ya da kişilerin çalıştıkları ya da ilişki halinde buldukları işletmelerin varlık ya da kaynaklarını, bilinçli olarak kendi çıkarları için değiştirerek yararlanılması*" şeklinde tanımlamıştır (ACFE, 2010, 6).

Sermaye Piyasası Kurulu'nun 12.06.2006 tarih ve Seri:X, No:22 sayılı "Sermaye Piyasalarında Bağımsız Denetim Standartları Hakkındaki Tebliğin "*Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Hile ve Usulsüzlükler Konusunda Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu*" adlı Altıncı Kısımında hile ve usulsüzlük, "işletme yönetimindekiler ile yönetimden sorumlu kişilerin, işletme çalışanlarının veya üçüncü kişilerin kasıtlı olarak, adil veya yasal olmayan bir menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunmaları" olarak tanımlanmaktadır (SPK Tebliğ, Resmi gazete, 27387). Bağımsız

denetçilerin işletmelerdeki hata ve hilelere bakarken özellikle finansal tablolarda önemli yanlışlıklara neden olabilecek hile ve usulsüzlükleri göz önüne alması gerekmektedir.

Muhasebe hileleri; işletmenin kaynaklarının veya varlıklarının bilerek veya isteyerek yanlış hesaplarda gösterilmesi, suiistimal edilmesi, yanlış yönlendirilmesi neticesinde yanlış finansal tabloların hazırlanması veya çalışanların kendilerine menfaat sağlamaya çalışması şeklinde ortaya çıkan faaliyetlerdir (Kula, 2008, 64).

Bir muhasebe hilesinin olabilmesi için iki unsuru barındırması gerekmektedir:

1- Muhasebe hataları için geçerli olan durumun tam kasıt unsuru barındırması gerekmektedir. Yani hilede hatadan farklı olarak kasten yanılma vardır. Hile yapan kişiler, ya karşı tarafı bilinçli olarak aldatmaya gitmekte ya da gerçekleri yanlış açıklayarak karşı tarafı irade dışı yanlış açıklama yapmaya itmektedirler. Bir yanlışın kasti olması için iki şartın varlığı gerekir.

a- Hile yapan kişi ya da kişiler yapılan yanlışlığın farkında olmalıdır.

b- Hile yapan kişi ya da kişiler karşı tarafın bu ifadelerle inandıklarını ve bu yanlış ifadeler ile sözleşme kuracağını ve rapor verileceğini bilmelidirler.

2- İşletmelerdeki çalışanların ya da yöneticilerin çıkar sağlamak amacıyla hareket etmesi gerekmektedir. Kişilerin çıkar sağlamalarına dayalı bir eylem olması da zaten kasıtlı bir girişimi ifade etmektedir. Kişisel çıkarlar için yapılan hile, işletmenin çıkarlarına ters düşmektedir ve işletmeye zarar vermektedir.

Bu iki önemli noktayı vurgulayacak bir tanım yapılacak olursa hile; “İşletmeye zarar vererek, kişisel çıkarları doğrultusunda yarar sağlayabilecek konumda olan kişilerin, kötü niyetli girişimleri” şeklinde tanımlanabilir (Çubukçu, 2009, 117). Daha geniş bir tanımla hile, “muhasebe ile ilgili bir olayın oluşumu, belgelenmesi, kaydedilmesi ve işletme ile ilgili çıkar gruplarına rapor edilmesi aşamasında, ilgili çıkar çevrelerinin bilgisi dışında maddi zarara uğrayacakları şeklinde, basılı ve dijital ortamda ulusal ve uluslararası mevzuata aykırı davranmaya teşvik etmek veya suça iştirak etmek” şeklinde ifade edilmektedir (Çalıyurt, 2007, 202). Yöneticilerin bu yolu tercih etmesinin nedeni, finansal durumun olduğundan daha iyi gözükmesinin işletmeye sağladığı avantajlardan yararlanılmak istenmesidir (Uyar,2007, www.muhasabe.com.tr).

Genel olarak muhasebe hilelerinin işletmelere olumsuz etkileri şu şekilde

sıralanmaktadır (Wells, 2008, 300-301).

- Kişilerin denetçilerin dürüstlüğü ve yansızlığı konusunda şüphe duymasını sağlayacaktır.
- Sermaye piyasalarına olan güveni azaltacaktır.
- Sermaye piyasalarına duyulan güven azalacağı için yatırım yapacak kişileri engelleyerek, ekonomik refahı azaltacaktır.
- Kişilerin meslek yaşantısında itibarlarını sarsarak, mesleki yaşantılarına son verecektir.
- Hileye maruz kalan kişilerin veya işletmelerin iflasına neden olacaktır. Bu şirketlerin olağan faaliyetlerinin yapılmasını engelleyecektir.
- Mali tablolara ve denetime olan güveni azaltacak ve kalitesini düşürecektir.

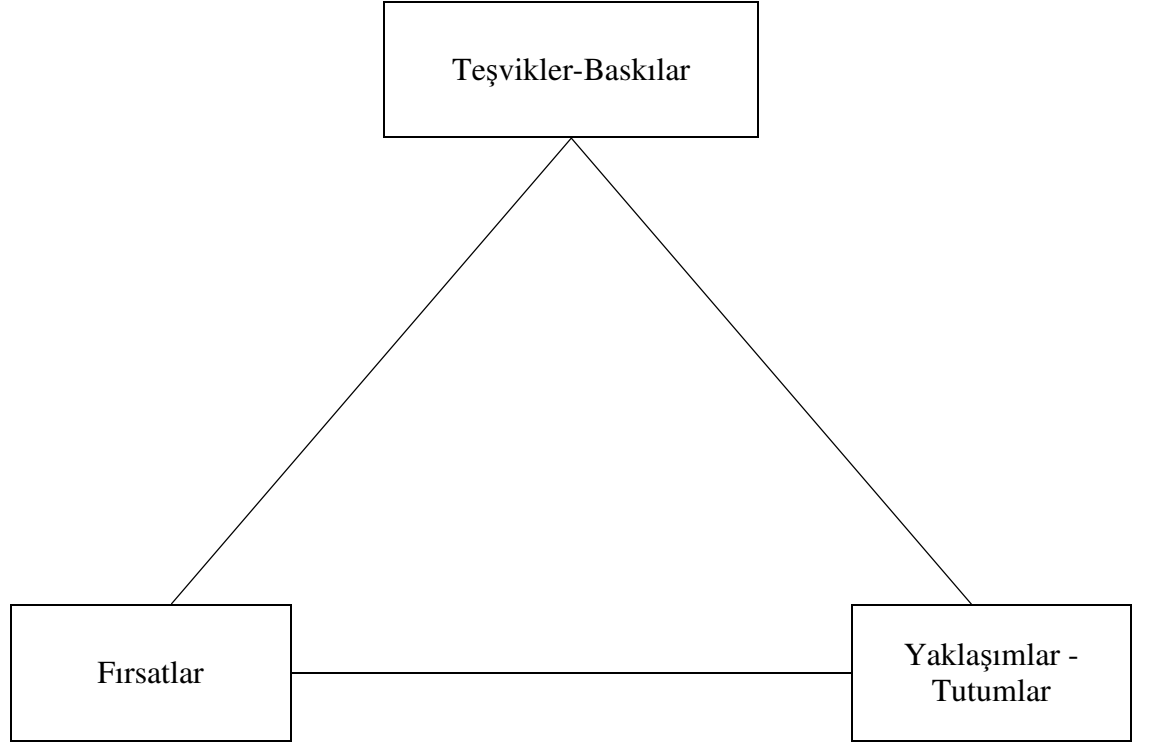
1.2.2.Hile Üçgeni

Muhasebe hilelerini doğuran koşulların ne olduğunun iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Dünyadaki 40 ülkede, 5.400 şirkette yapılan ve Türkiye'nin önde gelen 105 şirketinin katıldığı, PricewaterhouseCoopers (PWC) 2007 Küresel Ekonomik Suçlar araştırmasında hile için aşağıdaki üç koşulun yerine gelmesinin gerekliliği kabul edilmiştir (PWC, 2007,4).

- Kişileri yanlış şeyler yapmaya yönelten unsurların var olması
- Kişilerin bunu bir fırsat olarak nitelendirmesi
- Kişilerin bunu kendi açısından mantıklı hale getirebilmesi

Bu unsurlar bir araya gelip birbirlerini pekiştirmeleri neticesinde hileler ortaya çıkmaktadır. Bir suçun işlenebilmesi için gerekli faktörlerin olması, bunu yapabilecek kararlı insanların olması, bu durumu kişilerin kafalarında uygun hale getirmeleri ve bunu yapabilmeleri için de gerekli güvenlik önlemlerinin az olması hileleri ortaya çıkmasında katkı yaratmaktadır. Bu varsayım zamanla yaygın bir şekilde kabul görmüş ve yukarıda verilen üç unsurun bir araya gelmesi ile 'Hile Üçgeni' oluşturulmuştur (Wells ,2008,13). "Hile Üçgeni" aşağıdaki şekilde üç kısımda görülmektedir (Bozkurt, 2000, 64).

Şekil 1: Hile Üçgeni

Kaynak: Bozkurt, 2000, 64.

Hile üçgeninin bütün faktörleri birbirini desteklemesiyle hileler ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki bu faktörlerin bazısı hilelerin oluşumunda daha etkili bazısı da az etkili olabilmekte ama hepsi de birbirini tetiklemektedir (PWC, 2007, 5).

1.2.2.1. Baskı Unsuru

İşletme çalışanları üzerinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan baskılardır. Örneğin, çalışanın borcu nedeniyle ölüm tehdidi alması gibi. Başlıca baskı unsurlarını şu şekilde sıralanabilir (Dauber vd, 2009, 88-91).

- 1- İşletmenin kârlılığının ekonomik, endüstriyel ve operasyonel durumlar nedeniyle tehlikeye girmesi (Sektördeki rekabetin artması, yeni yasal düzenlemelerin gelmesi, aşırı operasyonel zararlar gibi)
- 2- İşletme yöneticilerinin finansal durumunun, işletmenin finansal durumuna bağlı olması. (Şirket hisselerine sahip olmaları, alacakları terfi kararlarının şirketin performansına bağlı olması gibi)

- 3- İşletme yöneticilerine ulaşılması güç hedeflerin verilmesi (Satış, kârlılık hedefleri gibi)
- 4- Kişisel finansal ihtiyaçlar (Beklenmedik giderlerin oluşması, hastalık, kötü alışkanlık sahibi olma, kumar gibi)
- 5- Çalışanın işletmeden beklentilerinin karşılanmaması (Beklediği terfiyi, maaşı alamama, işten atılacağını düşünme gibi).

1.2.2.2. Fırsat Unsuru

Fırsat unsuru, işletme çalışanlarının, hile yapılmasına olanak sağlayacak bir yapı içerisinde bulunmasıdır (Örneğin, çalışanın işletmede sağlıklı bir iç kontrol yapısının olmadığını düşünerek rahatlıkla parayı zimmetine geçirmesi). Bir işletmede hile yapmaya fırsat veren başlıca unsurlar şunlardır (Pişkin, 2004).

- 1- Hileli davranışı önlemeyi veya ortaya çıkartmayı sağlayan kontrollerin eksikliği,
- 2- Yapılan işin kalitesini belirlemede eksiklik,
- 3- Hile suçlularını cezalandırmada başarısızlık,
- 4- Bilgiye erişim eksikliği, ilgisizlik ve kapasite yetersizliği,
- 5- Denetim eksikliği.

1.2.2.3. Haklı Gösterme Unsuru

Çalışanların yaptıkları hileleri haklı gösterme çabalarıdır (Bozkurt, 2000, 64). İşletme yönetiminin hiçbir şekilde müdahalesi ve kontrolünün olmadığı bir kısım olduğu için, hile üçgeninin en tehlikeli olduğu yerdir. Burada kişiler yaptıkları hileli davranışlar için kendilerine bir takım kontrol mekanizmaları yaratmaktadırlar. Örneğin; çalışanın aldığı parayı sonradan yerine koyacağını, bununla suçlanacağını düşünmediğini ileri sürmesi, herkesin aynı şeyi yaptığını düşünmesi, hakkını aldığına inandırması gibi birtakım gerekçelere kendini inandırmasıdır (Peterson vd, 2004, 30).

İnsanın ahlaki yapısına ve ilkelerine aykırı davranmak zor olduğu için, suçun ilk kez işlenebilmesi oldukça güçtür. Suç bir kez yapıldıktan sonra ve tekrarları geldikten sonra kişilerin bunu yapabilmesi kolaylaşacak ve daha rahat yapabileceklerdir. Bu sayede de savunma mekanizmaları daha rahat çalışabilecektir (Wells, 2008, 18).

1.2.3.Muhasebe Hilesi Yapılmasının Amaç ve Unsurları

Muhasebe hilesi yapılmasının amaçları çok çeşitli olabilir. Bu amaçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (<http://www.frntr.com/ekonomi-iktisat-isletme>, erişim tarihi: 20.04.2011).

- Zimmetlerin gizlenmesi,
- Ortakların birbirini yanıltma istekleri,
- Daha az kâr dağıtma isteği,
- Yolsuzlukların gizlenmesi,
- Hak edilmeyen teşviklerden yararlanma arzusu,
- Vergi kaçırma düşüncesi.

Hileli finansal raporlama, kasıtlı yanlış beyanlar veya finansal tablo kullanıcılarını yanıltmak için finansal tablolarda tutarların veya açıklamaların doğru şekilde gösterilmemesidir. Hileli finansal raporlama aşağıdaki unsurları içermektedir:

- Muhasebe kayıtlarının veya finansal tabloların hazırlanmasını destekleyici belgelerin sahte olması veya değiştirilmesi,
- Olayların, işlemlerin ve önemli bilgilerin finansal tablolarda yanlış sunumu veya kasıtlı olarak atlanması,
- Tutarlar, sınıflama, sunuş şekli veya açıklamalarla ilgili muhasebe ilkelerinin kasıtlı olarak kötü uygulanması.

Muhasebe hileleri, aynı zamanda işletme kârını artırmak veya azaltmak amaçlarına yönelik olarak da yapılabilmektedir.

İşletmelerde kârı azaltmak şu yollarla mümkün olabilmektedir (Kaval, 2005, 65,66) :

- Stokları olduğundan daha az göstermek,
- Olmaması gereken karşılık giderleri yaratmak veya giderleri yükseltmek,
- Amortisman giderlerini yüksek hesaplamak,
- Amortisman süresini tamamlamış varlıklara amortisman gideri hesaplamak,
- İşe yaramayan, defolu ya da hurdaya çıkmış mallar gibi varlıkları bilançoda yok göstermek,
- Gelir tahakkuklarını doğru yapmamak.

İşletmelerde kârı artırmak ise şu şekillerde de mümkün olabilmektedir.

- Stokları olduğundan fazla göstermek veya değerlemek,

- Karşılık ve reeskontu eksik ayırmak ya da hiç ayırmamak,
- Düşük amortisman oranları kullanmak,
- Örtülü sermaye faizi ya da örtülü kazanç elde etmek.

İşletmede yapılan hileler genellikle işletmelerde çok ciddi işletme problemlerine neden olmaktadır. İşletmelerde hilelerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi, işletmelerin verimliliğinin artırılması ve faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi bakımından oldukça önemlidir (Çankaya vd, 2009, 94).

1.2.4. Muhasebede Meydana Gelen Hileler

İşletmelerin hesaplarında ortaya çıkan hata ve hileler küçük bir kesime yarar sağlarken, tamiri imkânsız sonuçlara da yol açmaktadır. İşletmelerin kaynaklarının yanlış kullanılması hem mikro (çalışanlar, işverenler, satıcılar gibi) hem de makro düzeyde (devlet ve kamuoyu gibi) çeşitli kesimleri etkilemektedir. Nitekim, 2002 yılında ardı ardına gelen şirket iflaslarında da bunu görmekteyiz. PWC yaptığı 2007- Küresel Ekonomideki Suçlar araştırmasında hileleri şu şekilde sınıflandırmıştır (PWC, 2007, 3):

- 1- Varlıkların kötüye kullanılması,
- 2- Muhasebedeki hileler,
- 3- Yolsuzluk ve rüşvet,
- 4- Kara para aklama,
- 5- Fikri mülkiyet ihlali (şirketlere özel hakların ihlali).

Bozkurt'a göre ise işletmelerde hileler çalışanlar ve üçüncü kişiler tarafından da yapılmaktadır (Bozkurt, 2000,16) :

- İşletme çalışanlarının yaptıkları hileler,
- İşletme yönetimlerinin yaptıkları hileler,
- Yatırımlarla ilgili hileler,
- Satıcıların yaptıkları hileler,
- Müşteriler tarafından yapılan hileler.

İşletmelerde çalışanlar ve tepe yönetimi tarafından yapılabilecek hilelere aşağıda çeşitli örnekler verilmektedir.

a) *Çalışanlar Tarafından Yapılan Hileler:* Hile üçgeninde görülen baskı unsurlarındaki etmenlerden dolayı veya işletmelerin iyi bir iç kontrol yapısı olduğunu düşünerek rahat

davranmaları hilelerin doğmasına neden olmaktadır. Bu hilelerin bazıları aşağıda sıralanmaktadır (Pazarçeviren, 2005, 6-7) :

- Çalışanların yapılan para tahsilâtlarını kayıtlara yansıtmadan kendi zimmetlerine geçirmesi,
- İşletmelerin ilgili buldukları banka kayıtları ile oynayarak parasal yarar sağlaması,
- İşletme lehine gerçek olmayan borçlar ve sahte satıcılar yaratarak ödeme sağlaması,
- Ofis malzemesi, sabit varlık, stok ve hurda gibi kalemler üzerinden hırsızlık yapılması,
- İşletme varlıklarının, kredi kartlarının şahsi amaçlı kullanımı,
- Çeşitli nedenlerle işletme müşterilerinden veya tedarikçilerinden rüşvet alınması,
- Şişirilmiş şahsi sağlık veya seyahat harcamaları ile yarar sağlanması,
- Fazla mesai ücretleri ile oynayarak fazla ödeme alınması

b) Tepe Yönetimi Tarafından Yapılan Hileler: İşletme yönetimi, kredibilitésini artırmak, borsada hisse senedi fiyatlarını yükseltmek, hisse başına kârı artırmak, işletmenin toplumdaki değerini artırmak vb. sebeplerle finansal tablolarını olduğundan daha iyi göstermeye yönelik muhasebe hileleri yapabilmektedir. Ayrıca az vergi ödemek, az kâr dağıtmak veya ayrılan ortaklarla avantajlı anlaşmalar yapmak içinde mali tablolar üzerinde olumsuz etkileri olan düzenlemeler yapabilmektedirler (A.g.m, 7-8) :

- İşlemleri henüz bitmemiş ama gelir doğurması mümkün olan işlemlerin önceden gelir unsuru olarak kaydedilmesi (Örneğin, satış işlemi bitmeden yüklemesi yapılan malları gelir kaydetmek, önemli belirsizlikler varken bir unsuru gelir yazmak, gelecekte yapılacak bir hizmet için alınan bir avansı gelir kaydetmek vb),
- Aslında gerçekte olmayan gelir kalemleri kaydetmek (Örneğin, işletmelerin aralarında benzer değer varlıklarını değiştirerek gelir yaratmaları, gelen iade paralarını gelir yazmaları, ara dönem mali tablolarda düzmece tahminlerle geliri artırmaları vb),
- Bir defalık kazançlar ile geliri artırmak (Örneğin, düşük değerlenmiş bir varlığı yüksek değerle satmak, gereksiz bir şekilde borçları erken ödeyerek ıskonto geliri sağlamak),

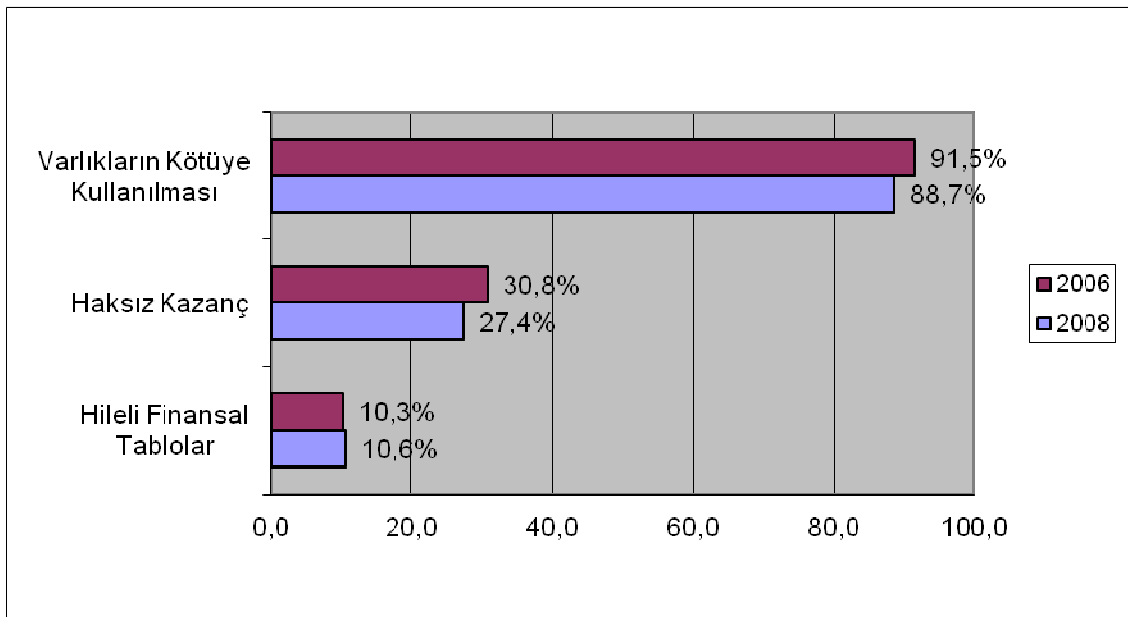
- Cari dönem giderlerini bir sonraki döneme aktarmak (Örneğin, değersiz bir duruma gelen aktifleri zarara aktarmak),
- Gelecek dönem giderlerini cari döneme gider olarak kaydetmek vb.

İşletmelerde muhasebe hilelerini Maliye hesap uzmanları şu şekilde göstermektedir (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 1996, 129) :

- 1- Kasıtlı olarak yapılmış hatalar,
- 2- Kayıt dışı işlemler,
- 3- Zamanından önce veya sonra kayıt işlemlerinin yapılması,
- 4- Uydurma ve paravan hesapların açılması,
- 5- Bilânçonun maskelenmesi,
- 6- Belge sahtekârlığı.

Bu hile türlerinin oransal durumlarını tespit etmek için bazı saha araştırmaları yapılmıştır. Hile türlerinin oransal durumlarını gösteren önemli çalışmaların başında ACFE'nin yapmış olduğu çalışma gelmektedir. ACFE'nin, işletmelerde 2006, 2008 ve 2010'da yapmış olduğu araştırmaya göre, hile türleri varlıkların kötüye kullanılması, yolsuzluk ve hileli finansal raporlar olmak üzere ayırmışlardır. Bu hile gruplarının yüzde oranları ve maliyetleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir (ACFE, 2008, 11; Wells, 2008, 45).

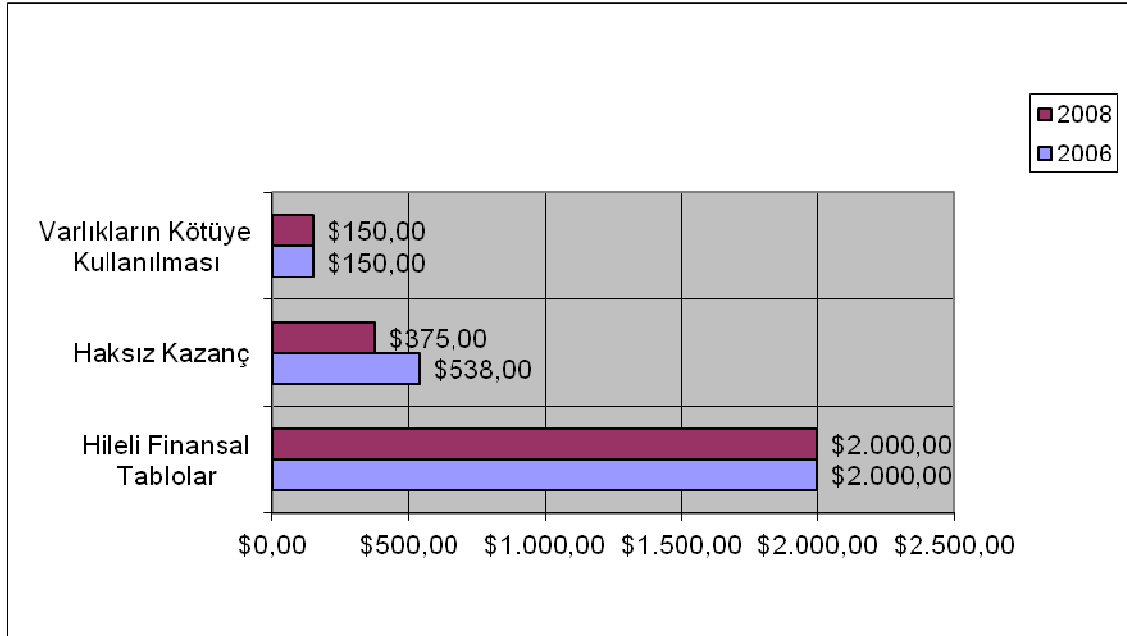
Tablo 1: İşletmelerde Hile Türlerinin Yüzdelerik Dağılımı

Kaynak: ACFE, 2008, 11.

Bu hile gruplarının şirketlere kaybettiği ortalama maliyetler ise Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2: İşletmelerdeki Hile Gruplarının Maliyeti

Kaynak: ACFE, 2008, 11.

Tablo 1 ve Tablo 2’de görüldüğü gibi 2008 yılındaki araştırmada varlıkların kötüye kullanılmasında hilelerin görülme sıklığı %88,7’dir. Bu oranın işletmeye maliyeti ise ortalama 150.00 dolardır. Hileli finansal tablolarda hilelerin görülme sıklığı en az oran olan % 10,3 iken bu hile grubu ortalama 2.000.000 dolar olmak üzere en fazla maliyetle karşımıza çıkmaktadır (ACFE, 2008, 11). 2010 yılında yapılan araştırmaya göre, varlıkların kötüye kullanılması % 86,3, haksız kazanç % 32,8 ve hileli finansal tablolar % 4,8 oranında değişmiştir. Bu oranların ortalama maliyetleri ise varlıkların kötüye kullanılması 4.100.000 dolar, haksız kazanç 250.000 dolar ve hileli finansal tablolar 135.000 dolar şeklinde görülmüştür (ACFE, 2010, 11). Türkiye’de PWC’nin yapmış olduğu araştırmaya göre ise, başta varlıkların kötüye kullanılması (% 19) olmak üzere fikri haklar hırsızlığı (% 14), muhasebe hileleri ve haksız edinim-rüşvet olayları (% 8) şeklinde sıralaması görülmektedir (PWC Turkey, 2007, 3).

Yapılan bir diğer çalışma ise Londra ve Gaziantep’te faaliyet gösteren denetçiler tarafından, hilelerin oransal durumunu tespit edebilmek amacıyla yapılan bir saha araştırmasıdır. Buna göre ‘hileli finansal raporlamadan kaynaklanan yanlış beyanlar’ ile

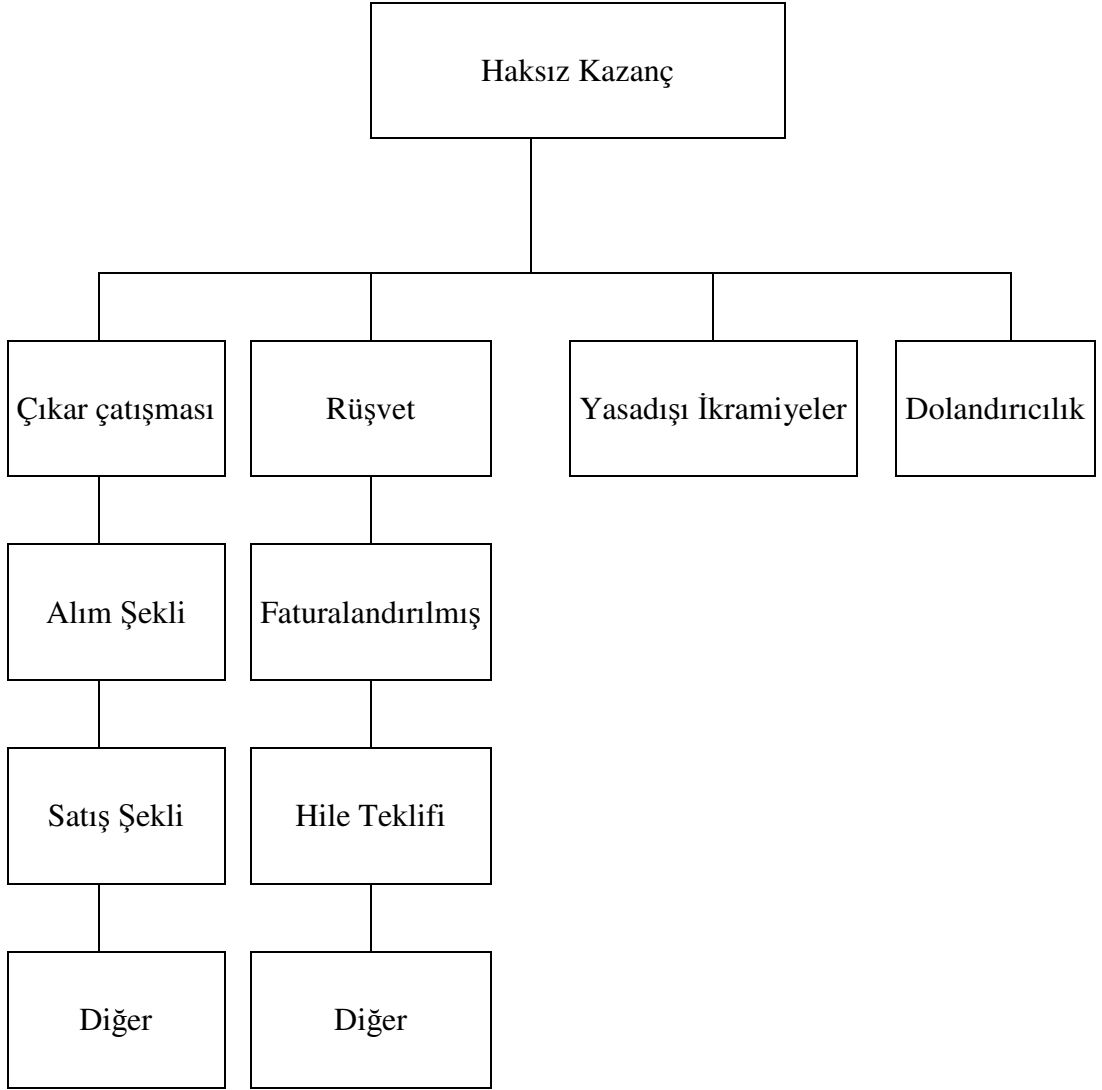
'varlıkların kötüye kullanılmasından doğan yanlış beyanlar' arasında en yaygın hile şeklinin % 55 oranıyla 'hileli finansal raporlamadan kaynaklanan yanlış beyanlar' olduğu ortaya çıkmıştır (Ata vd, 2009, 226).

İşletmelerin içerisinde gerçekleşebilen çok fazla sayıda hata ve hileler olmasına karşılık bağımsız denetimi ilgilendiren en önemli hata ve hileler yönetimin amaçlarına hizmet edebilmek amacıyla yapılan finansal raporların sunumundaki hata ve hilelerdir. (ACFE, 2006, 7; Rezaee, 2002, 216; Bunget, 2009, 1). Muhasebe hilelerinde var olan bütün hileleri kapsadığı için, çalışmanın bu kısmında ACFE'nin hile sınıflandırması temel alınmıştır.

1.2.4.1.Yolsuzluk

Yolsuzluk, işletmede çalışanların kendine kazanç sağlamak amacıyla içinde bulunduğu pozisyonu kötüye kullanmasıdır. Örneğin, rüşvet almak gibi (Wells, 2008, 45). ACFE'nin en son 2010 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre şirketlerdeki hilelerin % 32.8'i yolsuzluklardan dolayı ortaya çıkan kayıplardır (ACFE, 2010, 11). ACFE'nin 2010 yılında yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre yolsuzluğun yöntemleri ve ortaya çıkma yüzdeleri şu şekilde gösterilmektedir.

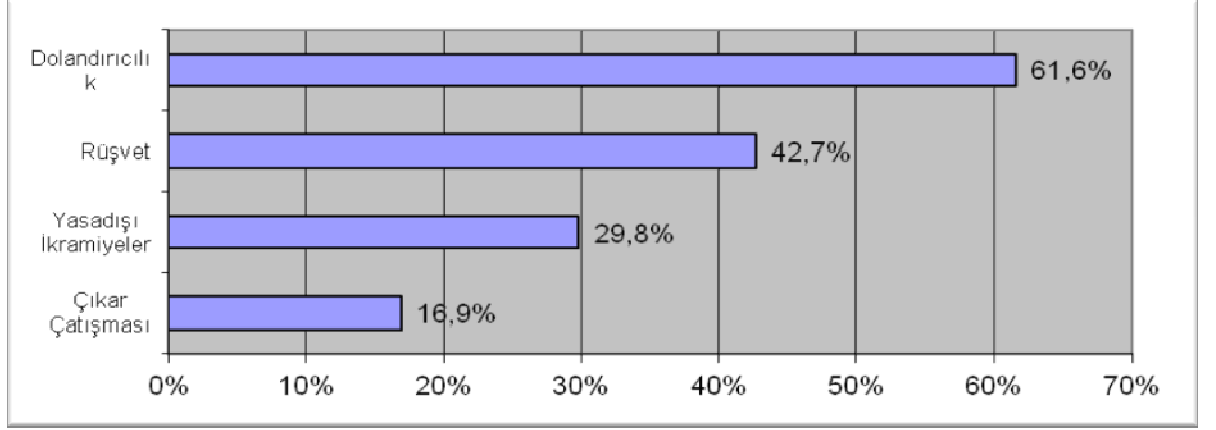
Şekil 2 : Yolsuzluk Yöntemleri

Kaynak : ACFE, 2010, 7.

Yukarıdaki yolsuzluk yöntemlerinin yüzde oranları ise aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3: Yolsuzluk Şekillerinin Oransal Dağılımı

Kaynak: Wells, 2008, 238

Bu tabloya göre dolandırıcılık % 61,6 ile en fazla orana sahiptir.

Ayrıca, Zarb'a göre muhasebe meydana gelen yolsuzluklar şu şekilde sıralanmaktadır (www.nysscpa.org/cpajournal/2005, Zarb, 2005).

- Rüşvet,
- Yasa dışı ödemeler,
- Hırsızlık,
- Kaçakçılık,
- Haraç Almak,
- Kişilere ayrıcalıklı davranma (akrabasını kayırma gibi).

Zarb'a göre, son zamanlarda bütün sektörlerde görülen muhasebe skandalları yolsuzluk yapan kişilerin art niyetli olmaları, bu yolsuzluk eylemine eğilimli olmaları ve işlemekte olan finansal düzenden ayrılmaları gerektiğini göstermektedir.

Bu yolsuzluk ayrımlarından bazılarını şu şekilde inceleyebiliriz (TCK, 211. Madde).

- *Rüşvet:* Türk Ceza Kanununa göre rüşvet, 'Ceza Kanununun tatbikinde memur sayılanların, kanunen veya nizamen yapmaya veya yapmamaya mecbur oldukları şeyi yapmak veya yapmamak için aldıkları veya başkalarına aldıkları para, hediye ve her ne adı altında olursa olsun sağladıkları

diğer menfaatler ile bu maksatla alıp sattıkları veya ihale eyledikleri taşınır ve taşınmaz malların gerçek değeri ile verilip alınan bedel arasındaki fahiş fark' olarak tanımlanmaktadır.

Rüşvet, satıcı ile personel arasında olmasından kaynaklı sınıflandırmada yolsuzluk kısmında yer almaktadır.

- İrtikap: Türk Ceza Kanununda irtikap '*Memuriyet sıfatını veya görevini kötüye kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına haksız olarak para verilmesi veya sair menfaatler sağlanmasa veya bu yolda vaatle bulunulması*' şeklinde tanımlanmaktadır (TCK, 209. Madde).

Bilimsel çalışmalarda ise irtikap kavramı, 'haraç', 'aktif rüşvet', 'zorla alma' gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Çalışandan satıcı ya da tedarikçiye bir miktar parayı zorla vermesini istemektir (Wells, 2008, 240-259)

- Yasadışı Ödemeler : İşletmenin bir ticari kararı etkilemek ve yönlendirmek amacıyla gerekli olmadığı halde belli bir meblağ ile alınacak kararı etkilemeye çalışmasıdır.
- Çıkar Çatışması : İşverenlerin ve yöneticilerin çıkarları şirketleri olumsuz yönde etkilemektedir. Burada önemli olan faktör bu çıkarların gizli ve açıklanmamış olmasıdır. Örneğin, kişinin hissedarı olduğu şirkete ucuza mal satması, çalıştığı şirketteki müşterileri kendi kurduğu şirkete ve şirket kaynaklarını ileride çalışacağı şirkete yönlendirmek gibi kişilerin gizli çıkarları doğrultusunda yaptığı değişikliklerdir.

1.2.4.2.Varlıkları Kötüye Kullanma

Varlıkların kötüye kullanılması, işletme kaynaklarının işletme çalışanları (ortaklar, yetkili kişiler, personel.) tarafından çalınması ya da suiistimal edilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yanlış faturalama, bordro hileleri gibi (Wells, 2008, 45).

Varlıkları kötüye kullanma, şirket çalışanlarınca çeşitli düzenbazlıklarla para ya da benzeri varlıkların çalınması, üstüne geçirilmesi ya da çeşitli şekillerde işletme kaynaklarının kötüye kullanılmasını ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili akademik araştırmalar az olmakla beraber profesyonel kurumlar tarafından yapılmaktadır.

Örneğin, ACFE tarafından her iki yılda bir düzenlenen ve özellikle 2008 ile 2010 yılında yapılan kapsamlı araştırmalarda, uluslararası hileli davranışlar raporları yayınlanmaktadır. Aynı zamanda Deloitte LLP, PWC ve KMPG gibi kurumlarda varlıkların kötüye kullanılmasıyla alakalı araştırmalar yapmışlardır.

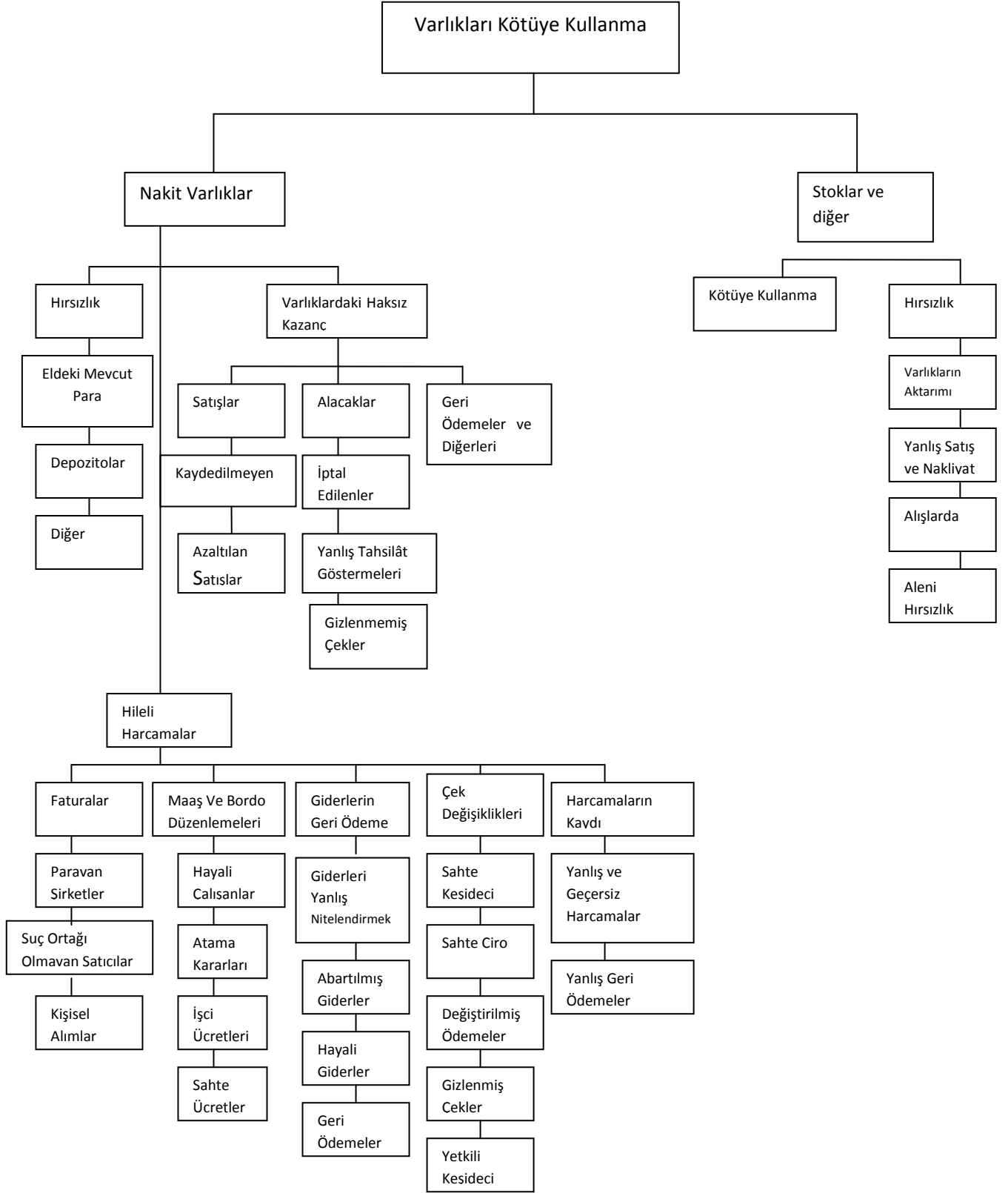
Singleton'a ,arlıkları kötüye kullanma en yaygın hile tipidir. Bu hile tipi kendi içinde yaklaşık otuz iki çeşit hile şeklini barındırmaktadır. Bu hilelerin bir çoğunu da üst yönetim yapmaktadır (Singleton vd, 2006, 182-183). Yine 2006 yılında ACFE'nin yapmış olduğu araştırmaya göre nakit varlıklarla ilgili hileler %87.7, stoklar ve diğer varlıklarla ilgili hileler %23.4'dir. Fakat ortalama maliyetlerine bakıldığında ise nakit varlıklarla ilgili hilelerin 150,000 dolar iken, stoklar ve diğer varlıklarla ilgili hilelerin ortalama maliyeti 200,000 dolar şeklinde görölmektedir (Wells, 2008, 214).

ACFE varlıkları kötüye kullanmayı iki şekilde incelemektedir (ACFE, 2010, 7) :

- 1- Nakit Varlıklar
- 2- Stoklar ve Diğer Bütün Varlıklar

Aşağıdaki şekilde varlıkları kötüye kullanmanın yöntemleri gösterilmiştir.

Şekil 3 Varlıkları Kötüye Kullanma

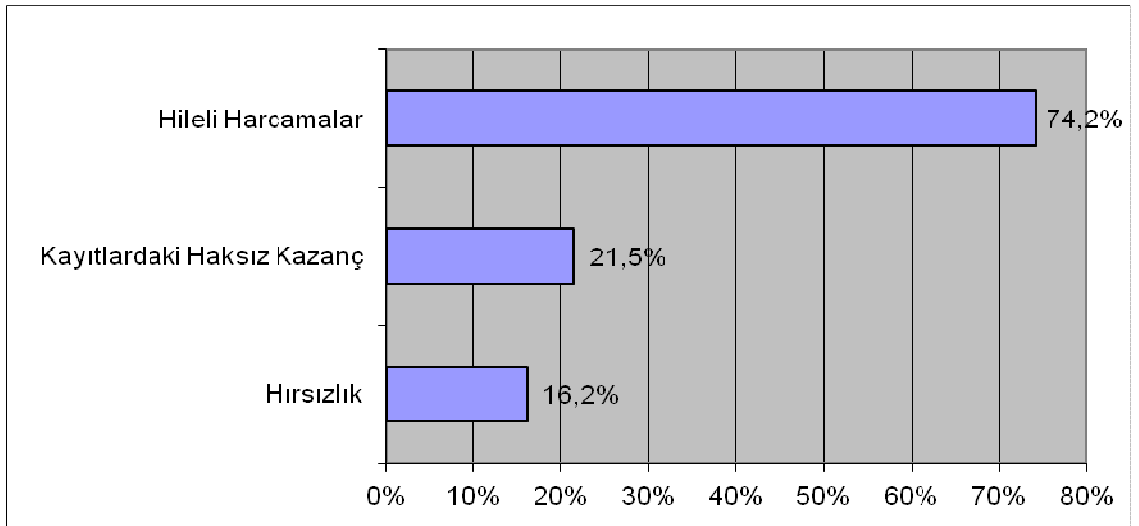

Kaynak: ACFE, 2010,7.

1.2.4.2.1. Nakit Varlıklarla İlgili Hileler

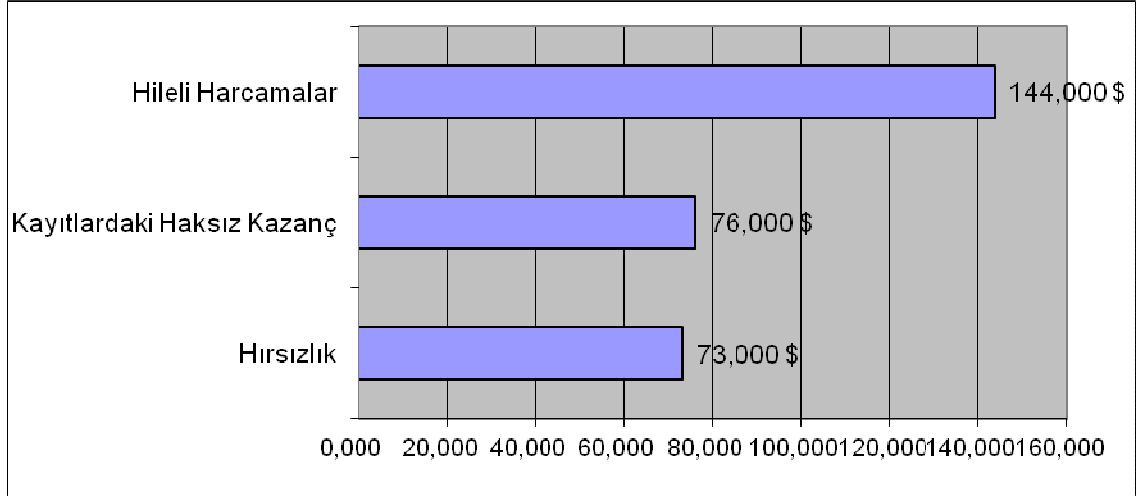
ACFE hazır değerler grubuna giren bu hile türünü kendi içinde hırsızlık, hileli harcamalar ve kayıtlardaki haksız kazanç olmak üzere üç şekilde incelemektedir (ACFE, 2010,7). Singleton vd (2006, 114)'ye göre varlıkları kötüye kullanmanın %93'ünü kapsayan bu hile türü(Singleton vd, 2006,114), ACFE'nin 2008'de yapmış olduğu araştırma sonucunda, şirketlerin nakitlerinin % 7'sinin kaybedilme olasılığını göstermektedir. Yine aynı araştırmaya göre de Gayri Safi Yurt İçi Hâsılanın yaklaşık \$14,196 trilyonun ve çalışan kişi başı kaybında \$994 milyonu bulacağı tahmin edilmektedir (ACFE, 2008, 8). Aşağıdaki tabloda varlıkları kötüye kullanma yollarından nakit varlıklar ile yapılan hilelerin yüzdelik oranı ve maliyeti verilmektedir.

Tablo 4: Nakit Varlık Hileleri

Kaynak: Wells, 2008, 55.

Tablo 5: Nakit Varlık Hilelerinin Maliyeti

Kaynak: Wells, 2008, 55.

Yapılan hileli harcamaların en fazla yüzdeye ve maliyete sahip bulunduğu görülmektedir.

1.2.4.2.1.1. Hırsızlık

ACFE'ye göre hırsızlık üç unsurdadır (ACFE,2010, 7).

- Eldeki Nakit Parada,
- Mevduatlarda,
- Diğerlerinde,

Burada söz konusu olan işletmelerin kasası, bankada bulunan parası ve diğer alacaklarıdır. İlk iki gruptaki hilelerde, açıktan para alma ya da verme, yanlış belgelerin kullanılması ya da ekstra fazladan para ödenmesi gibi unsurlar yer almaktadır. İşletmede bu tarz hileler en çok, likiditesi en yüksek olan kasada görülmektedir.

İşletmenin nakdi varlık kalemleri içindeki en likit kalemi olmasından dolayı hata ve hileye en açık yer kasa hesabıdır (Güredin, 2007, 373). Bu hesapta yapılan hileler basit şekilde oluşabilmektedir. Aynı zamanda yapılan hilelerin kim tarafından yapıldığının ortaya çıkması en zor olan hesaptır. Ama bunun dışında nakit kayıtları ile satış kayıtları karşılaştırılarak ortaya çıkması kolay olmaktadır (Wells, 2008, 79; Küçük, 2008, 120). İşletmelerde üç noktada hata ve hile olabilmektedir (Wells, 2008, 78).

- Satış noktasında,

- Tahsil edilecek gelirlerde,
- Mevduat hesaplarında.

Satış noktası; nakdin olduğu yerdir ve burada yoğun miktarda para giriş ve çıkışları olmaktadır. Başka yerdeki kasadan para çalarak orada bulunan personele suçu yıkmak, küçük meblağlar halinde parayı çalmak, kasa hesabındaki işlemi çeşitli sebeplerle iptal etmek ve envanter değerlemesi ve kasa sayım sonucu raporları ve belgeleri yok etmek şeklinde hata ve hileler yapılmaktadır (Wells, 2008, 78-81).

Tahsil edilecek gelirlerde; kişilerin nakit ile ilgili hem defter kayıtlarını yapıp, hem de tahsil kaydının yevmiye kaydını yapması halinde bu kişinin başka bir nakit ile ilgili kaydı yapması engellenmelidir. Aksi durumda kişinin yolsuzluk yapmasına fırsat verilmiş olmaktadır. Örneğin, işletme çalışanı hem büyük deftere hem de alacak yardımcı hesaplarına kayıt yapıyorsa, nakit tahsil kayıtlarında anlaşılır ve uygun olmayan tahsil kayıtları ile parayı zimmetine geçirebilmektedir (Güredin, 2007, 221). Tahsil edilecek gelirlerde önemli olan üç nokta bulunmaktadır (Wells, 2008, 82).

- Alınan tahsilât fişleri ile defter kayıtlarının birbirini dengelemesi,
- Ters kayıt ile tahsilâtın yok edilmesini sağlama,
- Kayıtların yok edilmesi.

Aynı zamanda kasa hesabında görülmesi muhtemel hilelere şunlar da ilave edilebilir (Küçük, 2008, 122-123) :

- Küsuratların alıkonulması: Tahsildar, veznedar gibi kasanın başında bulunan kişilerin bozuk yok bahanesiyle paranın üstünü vermeyip, kendine almasıdır.
- Anlaşmalı Hırsızlık: Meblağ fazla olan tutarlarda özellikle yapılan bir hile türüdür. Karşı tarafla yapılan anlaşma sonucunda yapılacak tahsilâtın çalındığı izlenimi verilerek yapılan hile türüdür.
- Harcama belgeleri üzerinde oynama yapılarak yapılan hileler
- Rakamlar üzerinde oynama yapılarak yapılan hileler, 3 ve 8, 5 ve 6, 4 ve 9 rakamları el yazısı ile yazıldığında rahat bir şekilde birbirine dönüşebildiği için üzerinde oynama yapılma olasılığı bulunmaktadır.

- Yabancı para değerlemesinde, düşük kurlardan değerlendirilerek aradaki farkın alınması yolu ile yapılan hilelerdir.

Kasa hesabının denetiminde de bağımsız denetçi şunları yapmaktadır (Kaval, 2008, 160; Güredin, 2007, 373; Kepekçi, 2004, 194) :

- a) Kasada görülen nakit gerçekten bulunmakta mıdır?
- b) Fiilen mevcut paranın tamamı işletmeye ait midir?
- c) Yabancı para mevcutları varsa doğru değerlendirilmiştir mi?
- d) Bilançoda doğru yerde gösterilmiş midir?
- e) Satış işlemlerinden kaynaklanan tahsilâtın incelenmesinde satış iade ve indirimleri, satış iskontoları, tahsili şüpheli alacaklar gibi satış ile ilgili ayarlamalar doğru yapılmıştır mı?
- f) Tamamlanmış muhasebe işlemleri incelenerek, kaydedilen tahsilât işlemlerinin gerçekliği test edilmiştir midir?
- g) Tüm tahsilât işlemleri kaydedilmiştir midir?
- h) Tahsil işlemleri tutar olarak doğru kaydedilmiştir midir?

Nakit hareketlerinin yoğun bir şekilde izlendiği hesapların başında, likiditesi kasa hesabından sonra en fazla olan banka hesapları gelmektedir. İşletmelerde kasa hesabında fazla nakit olması hata ve hile yollarını açacağı için, kasa hesabı riski azaltıcı etkisi bulunan bir hesaptır (Küçük, 2008, 126).

Bu hesap işletme çalışanlarının rahatça hırsızlık yapabildiği fakat yakalanmasının çok zor olmadığı bir hesap türüdür. Genelde güvenli olduğunun düşünülmesi bakımından nakit birikiminde bankalar kullanılmaktadır (Wells, 2008, 84).

Bankalar hesabına ilişkin denetim amaçları şunlardır (Çömlekçi vd, 2004, 209; Kaval, 2008, 193) :

- a) Hesap kalanı, bankada mevcut parayı göstermelidir.
- b) Hesap kalanı, kaydedilmesi gereken tüm nakit işlemlerini kapsamalıdır.
- c) Hesapların işletmeye ait olduğu ve bunu serbestçe kullanma yetkisine sahip olduğuna tespit edilmelidir.
- d) Yabancı para hesapların değerlendirilmesi doğru yapılmalıdır.
- e) Bankalardan kazanılan gelirler mutlaka dönemin gelirlerine kaydedilmiş olmalıdır.

f) Bilânço ve Gelir Tablosu'nda doğru sınıflama ve gösterim yapılmalıdır.

Bankalar tarafından verilen hesap ekstralarının kontrolü sayesinde hesabın borcuna ve alacağına kaydedilen işlemlerin kontrolü yapılmaktadır. İşletmenin ilgili defterleri ve yardımcı hesapları ile banka hesabının ekstrasındaki hesap kalanlarının eşitliği araştırılmaktadır. Eşitsizlik durumunda ise öncelikle faiz tahakkuku olması ihtimaline bakılır. Yabancı paraların değerlemesinin Vergi Usul Kanunu'na göre yapılıp yapılmadığı da önemlidir. Ayrıca eşitsizlikte tutarın yanlış kaydedilmesi, hesabın yanlış tarafa kaydedilmesi ya da yanlış banka hesabına kaydedilmiş olması da göz önüne alınmaktadır (Kepekçi, 2004, 194).

1.2.4.2.1.2. Kayıtlarda Haksız Kazanç

İşletmelerin bir kısım işlemlerinin belgesiz yapılması ve defterlere yansıtılmamasına kayıt dışı işlemler denir. Bu işlemler genellikle vergi kaçırma düşüncesi ile olmaktadır. Bundan dolayı da işletmeler satış hâsılatlarını gizlemek için, fatura almamak, yanlış fatura düzenlemek ya da mevcut faturayı saklamak şeklinde kayıt dışı işlem yapabilmektedir. İşletmelere satışı belgesiz giren malların matrah farkı, satış bedeli ile o malın maliyeti arasındaki farktır. Ancak malın işletmeye girişi yapılmış ve satışı kayıtlara yansıtılmamış ise satış bedelinin tamamı matrah farkı olmaktadır (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 1996, 129).

Kayıt dışı haksız kazançlar üç şekilde gerçekleşmektedir (ACFE, 2008, 7) :

- Satışlarda,
- Alacaklarda,
- Diğer geri ödemelerde.

Şirket çalışanları çeşitli nedenlerle kayıtlarda oynamalar yapmaktadır. Burada önemli olan olay, değer yaratan bir faaliyetin gerçekte var olması ancak ilgili iktisadi faaliyetin muhasebe kayıtlarının yapılmaması durumunda ortaya çıkmaktadır (Bilen, 2008, 104). Örneğin, alış ya da satışlardan doğan ilgili nakdin kayıtlara girmeden kişi ya da kişilerce kendine alınmasıdır (Wells, 2008, 53).

Aynı zamanda alacak tutarları olduğundan düşük gösterilmek istenebilir. Şirkette çalışan üst yönetim bu kayıtlardaki oynamayı daha çok vergiden kaçınmak için yapmaktadır. Bunu da iki şekilde yapabilmektedir. Birincisi, kanunların boşluklarından

yararlanarak daha az vergi ödemesi, ikincisi ise vergi yasaları göz ardı edilerek gelirin bir kısmının veya tamamının kayıtlara alınmaması şeklinde yapılmaktadır. Tabii olaya sadece vergiler açısından bakmak yeterli olmamaktadır. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki kayıt dışı hareketin psikolojik bir boyutu da bulunmaktadır. Vergi oranları düşse de kayıt dışı hareketlere etkisi pek olmamaktadır. Çünkü kayıt dışı ekonomi ülkenin tüm ekonomik alt yapısı ile ilgili bir olgudur. Ayrıca alacak tutarları olduğundan yüksek gösterilmek istenebilir. Bunun nedeni işletmenin mali durumunu iyi gösterme amacına yöneliktir. İşletme çalışanları da kendi açılarından alacak hesabı üzerinde çeşitli oynamalar yapıp, yolsuzluklarını gizleyebilir. İşletme çalışanları farkında olmadan veya bilgisizlikten dolayı da çeşitli hatalar yapabilmektedir (Bilen, 2008, 105-106; Bozkurt, 1990, 14).

Ayrıca kayıt dışında üretimlerin standartlara uygun yapılmaması neticesinde, ürünleri kullanan tüketicilerin mağdur olma ihtimali de bulunmaktadır. Ayrıca ekonomik, sosyal ya da siyasi düzensizlikler yaşanmakta ve gelir dağılımını bozabilmektedir (Bilen, 2008, 106).

Bu hilelerin önlenmesi için denetçi şunlara dikkat etmelidir (Bilen,2008, 107) :

- Şirketin belge düzenine,
- Gelir beyanında bulunacak kişiler ile üçüncü kişilerle olan ilişki ve işlemlerinin tam olarak belgelerle yansıtılmasına,
- Faaliyet hesaplarında saydamlığa,
- Faaliyetlerin özüne uygun, zamanında, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve muhasebe temel kavramlarına uygun olarak yapılmasının kontrolüne,
- Kayıtların Vergi Usul Kanunu (VUK) ve TMS hükümlerine göre yapılması.

İşletmede yapılan mal ve hizmet alım-satımı ile ilgili işlerin peşin para ile sağlanması yerine kredili işlem yapılmasından doğan alacakları bulunmaktadır (Sürmeli vd, 2003, 178) :

İşletmelerin alacakları ile karşılaştıkları riskler aşağıda belirtilmiştir (Wells, 2008, 65-67; www.auditnet.org/docs/AccountsReceivableAuditProgram.doc, 20.04.2009).

- Kişilerin, bir hesaba ait parayı, başka bir hesap yaratarak aktarmasıdır. Ama bunu yapmak oldukça zor ve karmaşıktır.

- En önemli tehlikelerden biri de ticari işlemlerin tahsilatını yapan kişi ile muhasebe kaydını yapan kişinin aynı kişi olmasıdır. Hem kişilerin rahat hareket etmesine ortam oluşturmakta, hem de kayıtlı alakalı evrakların rahatça yok edilmesini sağlamaktadır.

- Eski alacaklar ya da daha geç ödenmesi beklenen alacaklar muhasebe kayıtlarında dengesizlik yaratabilmektedir. Yani alacaklar listesi ya da bu hesaplardaki dengeler yanlış olabilir.

- Bilançoda yer alan ticari alacak hesapları var olmayabilir.

- Ticari alacak hesapları tahsil edilemeyebilir.

- Satış işlemleri yanlış dönemde işlem görmüş olabilir.

-Hile yapanlar hesapları yok edebilir ya da hesapların dokümanlarını değiştirip, yenisini yapabilirler.

- Alacaklarda iskonto ya da indirim yöntemi ile hile yapılabilir.

- Hile yapmak isteyen kişi çalmak istediği parayı şüpheli alacaklar hesabına kaydedebilir. Daha sonra da sürenin dolup bu alacağın tahsilinin imkânsız hale gelmesini bekleyebilir.

- Kayıtlar ile alakalı evrakları yok edebilir.

Denetçiler, faaliyetlerden doğan alacaklardaki yolsuzlukları giderebilmek için, işletmenin sattığı malların, kredisi olan uygun ve gerçek müşterilere yapılmasına, satılan malların gönderiminin tamamlanmasına, gönderimi yapılan kalemler için uygun faturalamaların yapılmasına ve tutarların alacaklar olarak muhasebe kayıtlarına geçirilmesine dikkat etmelidirler. Ayrıca, müşterilere çıkartılan faturalar ile gönderimi yapılan kalemlerin uyumuna, vadesinde ödenmemiş alacakların tutarlarının yükselip yükselmediğine, kar şirket beklentisinin altında gerçekleşiyorsa, beklenenden düşük satış gelirinin olması ve yapılmış olan amortismanlara ve iskontolara da dikkat etmelidirler (Wells, 2008, 67-68; Güredin, 2007, 411).

Alacaklardaki hata ve hilelerin temelde gerçek olmayan ticari alacakların kaydedilmesi ve ticari alacaklar için karşılık ayrılmaması ya da eksik ayrılması şeklinde olmak üzere iki şekilde yapıldığı göz önüne alınırsa, bağımsız denetçinin bunları engelleyebilmesi ve ortaya çıkarabilmesi için ayrıca şunları yapması da gerekmektedir (Wells, 2008, 319) :

- a) Kredili satış dosyalarını ve telefon rehberi dâhil kamuya açık kaynakları incelemek,
- b) Bu kaynaklarda özellikle fiziken var olmayan ya da mal almak için ticari amacı olmayan önemli müşterileri aramak.

Satışlar: Şirketlerin kayıt dışı faaliyetlerinin çok görüldüğü yerlerden biri de satışlardır. İşletmenin satışlarının düşük gösterilmesi, işletmenin satışlarının kaydedilmeyip elde edilen satış hâsılatının hile yapan kişiler tarafından kendilerine alınması ya da yapılan satışların kaydının daha az tutarda kayıt yapılması şeklinde olmaktadır. Satışlar kaydedilmediği için kayıtlardaki nakit para ile satış gelirleri arasında herhangi bir uyumsuzluk olmamaktadır. Çalışan kişiler kendi adına sahte senet düzenleyip kayıtlara alarak, vadesi geldiğinde gerçek bir senetmiş gibi tahsil edebilir. Yine çalışanların işletme dışındakilere satış yapıp kayıt yapmadan parayı kendine alması şeklinde kayıt dışı satışlar şeklinde hileler de olabilmektedir.

Denetçiler ve yöneticiler, satışın yapıldığı noktalarda kişilerin yönetim tarafından kurulan video-kamera sistemi tarafından gözetlendiğinin hissedilmesi ve şirket kasalarının belli bölgelerde toplanması ve kasaya giriş ve çıkışların kontrol altında olması gibi hata ve hileleri önlemek için önlemler alabilmektedir (Wells, 2008, 55-62).

1.2.4.2.1.3. Hileli Harcamalar

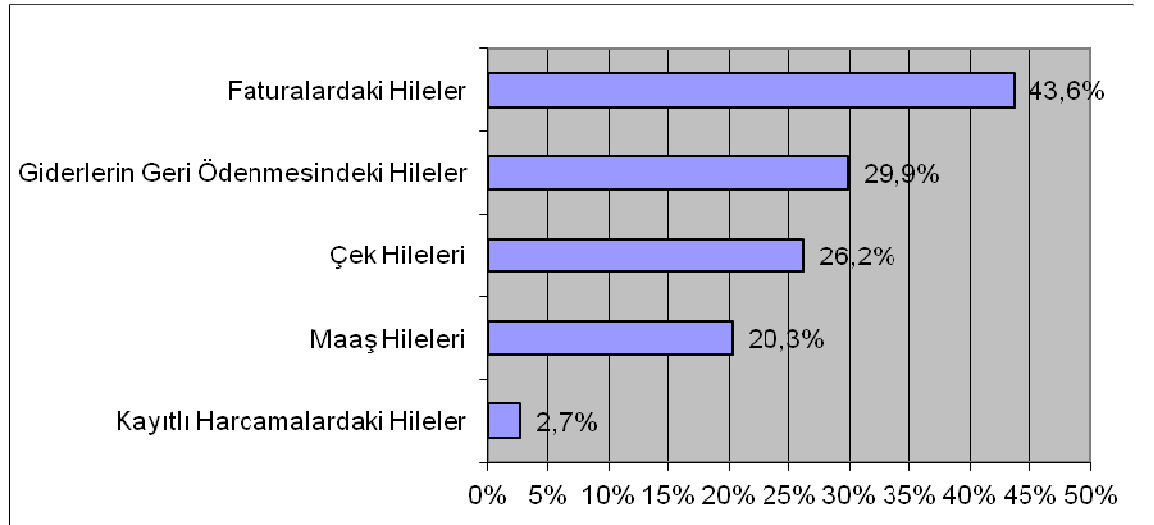
ACFE hileli harcamaları beş gruba ayırmıştır (ACFE, 2010, 7).

- 1- Faturalardaki hileler,
- 2- Maaş hileleri,
- 3- Çek hileleri,

- 4- Giderlerin geri ödenmesindeki hileler,
- 5- Kayıtlı harcamalardaki hileler.

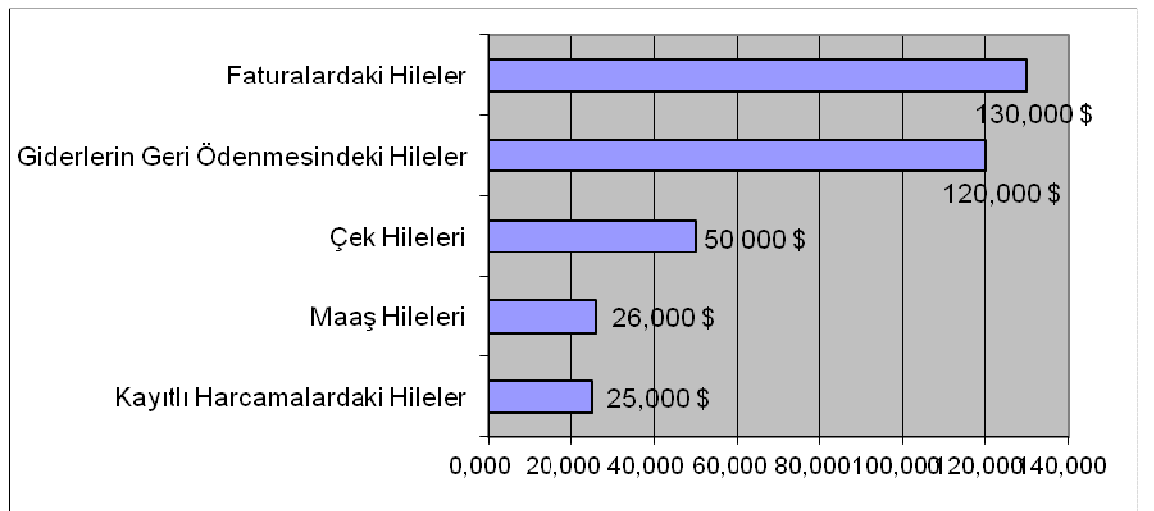
Bu hileler kayıtlardaki haksız kazancın tersine, hesapların kayıtlara girmesinden sonra ortaya çıkan hile türleridir. Aşağıdaki tablolarda bu hileli harcamaların yüzdelik payı ve maliyetleri gösterilmektedir.

Tablo 6: Hileli Harcamalar

Kaynak: Wells, 2008, 96.

Tablo 7: Hileli Harcamaların Maliyeti

Kaynak: Wells, 2008,96.

% 43.6'lık oranla en çok hile türü faturalarda bulunmakta ve ortalama 130.000 dolar olarak en fazla maliyeti de oluşturmaktadır.

1.2.4.2.1.3.1. Faturalardaki Hileler

Gerçekte olmayan bir işlemi olmuş gibi göstermek için düzenlenen belgeye *sahte belge* denir. Belli bir amaçla başvuru belge sahtekârlığında iki taraf bulunmaktadır. Bunlar sahte belgeyi düzenleyen kişi ve bu belgeyi kullanan taraftır. İki tarafa da karşılıklı menfaât sağlandığı için sahtekârlık ortaklaşa gerçekleştirilmektedir. Belge sahtekârlığı iki şekilde gerçekleştirilebilir. Birincisi hazırlanan belge ve içeriğinin gerçek olmama durumudur. İkincisi ise, belgenin kendisinin gerçek olup, içeriğinin gerçeğe uygun olmamasıdır. Bu gibi hallerde, alınan ticari malın miktar veya fiyatı olduğundan farklı gösterilir. Sonuç olarak alınan belge işlemi gerçek şekline aykırı gösterilmektedir (Maliye Hesap Uzmanları, 1996, 131-132).

ACFE bu tür hileleri üç grupta toplamıştır.

- 1- Hayali Şirket Faturaları
- 2- Hileli Satıcı Faturaları
- 3- Kişisel Alımlar

Hayali Şirket Faturaları: Paravan şirketler de denilen bu şirketlerde, kara para aklanırken, ayırma aşamasında fon transferlerinin bu şirket üzerinde yaptırılarak iz sürmeyi zorlaştırma amacı taşınmaktadır. Kara para aklayan birçok kimse paravan olarak kurulan birçok şirkete sahip olabilmektedir. Bu şirket sahipleri, sahip olduğu paravan şirketi kârlı göstererek, aslında sadece kâğıt üzerinde sahip olduğu kârın yerine kasaya yasadışı faaliyetlerden sahip olduğu parayı koyarak yüksek kâr beyan edebilmektedir. Bu parayı da vergilendirmesi takdirinde yasallaştırmış olacaktır. Aklayıcı tek unsur ise ödenen vergidir.

Hayali şirketlerin bizim konumuzla ilgili olan kısmı ise faturalardır. İşletmede çalışan kişilerin paravan şirket kurup sahte faturalarla ödemeyi kendilerine almalarıdır. Kişiler sahte belge ya da naylon faturalar düzenleyebilmektedirler. Buradaki işlemlere ilişkin belgeler tamamıyla gerçek dışıdır.

Uydurma hesaplar belgenin ve kayıt dışı olarak yapılan işlemlerin denkleştirilmesi amacı ile kullanılır. Bu hesaplar aracılığı ile işlemler olduklarından farklı şekilde kayıtlara yansıtılıp, daha sonra uygun bir hesapla karşılaştırılarak kapatılmaktadır. Uydurma hesaplar, belgesiz ve kayıt dışı olarak yapılan işlemleri denkleştirmek amacı ile kullanılmaktadır. Burada işlem ve belge içeriği birbirinden farklı olan ve denk gelmeyen hem işlem hem de belge bulunmaktadır (Maliye Hesap Uzmanları, 1996, 131).

Hayali şirketler, hayali adresler vererek bir yer belirtmektedir. Postaneden bir posta kutusu kiralanarak, postaların ulaşması sağlanmaktadır. Bu tip işler genellikle tek bir kişi ile değil denetim üzerinde kontrole sahip kişilerin anlaşması ile olmaktadır. Çünkü ödeme yapılması tek bir kişinin ödeme emrini vermesi ile olmayıp, gerekli belgelerin hazırlanmasını gerektirmektedir. Bu tür hilelerin önüne geçebilmek için yöneticiler ve denetçilerin şunlara dikkat etmesi gerekmektedir (Wells, 2008, 97-104) :

- Öncelikle görevler ayrıştırılmalı ve sonra ayrılan bu görevlerde birlikte çalışılması sağlanmalıdır.
- Bu işi yapanlar sahte belgeleri asıl belgeye benzetmeye çalışacağı için, belgelere dikkat edilmeli, belgeler üzerindeki ayrıntılara da dikkat edilmelidir.
- İşin başında bulunan ödeme amirlerinin uyanık, zeki, güvenilir ve dikkatli olması da önemlidir.
- Şirketin satıcı-tedarikçi listelerini güncellemesi, sürekli iş yaptıklarını yakın takibe alması gerekmektedir.
- Aynı zamanda satıcının iletişim bilgilerinin tam olması önemlidir.
- Alınan faturaların ayrıntılı olmaması, fatura tutarlarının küsuratlı değil tam olması gereklidir.
- Şirkette çalışanın maaşının yattığı hesap ile şirket satışı sonucu yatırılan paraların aynı hesapta olması gerekmektedir.
- Satıcılara yapılan ödeme hızı da önemlidir.
- Satıcıların gerçekte var olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir.

- Paravan şirketin arkasında duran kişilere ulaşılmaya çalışılmalıdır.

Hileli Satıcı Faturaları: Bu yöntemde hile yapan çalışanlarla işbirliği yapan satıcı/tedarikçi bulunmamaktadır. Sahte faturalar düzenlenerek, şirketlerin iş yaptıkları başka şirketlere ödeme yapılmış gibi gösterilip paranın alınmasıdır. Bu süreçte karşı taraf işbirliği yapmamaktadır.

Bu durumda yönetici ve denetçiler, şirket içi yapılan fazla ödemelere ve miktarlara dikkat etmelidir. Alınan çeklerin tahsilatı için bankaya hemen gönderilmesi ve geçmiş ödeme hesaplarının incelenmesi gerekmektedir (Wells, 2008, 105-109).

Kişisel Alımlar: Burada önemli olan, mal sipariş onayını veren kişi ile ödeme onayının aynı kişide toplanması sonucunda ortaya çıkan durumda hile yapmaya uygun bir ortam oluşmasıdır. Şirketlerde satın alma onay yeri üst yönetim, talep kısmı ise alt yönetim gibi gözüксе de bazı şirketlerde astlara duyulan yüksek güven bunun suiistimal edilmesi ile sonuçlanabilmektedir. Yine oluşan bu güven sayesinde satış hâsılatında da yapılan hileler olmaktadır. Burada her şey gerçekleşmiş, gerçek satıcı bulunmuş ve gerçek fatura düzenlenmiştir. Ama ürünün miktarı ve maliyeti gerçeği yansıtmamaktadır (Küçük, 2008, 187).

Kontrol şefleri birçok belge ile satın alma emri vermektedir. Çalışanların mal ya da hizmet istedikleri zaman, birçok süreçten geçmesi gerekmektedir. Dolayısı ile çalışanlar, bu aşamada hile yapmak isterlerse, satın alma sürecini oluşturan belgeleri düzmece bir şekilde hazırlamaktadırlar. Aslında alınmayan malları sahte belgeler düzenleyerek satın alabilmektedirler.

Bu kapsamda değerlendirilebilecek bir diğer hile ise, şirket çalışanların verdikleri malın teslim adreslerinin şirket adresi olarak değil de, kendilerinin adresi olarak değiştirilmesidir. Yine önemli sorunlardan biri de, şirket yetkililerinin çalışana özel durumlar için şirket adına kullanması maksadı ile vermiş oldukları harcama yetkisi, kredi kartı ya da şirket arabaları gibi unsurların kendi özel ihtiyaçları için kullanılmasıdır.

Bu durumlar içinde denetçiler ve yöneticiler çalışanların harcamalarının sınırlandırılması, yapılan harcamalarının belge ve fişlere dayandırılması ve

harcamalarının gerekçelerinin bildirilmesine dikkat etmektedirler (Wells, 2008, 109-114).

1.2.4.2.1.3.2. Maaş Hileleri

ACFE'nin yapmış olduğu araştırmaya göre maaş hileleri şirketlerde dört şekilde gözükmektedir (ACFE, 2010, 7):

- Hayali Çalışanlar,
- Hileli Komisyonlar,
- Çalışanların ücretleri,
- Sahte düzenlenen ücretler.

Bu hile türleri faturalardaki yapılan hile türleri ile benzerlik göstermektedir. Fatura hilelerinde yapılan fatura üzerindeki oynamalar burada çalışanın ücretini gösteren bordrolar üzerinde olmaktadır. Hayali çalışanlar, işletmede gerçekte var olmayan ama işletmede çalışan böyle bir kişi varmış gibi her unsurunun düzenlendiği hayali kişilerdir. Bu hayali kişiler için çalışma saatleri düzenlenmekte, ücretler belirlenmekte, yine bu ücretin yatacağı banka hesabı açılmakta ve sahte bordrolar oluşturulmaktadır (Wells, 2008, 156-159).

Maaş bordrolarında görülen en yaygın hile yöntemi ücretlerin olduğundan yüksek gösterilmesidir. Burada zaman kartları üzerinde oynamalar yapılarak çalışma saatleri değiştirilmektedir. Bu ise ya bu işte görevli olan amirin imzasının taklidiyle olmakta ya da buradaki yetkili kişi ile anlaşmalı hareket edilerek yapılmaktadır. Ayrıca izin sürelerinin yanlış bildirim, fazla mesainin gösterimi, saat başına ödenen ücretlerin fazla gösterilmesi de yapılan hile çeşitleri arasındadır. İşe giriş çıkış kartları başka personel tarafından geçirilmektedir. Bunun engellenmesi için kart basımı gözetim altında yapılmalıdır (Age.,162-165).

Burada maaş ödeme bordroları ile bordrolardaki yazılı isimdeki kişilerin firmada çalıştıkları ve ücretlerinin doğruluğunun kontrolü yapıp, ödemeler için onay verilmelidir. Bu verilen onaylar mutlaka yazılı bir belgeye dayandırılmalıdır. Ayrıca maaş ödemelerinin yapıldığı birim ile düzenlendiği birim birbirinden ayrılmalıdır.

Gerektiği zamanlarda her iki bölümü de denetleyen ayrı bir kişi ya da kişiler bulunmalıdır (Küçük, 2008, 124).

1.2.4.2.1.3.3. Çek Hileleri

Wells çek hilelerini şirket çalışanının şirket üzerinden kendi lehine bir çek düzenlemesiyle ya da şirketin üçüncü bir taraf lehine düzenlemiş bulundurdukları çekleri çalışanın kendine yönelterek kullanmasıyla oluşması şeklinde göstermektedir (Wells, 2008, 123).

Çek hileleri şu şekilde bölümlendirilmektedir (ACFE, 2010, 7) :

- Sahte çek düzenlenmesi,
- Sahte çeki ciro etmek,
- Ödemelerin yapılacağı kişiyi değiştirme,
- İptal edilmiş çekler,
- Otoritelerin yanlış kullanımı.

Bunu yapan kişiler genellikle şu durumlarda bulunmaktadırlar (Küçük, 2008, 132-133) :

- Şirkette çalışan kişiler uzun süre çalışarak kendilerine güveni sağlamışlardır. Uygun fırsatını buldukları noktada gerekli transfer işlemlerini, ödeme emirlerini vs. vererek ortadan kaybolmaktadırlar.
- Kendine haksızlık yapıldığını ya da hak ettiği ücretin verilmediğini düşünmesi ve aynı şartlardaki kişilerin daha fazla almasından dolayı kendine göre bu haksızlığın giderilmesi için yüklü miktarda parayı alarak uzaklaşmasıdır.
- Yine güven duygusunun çok olduğu kişilerde işlemler tek elden yapılmaktaysa hileler başlamaktadır.
- Çekler üzerinde tahrifat yaratmak, eğer teknoloji kullanılmakta ise, daha kolay olmaktadır. Örneğin, tarayıcılarda çek taranarak kopyası çıkartılıp çekin genellikle ilk ya da son harfinde oynama yaparak paranın bankadan

çekilmesi ile bu yapılmaktadır. Çeki hazırlayan ile banka raporunu hazırlayan kişiler de işbirliği içinde olduğu sürece bu hile yapılmaktadır.

Çek hilelerini yapan kişiler öncelikle çek defterine ulaşabilecek kişiler olmalıdır. Boş çek defterine ulaşabilen kişiler keşidecinin imzasının taklidini yaparak başka bir kişi adına imza atmaktadırlar. Ayrıca çek bilgisayar ortamında ise parolanın da bilinmesi gerekmektedir. Daha sonra yetkileri olan bu kişiler tamamıyla gerçek dışı olaylarla ilgili bir çek düzenleyebilmektedir. Düzenlenen çeklerin sadece nakil hatalarına değil işlemlerin içeriğine de bakılmalıdır. Şirketler genellikle damga ya da otomatik imza makineleri kullanarak bunun önüne geçmeye çalışmaktadırlar (Wells, 2008,127-129; Yaman, 2008, 183).

Aynı zamanda imza yetkisi olan kişiler de düzmece bir çek oluşturarak hile yapabilmektedir. Çek defterine ulaşan kişiler genellikle üst düzeydekiler ya da işletme sahipleri oldukları için bu işi yaparken çalışanları baskı altında tutarak yapmaktadırlar. Çek hesaplarına bakarken her şey normal gibi gösterilirken işlemler şirkete zamanında aktarılmamaktadır. Çeki oluşturan kişiler düzenlenmiş bir çekin üzerinde oynamalar yaparak ya da düzenlenen çeki çalarak bir takım hileler yapabilmektedir. En son imza atan kişiler hile olaylarında yer almıyorlarsa çok dikkatli davranmalıdırlar (Wells, 2008, 134-138).

Şirket yöneticileri ve denetçileri hileli işlemleri önlemek için şunları uygulamaya koymalıdır (Wells, 2008,127; Küçük, 2008,134) :

- Eğer çek kağıtları filigranlı olursa taklidi zor olmaktadır.
- Çek defterindeki gün sonu çek numarası ile ertesi günün ilk çek numarası birbirini takip etmelidir.
- Çekin imzalanmasından önce yazılı bilgiler kontrol edilmelidir.
- Banka hesapları ile çekler düzenli olarak karşılaştırılmalıdır.
- Çeklerin tahsili için yetkili imzalarında çift kişinin olması güveni artırmaktadır.
- Portföydeki çekler için sık sık ve habersiz sayımlar yapılmalıdır.

- Ödemelerin genellikle çekle yapıldığı işletmelerde farklı türden işlemler için bankalara farklı hesaplar açtırmak gerekmektedir.

1.2.4.2.1.3.4. Giderlerin Geri Ödenmesindeki Hileler

Çalışanların iş gereği kendilerine verilen harcama yetkisinin kötüye kullanılıp, geri ödenmesinin talebi burada kastedilen hile türüdür (Wells, 2008, 179). Bu hileler dört gruba ayrılmaktadır (ACFE, 2010, 7).

- Yanlış nitelendirilen harcamalar,
- Abartılan harcamalar,
- Fiktif harcamalar,
- Aynı harcamaya yapılan birkaç ödeme.

Basit bir yöntem olan harcamaların yanlış nitelenmesi, çalışanın kişisel harcamasının iş harcaması gibi gösterilmesidir. Örneğin, öğlen yemekleri için misafirlere yemek verme yetkisi olan bir personelin bunu akşam aile yemeğinde harcaması gibi. Bu harcamalar için gerekli önlemler alınmazsa çok maliyetli olmaktadır. Bir de üst düzey yetkililerin bunu kötüye kullanması, daha fazla harcama yetkileri olduğu düşünüldüğünde, daha da kötü sonuçlara sebep olacaktır (Wells, 2008, 181). Yani kötü niyetli personel hem hileyi yapmış olacak, hem de üstüne harcamasının bedelini tahsil etmiş olacaktır. Bu tür harcamalar bir ya da birkaç kişinin işbirliği ile yapılmaktadır (Küçük, 2008, 151).

Çalışanların fiş ya da faturalar üzerinde tahrifat yapması, gereksiz yere kullanılan pahalı ürünler (örneğin business uçuşlar gibi) abartılan harcama hilelerine girmektedir. Aynı zamanda yapılmamış harcamalar için sahte fiş ve faturalar düzenlenmesi ve bu harcamaların tahsilinin istenmesi de fiktif harcama hileleri olarak nitelendirilmektedir. Personel tarafından yapılan harcamaların tahsili istendikten sonra yapılan işlemlerin iptali de bu tarz hile grubuna girmektedir. Örneğin kredi kartı ile yapılan harcamaların tahsilinden sonra işlemi iptal etmek ya da kendine ait çek defterini kullanıp yine şirketten parayı almasından sonra çeki iptal etmek çok sık yapılan hile türlerine girmektedir. Çok yaygın olmayan yöntemlerden biri de yapılan harcamanın birkaç defa tahsil edilmesidir. Bunu gerçekleştirebilmek için de, değişik fatura ve

belgelerle tahsilâtın birkaç defa yapılmasını sağlamaktadırlar. Bunu yapan hilekarlar fazla tahsil ettikleri paraları ceplerine atmaktadır (Wells, 2008, 185-188).

Giderlerin geri ödenmesinde karşılaşılan hata ve hileler için yönetici ve denetçiler şu önlemleri almaktadır (Wells, 2008, 182-188) :

- Personel tarafından yapılan her harcamanın kontrolü kendi amirleri tarafından yapılmalı, başka servislerin amirleri kontrol etmemelidir.
- Personelin harcaması için gerekli olan yolluk ve harcırah belli yönetmeliklere bağlı olmalı ve şirketin oluşturduğu bu yönetmelik sayesinde belli bir düzende işlemelidir.
- Önceki yıllara nazaran şimdiki harcamalar daha çok maliyetli ise harcamaları kontrol etmek için trend analizleri kullanılmalıdır.
- Yapılan harcama belgeleri asıl fatura ya da fişlere dayandırılmalı, eğer fotokopisi verilmişse dikkatle incelenmelidir.
- Sonu hep '0' ya da '5' ile biten tutarlar yuvarlanan tutarlar olduğu için dikkat edilmelidir.
- Yapılan harcamaların hep aynı faaliyete yapılması ve harcama tutarının üst sınıra yakın ya da eşit olması halinde bu faaliyetlere dikkat edilmelidir.
- Yapılan harcamaların eksik belge içermesi, birbirinden anlamsız harcamalar olması yine dikkat edilmesi gereken unsurlardandır.
- Harcamaları belgeleyen fatura ya da fişlerin yanında destekleyici belgeler istenmelidir. Farklı personelin harcamaları ile karşılaştırmalar yapılmalıdır.

Eğer personelin harcamaları konusunda yöneticiler ve bunları denetleyen birim çok dikkatli değil ise ya da personele aşırı güven duyulup gerekli özen ve dikkat gösterilmiyor ise yapılan hileli harcamalar az tutarlı ve çeşitlilik göstermeyen şekilde ise kısa sürede bu hileler fark edilmeyecektir. Uzun dönemde şirketin mali kaybı fazla olacaktır (Küçük, 2008, 151).

1.2.4.2.1.3.5. Kayıtlı Harcamalardaki Hileler

Bu harcamalar iki şekilde sınıflandırılmaktadır (ACFE, 2010, 7).

- Yanlış kayıtlar,
- Yanlış iadeler.

Bu hileler personelin yapmış olduğu kasıtlı ya da kasıt dışı davranışlardır. Her şey usulüne uygun olarak hazırlanmakta, kasadan çıkış işlemleri yapılmakta, ama personel parayı kendi cebine koymaktadır. Örneğin malın iadesinde personel mal iadesi ve kasadan para çıkış işlemleri yapmakta ama parayı kendine alabilmektedir. Yine iade edilen malın değeri kasten yüksek gösterilmektedir. Aynı zamanda hilekârlar için daha güvenli olan bir yol da, alımların peşin yerine kredi kartıyla yapılması sonucunda yapılan iadelerin fiziksel bir para iadesi şeklinde olmayacağı için fark edilmesinin daha zor olmasıdır. Ayrıca personelin iade edilecek malı kasten yanlış kayıt altına alması da söz konusudur. İade hilelerini yapmak zor, fakat imkânsız değildir.

Bu tür hileler, envanter değerlendirme işlemleri sonucu ile kayıt sonuçlarının tutarsızlığı, stoklardaki azalmaların gizlenmesinin zorluğu ve iadeler ya da yapılmış kayıtlı işlemlerle alakalı eksik belgeler sayesinde ortaya çıkmaktadır.

1.2.4.2.2. Stoklar ve Diğer Varlıklarla İlgili Hileler

Stoklar; TMS:2- Stoklar Standardı'nda (m.6) göre şöyle tanımlanmaktadır (TMS 2. Tebliğ, Sıra No: 3, 31.12.2005).

Stoklar;

- (a) İşin normal akışı içinde (olağan işletme faaliyetleri kapsamında) satılmak için elde tutulan;*
- (b) Satılmak üzere üretilmekte olan; ya da*
- (c) Üretim sürecinde ya da hizmet sunumunda kullanılacak ilk madde ve malzemeler şeklinde bulunan varlıklardır.*

Stokların önemi, işletmelerin faaliyet alanına göre değişmektedir. Bazı işletmelerde stok kalemleri bulunmamakta (örneğin; elektrik üretimi ile uğraşan bir

firmanın üretmiş olduğu mamullerini stok ederek pazarlaması mümkün olmaz) bazı işletmelerde ise stokların bulundurulması zorunlu olmakla birlikte, bu stokların işletmelerin ellerinde uzunca bir süre tutulması da gerekebilmektedir. İşletmelerin dönemsel gelirlerinin uygunluğu geniş ölçüde, stokların ve mamul maliyetlerinin iyi hesaplanması ile mümkün olmaktadır. Stok unsuru işletme varlıkları içerisinde önemli bir orana sahiptir. Özellikle rekabetin şiddetli olduğu, teknolojinin sık sık değiştiği alanlarda faaliyet gösteren işletmelerde stok yönetiminin önemi daha da artmaktadır (Aksoy, 2005, 291; Holmes, 1975, 1).

ACFE bu hile türlerini kendi içinde iki şekilde bölümlendirmektedir (ACFE, 2010, 7)

- Varlıkları kötüye kullanmak,
- Hırsızlık.

İşletmelerin buradaki varlıkları kötüye kullanma hileleri, para dışındaki bütün varlıklarını kapsamaktadır. Daha önceden de değinildiği gibi çok fazla yapılmaya yüzdesine sahip olmayan ancak yapıldığında yüksek maliyete sebep olan kalemlerdir. Burada en sık yapılan hile kalemleri % 82.3 oranıyla stoklar ve duran varlıkların hırsızlığıdır. % 17.7'lik kısım işletme bilgilerini ve % 7.7'lik kısmı ise menkul kıymet hırsızlığını oluşturmaktadır. Ancak en fazla ortalama maliyete sahip olan kısım \$1.850.000 ile menkul kıymetler, en az ortalama maliyete sahip olan alan ise \$55.000 ile stoklar ve maddi duran varlıklar kalemleridir (Wells, 2008, 213-215). İşletmelerin amaçları kâr olduğuna göre, kârlarını artırmak için sürekli bir faaliyette bulunmalı ve ellerinde her zaman kullanabileceği stokları bulunmalıdır.

Stoklar ve duran varlıkların kötüye kullanılmasındaki hileler şu şekillerde yapılmaktadır (Wells, 2008, 215):

- Şirket amaçları dışında kullanılma,
- Açık bir şekilde, gizlemeden şirket varlıklarını kendine alma ya da ihtiyacı için kullanma,
- Varlıklara olan talep veya şirket içi başka bir yere transferi sırasında doğabilecek fırsatlardan yararlanma,
- Malların alımında yapılan hileler,

- Nakliyat sırasında yapılan yanlışlıklar.

Stok hilelerini ortaya çıkarken; analitik incelemeler, envanter hesaplama, bilgisayar analizleri, siparişlerin doğruluğu için teyit almak, dönemsellik testleri, fiyat araştırmaları gibi yöntemler kullanılmaktadır (Byington vd, 2003, 38).

Stok hileleri şu şekillerde de olabilmektedir (Wells, 2008, 226-229; Küçük, 2008, 155) :

- Stok sayımı düşük gösterilmekte,
- Stok sayımının yapılması geciktirilmekte,
- Stok listeleri değiştirilmekte,
- Depoya giren stok belgeleri imha edilmekte,
- Yetkili imzalar taklit edilmekte,
- Yetkililerden ve firma sahiplerinden gizlice üretim yapılmakta,
- Depolardan sevk edilen stokların sayısı ve türü ile kâğıt üstündeki sayı ve türler birbirinden ayrılmakta,
- Üretimden depoya depodan da satışa olan sevklerde gerçek sevkiyat dışında ikinci bir kayıt yapılmakta ve bu ikinci kayıt muhasebe hesaplarına yansıtılarak ürünlerin çalınması şeklinde hileler yapılmakta,
- Ürünler firma deposu yerine, başka yerlerde depolanarak, envanter sayımından gizlenerek, daha sonra kişisel ihtiyaçlar için kullanılmaktadır.

Connelly (2005)'ye göre; eğer bir işletmede satışlarda açıklanamayan artışlar, stok hesaplarında fazlaca hareketlilik, stok hesaplarında olağan dışı kayıtlar, envanter sayımından sonra yapılan büyük ve tutarlı düzeltme kayıtları, ve brüt kârda azalış oluyorsa, personelin stokları kullanılamaz hale getirip satması ve personelin satış iadelerinde hile yapmasının belirtileri söz konusu olacaktır. Bunları ortaya çıkarma yolları ise, defter kayıtlarının incelenmesi, stok detaylarının incelenmesi, hurda satışlarının incelenmesi, denetleme çalışmalarının yapılması ile mümkün olmaktadır. Yine bir işletmede sayım sonuçlarını değiştirmek, sayım sırasında stokların yerlerini değiştirmek, işletmeye ulaşmamış malları depoda göstermek, henüz parası ödenmemiş malları stoklara dâhil etmek, işletme dışında bulunan mallarla ilgili ulaşılan sonuçları saptırmak, elde tutma satışları, yanlış sınıflandırılmış stoklar (etiket değiştirme),

konsinye malları stoklara dahil etmek, mamul tamamlanma yüzdesini yüksek göstermek, stokları net gerçekleşebilir değeri ile göstermemek, işçilik ve genel üretim giderlerini yüksek göstermek, değeri düşük malları belirtmemek, gereksiz yüksek tutarlı satışlar gibi belirtiler var ise yönetim tarafından da bazı yolsuzluklar yapıldığı düşünülmektedir. Bu hilelerin ortaya çıkartılması için de bağımsız denetçiler tarafından stok sayımlarının kontrol edilmesi, satın alımların ve kayıtların incelenmesi, daha sonraki dönemlerde yapılan satışların incelemesi, dönemsellik testlerinin yapılması, bir sonraki dönemde yapılan kayıtların incelenmesi, analitik prosedürlerin ve detaylı fiyatlandırma testinin yapılması gerekmektedir.

Denetçi buradaki hileleri kontrol ederken uygunluk ve maddi doğruluk testleri yapmaktadır. Bağımsız denetçilerin satın alınan stoklara uygulayacağı uygunluk testlerinden bazıları şunlar olabilmektedir (Kepekçi, 2004, 177-179):

- a) Kontrol prosedürlerinin işleyişini gösteren belgeler incelenmekte,
- b) İş bölümünün uygulanışına ilişkin gözlemlerde bulunulmakta,
- c) Tamamlanmış muhasebe işlemleri incelenmektedir.

Maddi doğruluk testi ise daha çok sayısal karşılaştırmalarla yapılan testlerdir. Bunun için de, kayıtlardaki tüm alış işlemleri kayıtlara miktar ve tutar olarak doğru girmeli, varlıkların fiziken var olmasına dikkat edilmeli, muhasebe kayıtlarında bu varlıkların kontrolü yapılmalı, doğru biçimde fiyatlandırılmalı, dönem sonunda stok değerlendirme işlemleri yapılmalı, bozulan, modası geçen varlıklar hurdaya çıkacak ise gerekçeleriyle belirtilmelidir (Küçük, 2008, 156-157). Yine bu sebeplerden dolayı ayrılacak karşılıklar belirlenmeli, stoklar için hesaplar birim maliyetlerine ve bu maliyetlerin mamul maliyetlerine yüklenişinde belirlenen esaslar netleştirilmelidir. Ayrıca sipariş veren ile ödeme yapan kişiler birbirinden ayrılmalı, ödemeler yapılırken ya da yeni varlıklar gelirken güvenlik kameraları kullanılmalı, teslimatlar hakkındaki gecikme ya da eksik sevkiyat şikâyetleri ciddiye alınmalı ve stoklara ilişkin önemli bilgiler dipnotlarda açıklanmalıdır. Bunlar yapılsa bile, buradaki hileleri bulmanın ve ortaya çıkarmanın karmaşık bir süreç olmasından dolayı, diğer varlıklara göre oldukça zor olmaktadır (Çömlekçi vd, 2004, 107).

Varlıkları kötüye kullanma hilelerinin en çok görüldüğü hesap kalemleri, nakit varlıklar ile stoklar olarak görülmektedir. Yapılan araştırmalara göre ABD’de otomobil

sektörü varlıkların kötüye kullanılmasında en çok zarar gören sektörlerdendir. Yapılan hileler işletmelerin gelirlerini ciddi miktarda azaltmaktadır. İşletmelerin kâr miktarını yaklaşık 436 milyon \$ azaltmaktadır. Varlıkları kötüye kullanma hilelerini yapanlar yakalandıklarında işlerini, kariyerlerini, güvenilirliklerini kaybetmekte ve birçok yasal cezaya maruz kalmaktadır. Ayrıca bu hileye maruz kalan işletmeler de bu tarz hilelerin yapılmasında olanak sağladıkları düşünülerek negatif bir şekilde etkilenmekte, aynı zamanda avukat masrafları ödeyerek belli bir yükümlülüğe girmek zorunda kalmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi çalışanların 2/3 ü bu hile türünü yapmaktadır. 2008'de Albrecht (2008, 8)'in araştırmasına göre ilk başta yalnız olarak birkaç hile hususunda başarılı olan çalışanlar, sonrasında birkaç çalışanla bir araya gelerek hareket etmeye başlamaktadır bu da şirketlere yaklaşık dört kat daha fazla zarar vermektedir.

Varlıkların kötüye kullanılmasını önlemek için yapılan en iyi kontrol yöntemlerinde bile birçok işletmede bütün hilelerin önlenemediği görülmektedir. Bu da hile üçgeninin bileşenlerinin hile yapanlarda etkili olduğunu göstermektedir. Yapılan birçok akademik araştırmaya göre varlıkların kötüye kullanılmasının önlenmesi için aşağıdaki iki yol izlenmektedir (A.g.m., 12-13) :

1. Dürüstlük, açıklık ve şeffaflık ortamının sağlanması ve bütün çalışanların tam bilgilendirilmesi (kurumsal yönetim ilkeleri)
2. İşletmelerdeki mevcut hile yapma fırsatlarının elenmesi,
 - İç kontrol sisteminin tam sağlanması,
 - İşletmedeki çalışanlar ve fayda sağlayanlar arasındaki gizli anlaşma yollarının kapatılması,
 - Çalışanları yakından takip altına alma ve yine çalışanlar içinden gizli ihbar hattı kurma,
 - İşletmede çalışanların beklentilerinin mümkün olduğu kadar sağlanması,
 - Hile denetçiliğinin uygulanması,

Varlıkların kötüye kullanılmasının belirlenmesi için günümüzde hileleri belirleme tekniklerinin ortaya konmasının ve bu hile bileşenlerinin ne olduğunun araştırılmasının gerektiği belirtilmektedir. Hile belirteçleri aşağıda gösterilmektedir (A.g.m.,13-14) :

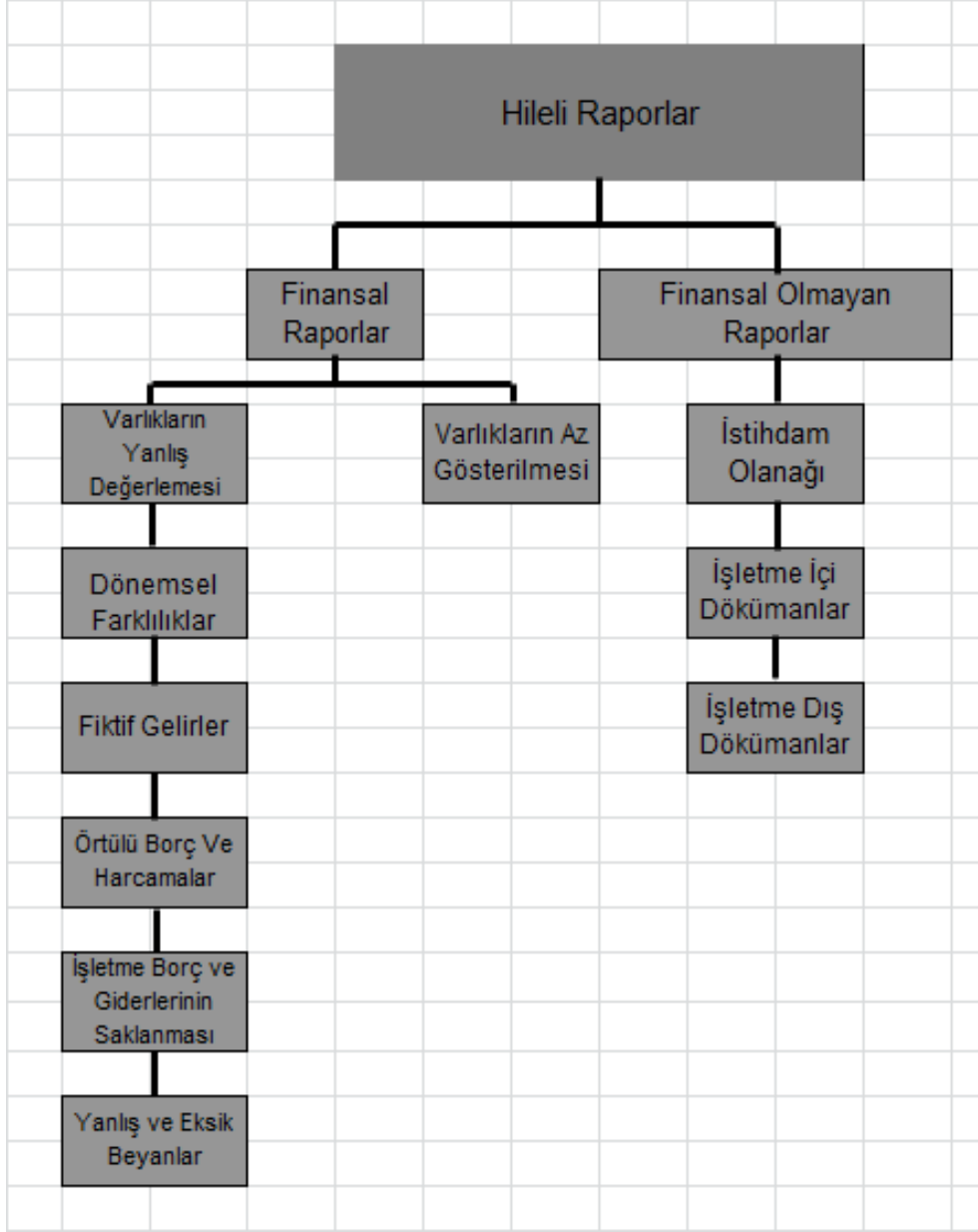
- Muhasebe anormallikleri; örneğin büyük defterdeki hatalar ya da hayali belgeler, dokümanlar gibi.

- İç kontrol sisteminin yanlış işlemesi ya da yapılan işlemlerin geçersiz sayılması.
- Analitik hile bileşenleri; örneğin, gereksiz, akla yatkın olmayan kanıtların beklenmedik yerlerde oluşması ya da garip prosedürlerin işlemesi
- Yaşam tarzı bileşenleri; hile yapan kişiler ilk başta bu hileleri ihtiyaçtan dolayı yaparken daha sonra alıştığı yaşam tarzından dolayı yapmaktadır.
- Davranış bozuklukları; hile yapan kişilerin stresinin davranışlara yansması
- Kişilerin hareketlerindeki kuşkulu davranışlar.

1.2.4.3.Hileli Raporlar

İşletmelerin finansal tablolarının kasıtlı bir şekilde yanlış düzenlenmesi ile işletme faaliyet rakamlarının gerçek dışı gösterilip bu şekilde raporlandırılmasıdır (Wells, 2008, 45). Hileli raporlardaki en temel amaç bu bilgileri kullanacak olan finansal tablo kullanıcılarını aldatma ve yanlış yönlendirmedir. Bu nedenle de en çok hile yapılan yer finansal hileli raporlardır. Hile çeşitlerinin en sonuncusu ve en önemlisi hileli raporlardır. Bu hile türü aşağıdaki tabloda sınıflandırılmıştır.

Şekil 4: Hileli Raporlar

Kaynak: ACFE, 2010,7.

1.2.4.3.1. Hileli Finansal Raporlar

Hileli finansal raporlardan kastedilen bilânço, gelir tablosu, kâr dağıtım tablosu, fon akım tablosu, nakit akım tablosu, satışların maliyeti tablosu, öz kaynaklar değişim tablolarında görülen hilelerdir. Belli bir amaca dönük olarak bilânçonun olduğundan farklı düzenlenmesi bilânço makyajıdır. İşletmeleri olduğundan daha çok kârlı gösterme

çabası ve işletmeleri olduğundan daha az kârlı gösterme çabası şeklinde iki tür bilânço makyajlaması yapılmaktadır (Alptürk, 2009, 1).

Bilânçonun makyajlanmasındaki olumsuz sonuçlar aşağıda ifade edilmektedir (Alptürk, 2009, 133; Mitchell, 1997) :

- Vergi kaçırmak,
- Kâr dağıtmamak veya az dağıtmak,
- Hisselerin borsa değerini düşürerek spekülasyon yapmak,
- Şirketten ayrılan ortaklarla veya ortakların varisleriyle avantajlı anlaşmalar yapmak.

Bilançonun makyajlanmasının olumlu sonuçlar şu şekilde ifade edilebilmektedir (Maliye Hesap Uzmanları, 2006, 133) :

- İşletmelerin kredi alabilirliğinin artması,
- Çok ortaklı şirketlerde ortakları tatmin etmek için fazla kâr dağıtılması,
- İşletmenin kamuoyundaki varlığının ve imajının güçlenmesi,
- İşletmelerin borsadaki hisselerinin fiyatının artması,
- İşletmelerin vergi ödeme gücünün çoğalması,
- Yeni ortakların işletmeye katılımının teşvik edilmesi.

Sermaye Piyasası Kurulunun yayınladığı bağımsız denetim standartları hakkındaki tebliğinin dördüncü maddesinde, finansal tablolardaki hata ve hile ayırımındaki fark kasıt unsuruyla ilişkilendirilmektedir. Daha önce de değinildiği gibi finansal tablolarda yer alan yanlışlıklar kasıt olmaksızın yer alıyorsa 'hata', kasıt var ise 'hile' olarak ayrılacaktır. Yine aynı maddenin altıncı bendine göre '*bağımsız denetçinin hile ve usulsüzlüklerle ilgili olarak göz önünde bulundurması gereken; varlıkların kötüye kullanılmasından ve hileli finansal raporlamadan kaynaklanan iki tür hile ve usulsüzlüğün varlığından*' bahsedilmiştir (SPK, Seri X, No:22). Hileli finansal tablolar aşağıdaki unsurlara ayrılmaktadır (AICPA, SAS no.99:6; Quffa, 2007, 2) :

- Finansal tablolarda yapılan işlemler, olaylar ve hesaplarla ilgili kasten yapılan yanlış beyanlar,
- Finansal rakamların kasten yanlış açıklanması,

- Ekonomik olaylar ve ticari işlemleri tanımlamada, raporlamada ve açıklamada kullanılan muhasebe ilkeleri, politikaları ve prosedürlerinin kasıtlı olarak yanlış kullanılması.

Finansal tablolardaki usulsüzlükler aşağıdaki unsurlarla açıklanabilir (Rezaee, 2002, 4) :

- Finansal raporların belgelerle desteklenerek tahrifat ve değiştirilmesi,
- Finansal raporları hazırlarken önemli bilgi ve kanıtların yol edilmesi,
- Finansal raporlama sırasında muhasebe ilkelerinin, politikalarının ve prosedürlerinin usulüne uygun kullanılmaması.

ACFE'nin 2006 yılındaki araştırmasına göre yayınlamış olduğu raporda finansal tablolardaki hile şekillerinin yüzdelerle dağılımı şu şekildedir (ACFE, 2006, 16).

- Gizlenen borç ve yükümlülükler (% 45),
- Fiktif gelirler (% 43,3),
- Varlıkların yanlış değerlendirilmesi (% 40),
- Eksik, yanlış ya da hatalı açıklamalar (% 37,5),
- Dönemsel farklılıklar (% 28,3).

Hileli finansal raporların hedefi, işletmenin net gelirini/varlıklarının değerini gerçekte olduğundan daha fazla göstermektir. Bunun için de, hâsılat fazla ve gider az gösterilmektedir. Bunun tam tersi ise gelirin olduğundan daha az gösterilmesi metodudur ve varlıkların az ve borçların fazla gösterilmesi yoluyla olmaktadır. Bu yolla işletmeler kârlarını olduğundan daha düşük göstererek, vergi kesintisinin önüne geçmeyi planlamaktadır (Golden, 2006, 157).

Finansal tablolarındaki hileler aşağıdaki gibi dört aşamalı şekilde incelemiştir (Rezaee, 2002, 16) :

1.aşama : Yatırımcılar ve kredi verenler gibi finansal tablo kullanıcılarını yanıltmak için işletme yönetimi tarafından yapılan hilelerdir.

2.aşama : Yapılmak istenen finansal tablo hilelerini etkili bir kurumsal yönetim mekanizması bulabilmekte ya da sorumsuz bir kurumsal yönetim mekanizması

ya da denetim komitesi yapılmak istenen finansal raporlama hilelerini bulamamaktadır.

3.aşama : Bağımsız denetim firmaları finansal tablolarda önemli ya da önemsiz hileleri bulmaya çalışmaktadır. İşletmelerin verimliliğini azaltıcı etkisi olan ve bağımsız denetçiler tarafından bulunan bu hileler sonucunda, işletme yönetiminden gerekli düzeltmelerin yapılması istenmektedir

4.aşama : Bağımsız denetim tarafından finansal tablo hata ve hileleri bulunursa, ülkelerin düzenleyici kurumları tarafından gerekli görüldüğünde yargı kurumlarına intikal ettirilmekte ve işletme yönetimi tarafından mali tabloların düzeltilmesi istenmektedir.

Hileli finansal raporlamaya ilişkin 1999 yılında Amerika Menkul Kıymetler Ticaret Komisyonu(SEC)'nun yapmış olduğu 200 firmanın incelenmesi (Enron, mSunbeam, Lucent, Xerox, Waste Management, Raytheon, MicroStrategy, Rite Aid gibi) sonucunda bir takım sonuçlar ortaya çıkmıştır (Rezeea, 2002, 9).

- Bu rapora göre hileli finansal raporların % 83'ü üst yönetim tarafından yapılmıştır.
- Diğer yöneticilerin de örneğin amirler, şefler gibi, birçok hile vakalarına adları karışmıştır.
- Hileli davranışların birçoğu tek bir mali yıl ile sınırlı kalmamıştır.
- Hileli finansal raporlamanın yarıdan fazlası, faaliyetlerden elde edilen gelir ve kazançların fazla gösterilmesinden oluşmaktadır.
- Hileli finansal raporlamaların görüldüğü şirketlerde, denetim komiteleri toplantılarının yılda sadece bir kez toplandığı görülmektedir.
- Bu hilelere sahip şirketlerin denetim komitesi üyelerinin yaklaşık % 65'i finans ve muhasebe bilgisi anlamında yetersizdir.
- Şirket içindeki çalışanların akrabalık ilişkileri oldukça yaygın bulunmaktadır.
- Hileli finansal raporların gerçekleştirmiş olduğu kayıp ortalaması 4,1 milyon dolardır.
- Hileli finansal raporların birçoğunda en az iki mali yıl temel alınıp, üç aylık ve yıllık finansal tablolara bakılmaktadır.

- Hileli finansal raporların % 50'sinden fazlası, işletme hâsılatının tahakkuk zamanının öne çekilmesi ya da var olmayan hâsılatı oluşturup kayda alınması şeklinde olmaktadır.
- Araştırmadaki şirketlerin % 56'sı piyasadaki beş büyük denetim firması tarafından denetlenmiştir.
- Hilelerin başladığı dönemden önceki döneme ilişkin raporların % 55'i olumlu görüş içermektedir.
- Hileli finansal raporlar bulunan işletmelerde bağımsız denetçiler nadiren rol oynamaktadır.
- Hileli finansal raporlama suçlamasına maruz kalan şirketlerin borsada işlemleri azalmaktadır. Bu da şirket içi köklü değişikliklere, çeşitli para cezalarına hatta bazılarında iflasa neden olmuştur.
- SEC ve diğer düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından birçok şirket dava edilmiş ve para cezalarına çarptırılmıştır.
- Üst kademedekiler ya işten çıkartılmış ya da istifaya zorlanmışlardır.
- Hileli finansal raporlama suçlamasına maruz kalan şirketlerin yöneticileri suçlamaları kabul etmemiş ve bunların çok azı hapis cezasına çarptırılmıştır.

Bütün bu sonuçlara neden olan hileli finansal raporların oluşma şekli aşağıda maddeler halinde incelenecektir (ACFE, 2010, 7).

1.2.4.3.1.1. Dönemsel Farklılıklar

İşletme faaliyetlerinin düzenli bir şekilde ve zamanında defterlere kaydedilmesi gerekmektedir. Burada önemli olan işlemin yapıldığı tarih ve kayıtların, o tarih itibariyle yapılmasıdır. Kayıt zamanı muhasebe kayıtlarının yapılması için tanınan bir süredir ve ilke olarak 10 gündür. Kayıtların VUK hükümlerine göre (VUK Md.219) 10 gün içerisinde yapılması gerekmektedir (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 1996, 130-131).

Muhasebe ilkelerine göre hesapların düzenlenmesi, kayıtlanması ve raporlanması ilgili buldukları dönemler ve tarihler itibari ile yapılmalıdır. Yani aynı muhasebe dönemi ile alakalı gelirler ve giderler ve bunları sağlamak için katlanılan giderler aynı dönem hesaplarına kaydedilmelidir. İşletmelerde net gelir hesaplanırken kullanılacak olan tahakkuk esası, dönem gelirlerinin o gelirleri kazanmak için

katlanılması gereken giderlerle kıyaslanması esasına dayanmaktadır (Wells, 2008, 305; Küçüksavaş, 2005, 19-20).

SEC'in 1999 yılında yapmış olduğu soruşturmalarda elde ettiği bilgilere göre de hileli finansal raporlardaki dönemsel farklılıklardan dolayı ortaya çıkan hile türü % 34'den fazla olmaktadır (Rezaee; 2002, 15).

Wells'e göre bu hileleri kendi içinde ayırabiliriz :

- Erken gelir tahakkuku;

Gelir Vergisi Kanunu' nun 39. Maddesi, ticari kazanç ve onun tespit şekillerini belirlemiştir. G.V.K.'nun ilgili maddesinde “ *İşletme hesabı esasına göre ticari kazanç, bir hesap dönemi içinde elde edilen hasılat ile giderler arasındaki müspet farktır. Elde edilen hâsılat, tahsil olunan paralarla tahakkuk eden alacakları; giderler ise tedavi olunan ve borçlanılan meblağları ifade eder.*” açıklaması yer almaktadır. Gelirin elde edilmesi için kabul edilen tahakkuk esası, giderler için de geçerlilik taşımaktadır (GVK., Md.39). Uzun vadeli sözleşmelerde iki taraflı yapılan anlaşma gereğince dönem sona ermeden müşteriye mal teslimi yapıp, yine aynı dönemde müşteriden malın satışının onaylanması gerekmektedir.

Burada kastedilen hile ise, müşterinin siparişi olmadan malı göndermek ve gelir tahakkuk kaydının yapılması, gelecekte olması beklenen siparişin olmuş gibi gösterilip satışın kaydı sonucunda erken gelir tahakkuk hilesinin ortaya çıkmasıdır. Ayrıca müşterilerin deneme amacıyla almış oldukları malların sevkiyatının yapılmış gibi gösterilmesi ve ne sipariş, ne de mal gönderimi olmadan yapılan gelir kaydı da bu ayrıma girmektedir (Mulford vd, 2002, 161-162).

Tamamlama yüzdesi metodu da, bu bölümde yer alan erken gelir tahakkuklarından biridir. Genellikle uzun vadeli sözleşmeli çalışan inşaat gibi sektörlerde yapılmaktadır. Tamamlama yüzdesi metodu hilelere açık bir yöntemdir. Çünkü yapılan proje sürecinde gelir ve giderleri ölçmek için kullanılmaktadır. Bu ölçümlerde gelir yüksek tahmin edilerek erken gelir tahakkuku yapılmakta ve projenin süresi de gizlenerek yöneticilerin daha sık hile yapması için alanı genişletmektedir (Wells, 2008, 308).

- ***Kanal Doldurma;***

Bayiler tarafından stokların eritilmesi için tedarikçilere büyük mal satışları yapılmak istenmektedir. Eğer stokların erimesi sağlanamıyorsa, büyük indirimler ve ödeme koşullarındaki kolaylıklarla bu sağlanmaya çalışılmaktadır (Nguyen, 2010, 14).

Bayiler ve satıcılar bazen satış performans raporlarının sonucunun iyi olabilmesi için satmak istedikleri kotayı gelecek dönemlerdeki satışlarından tamamlamak isteyeceklerdir (A.g.e.,15). Yani gelecek dönemlerdeki satışların cari döneme aktarılması durumunda gelecek dönemde başarılmak istenen hedefler için bayiler daha büyük miktarda iskontolar ve ödeme kolaylıkları yapmak isteyeceklerdir (Wells, 2008, 308).

- ***Satışların Yanlış Kapatılması;***

Hedeflerinin üzerinde satış yapan işletmelerin, hedefin üzerindeki fazla kısmını sonraki yılın satışı gibi göstermesidir (Nguyen, 2010, 15).

- ***Malın Satışından Önce Malın Sevkiyatı;***

Bazı durumlarda kar hedefine ulaşılması için, müşteriler malı talep etmese bile, yöneticiler finansal tablolarda hile yaparak malı sevk edilmiş ya da rezerve edilmiş gibi göstermektedirler (A.g.e.,15).

- ***Yanlış Dönemdeki Gider Kayıtları;***

Giderler de, nadir de olsa yanlış kayıtlara konu olmaktadır. Genellikle muhasebe kayıtlarındaki uygunsuzluktan dolayı ya da bütçe hedeflerine ulaşabilmek adına cari yılda var olan giderler bir sonraki yıla devredilmektedir (Wells, 2008, 308).

Ayrıca gelecek dönemlerde oluşabilecek giderler, önceki dönemlerde gelecek dönem performanslarını olduğundan daha iyi göstermek amacıyla özel bir hesap adı altında gösterilmektedir. Bu genelde kötü durumlardaki şirketlerin kendilerini düzlüğe çıkarmak amacı ile kullandıkları bir yöntemdir. Denetçiler azalan karşılıklar, alacakların satışlardan hızlı büyümesi, işletme faaliyetlerinde olan nakit azalışlarındaki azalmalar olduğu zaman gider kayıtlarını tekrar incelemelidir (Schilit, 2002, 164-167).

- Yöneticilerin Yaptığı Anlaşmalar

Yöneticiler dönem sonuçlarını düzeltip satışları arttırmak maksadıyla cazip anlaşmalar ile müşterilere mal ve hizmet teslimini kabul ettirmeyi amaçlamaktadır.

Wells'e göre dönemsel farklılıkların ortaya çıkarılmasındaki risk göstergeleri şunlardır (Wells, 2008, 309) :

-Özellikle benzer sektördeki işletmelere nazaran hızlı büyüme ya da aşırı karlılık oluşmaktaysa,

-Özellikle kapanış kayıtlarında, önemli ve olağan dışı karmaşaya sahip alım-satım işlemlerinde özün önceliğinin farklı kullanılmasıyla,

-Mal farklılıklarının olağan dışı artışında ya da aynı tarz mallardaki fazladan artışlar olmasıyla,

-Alacakların vadesinin fazlaca uzatılmasıyla,

-Satın alımların ödeme sürelerinin azaltılmasıyla.

1.2.4.3.1.2. Fiktif Gelirler

Wells (2008, 301-302)'e göre fiktif gelir yani gerçek olmayan gelir; gerçekte oluşmamış mal ya da hizmet satışlarının kayıtlarının yapılmasıdır. Yani, ortada sipariş kaydı hatta beklentisi bile bulunmazken hâsılatın kaydının yapılmasıdır. Genellikle gelir kaydı için ilk önce satışın gerçekleşmesi ve sonra gelir olması gerekmektedir. Aralık 2003 de SEC SAB 104. maddeye göre gelir kayıtları bazı kriterlere bağlanmıştır.

- Anlaşmanın var olduğuna dair inandırıcı kanıtlar,
- Teslimatın oluşabilmesi için gerekli açıklamaların belirtilmesi,
- Malın fiyatının sabit ya da daha önceden belirlenmiş olması,
- Tahsilinin mümkün olmasıdır.

Bunların dışında gelirle ilgili çok fazla standardın olması bunların bazı durumlarda birbirleriyle çelişmesine yol açmaktadır. Bu çelişkilerden dolayı pek çok hile yapılmaktadır. Satışlara ilişkin sahte belge kullanma, müşterilerle yapılan gizli

anlaşmaları kullanma, yanlış satış kayıtları yapılan hilelerdendir. SEC'in 2000-2006 yılları arasındaki muhasebe ve denetim uygulama bildireleri üzerinde yaptığı araştırmaya göre, % 41'lik oranıyla finansal raporlardaki hilelerin yaklaşık yarısına yakın kısmı gelir hesaplarında görülmektedir. Bunu % 12'lik oranla hatalı hesaplar ve % 11 oranıyla giderlerin manipülasyonu izlemektedir. Gelir hesaplarında yapılan değişiklikler işletmelerin kârını da etkilediği için tercih sebebidir (Deloitte Forencis Center, 2007, 6)

Fiktif gelir kaydı ile ilgili hileleri aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz.

- ***Koşullu Satış*** : Satış koşulları doğru bir şekilde tamamlanmasa bile gelir kayıtlarının yapılmasıdır. Yani malın siparişi alındığı anda müşteriye sevkle alakalı koşullar yerine getirilmeden gelir kaydının yapılmasıdır. Satıcı malı aracıya gönderir göndermez, daha henüz bir alıcı bulunmadan gelir olarak kaydeder ise burada gelir tahakkuk hilesi ortaya çıkmaktadır. Buradaki satışlarda malın mülkiyeti ve malla ilgili riskler müşteriye ulaşmadan gelirin kaydı yapılmaktadır. Bu kayıt hileleri ile dönemsellik ilkesinde yer alan yanlış dönem kayıtları birbirine benzemektedir. Çünkü yerine gelecek satış koşulları gelecek dönemde yerine getirilecektir (Wells, 2008, 303, Rezaee, 2002, 94, Griffiths, 1995, 3).
- ***Gelirlerin Olduğundan Fazla Gösterilmek İstenmesi*** : Gerçekte var olmayan satışlardan elde edilen gelirlerin fazla gösterilmesi için, sahte belgeler ve düzenlenmiş dokümanlarla yeniden düzenlenip, gerçek satış gibi gösterilmesidir. Çünkü işletmedeki bazı departmanların gelir ve kâr hedeflerini tutturma baskısı bu hilelerin önünü açmaktadır. Fiktif kayıtları desteklemek için birçok farklı belge ortaya çıkarılmaktadır (Yaman, 2008, 61; Wells, 2008, 303).
- ***Vadesi geçmiş senetlerin vadesi geçmemiş gibi gösterilmesi*** : Bu sayede hem karşılık ayrılmamakta hem de şirketlerin likiditesi yüksek gösterilmektedir (Apak, 2004, 5).
- ***Olağanüstü kârların yanlış gösterilmesi*** : Olağanüstü kârların gerçek nitelikleri göz ardı edilerek şirketin faaliyet kârları arasında gösterilmesi de işletmelerin gerçek dışı kalemlerinden biridir (Griffiths, 1995, 3).

Fiktif hâsılat kaydı tek bir kayıtla gerçekleşmemektedir. Çünkü yapılan hileyi desteklemek veya gizlemek için bir takım yanlış kayıtlar yapılmaktadır. Bağımsız denetim sırasında alacağın var olduğunun talep edilmesi durumunda kayıtlardan dolayı hile ortaya çıkabileceği için, sahte belgeler alma veya yaratma yoluna gidilmektedir. Fiktif gelirlerin varlığından şüphelenmek için ortaya çıkabilecek risk faktörleri şunlardır (Wells, 2008, 301; Yaman, 2008, 95-96).

- Şirketlerdeki olağan dışı kârlılığın ya da gelişimin benzer sektörlerdeki işletmelere göre artması,
- İşletme faaliyetlerinin kazanç ya da kazancın büyümesi şeklinde raporlanması ile nakit akışı arasındaki olumsuz uyum,
- Özün inceliği ilkesine aykırı olarak önemli ve karmaşık işlemlerin dönem sonuna doğru yapılması,
- Alacakların tahsilât zamanının olağanüstü şekilde artması,
- Yapılan satışların nasıl ve kim olduğu bilinmeyen kuruluşlara yapılması,
- İşletmelerdeki bazı birimlerin satışlarının olağan dışı şekilde artmasıdır.

Bu fiktif hesaplar bilançonun varlık ve kaynak hesaplarının; yanlış, eksik ya da hiç kaydedilmemesi sonucu muhasebenin çift taraflı kayıt sistemine göre ortaya çıkan farklılıkların kapatılması amacıyla gerçek dışı hesaplar yaratarak ortaya çıkmaktadır. Gerçek olmayan gelirler şu şekilde ifade edilebilir (Mulford vd, 2002, 161-162):

- Müşterinin siparişi olmadan malı göndermek ve gelir tahakkuk kaydının yapılması,
- Gelecekte olması beklenen siparişin olmuş gibi gösterilip satışın kaydı sonucunda erken gelir tahakkuk hilesinin ortaya çıkması,
- Müşterilerin deneme amacıyla almış oldukları malların sevkiyatının yapılmış gibi gösterilmesi
- Ne sipariş ne de mal gönderimi olmadan yapılan gelir kaydı da bu ayrıma girmektedir.

Bu kapsamda yapılan hileleri gizlemek için gerçek olmayan, hayali satışlar yapılmaktadır. Yani, bilânçonun varlık ve kaynak yapısı hesaplarının; yanlış, eksik ya da hiç kaydedilmemesi sonucu muhasebenin çift taraflı kayıt sistemine göre ortaya

çıkan farklılıkların kapatılması amacıyla gerçek dışı hesaplar yaratılmasıdır (Wells, 2008, 301).

1.2.4.3.1.3. Örtülü Borç ve Harcamalar

İşletmeler için çok kârlı gözüken bu yöntem, hile yapan kişiler tarafından yapılması kolay bir hile türüdür. Hile yapanlar yapılan harcamaları ve borçları yazmayarak, kârı da o derece artırmayı düşünmektedirler. Ayrıca bu yöntemin uygulanması kolay olduğu kadar, yapılan giderlerin kayıtlarının olmamasından dolayı herhangi bir kanıt bırakılmaması nedeniyle ortaya çıkarılması da oldukça zor olmaktadır. Örtülü borç ve harcamaları ortaya çıkabilecek risk faktörleri şunlardır (Wells, 2008, 312-314) :

- Faaliyetlerden doğan kârlar ile bununla uyuşmayan nakit akışlarının mevcudu ve sürekli nakit açıklarının olması,
- Varlık, borç, gider veya gelirlerdeki tahminlerin belirsizliklere dayanması,
- Finansla ilgisi olmayan üst yönetimin, muhasebe ilkelerinin seçimine ve muhasebe ile ilgili fikir alışverişlerine çok fazla karışması,
- Aynı endüstride olan farklı işletmelerden olağanüstü yüksek brüt kâr elde edilmesi,
- Aynı endüstrideki işletmelere göre çok düşük satış giderleri ve teminat talebinin bulunması,
- İşletmelerin ödeyeceği borçların olağanüstü şekilde sürelerinin düşmesi,
- Rakiplerin ödemelerini, daha uzun vadelere yaymalarına karşın, işletmelerin borçlarının daha kısa sürede ödenerek azalması.

1.2.4.3.1.4. İşletme Borç ve Giderlerin Saklanması

Hileli finansal raporlamanın amacı işletmenin genellikle gelirlerini olduğundan daha fazla göstermektir (Golden vd, 2006, 157). Bunun için de işletmenin gider kalemlerinin gizlenmesi temelde işletmenin olduğundan daha güçlü bir mali yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Bağımsız denetçilerin işletmelerdeki borç ve giderleri denetlerken dikkat edeceği bir takım hususlar şunlardır (A.g.e., 230).

- İşletmelerin cari oranlarında beklenmeyen ve süreklilik arz eden artışlar,
- İşletmelerin brüt kâr marjında süreklilik gösteren artış,
- İşletmelerin ticari borçlarında ya da gider tahakkuklarında artış olmadan stokların artması,
- Gelir ve maliyetlerin değişikliğe uğraması.

1.2.4.3.1.5. Yanlış ve Eksik Beyanlar

Genel geçici muhasebe ilkelerine göre faaliyet dönemindeki hesaplar ve ilgili raporlar işletmelerin ticari kişiliğini ortaya koyan açıklamalardır. Bu hesapların düzenlenmesinde ve raporların hazırlanmasında ve sunulmasında önemli olan bunların ilgili buldukları dönemler ve tarihler itibarı ile yapılmasıdır. İşletme yönetimi tarafından, işletmedeki verilen bilgileri kullanan finansal bilgi kullanıcıları ve bu bilgilerin kullanılacağı amaçlar yönünden hangilerinin önemli sayılacağı belirlenmektedir. Bu sayede de işletmenin önemli ticari faaliyetleri belirlenecek, hangilerinin alınacak kararlarda önem arz eden konular olduğu ortaya çıkacak ve bütün bilgiler tam açıklanmış olacaktır (Küçüksavaş, 2005, 20).

İşletmelerin finansal tablolarının tam olarak açıklanmaması, işletmelerdeki kurumsal yönetimin eksikliğini ve dolayısıyla beraberinde getirdiği muhasebe hilelerini de göstermektedir. Bu konuda SEC'in incelemesinde ortaya çıkan bir örneği ele alabiliriz. ABD'de yaşanan Adelphia Communications Corporation ("Adelphia") adlı şirkette yaşanan bir olayda eksik ve yanlış açıklamalar yüzünden işletmede hile yapıldığı tespit edilmiştir. Şirketin yönetim kurulu ve üst düzey yöneticilerinin kontrol ettiği firmalar yanlış fon aktarımı yapılması, bu fonlarla şirket yöneticilerinin kendi şahsi borçlarını ödemesi, şirket yöneticileri tarafından kontrol edilen bir alanda golf kursu düzenlenmesi gibi çok sayıda yanıltıcı işlemler yapıldığı SEC tarafından tespit edilmiştir. Bu tip hileler yüzünden şirketin yaklaşık 300 milyon dolarının şirket yöneticilerine aktarıldığı tespit edilmiştir. 25 Haziran 2002'de şirket iflas kararı almıştır (Report Pursuant to Section 704 of The Sarbanes-Oxley Act, 2002, 23). Finansal tablolarda açıklanması gereken bilgilerin var olduğu kabul edilerek, bağımsız denetçilerin finansal tabloları kullanırken buradaki bilgileri detaylı inceledikleri düşünülürse burada yapılacak topluca değerlendirme önem kazanmaktadır (Coenen, 2008, 98).

İşletmelerin gerçeği saptıran ya da yanlış açıklayan belgelerine yanıltıcı belgeler denmektedir. Bu belgelerden gerçek bir ilişkiyi yansıtan bilgilerin doğru olmaması halinde söz edilmektedir. Örneğin alınan mal miktarı veya birim fiyatı olduğundan fazla veya az gösterilebilir. Bu tür belgeler yanıltıcı nitelik taşımakta, belge ve düzenlenme şekli gerçek olmakla birlikte, yapılan işlemlerin hukuki özellikleri gizlenerek kişileri yanıltmaktadır. Vergi Usul Kanunu'nun 359. madde hükmüne göre belgelerin sahte mi yoksa yanıltıcı bir belge mi olduğu tam belirlenerek cezalar ona göre verilmelidir. Örneğin; bir inşaat şirketinin gerçekte 600 ton demir kullandığı halde 900 ton demir faturası alıp, bunu inşaatın maliyetine yazması, gerçek harcamanın üzerinde düzenlenmesi, satılan bir mal için düzenlenen faturada satış bedelinin ve miktarının düşük gösterilmesi yanlış açıklanan beyanlardır (Hüvez, 15.10.2010).

Wells bu hileleri 4 bölümde göstermektedir (Wells, 2008, 314-316).

- 1- *Borçların unutulması, atlanması* : İşletmenin borçlarıyla ilgili yapmış olduğu sözleşmenin, bazı şartlara bağlanarak yapılan borçların ya da gelecekte oluşabilecek potansiyel görevlerin nasıl oluşacağını tam olarak açıklanmaması.
- 2- *Eksik Açıklama* : Bilanço tarihinden sonra fark edilen faaliyetlerin eksik ya da yetersiz açıklanması.
- 3- *Yönetim Hileleri ve İlişkili Taraflar* : Yöneticiler hissedarlara ve denetçilere kayıtları tam açıklamalıdır. Aksi durumda taraflar güven duymayacaklardır.
- 4- *Muhasebe Değişiklikleri* : Aynı zamanda raporlamaların ve yapılan tahminlerin tam açıklanması ve muhasebede olan değişikliklerin de eksiksiz bildirilmesi gerekmektedir.

1.2.4.3.1.6. Varlıkların Yanlış Değerlemesi

Varlıklarda meydana gelen hile ve usulsüzlükler, finansal bilgi kullanıcılarına, işletmenin finansal durumunu daha iyi göstermek amacıyla varlıkların olduğundan yüksek tutarda kayıt altına alınmasıdır. Wells (2008, 19)'e göre varlıkların yanlış sınıflandırılmasından kaynaklı, hurda değer, karşılık ayırma gibi tahmin sonucu belirlenen değerler gibi yerlerde çok sık gözükmektedir. Bu varlıklar stoklar, ticari

alacaklar ve maddi duran varlıklarda çok sık görülmektedir. Daha önce stok hilelerinden ayrıntılı bahsedildiği için burada buna bakılmayacaktır.

1.2.4.3.1.6.1. Ticari Alacaklar

Hazır değerlerdeki hilelerde incelenen bu varlığa burada iki farklı biçimde bakılacaktır :

- *Gerçek Olmayan Ticari Alacaklar* : Gerçek olmayan ticari alacaklar, satışa dayalı yöneticilik yapıp komisyon alınan işletmeler arasında yaygın bir finansal problemdir. Burada genellikle hayali müşteri oluşturulup denetçilere yanlış beyanlar yapılmaktadır. Bu yolla dönem satışları ve ticari alacaklar olduğundan fazla gösterilmektedir (Wells, 2008, 319). Bu yolla bağımsız denetçilere sahte belgeler hazırlanarak gerçek dışı alacakların engellenmesi sağlanmaktadır.
- *Yanlış Karşılık Ayırma* : Burada ayrılan karşılıklar tahmine dayalı olmaktadır. Karşılık kullanmadaki yanlışlıklar işletmelerin kar ve zararını yanlış göstermektedir. Ama işletmeler karı yüksek göstermek için karşılık ayırmak istememektedirler (Wells, 2008, 319). Değeri düşen varlıklara az ya da hiç karşılık ayırmamak işletmelerin giderlerini düşürmekte ve aynı zamanda da karını artırmaktadır. Bu tarz hileler hemen olmasa da gelecek dönemlerde, ayrılan karşılıkların yetersiz olması ve ek giderlerin kaydedilmesi gerektiği zaman anlaşılacaktır (Mulford vd, 2002,241).

Ayrıca gerekli karşılıkların ilgili dönemde ayrılmaması da gelir tablosunda yansiyacak giderleri düşürecektir. Şüpheli alacaklar için karşılıkların az ya da hiç ayrılmaması en sık gözükten hilelerdendir (Schilit, 2002, 6). SEC tarafından tespit edilen, Allegheny Health Education and Research Foundation (“AHERF”) adlı şirketin borç rezervlerini artırmak için karşılıkları 100 milyon dolar aşağıda gösterdiği ortaya çıkmıştır (Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act, 18).

Sonuçta muhasebede yer alan genel kabul görmüş ilkelerden ihtiyatlılık kavramı gereğince ayrılması öngörülen karşılıkların, gelecek dönemlere ait giderlerinin ve faaliyet giderlerinin de karşılıklara dâhil edilmesi neticesinde yanlış

kullanılabilmektedir. Ayrıca az ya da çok ayrılması da dikkat çekici hususlara girmektedir (Schilit, 2002, 132-133).

1.2.4.3.1.6.2. Maddi Duran Varlıklar

Bu varlık grubunu incelerken bakiyelerindeki değişmelerin analiz edilmesi ve incelenmesi, birikmiş amortismanlarda meydana gelen değişmelerin analiz edilmesi ve incelenmesi sonucu hatalı kayıtların döneme ait işlemlerinin özetlenmesiyle alakalı hazırlanan cetveller izlenecektir (Sevilengül, 2008, 440).

a- Varlık Bakiyelerindeki Değişmelerin İncelenmesi

Maddi duran varlıkların bakiyelerindeki değişmeler, ilaveler, çıkarmalar ya da varlıkların aktarılması gibi nedenler oluşturmaktadır. Maddi duran varlıklar muhasebe standartlarına göre bir varlık olarak tahakkuk ettirilerek daha sonra bilançoda iki yöntem kullanılarak izlenmektedir (Gücenme vd, 2005, 2).

-Temel Yöntem (Maliyet Modeli): Maddi varlıkların ilk alım sonrasında mali tablolara maliyetinden birikmiş amortisman payları ve birikmiş değer düşüklüğü indirildikten sonraki değeri üzerinden gösterilmesidir.

-Alternatif Yöntem (Yeniden Değerleme Modeli): Gerçeğe uygun değeri güvenilir olarak ölçülebilen bir maddi duran varlık kalemi, yeniden değerlendirilmiş tutarı üzerinden gösterilmektedir Yeniden değerlendirilmiş tutar, yeniden değerlendirme tarihindeki gerçeğe uygun değerinden (makul değerden), sonraki birikmiş amortisman ve sonraki birikmiş değer düşüklüğü zararının indirilmesi suretiyle bulunan değerdir. Maddi duran varlıkların olduğundan fazla gösterilmesine ilişkin yaygın yöntemlerden birisi gerçekte var olmayan duran varlıkların maliyetinin bilançoya kaydedilmesidir (Albrecht vd, 2004, 301).

Ayrıca varlıklar kasti olarak yüksek değerden girilmektedir. Böylece varlık kalemleri yüksek gösterilerek, işletmenin aktif değeri de yüksek görünmektedir (Küçük, 2005, 165). Ayrıca işletme sahipleri tarafından daha çok yapılan bir başka hile türü de, kendi kişisel ihtiyaçları için alınan malların (araba, bina, arsa gibi) işletmeye ait görünmesinin sağlanması, yine işletmeye ait malın satıcı ile anlaşarak tutarının noterde fazla gösteriminin sağlanıp kasadaki fazla olan şişkinliğin buraya aktarılmış gibi görünüp tutarın azaltılmasıdır (A.g.e., 167).

b- Birikmiş Amortismanlardaki Değişmelerin İncelenmesi

Denetim bulguları sonucu birikmiş amortismanlar hesabında aşağıda belirtilen hilelere rastlamak mümkündür (Şen, 242).

- a) Kıst amortisman kuralına tabi bir binek otomobil için kıst amortisman uygulanmamıştır.
- b) Normal amortisman usulüne tabi bir maddi duran varlıkla ilgili olarak, hesaplanan amortisman işleminde bu maddi duran varlıkla ilgili olarak normal usulden vazgeçilmemesi gerekirken, bu usulden vazgeçilip hızlandırılan usule geçilmiştir.
- c) Amortisman hesaplama işleminde amortisman süresi bir rakamının amortisman oranına bölünmesiyle oluşan süre mevzuata göre 5 yıl olması gerekirken bu süre 5 yıldan daha az bir süre olarak hesaplanmıştır.

Ayrıca bu varlıklar işletme çalışanları tarafından kendi kişisel ihtiyaçları için kullanılmakta ve daha sonrasında işletmeye geri verilmeyip kendi ikametgâhlarına alınmaktadır. Örneğin şirkete ait telefonun kendi özel ikametgâhlarında kullanılması ya da işletmeye ait bilgisayarın alınması bu tarz usulsüzlüklere girmektedir. Bu şekilde usulsüzlükler *'unuttum, kaybettim, yarın getireceğim'* gibi oyalamalarla başlayıp, sonrasında varlığın unutturulması şeklinde olmaktadır. Bu konuda çeşitli yöntemlerin kullanılması finansal tablo hilelerini oluşturmaktadır. Şirketlerin büyük olması, varlıkların yanlış değerlendirilmesi, uygunsuz ayrılan karşılıklar, finansal tablolara birleşmelerin erken yansıtılması burada görülen hilelere örnek verilebilmektedir (Küçük, 2005, 166; Wells, 2008, 319).

Bu kalemin genel itibari ile nasıl çalıştığını gösteren ve dönem başı tutarını, dönem içinde meydana gelen değişimleri ve dönem sonu tutarını gösteren bir tablo yapmalıdır. Bu tablo denetleme sırasında denetçilere verilmektedir. Bu tabloda denetçiler amortisman giderlerini, önceki yıl bakiyelerini, ilgili yılın dönem başı ve sonu bakiyelerini, maddi duran varlıklara yapılan ilaveler ve maddi duran varlıklardan çıkarmaları ayrıntılı incelemektedirler (Güredin, 2007, 458).

1.2.4.3.1.7. Diğer Hata ve Hileler

1.2.4.3.1.7.1. Menkul Kıymet ve Mali Duran Varlıklarda Hata ve Hileler

İşletmelerin yapacakları yatırımlar hem geçici hem de uzun dönemli menkul değer yatırımlarını içermektedir. Kısa vadeli fonların değerlendirilmesi için yapılan yatırımlar bu fonların atıl kalmasını önlemektedir. Bu yatırımlar işletmelerin istediği an paraya çevirebileceği pazarlanabilir hisse senedi ve tahvillerden oluşmaktadır. Uzun dönemli yatırımlar ise belli amaca tahsis edilmiş fonlar ile diğer işletmelerin yönetiminde söz sahibi olmak, bu işletmeleri kontrol altına almak, yatırımın sağlayacağı gelirden yararlanmak ve diğer işletmelerle iyi iş ilişkileri kurmak amacıyla yapılmış iştirakleri içermektedir. Uzun vadeli yatırımlar yönetim tarafından alınan kararlarla belirlenir, gerektiği zaman yönetimin alacağı kararlar ile paraya dönüşmesine izin verilir (Güredin, 2007, 461; Holmes vd, 1975, 81). Şirketler hisse senedi ihracıyla da varlık alımı yapabilmekte, bu da varlıkların ve öz kaynakların değerini doğrudan etkilemektedir (Mulford, 2002, 239-240).

Menkul kıymet yatırımlarını denetlerken, finansal tablolarda doğru olarak gösterilmesine, bu varlık kalemlerinin gerçekten var olup işletme sahipliğinde olmasına ve bu kalemlerin muhasebe ilkeleri göz önüne alınarak süreklilik ilkesine göre yürütülmesine bakmak gerekmektedir (Selimoğlu vd, 2008, 197; Güredin, 2007, 461). Bu denetleme amaçları içinde öncelikle kasadaki menkul kıymetlerin sayılması, bankada bulunan menkul kıymetler için anlaşma sağlanması ve değerlendirme işlemlerinin yapılması gerekmektedir (Selimoğlu, 2008, 197).

Bağımsız denetçiler işletmelerden sahip oldukları menkul değerlerin dökümlü bir listesini ister. Bu listeyi bağımsız denetçiler muhasebe kayıtlarından yararlanarak kendileri de hazırlayabilmektedir. Denetçi işletmenin sahip olduğunu bildirdiği menkul değerleri saymalı ve fiziki olarak incelemeler yapmalıdır. Fiziki inceleme yaparken de menkul değerlerin işletmeler adına düzenlenmiş olması ve kupon kesimleri ile vadelerinin arasındaki uyum incelenmelidir. Ayrıca denetlenen müşteri işletmeden elde edilen diğer tüm bilgilerin (örneğin hisse senedi sayısı, tahvillerin nominal değeri vb.) doğru olup olmadığı ve bu gruba ait önemli açıklamaların da dipnotlarda yer aldığını (sunum ve açıklama) kontrol etmelidir (Güredin, 2007, 464; Çömlekçi, 2004, 108).

En önemli yatırım aracı olan hisse senedinde genellikle elden çıkarılma sırasında hata ve hileler yapılmaktadır. Bu nedenle de düzenlenecek belgeler ve kayıtlar karşılaştırılmaktadır. Kayıtlarda yer alan hisse senetlerinin çıkış tarihi ile fiili olarak elden çıkarılma tarihi birbiriyle tutmak zorundadır. Ayrıca dönem sonu sayımlarında envantere eksik ya da fazla çıkması gerekli kayıtların (sayım ve tesellüm noksan/fazla) ve sonrasında düzeltme kayıtlarının yapılıp yapılmaması da önemlidir (Yaman, 2008, 188). Özel kesim tahvil, senet ve bonoları ve kamu kesim tahvil ve senetleri hesabının hata ve hilelerinin denetlenmesi de hisse senetlerine benzer şekilde olmaktadır.

1.2.4.3.1.7.2. Öz Kaynak Hesap Grubu ile İlgili Hata ve Hileler

Bu grup işletme sahip ve ortaklarının cari yıl boyunca işletme varlıklarının işletme sahipleri tarafından sağlanan kısmı ve ödenmiş sermaye ile Sermaye Yedekleri, Kâr Yedekleri, Geçmiş Yıllar Kârları ve Geçmiş Yıllar Zararları ve Dönem Net Kâr veya Zararını kapsayan kalemdir (Küçük, M, 2005, 141; Ataman, 2003, 2003). Bağımsız denetim, öz kaynak hesaplarına yapılan borç ve alacak kayıtlarının uygunluğunu araştırmaktadır. Aynı zamanda öz kaynak hesaplarının bilançoda doğru ve uygun olarak sunulduğunu tespit etmek ve müşteri ve işletmenin öz kaynak ile ilgili işlemlerini yasalara ve Sermaye Piyasası Kurulunun düzenlemelerine uygun olarak yapmak da denetçiler tarafından kontrol edilmektedir (Güredin, 2007, 487-488).

Denetçiler öz kaynak hesabını denetlerken, bilançoda görülen öz kaynaklara işletmenin gerçekten sahip olup olmadığını, öz kaynaklar grubunun kalemlerinin büyük defter ve yardımcı defterde yapılmış borç ve alacak kayıtlarında bir eksiklik olup olmadığını incelemeli, gerçekten işletmenin ortaklarına bilançodaki tutarlarda borç yükümlülüğünün olup olmadığı, öz kaynaklar grubunun ilgili mali tabloda doğru sınıflandırılıp sınıflandırılmadığının tespiti gibi maddi doğruluk testini yapmalıdır. Aynı zamanda kâr payı dağıtımları ile ilgili kararları incelemeli, işletmenin eğer borsada işlem gören hisse senetleri varsa bunlara ilişkin yetkilendirmeleri, yönetim kurulu toplantı tutanakları gibi uygunluk testlerini de yapabilmelidir (Çömlekçi vd.,2004, 111).

Öz kaynaklarla ilgili muhasebe hataları için gerekli muhasebe düzenlemeleri yapılmalıdır. Bu düzenlemelerin yapılmaması döneme ait finansal tabloların hatalı sunulmasına neden olmaktadır. Örneğin dağıtılmayan kârlar tutarında etki yapan muhasebe hataları için muhasebe literatüründe ‘muhasebe hataları ve önceki dönem

düzeltilmeler' adı altında düzeltme kayıtları yapılmaktadır. Denetçi bu tür hataların düzeltmeleri sırasında muhasebe kurallarına uygun davranılmış olup olmadığını araştırmalıdır (Güredin, 2007, 493). Eğer öz kaynaklarla ilgili uzun süreli hileler yapılırsa zamanla öz kaynakların yok olmasına sebep olabilmektedir. Örneğin vergi yükünden kaçınmak için satışları belgesiz alan ya da olduğundan düşük gösteren firma ilk birkaç yıl vergi ödemeyebilecektir. Birkaç yıl içinde yapılan hilelerin açığa çıkması durumunda, önceki yıllarda ödenmeyen vergiler, sermaye artırımının zorunlu hale gelmesine neden olabilecektir. Bu arada firmanın kredibilitesi, ticari itibarı iyice zayıflayacağı için bankalardan teminat, çek koçanı vs. alımı da zorlaşacaktır. Yapılan hileler yüzünden öz kaynağı azalan şirketler, içlerinde buldukları finansal durumu çözmek amacı ile yabancı kaynakları öz kaynak hesap grubunda gösterebilmektedirler. Bu grubu oluşturan hesaplardaki hileli işlemlerin gerçekleşip gerçekleşmediği konusundaki sinyaller, bu grubu oluşturan hesapların detaylı ve yıllar itibarıyla seyrinin incelenmesi sonucunda alınabilecektir (İbiş, 1997, 56-57; Coenen, 2008, 104).

1.2.4.3.1.7.3. Sonuç Hesaplarının Fazla ya da Eksik Kaydedilmesi

İşletmede bazı hesap grupları kişilerin haklarını, bu haklardaki azalma ve artma işlemlerini gösteren niteliktedir. Sonuç hesapları öz sermayenin, işletme çalışanlarından kaynaklanan artış ve eksilişlerinin kaydedildiği hesaplar olduğuna göre, öz sermayeyi artırıcı nitelikteki bir işlem nedeniyle alacaklandırılması, öz sermayeyi azaltıcı nitelikteki bir işlem nedeniyle de borçlandırılması gerekmektedir. Bunun tam tersi durum olması durumunda kişilerin başka amaçları olduğu düşünülmektedir (Demirdağ, 1998, 89; Sevilengül, 2008, 631).

Sonuç hesaplarında yer alan hâsılatların işletmelerin esas faaliyetleri ile ilgili olması gerekmektedir. İhraç kayıtlı satışların yalnızca yurtiçi satışlarda izlenmesi ve bu hesapların borcuna sadece satış hâsılatı iptallerinin kaydedilip kaydedilmediği denetlenmektedir. Yurt dışı satışlara ise sadece doğrudan ihracattan kaynaklanan satışlar kaydedilmelidir. Yurt dışı satış hâsılat kalemlerinin kaydında kur farkları doğru hesaplanmalıdır (Selimoğlu vd, 2008, 266).

Aynı zamanda satış indirimlerinde, satış iskontolarında ve satış iadelerinde de usulsüzlükler yapılmaktadır. Satış iadelerinde yer alan kayıtların cari yıla ait olmaması, satış iskontolarının miktar ve hâsılat olarak ayrılmaması ve alıcı adına yapılan giderlerin

de izlendiği diğer indirimlerin doğru kayda alınmaması en çok yapılan hata ve hilelerdendir (A.g.e., 267).

1.2.4.3.1.7.4. Şirket Evliliklerindeki Hileler

Finansal bilgi kullanıcılarına ilgilendikleri işlemlerin finansal bilgilerini analiz etme ve uluslararası karşılaştırmalar yapmaları bakımından doğru ve güvenilir bilgiler gerekmektedir. Hem ulusal alanda hem de uluslararası alanda finansal tabloları anlama ve kullanma, büyük çapta yapılan ülke içi ve ülke dışı şirket evliliklerinde önemlidir.

SEC'in yayınlamış olduğu 2002 yılındaki şirket birleşmeleri ile ilgili raporda şirket birleşmelerinde görülen hileler, aşağıdaki şekilde ayrılmaktadır (<http://www.sec.gov.tr>, Report Pursuant to section 704 of The Sarbanes-Oxley Act, 19).

- Varlıkların değerlemesiyle ilgili hileler,
- Şirket birleşmelerinde ayrılan karşılıkların uygunsuz yapılması ile ilgili hileler,
- Bu birleşmeler sırasında uygunsuz alış-satış uygulamaları,

Birleşmeler sırasında kullanılan değişik yöntemler de çeşitli hilelere neden olmaktadır. Şirket birleşmelerinde varlıkların değerlendirilmesinin rayiç bedelleri üzerinden yapılması gerekmektedir. Varlıkların uygunsuz değerlemesine, bedellerin abartılması, varlıkların değerinin hesaplanmasının yanlış şekilde dikkate alınması ya da varlıkların değerini hesaplariken uygun bağımsız kanıtlar olmadan hesaplanması gibi örnekler verilmektedir. Chester Holding'de SEC komisyonunun yapmış olduğu araştırmada finansal tablolara yansıtılan varlıklardaki abartılı rakamlar yöneticiler tarafından belirlenmiştir. Şirket evliliklerinde, taraflar, bazı yükümlülüklere sahiptir. Taraflar bu yükümlülüklerini tahakkuk ettirmek ve bunun için karşılık ayırmakla yükümlüdür. Eğer taraflar bunu kötü niyetli kullanırlarsa daha sonra kâr gibi gösterilmektedir. Ayrıca bu karşılıklar dönem faaliyet giderleri ile de kapatılmaktadır. Örneğin, SEC tarafından Cendant Corporation'da yapılan incelemelerde de karşılıkların bilinçli bir şekilde yüksek gösterildiği ve bunun daha sonraki yıllarda kapatılması yönünde çalışmalar yapıldığı belirlenmiştir. Son olarak da şirketlerin birleşme işlemleri tamamlanmadan finansal tablolara bu yansıtılmaktadır. Dolayısıyla şirket birleşme sonuçları finansal tablolara erken yansıtılarak, muhasebe düzenlemeleri izin vermeden bu işlemler yapılmaktadır. SEC'in incelemesinde Vista 2000, Teltran International

Group gibi şirketler bu şekilde hileli davranışlara giderek muhasebe ilkelerine uygun olmadan davranmışlardır (A.g.e., 20-21).

1.2.4.3.1.7. 5. Karşılıkların Yanlış Değerlendirilmesi

İşletmeler; alacaklar için şüpheli alacak karşılıkları, stoklar için değer düşüklüğü karşılığı, maddi duran varlıkları için amortisman ve değer düşüklüğü karşılığı, şerefiyeler için amortisman ve değer düşüklüğü karşılığı ayırmaktadır.

İşletmelerde ödemenin yapılmasının belli koşullar olunca gerçekleşmesi ya da ödemenin belli zamanlarda gerçekleşmiş olması halinde, modası geçebilecek varlıklar ya da değer düşüklüğünün olması ihtimali için tahminlere dayalı olarak yapılan hesaplamalar neticesinde karşılık ayrılmaktadır. Dönemsellik kavramı gereğince alacaklıları tarafından henüz talep edilemeyen giderlerin dönem kârından indirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda işletmelerin uygun olmayan bir şekilde karşılık ayırması halinde kârları olduğundan fazla görülecektir. Bu da varlıkların olduğundan daha yüksek değerde olmasını sağlamaktadır. Varlıkların paraya çevrilmesi halinde ise karşılıkların yetersiz olduğu gözükmemekte ve ekstra giderler ortaya çıkmaktadır (Sevilengül, 2009, 549; Schilit, 2002, 133).

İşletmeler yeniden yapılanma maliyetleri için de, karşılık ayırarak zararın önceden tahmin edilerek raporlamasını yapmaktadır. Bunun için de karşılığın fazla gösterilmesi gerekmektedir. Fakat analistler ve yatırımcıların gelecekteki kazançlara odaklanması açısından bu olumsuz değerlendirilmemektedir (Rezaee, 2002, 92).

İşletmelerin alacaklarında artma olurken ayırdıkları karşılıklarda artış yoksa burada dikkat edilmesi gereken bir durum bulunmaktadır. Bu durum da, işletmenin şüpheli alacaklarının arttığını göstermektedir (Schilit, 2002, 134). Bu şüpheli alacaklar için ayrılan karşılıklar, garanti giderleri, satış iadeleri ve kredi kayıpları için de ayrılan karşılıklar tahmini bir şekilde belirlenmektedir. Yönetim kötü dönemlerinde bunu bazı esnekliklere sahip olarak ayırmakta, iyi dönemlerde ise bunu telafi edebilmektedir. Bunun içinde işletmeler kendi içinde yeniden yapılanma rezervleri (Cookie Jar) adı altında bir fon oluşturabilmektedir. Bunun kötüye kullanılması ise işletmelerde maliyetleri artırmaktadır (Rezaee, 2002, 93).

1.2.4.3.1.7.6. Bilgisayar Kayıtlarındaki Hileli Kayıtlar

213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (1) (VUK) 175 inci maddesi ile Maliye Bakanlığı; *'muhasabe standartları, tek düzen hesap planı ve mali tabloların çıkarılmasına ilişkin usul ve esasları tespit etmeye, bunları mükellef, şirket ve işletme türleri itibariyle uygulamaya, muhasabe kayıtlarını bilgisayar programları aracılığıyla izleyen mükellefler ile bu bilgisayar programlarını üreten gerçek ve tüzel kişilerce uyulması gereken kuralları ve bilgisayar programlarının içermesi gereken asgari hususlar ile standartları ve uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkili kılınmıştır'* şeklinde işletmelerin defter tutarken muhasabe usulünü seçmekte serbestliğini belirtmiştir.

Yine VUK'nun Mükerrer 257 nci maddesinin 1 ve 3 numaralı fıkraları hükmü ile Maliye Bakanlığı; muhasabe usul ve esaslarının tespiti ışığında tutulacak defterleri, nasıl kayıt olması gerektiği, hangi belgelerin kaydının zorunlu olması gerekliliği, hangi kayıt ortamında saklanacağı ve nasıl saklanacağı konusunda bir takım şartları ortaya koymaktadır. Bu yetkiler ışığında da; muhasabe bilgisayar programlarında uyulması gereken kurallar ve sorumluluklar ve bu bilgisayar programlarının içermesi gereken standartlar ve ilkelere ilişkin esaslar saptanmıştır. Bu programlar vergi kanunlarında tespit edilen süre ve usule göre yapılması gereken işlem ve kayıtlarda kullanıcıya uyarıda bulunacak ve buna rağmen yapılmayan kayıt ve işlemleri liste halinde verecek şekilde hazırlanmalıdır. Uyarı vermesi gereken kayıt ve işlemler aşağıdadır (213 sayılı, VUK, 2006):

1- 332 Sıra numaralı Vergi Usul Kanunu (VUK) Genel Tebliği uyarınca 8.000-YTL ve üzerindeki ödeme ve tahsilatların banka, özel finans kurumları veya Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü vasıtasıyla yapılması zorunludur. Belirtilen tutarı aşan ödeme ve tahsilatların banka, özel finans kurumları veya Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü vasıtasıyla yapılmaması halinde program uyarı vermelidir.

2- Muhasebe kayıtlarının VUK'nun 219 uncu maddesi hükümleri uyarınca yasal defterlere kaydedilmesi gerekmektedir. Kanunda belirtilen zamanlarda kayıt yapılmaması halinde program uyarı vermelidir.

1.2.4.3.1.7.7. Türev Araçları İle İlgili Hileler

İşletmeler, satış fiyatı, maliyetler, vergiler ve teknolojilerdeki beklenmedik değişimler nedeniyle oluşabilecek risklere karşılık yeni bir takım araçlar geliştirmişlerdir. Bu araçlar türev araçları diye bilinmektedir. Türev araçları; nitelikleri itibariyle değeri bir başka varlığa (döviz, hazine bonusu, devlet tahvili, endeksler, faiz, emtia, kredi değerliliği vb.) dayalı olan finansal araçlardır (Brealey vd., 2001, 357).

Türev araçlarını kullanan işletmeler, bazı riskler üstlenmektedirler. Örneğin; uluslararası alanda faaliyet gösteren işletmeler için muhasebe ve raporlama standartları arasındaki farklardan kaynaklanan riskler, işletmelerin faaliyet raporlarıyla alakalı kaliteli verilere ulaşma riski, istenildiği zaman alım ve satım işleminin yapılamaması ve bunun kötü niyetli kişiler tarafından kullanılması gibi birçok riskler bulunmaktadır. Örneğin, Parmalat şirketi türev araçlarının kullanarak karmaşık finansal işlemlerinde bilançoyu desteklemiştir. Yabancı kredi kuruluşları ve ticari bankalar bono ihraç ederek yasal düzenlemelerden istifade etmişlerdir. 1990'lı yılların sonunda Parmalat ortağı olan Parmalat Corporation Finance Ltd yaklaşık 477 milyon Euro tutarında bankalara imtiyazlı hisse senedi ihraç etmiştir. Parmalat'ın mali tablosunda sermaye olarak kaydedilen hisse senetleri üzerinden hisse senedi sahiplerine zorunlu kâr payı dağıtılmıştır. Hisse senetlerinin geri alım-satım opsiyonu vermemesine rağmen, hisse sahiplerine belirli bir süre sonra hisse senedinin nominal değerini geri ödeme sözü verilmiştir. İşlemler yasal sermaye gibi kaydedilmesine rağmen, özü itibariyle borç niteliğindedir. Özün önceliği prensibine göre, hisse senetlerinin borç olarak kaydedilmesi gerekiyordu. Sonuçta bu araçlarla ilgili yapılan işlemler kâr zarar tablosunda gösterilmesi gerektiğinden yönetim tarafından kâr manipülasyonu rahat bir şekilde yapılabilmektedir(Korkmaz vd, 2006, 458).

1.2.4.3.1.7.8. Giderlerin Uygunsuz Şekilde Aktifleştirilmesi

İşletmelerin kasıtlı ya da kasıt olmayan ihmalleri sonucunda, mali tablolarda ilgili cari yıla yansıtılması beklenen borç ve giderlerin aktifte tutulup aktif tarafın büyütülmesi ile yapılan hata ve hile türüdür. Bu sayede işletmeler maliyetlerini aktifleştirerek kârlarını olduğundan yüksek gösterebilmektedir. İşletmeler seçtikleri gider türlerini uygun muhasebe politikalarıyla aktifleştirmektedir. Bu gider kalemleri (pazarlama giderleri, kuruluş giderleri, ar-ge giderleri gibi) yanlış aktifleştirilirse ilgili

yılın giderleri azaltılarak sonraki döneme aktarılmaktadır (Schilit, 1993, 79-83; Wells, 2008, 313).

İşletmelerin sattıkları mallar ile ilgili olarak yapılan iade ve indirimlerin hile yapan kişiler tarafından satıştan düşülmemesi ya da hiç kaydedilmemesi sonucunda da işletmeler satışlarını azaltmayarak kârı artırmaktadırlar. Birtakım fiktif kayıtların görülebileceği kalemlerde (alacaklar, duran varlıklar, stoklar vb.), aktifleştirme işlemlerinde hata ve hileler daha çok görülmektedir (Wells, 2008, 313; Mulford;Comiskey, 2002, 219).

Giderlerin aktif hale gelmesinde finansman giderlerinin önemi büyüktür. Özellikle mallar için finansman giderlerinin aktifleştirilmesine izin verilmekte, bunun dışındaki finansman giderleri aktifleştirilirse hata ya da hile boyutuna bakılmaktadır (Griffiths, 1995, 27).

Finansman giderlerinin dışında maddi olmayan varlıklarda yapılan hata ve hilelerde giderleri aktifleştirebilmektedir. Maddi olmayan varlıkların tanımlanmasındaki güçlükler ve varlığın gelişmesindeki hız nedeniyle, yeterli anlamda hukuki düzen sağlanamamış; bu ise hata ve hile yapmayı kolaylaştırmıştır (Mulford vd, 2002, 203). Yapılan aktifleştirme kalemlerinin uygun olmayan kalemlere kaydedildiği görülmektedir. Ayrıca hesap kalemlerinde yapılan değişiklikler de borç ve gider miktarlarını değiştirmektedir.

İşletmelerde yapılabilecek bu hatalı ve hileli işlemler neticesinde işletmeler kârını fazla gibi gösterebilmektedir. Örneğin Worldcom Inc'in başka yöntemlerle birlikte, faaliyet giderlerinin yeniden tanımlanıp aktifleştirmeyi kullanarak kârını 9 milyar dolar'a kadar yükselttiği görülmektedir (The Sarbanes Oxley, 14-15).

1.3. Hata ile Hile Arasındaki Farklar

Sermaye Piyasası Kurulu 12.06.2006 tarih ve Seri:X, No:22 sayılı “Sermaye Piyasalarında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ” hata kavramı ile hile ve usulsüzlük kavramını aşağıdaki gibi ayırmaktadır:

‘Finansal tablolardaki yanlışlıklar, hile ve usulsüzlükten veya hatadan kaynaklanabilir. Hile ve usulsüzlükleri hatadan ayıran temel unsur, finansal

tablolarda yanlışlığa sebep olan fiilin kasıtlı olarak yapılıp yapılmadığıdır.’ Hata, finansal tablolarla kasıt olmaksızın yapılan, bir tutarın veya bir açıklamanın atlanması gibi yanlışlıkları somut bir biçimde ifade ederken, hile bir işletmenin kaynaklarının veya varlıklarının kasıtlı olarak yanlış kullanımı veya uygulanması ile bir çalışanın kişisel yarar sağlama çabası şeklinde daha soyut bir biçimde ifade edilmektedir (Demir,2006, 6). Kasıt, failin hukuka aykırı bir fiil işlemekte olduğunu bilmesi ve bu fiili isteyerek işlemesidir. Bir başka deyişle, haksızlık sonucunun fail tarafından istenmiş olması durumunda kasıt vardır. Kasıt bir irade bilincini içerir (Özbirecikli, 2006, 33).

Neticede hata istemeyerek bilmeden yapılan yanlış, yanlış olarak tanımlanırken, hile ise, birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, oyun olarak tanımlanabilir. Hileyi hatadan ayıran en önemli özellik, hilenin kasıtlı olmasıdır (Reinstein, 1999, 34).

Finansal tablolarla hile kavramı, işlemlerin Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun bir şekilde sunulmaması, varlıkların suiistimali ile tahsilâtları zimmete geçirme, varlıkları çalma veya satın alınmamış bir varlık için ödeme yapılmasına neden olma gibi çeşitli yollarla gerçekleşmektedir. Varlıkların suiistimali, yanlış veya yanıltıcı kayıtlar ve belgelerle birlikte yapılabilir ve bu hile yönetim, çalışanlar veya üçüncü kişiler arasından bir veya birkaç kişiyi kapsayabilir. Hem çalışanlar tarafından yapılan hilelerde (zimmet ve hırsızlık), hem de yönetim hilelerinde (hileli finansal raporlama) kasıt vardır (Erdoğan, 2002, 21). Neticede muhasebe hataları kayıtlar üzerinde yapılırken, muhasebe hileleri ağırlıklı olarak belgeler üzerinde ve isteyerek yapılmaktadır. Muhasebe hilelerinin belgeler üzerinde ve bilinçli olarak yapılması nedeniyle, hilelerin muhasebe sistemi içinde kendiliğinden ortaya çıkması beklenmemektedir.

Hata ve hileleri birbirinden ayırmak bazı hallerde mümkün olabilmektedir. Aşağıda sıralanan bazı prensipler sayesinde hata ve hilelerin birbirinden ayrılması mümkün olabilmektedir (<http://www.guncelforum.net/ekonomi-iktisat-isletme/26424-muhasebede-hata-ve-hileler.html>) :

a) İşletmelerde olan olağanüstü durumlar dışında, önemli değişiklikler veya

düzensizlikler hile olarak kabul edilmektedir. Çünkü özellikle büyük işletmelerin muhasebe bölümünde bulunanlar ve hata organizasyonunda görev almış kişilerin muhasebenin ana prensip ve kurallarını bilmemeleri mümkün görülmemektedir. Bu nedendir ki; muhasebenin esas prensiplerine aykırı hareketler çoğunlukla yanlışlık değil, hile olarak kabul edilmektedir.

b) Herhangi bir olayda yapılan usulün karşılıklı kontrol mekanizmasında bir düzensizliğin mevcut olduğu fark edildikten sonra bu hatayı maskeleyen amacı ile yanlış bir kayıt yapılması durumunda kötü niyet ortaya çıkacağı için, bu işlemler de hile olarak kabul edilmektedir.

c) Aynı düzensizliğin sık sık tekrarlanması halinde ise kasıtlı bir durum söz konusu olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu konuda kesin karara varmadan önce olayın ne gibi koşullar altında meydana geldiğini araştırmak gereklidir. Çünkü baştan beri kullanılan hesap adlarının yer alması, yanlışlıkların devam etmesine neden olabilmektedir. Bu gibi hallerde işletmenin kasıt unsuru bulduğunu öne sürmek yerine, düzensizliğe neden olan olayın kaynağının bulunması gerekmektedir. Belirtilen olayların aksine düzensizlik ilk defa meydana gelmişse, böyle bir düzensizlikten yarar sağlanması bahis konusu olmamaktadır.

1.4. Hata ve Hilelerin Tespitine Yardımcı Olacak Göstergeler ve Sonuçları

Bir işletme yönetiminin muhasebe hileleri ile ilgili olarak yaptığı en büyük hata, hile için gerekli önlemleri almaması ve hile olayı meydana geldiği zaman ne yapabileceğini bilmemesidir. Oysaki işletme yönetimi hileyi önceden düşünüp gerekli önlemlerin alınması, hileye karşı yetkili kişiler ve çalışanlar bilgilendirilmesi vb. konularda önceden hazırlıklı olunması ve gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. İşletmelerin hile yapan kişiler için yapacakları işlemler önceden belli olup, bu işlemlerden taviz verilmediği takdirde hile yapma eğilimindeki kişilerde caydırıcılık yaratılmaktadır. Örneğin, hile yapan kişiler anında işletme içinde idari takibe alınıyor ve hem de yetkili mercilerce kanuni işlemler yapılıyor ise bu caydırıcılık yaratabilmektedir (Duman, 2008, 356).

Malezya'nın Langkawi şehrinde Asya Yüksek Denetim Kurumları Teşkilatı (ASOSAI) tarafından 2000 yılında gerçekleştirilen "Sahteciliğin Ortaya Çıkarılması Kursu Katılımcı Notu"nda, sahteciliğin ortaya çıkarılmasında başarının anahtarlarından

birinin, aşağıda sayılan unsurlarla ilgili alışılmamış işlem ve durumları tespit etme konusundaki denetçi yeteneğinin olduğu ifade edilmiştir (Sayıştay dergisi, 133).

- Zamanlama (gün, hafta, ay, yıl ve dönem),
- Yer (çok fazla, çok az),
- Sıklık (çok yüksek, çok düşük),
- Görev sorumlulukları ve ilişkiler (görevliler arasındaki mesafe, görevlerin yerine getirilmesi),
- Miktar (çok yüksek, çok düşük, çok tutarlı, çok benzer, çok farklı),
- Açıklama (çok tutarlı, tutarsız).

Aşağıdaki liste diğer sahtecilik göstergelerini içermektedir.

- Değiştirilmiş ya da kayıp belgeler,
- Belgelerle desteklenemeyen yetersiz açıklamalar,
- Muhasebe kayıtlarındaki alışılmamış işlem ve tutarsızlıklar,
- Beklentilere uygun olmayan rakam, eğilim ve sonuçlar,
- Görevlilerin aşırı savurgan hayat tarzına yönelik işaretler,
- Belirli bir kimseye verilmiş makul olmayan ayrıcalık ya da kabul edilemeyecek kadar düşük bedel,
- Önemli konumdaki görevlilerin çok sık değişmesi,
- Çok yüksek ya da çok düşük miktarlar, makul olmayan tarih ve yerleri ya da çok sık kullanılmış isim ve adresleri içeren şüpheli belgeler,
- İptal edilmiş çekler üzerindeki olağan olmayan şerhler,
- Envanter ya da borçlular hesabı bakiyeleri üzerinde gerekçesiz düzeltmeler,
- İhale tekliflerinin son kabul tarihlerinde uygulanmış istisnalar,

- Hiç yıllık izin ya da sağlık izni kullanmayan görevliler, uygunluk testlerinde rastlanılan ilişkiler bir şeylerin yanlış olduğunu göstermektedir. Böyle durumlarda denetçi muhtemel sahtecilik işaretlerine özel önem vermektedir.

Hata ve hileler ortaya çıkarıldıktan sonra bunu kanıtlayan belgelerin düzeltilme, değiştirilme, tahrifat hatta yok edilme ihtimaline karşı denetçinin önlem alması gereği de vurgulanmalıdır.

1.5. Muhasebe Hata ve Hilelerine Dayalı Olarak Ortaya Çıkan Küresel Ölçekte Etkili Muhasebe ve Denetim Skandalları ve Şirket İflasları

İşletmelerde var olması gereken kurallar bulunmakta ve bu kurallar neticesinde yapılan işlemler de karşılıklı güvene dayanmaktadır. Muhasebede kurallar işletmelerin finansal durumlarını standart bir şekilde ortaya koyan bir bütündür. Fakat bu kuralların kasıtlı ya da kasıtsız yanlış bir şekilde uygulanmasıyla işletmelerin finansal durumları hakkında yatırımcılar, hissedarlar, kreditorler ve diğer karar alıcılar yanlış şekilde karar alabilmektedirler. Nitekim bu şekildeki muhasebe hata ve hilelerinden kaynaklı bilgilerden dolayı birçok skandallar patlak vermeye başlamıştır.

Muhasebe hata ve hileleri ilk kez 1960'lı yıllarda İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Daha sonra 1980'li yılların sonu ile 1990'lı yılların başında şirketler yapılan hata ve hilelerden dolayı zorlanmaya başlamışlardır. Sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nde 2001-2002 döneminde büyük muhasebe skandalları patlak vermiştir. Muhasebe skandalları milenyumun başlaması ile birlikte hızlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bristol-Myers Squibb, Cendant, Computer Associates (CA), Consec, Dynegy, Enron, Federal Home Loan Mortgage Corporation ("Freddie Mac"), HealthSouth, Peregrine Systems, Qwest, Rite Aid, Sunbeam, Tyco, Waste Management, WorldCom, and Xerox, with Enron and WorldCom gibi en büyük firmalar hata, hile ve eksik raporlama nedeniyle iflas etmişlerdir. Avrupa'da, ComROAD AG (Almanya), Lernout & Hauspie Speech Products (Belçika), Parmalat (İtalya), ve Royal Ahold (Hollanda) şirketleri bu sürece katılmıştır (Ball, 2009, 277-278).

Küresel bir etki doğuran muhasebe ve denetim skandallarının oluşumunda çok çeşitli etmenler rol oynamaktadır. Skandallar incelendiğinde, birçok şirkete ait açıklanmış bilançolarda ve diğer finansal raporlamalarda genel kabul görmüş muhasebe

prensiplerine aykırı uygulamalar ve bu uygulamalar neticesinde ortaya çıkan olumsuz sonuçlar ve bu uygunsuzlukları onaylayan denetim şirketlerinin etkili rol oynadığı gözükmektedir (Aksoy, 2007).

Finansal tabloların temelinde yer alan finansal muhasebe ve raporlama standartlarının uyumlaştırılması, günümüz koşullarında sermaye piyasalarının ihtiyaçlarını karşılaması açısından bir zorunluluktur. İşletmelerin muhasebe ve finansal raporları dünya pazarında önemli bir yere sahiptir ve pazarların etkinliğini azaltmakta ya da güçlendirmektedir. Günümüzde internet hizmeti sayesinde ise finansal bilgiler hızla yayılmakta ve işletme sahiplerinin ikamet ettiği ülke nerede olursa olsun şirketlerin finansal bilgilerine erişilmektedir. Bu durum ise yatırımcılar, kredi verenler ve denetçilerin şirketlerin ne tür finansal bilgileri yayınlaması ve bunu en iyi şekilde nasıl iletebileceklerine ilişkin yeni bir anlayışa sahip olmalarını gerektirmektedir (Christopher, 2001, 3). Finansal tabloların raporlanmasında giderek yaygınlaşan başarısızlıkların kaynağı olarak işletme içi kontroller kusurlu bulunmaktadır. Meydana gelen muhasebe skandallarından sonra hisse senedi piyasasının düşmesinin nedeninin muhasebe kayıtlarındaki hata ve hileler olduğu ileri sürülmektedir (Agrawal vd, 2006, 2).

Muhasebe ve denetim skandalı dünyanın en büyük enerji devlerinden birisi olan Enron'un 2001 yılı Ekim ayında, 1997-2000 yılları arasında daha önce raporlanmış olduğu net kâr rakamlarını yapılan muhasebe hataları nedeniyle düzelttiğini bildirmesi ile tekrar başlamış, Enron'un 1 Ocak-31 Aralık 2000 dönemi yıllık raporunda, bazı kayıtların hileli olduğu açıkça görülmüştür. Enron'un, yıl içinde işini ciddi anlamda değiştirmiş olması neticesinde cirosu hızla artmaya başlamıştır. 1999 yıl cirosu 40 milyar USD iken, 2000 yılı cirosu 101 milyar USD'a yükselmekle kalmayıp, sadece 2000 yılı son çeyreğinde cirosu 41 milyar USD'nin, yani bir önceki yılın toplam cirosunun üzerine çıkmıştır. Enron'un yıl içinde toptan hizmetler olarak adlandırdığı toptan alım satım kontratlarına başlaması ile de Enron bu astronomik ciro rakamlarına ulaşmıştır. Bu da dışarıdaki kişi ve kurumlar tarafından Enron'un sadece ciro rakamlarına göre değerlendirilmesi durumunda, şirketin büyümesi konusunda yanıltıcı bilgi verilmesine neden olmaktadır (Brian, 2002, 55, Aksoy, 2007). Enron şirketinde hile yapan kişiler farklı teknikler kullanarak şirketin büyük miktardaki borcu ve zararını finansal tablolar dışında tutmayı başarmışlardır. Teoride, denetçilerin, müdürlerin şüphe

uyandıracak muhasebe yöntemleri yoluyla hisse senedi fiyatlarını yükseltmelerini engelleyecek pek çok koruyucu unsur bulunmaktaydı. Yönetim kurulu ve denetim kurulu üyelerinden bazıları finansal çıkar sağlamak için çeşitli oyunlar yapmışlardır. Dolayısıyla da, Enron şirketini yıllardır denetleyen ve şirkete aynı zamanda danışmanlık hizmetini veren Arthur Andersen Şirketi bu skandalda önemli bir rol üstlenmiştir (Süer, 2004, 46).

2002-2011 yılları arasında oluşacak üç trilyon doları aşkın bir meblağ çok kısa bir süre içerisinde iki trilyon dolarlık açığa dönüşmüştür. Enron vb şirketlerdeki yatırımcılar, 'bir şeylerin yanlış gittiğinin' farkına varana kadar yıllarca beklemişler, bu yanlışlıklar da işletmelerdeki yatırımcıların, yatırım yaptıkları işletmelere, yönetime, finansal raporlama sonuçlarına, bağımsız denetim şirketleri ve piyasalara olan güvenini önemli ölçüde sarsmıştır. Bu da kısa sürede küresel bir etki yaratarak tüm dünyada etki oluşturmuş ve bu küresel skandallardan dolayı ABD başta olmak üzere bazı devletler gerekli önlemleri almış ve yasal düzenlemeler yapmışlardır (Aksoy, 2007).

Muhasebe skandalları, ABD'nin en büyük yedinci şirketi olarak gösterilen enerji devi Enron'la başlayıp, telekomünikasyon devleri WorldCom, Adelphia, Qwest ve Global Crossing, Dynogy, Royald Ahold ve Parmalat, Carme Vakası, Kmart, Tyco International, Xerox gibi tanınmış diğer şirketlerle devam etmiştir. Dünyanın en gelişmiş ekonomik sistemi içinde, denetimin en iyi yapıldığı düşünülen çok büyük şirketlerde gerçekleşen bu yönetim ve denetim skandalları, ABD'de ve dünya kamuoyunda, 11 Eylül saldırılarından sonra ikinci büyük şoku yaşatır (Çömlekçi, 2004,16).

2002 yılı Haziran ayında Amerikan şirketlerinin finans ve muhasebe uygulamalarını denetleyen en yüksek kurum olan SEC, ABD'nin en büyük ikinci telekomünikasyon devlerinden olan Worldcom hakkında bir araştırma yapmıştır. Ortaya çıkan sonuç neticesinde ise, şirketin mali durumunu olduğundan farklı göstermek için 3.8 milyar dolarlık muhasebe hilesi yaptığını ortaya çıkartarak, Worldcom hakkında dolandırıcılık davası açmıştır. Worldcom Şirketi'nin 2001 yılındaki 1.4 milyar dolarlık ve 2002 yılının ilk üç ayındaki 130 milyon dolarlık kârının doğru olmadığı açıklanmış ve şirketin finans yönetiminin bir takım muhasebe hileleriyle 3.8 milyar dolarlık harcamalarını sermaye gideri kapsamına alıp şirketin gerçek finansal durumunu ilgililerden gizlediği ortaya çıkmıştır. Worldcom şirketinin denetçisi Enron'ın da denetçisi olan Arthur Andersen Denetim Şirketidir.

2003 yılı Şubat ayında Avrupa’da da ABD’de yaşanan muhasebe ve denetim skandallarına benzer olaylar ortaya çıkmıştır. Dünyanın üçüncü büyük perakende şirketi olan Hollanda menşeli Royal Ahold, 2001 ve 2002 yılı ilan ettiği kâr rakamının olması gerekenden 500 milyon dolar fazla olduğunu bildirdiğinde şirketin hisse senedi fiyatı bir günde yüzde 63 değer kaybetmiştir. Avrupa’da Royal’dan sonra 2003 yılı Aralık ayında İtalyan gıda şirketi Parmalat’ın yolsuzluğu ortaya çıkmıştır. 29 ülkede 30.000 çalışanı bulunan Parmalat şirketi, hesaplarında görünen 5 milyar dolar değerindeki nakit ve senetlerini fiilen Cayman adalarında sahibi olduğu Bonlat Finans Şirketine aktarmış ve milyarlarca doların hesaplarında görünmediğinin anlaşılması üzerine iflasını istemiştir (Aksoy, 2007).

Avrupa’nın Enron’u olarak adlandırılan Parmalat olayında, üst düzey yönetici ve şirket müdürlerinin uzun bir süredir sahtekârlık olaylarına karıştıkları, kendi zimmetlerine para geçirdikleri ve şirketin yönetim kurulu üyelerinin dürüst davranmadıkları iddiaları etkin denetimin sağlanmadığını göstermektedir (Bilanço dergisi, 2004, 4).

Son yıllarda ortaya çıkan muhasebe skandalları yukarıda sıralananlarla sınırlı değildir. Meydana gelen skandallar göz önüne alındığında çoğunlukla denetçilerin dünyanın belli başlı büyük denetçiler olduğu görülmektedir. Skandalların ardından dünyanın önde gelen denetim şirketleri Arthur Andersen, Deloitte & Touche, Ernst & Young, KPMG, Pricewaterhouse Coopers ve diğerleri denetçi olarak görevlerini yerine getirirken ihmalkâr davranmakla suçlanmışlardır. Enron ve devamında yaşanan olaylardan sonra ilerdeki bölümlerde ele alınacak olan ABD’de 30.07.2002’de çıkarılan ‘‘Sarbanes-Oxley Yasası’’ ile denetim faaliyetleri yeniden düzenlenmiş ve Uluslararası Muhasebe ve Denetim Standartlarının yaygın olarak kullanılması yönünde çalışmalara başlanmıştır (Çömlekçi, 2004, 16).

II. BÖLÜM

MUHASEBEDEKİ HATA VE HİLELERİ ÖNLEMEDE BAĞIMSIZ DENETİMİN ETKİNLİĞİ VE SORUMLULUKLARI

2.1. Kavramsal Çerçeve; Bağımsız Denetim

Massie, denetimi, şirket uygulamalarının önceden belirledikleri bir amaç doğrultusunda izledikleri süreç ve bu uygulamalarının etkinliğini ölçen bir sistem olarak tanımlamıştır (Aktaran:Yılancı, 2006,4). Bakır (2002, 1), denetimi ‘konusunda uzman ve bağımsız kişiler tarafından işletmelerin belirli hesap dönemleriyle ilgili faaliyet ve bilgilerinin önceden tespit edilmiş ölçütlerle uygunluk derecesini araştırıp, doğruluğunu saptayıp, tarafsızlık ilkesine uygun olarak kanıtların toplanması ve toplanan kanıtların sistematik bir süreç dâhilinde değerlendirilip bir rapor halinde ilgililere sunulması sürecidir’ şeklinde tanımlamaktadır.

Akdoğan (1988, 4)’a göre, muhasebede denetim, işletmelerdeki bütün finansal tabloların ve bu tabloların dayanaklarının, konusunda uzman kişiler tarafından tarafsız bir şekilde toplanıp belli standartlar ve ilgili mevzuat ve yönetmelik dâhilinde denetlenmesi ve bu denetlenme sonucunda finansal tabloların güvenilirliğini sağladıktan sonra ilgili kişi ya da kurumlara raporlar halinde bu görüşlerin sunulma sürecidir. Bu açıdan denetim, işletmelerdeki finansal bilgilerin bir araya getirilmesinde, değerlendirilmesinde ve analizinde ilgili denetim standartlarını uygulayarak belli bir yöntem içinde oluşabilecek riskleri indirgeyerek uygun ve etkili bir iletişim içermektedir (Erdoğan, 2002, 54).

Bağımsız denetim ise herhangi bir denetim firmasının ortağı ya da denetçisi olarak çalışan kişiler tarafından uygulanan işletmelerin mali raporlarının muhasebe ilkelerine uygunluğunu ölçmek amacıyla yapılan denetim çalışmasıdır (Duman, 2008, 21).

Amerika Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Kurumu (AICPA- American Institute of Certified Public Accountants) bağımsız denetimi, ilgili kamu ya da özel sektöre sunulmak üzere daha önceden belirlenen standartlara uygunluk derecesini saptayarak,

dönemsellik ve tutarlılık ilkesi gereğince bir düzenleme yapılıp yapılmadığını saptayan ve görüşlerini sunan süreç olarak ifade etmektedir (Güler, 2006, 49).

Ülkemizde Bağımsız denetim ağırlıklı olarak Sermaye Piyasası Kurulu ve Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu tarafından uygulanmaktadır. Buna göre bu kuruluşların bağımsız denetim kavramını tanımlamaları şu şekildedir.

2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında, Sermaye Piyasası Kurulunun çıkardığı Bağımsız Denetim hakkında tebliğin 2'inci maddesinde bağımsız denetim, *'ortakların ve sermaye piyasası kurumlarının kamuya açıklanacak veya kurulca istenecek mali tablolarının, genel kabul görmüş muhasebe kavram, ilke ve standartlarına uygunluğu ile bilgilerin doğruluğunu ve gerçeği dürüst bir biçimde yansıtıp yansıtmadığının denetçiler tarafından denetim ilke ve kurallarına göre, defter kayıt ve belgeler üzerinden incelenmesini ve tespit edilen sonuçların rapora bağlanmasını'* ifade etmektedir (SPK, SeriX, No:22 Tebliğ, 2006).

Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumunun yapmış olduğu tanıma göre ise bağımsız denetim; *'bankaların hesap ve kayıt düzeni ile finansal tablolarının doğruluğunun, güvenilirliğinin, bankacılık düzenlemelerine uygunluk derecesinin araştırılması ve sonuçlarının ilgili taraflara bildirilmesi amacıyla kanıt toplanması ve bu kanıtların değerlendirilmesi sonucunda görüş oluşturulması ve rapora bağlanması aşamalarından oluşan süreçtir* (Resmi Gazete; 1.Kasım.2006, md.5).

Bu tanımlardan çıkarılacak bağımsız denetimin unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz :

- Bağımsız denetçi işletme dışından olan ve denetim işini yapma ile görevlendirilen kişilerdir.
- Mali tablolardaki önemli kalemler incelenmektedir.
- Denetim belli bir sistematik süreçle işlemektedir.
- Denetim yapılırken kesinlikle tarafsız ve objektif kanıt toplanmaktadır.
- Bu kanıtlar değerlendirilerek sonuçlar raporlaştırılmaktadır.
- Sonuçlar ilgili kişilere ulaştırılmaktadır.

Ayrıca bu iki kurumun dışında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) ile Sigorta ve Reasürans şirketlerinin de bağımsız denetim uygulaması şu şekilde olabilmektedir.

EPDK'na göre bağımsız denetim kurumları özel bir düzenlemeye tabii tutulmaktadır. Bu düzenleme ilk defa 03.10.2003 tarih 25248 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış 'Enerji Piyasasında Faaliyet Gösteren Gerçek ve Tüzel Kişilerin Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Denetlenmesi Hakkındaki Yönetmelik ile bağımsız denetim kapsamına girmiştir. Bu düzenlemeye göre, Türkiye'de petrol, elektrik gibi enerji kaynaklarının, enerji piyasasında faaliyet gösteren gerçek ya da tüzel kişiler tarafından uygulamada buldukları hesap ve mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluğunun ve bu kişilerin sahip olması gereken lisans ve sertifikaların özel hükümlere uygunluğunun bağımsız denetim kuruluşları tarafından denetlenmesi ve yetkilendirilmesi esas olmaktadır.

Sermaye piyasalarının önemli kurumlarından olan Sigorta ve Reasürans şirketlerinin önemli kanunları bulunmaktadır. Bu kanun ile bağımsız denetim firmaları hakkında yönetmelik hazırlanmıştır. 12.07.2008 tarih ve 26934 sayılı Resmi Gazete'de Sigorta ve Reasürans Şirketlerinin Bağımsız Dış Denetim Kuruluşlarının Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik ile finansal tabloları denetleyecek bağımsız denetim kuruluşlarının, yetkilendirilme şartları, süresi, sözleşme taraflarının yükümlülükleri, usul ve esasları belirlenmiştir (Kaval, 2008, 49).

2.2. Kaynak Güvenilirliği ve Bağımsız Denetimde Makul Güvence Kavramı

Aristotle tarafından ilk kez 'verilerin kabul edilebilmesi açısından bilgiyi ulaştırmanın güvenilirliği önemlidir' şeklinde kaynak güvenilirlik teorisi değerlendirilmiştir(Aktaran: Güredin, 2007, 11;). Buna göre bir bilginin kaynağı ne kadar fazla uzmanlığa ve ne kadar az ön yargıya sahip olursa o derece güvenilir olacaktır. Bu da finansal raporlamalara olan güveni artıracaktır. Bu durumda, bağımsız denetçilerde mali tabloların denetim standartlarına uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı, işletmenin durumunun açık ve net olarak belirlenip belirlenmediğine dikkat ederek güvenilirliği artıracaklardır(A.g.e., 11). Ayrıca bağımsız denetçi tarafından işletmelerin finansal tablolarının önemli bir hata ve hile içermediği konusunda tam olarak bir güvence

verilmemektedir. Çünkü bağımsız denetim işleyişi bakımından hem karmaşık bir süreç izlemesi, hem de yapılan planlama ve değerlendirme aşamasının profesyonel olması gerekliliği nedeniyle karşı tarafa yüzde yüzlük bir güven verememektedir. Fakat denetim kavramı bir çeşit güvence hizmeti olarak görülmekte ve bu hizmetin sağlanması için, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluk derecesi araştırılmaktadır. Tarafsızca kanıt toplayıp bu sonuçları bilgi kullanıcılarına iletmekse, bağımsız denetçinin bu güvence ortamını yaratmada yapması gerektir. Bu nedenle de finansal bilgi kullanıcıları ve düzenleyici kurumlar tarafından bağımsız denetçinin her türlü hata ve hileyi ortaya çıkarması beklenmektedir (Özşahin, 2000, 13-14).

Ülkemizde de SPK bağımsız denetim anlayışının tam oluşması için ‘Makul Güvence’ kavramı Seri:X, No:22 sayılı tebliğde şu şekilde açıklanmaktadır. ‘*Makul güvence, bir bütün olarak finansal tabloların nitelik ve nicelik bakımından önemli bir yanlışlık içermediğine dair bir sonuca varmada yeterli ve uygun bağımsız denetim kanıtının toplanmasıdır. Bağımsız denetimde, bağımsız denetçinin finansal tablolara ilişkin önemli yanlışlıkları ortaya çıkarmasını önleyen, yapılan işin niteliğinden kaynaklanan ve aşağıda örneklerine yer verilen kısıtlamaların bulunması durumunda, bağımsız denetçilerin finansal tablolara ilişkin mutlak bir güvence elde etmesi mümkün olmayabilir. Bu kısıtlamalar;*

- 1) *Örnekleme yönteminin kullanılması,*
- 2) *İşletme yönetiminin kontrol sistemini devre dışı bırakacak şekilde hareket etme ve/veya muvazaalı işlem yapma olasılığı gibi, muhasebe ve iç kontrol sistemlerinin yapısından kaynaklanan doğal kısıtlamalar,*
- 3) *Bağımsız denetim kanıtlarının pek çoğunun sonuca yönelik olmaktan ziyade ikna edici özellikte olması,*
- 4) *Gerek bağımsız denetim yöntem ve tekniklerinin yapısı, zamanlaması ve kapsamının tespiti gibi kanıt toplama sürecinde ve gerekse toplanan kanıtlardan hareketle, muhasebe tahminlerinin makul olup olmadığının değerlendirilmesi gibi bir görüşe ulaşılması aşamasında bağımsız denetçinin yaygın olarak kendi kanaatini kullanması,*
- 5) *İlişkili taraflar arasında yapılan işlemler gibi, finansal tablolara ilişkin bir sonuca varmayı sağlayacak kanıtların ikna ediciliği ile ilgili diğer sınırlamalardır.*

Sonuçta bu tebliğe göre bağımsız denetim yaklaşımının işletmelerin finansal tablolarında hata ve hile bulunmadığına ilişkin makul güvence verebilmesi gerekliliği düşünülmektedir. Bu tebliğe maddesine göre bağımsız denetçi önemli sayılmayacak hataları bulmada sorumlu tutulmamaktadır.

2.3.Bağımsız Denetimle İlgili Gelişmeler

2.3.1. Bağımsız Denetimin Dünyadaki Gelişimi

Denetimin tarihçesinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu iddia etmek mümkün değilse de, denetimin hesap ve kayıt faaliyetleri ile birlikte ortaya çıktığını gösteren kanıtlar mevcut bulunmaktadır. Muhasebe denetiminin ilk izlerine Mısır'da rastlanmaktadır. Denetimin hesapların tutulması ile birlikte ortaya çıktığını gösteren kanıtlar mevcuttur. Antik Mısır ve Babil'de birkaç memurun birbirlerinden bağımsız olarak kayıtlar tutup bunları karşılaştırdığı ve sonra da kontrol ettiği tespit edilmiştir. Kamu kesiminde denetim ise İngiltere'de XIII. yy.'ın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır (Donald vd, 1994, 16-17; Güvemli, 2002, 308).

15.yüzyıldan sonra hilelerin varlığıyla ilgili başta İngiltere olmak üzere mali nitelikli bütün kayıtlarda denetim yapılmaya başlanmıştır (Carmichael vd, 1996, 2). Devam eden 17. ve 18. Yüzyıllarda yeni muhasebe kavramları ortaya çıkararak, denetim yazılı kayıtların incelenip, bunları kontrol eden destekleyici kanıtların var olduğu bir süreç olmuştur (Sullivan, 1984, 11). Nitekim İngiltere'de bağımsız denetim mesleğinin statüsüne önem kazandıran ilk önemli yasal düzenlemelerden biri, 1862 tarihli İngiliz Kayıtlı (halka açık) Şirketler Kanunu'nun anonim şirketlerin finansal tablolarının işletme yönetiminden bağımsız bir kişi tarafından denetlenmesine ilişkin olanıdır (Stetler, 1970, 19).

Daha sonra 1880 yılında beş yerel muhasebe topluluğu birleşerek 'İngiltere ve Galler Uzman Muhasebeciler Enstitüsü (Institute of Chartered Accountants of England and Wales)' kurulmuştur (Çarıkçıoğlu, 1995, 1). Sanayi devriminden önce denetim, hata ve hileleri bularak işletme çalışanlarının güvenilirliklerinin incelenmesi amacını taşımaktayken, Sanayi devriminin olması ile 1900 yılına kadar olan süreçte denetim her alanda %100'lük bir inceleme yaparak ortaya çıkan yanlışlıkları bulmayı hedeflemiştir (Ataman, 2000, 4). Yine ilk kez İngiltere'de 1900 yılında sınırlı sorumlu şirketlerde muhasebe denetimi bağımsız denetçilere yaptırılmaya başlanmıştır (Yıldırım, 2006, 19)

Daha sonra devam eden 1900-1930 yılları arasında da %100'lük incelemenin yanında örnekleme yoluna da gidilmiştir.

Bu yıllardan sonra ise bu yönde de çok ciddi gelişmeler yaşanmıştır. 1950'lerden sonra denetimin amacı değişip, işletmelerin finansal tablolarındaki sayısal değerinin doğru olmasının incelenmesi ile birlikte işletmelerin iç kontrol yapılarının gözden geçirilmesini de içermiştir (Gürbüz, 1995, 3; Bozkurt, 2006, 18). İngiltere'de denetim mesleğinin en önemli görevi denetim yaptırmakla yükümlü olan işletmelerin bağımsız denetimlerini yaptırmaktır. Ayrıca ortaya çıkabilecek vergiyle alakalı sorunlar da, şirketlerin kuruluşları, birleşmeleri, tasfiyeleri konusunda gerekli değerlendirmeleri yapacak danışmanlık görevleri de bulunmaktadır (Tüm, 2010, 50). Denetimin tarihsel gelişimi ile ilgili süreç aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 8: Denetimin Tarihsel Gelişimi

Zaman Dilimi	Denetim Yaklaşımı	Denetimin Amacı	İlgili Taraflar (Bilgiyi Kullananlar)
Sanayi Devrimi Öncesi	% 100' lük Bir İnceleme	Yanıltmaların Bulunması	İşletme Sahipleri
Sanayi Devrimi 1900 Yılları Arası	% 100' lük Bir İnceleme	Yanıltmaların Bulunması	Ortaklara ve işletmeye Borç Verenler
1900-1930	% 100' lük Bir İnceleme ve Örnelemeye Başvurma	Bilançonun ve Gelir Tablosunun Doğruluğunu Onaylama	Ortaklar İşletmeye Borç verenler ve Devlet
1930'dan Bugüne	Finansal Verilerin Örnekleme Yoluyla İncelenmesi	Finansal Tabloların Doğruluk ve dürüstlüğü Hakkında Bir Görüş Oluşturma	Ortaklar, İşletmeye Borç verenler, Devlet, Sendikalar, Parlamento, Tüketiciler ve diğer Gruplar

Kaynak: GÜREDİN, 2007, 14.

Bu arada tüm dünyada muhasebe mesleği ile ilgili kurullar kurulmaya başlanmış, standart çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan belki de en önemlisi; 11.Dünya Muhasebeciler Kongresi'nde Almanya Münih'te 7 Ekim 1977 tarihinde kurulan

‘Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC-International Federation of Accountants Committee)’’dur. Günümüzde 125 ülkeden 164 kuruluş üyesi bulunan IFAC, dünyadaki muhasebecilerin hem hizmetlerinin kaliteli olması için, hem de kamu çıkarını korumak için çalışmalar yapmaktadır. Merkezi New York’da bulunan IFAC’ın temel amacı iletişim ve politik gelişmeler karşısında standartlar belirlemek, kamunun çıkarlarına hizmet etmek, muhasebe mesleğini dünya genelinde güçlendirmektir (IFAC-erişim tarihi:04.04.2010). Bu nedenle IFAC çeşitli bildirimler yayınlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle IFAC çeşitli bildirimler yayınlamaya çalışmaktadır.

Federasyon, bu işlevini bağımsız standart oluşturucu kurulları ile yerine getirerek etik, denetim ve güvence, eğitim ve devlet muhasebesi konularında uluslararası standartlar oluşturur ve aynı zamanda özel sektörde, küçük ve orta ölçekli olarak çalışan ve gelişmekte olan ülkelerdeki profesyonel muhasebeciler için kılavuzluk yapacak açıklamalar yayınlar (Güredin, 2007, 52). IFAC bu görevlerini yerine getirirken kurumsal yönetim ilkelerini benimseyerek, etkili bir biçimde faaliyette bulunmayı ve uluslararası çözümler üretmeyi amaçlamaktadır (Özalp, 2008, 202).

IFAC’ın bağımsız denetimin kalitesi ile ilgili en önemli düzenlemesi, ‘‘Uluslararası Denetim Standardı 220 Tarihi Finansal Bilgilerin Denetimi için Kalite Kontrol’’dür. Bunun dışında Kurul’un tüm güvence hizmetleri için geçerli olması amacıyla yayınladığı ‘‘Uluslararası Kalite Kontrol Standardı 1’’ bulunmaktadır. IFAC’nin ‘‘Uluslararası Kalite Kontrol, Denetim, Gözden Geçirme, Diğer Güvence ve ilgili Hizmetler’’e ilişkin önsöz’ün 4. maddesinde, Uluslararası Denetim Standardlarının sadece tarihi finansal tabloların denetiminde geçerli olduğu belirtilmiştir. Aynı önsözün 9. maddesinde ise Uluslararası Kalite Kontrol Standartları’nın Kurul’un hakkında düzenleme yaptığı tüm sözleşme türleri için uygulanması gerektiği ifade edilmiştir (IFAC-erişim tarihi:04.04.2010).

1975 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) günümüzde de yürürlükte olan standartlar oluşturmuşlardır. Bu kurul; kaliteli şeffaf uluslararası muhasebe standartları geliştirmek, ulusal ve uluslararası muhasebe standartlarını uyumlaştırmak, standartları ve uygulamaları takip etmek, standartlar oluşturulmadan önce bir standardın her ülkede uygulanabilirliğini incelemek için gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde saha analizlerini yapmak amacını taşımaktadır.

1982 yılında IASC ve IFAC arasında yapılan anlaşma ile birleşme kararı alarak IFAC üyelerinin aynı zamanda IASC üyeleri olduğu kabul edilmiştir (Başpınar, 2005, 54). Edinburgh’da 24 Mayıs 2000 tarihinde yapılan toplantı ile IASC bağlı bulunduğu IFAC’dan ayrılarak bağımsız bir kuruluş haline getirilmiş, ancak, önceden de olduğu gibi IFAC’ın üyeleri, IASC/IASB’nin de üyesi olmaya devam etmişlerdir (Aksoy, 2005, 188).

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (International Auditing and Assurance Standards Board-IAASB)’nin ise kurulması yine aynı yıllar civarına denk gelmektedir. 1977 yılında “Uluslararası Denetim Uygulamaları Komitesi” olarak kurulan ve ismi 2002 yılında “Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu” olarak değiştirilen kuruldur (IFAC, erişim tarihi:14.03.2010). Amacı uluslar arası standartların benimsenmesi, ülkelerin kendi ulusal standartları ile uluslar arası standartların karşılaştırılması ve önemli uyumsuzlukların giderilmesidir (Güredin, 2007, 53). Bu kurul tarafından günümüze kadar yapılan en önemli çalışmalardan biri de ‘basitleştirme’ veya ‘sadeleştirme’ kavramlarının projelendirilmesidir. Yani denetim ve güvence standartları adı altındaki yaptırımların daha anlaşılır, açık, sade bildiri haline gelmesi ve tekrar gözden geçirilmesidir (Pekdemir, 2010, 6).

Amerika’da denetim mesleğinin yasal kurallara dayalı olarak yapılması için 1896 yılında ABD’de bulunan İngiliz yatırımcılar haklarını korumak amacıyla ‘Certified Public Accountant (CPA)’ı kurmuş ve denetim mesleğinin gelişmesinde bu devlet düzenlemelerinin önemli etkileri görülmüştür (Çarıkçioğlu, 1995, 1). Amerika Birleşik Devletlerinde, 1887 yılında Amerikan Kamu Muhasebecileri Enstitüsü kurulmuştur. 1917 yılında yarı resmi nitelikli kurulan Amerikan Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants-AICPA) standart ve kurallar koymak, araştırmalar yapmak, yayın yapmak, muhasebe mesleğinin faaliyetlerini belirlemek, sertifikalı kamu muhasebecileri giriş sınavını hazırlamak ve değerlendirmek fonksiyonlarını yerine getirmeyi üstlenmiştir (Ataman, 2000, 27). Ayrıca ilerde ayrıntılı ele alınacak olan ABD’de 1933 Yasası (*Securities Act of 1933*) ve 1934 Yasası ile bağımsız denetçilerin menkul kıymetlerin ilk halka arzında karşı karşıya kaldıkları hukuki ve cezai sorumluluk belirtilmiştir.

Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) ve Avrupa Muhasebeciler Federasyonu (Federation des Experts Comptables Europeens - FEE) adı

ile olmak üzere Amerika’da ve Avrupa’da denetim çalışmaları için kurullar kurulmuştur. Bu kurullar hem standartları düzenlemek, hem muhasebe ile ilgili sorunlara yüksek kaliteli ve birbiriyle uyumlu çözümler bulabilmek, hem de küresel muhasebe uygulamalarına kendi bölgelerinde uygun çözümler bulabilmek adına kurulan kurullardır (Çelik, 2005, 105; Kaya, 2003, 222).

Avrupa Muhasebeciler Federasyonu hazırladıkları standartlarla finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini sağlamış; Avrupa Birliği’ndeki menkul kıymet borsalarında var olmaları için finansal tabloların taraflar arasında tanınırlılığını sağlamıştır (Çelik, 2005, 105).

FEE tarafından Avrupa'daki denetim standartlarının geleceği ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Avrupa komisyonu yatırımcıların korunması açısından, hazırlanacak yeni durumun ve standartların uygulanmasını zorlaması açısından yeni bir denetim sistemi oluşturacaktır. Bunun için, sadece ulusal denetim standartları değil; uluslararası denetim standartlarının göz önüne alınması için FEE’nin yapmış olduğu Uluslararası Denetim Standartları Taslağı adındaki tartışma metni, bu konudaki ilk ve en önemli çalışmadır (Çelik, 2005, 107-108).

Amerikan standartları ile uluslararası standartları uyumlaştırmak, direktifleri açık ve kesin olarak belirlemek için, Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (Financial Accounting Standards Board – FASB) ve Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board – IASB) 18 Eylül 2002 tarihinde imza attılar (Kaya, 2003, 3).

Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (Financial Accounting Standards Board – FASB) ve Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board – IASB) Amerikan standartları ile uluslararası standartları uyumlaştırmak, direktifleri açık ve kesin olarak belirlemek amacıyla 18 Eylül 2002 tarihinde anlaşma yaptılar.

Fransa ‘da 1942 yılında ‘Uzman Muhasebeciler ve Yetkili Muhasebeciler Milli Birliği’ kurulmuştur. 1945 yılında yayımlanan kararname ile de Uzman Muhasebeci ve Yetkili Muhasebeci arasındaki fark yasal niteliğe kavuşmuştur. Vergi kaçakçılığının çoğalması ve yanlış işleyen mali işlemler için 1947 yılında Muhasebe Yüksek Konseyi Birinci Muhasebe Planı hazırlayarak özel işletmelerde değil ama; kamu işletmelerinde

bu planı zorunlu tutmuştur. 1957 yılında ise ikinci muhasebe planı yapılmış ve sektörel muhasebe planları da düzenlenmiştir. Fransa'da bağımsız denetim için 1976 yılında yetkili muhasebeci tanımı '*bağımsız olarak bir işletmeyi denetleme ve değerlendirme yetkisi taşıyan kişi*' şeklinde ortaya çıkmıştır (Çarıkçioğlu,1995, 1). Bunları takiben 1982' de üçüncü muhasebe planı yapılarak tüm işletmelerde kabul edilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Fransa da diğer ülkelerin çoğundan farklı olarak muhasebe ile denetim fonksiyonları birbirlerinden ayrılarak, muhasebe mesleği için daha sert ve katı kurallar getirilmiştir. Ama iki meslek de ahlak kurallarına sıkı sıkıya bağlı olmak zorundadır (Ertürk, 2007, 49).

Almanya'da 1928 yılında 'Yeminli Denetçiler Odası' kurularak, denetim işlerini, vergi danışmanlığını, hukuki danışmanlık gibi hizmetleri sunmaya başlanmıştır. Almanya'da ilk kez bağımsız denetçi mesleği 1931 yılında yürürlüğe giren anonim şirketlerin bağımsız mali denetim şirketleri tarafından denetlenmesinin uygulama kararnamesi ile kabul edilmiştir. Denetçilik mesleğinde İngiltere'den sonra en uzun süreç Almanya görülmüştür. Almanya'da denetim görevi iki grupta toplanmaktadır (Turan, 2008, 32) :

- Hem muhasebe denetimi, hem de vergi müşavirliği ve işletme danışmanlığı yapmakla yetkin olan denetçiler (Wirtschaftsprüfer, Vereidigter Buchprüfer)
- Yalnızca vergileme konusunda mükellefe yardımcı olan ve tasdik yetkisi bulunan denetçiler (Steuerberater)

1943'te kurulan bağımsız denetçi meslek odasına (Wirtschaftsprüferkammer) Almanya'daki bütün bağımsız denetçilerin (Wirtschaftsprüfer) üye olma zorunluluğu bulunmaktadır. Burada bağımsız denetçilerin eğitilmesi ve standartları yerine getirmesi faaliyetleri yapılmaktadır (Tüm, 2010, 54).

Japonya'da ise 1948 yılında 'Bağımsız Ve Yeminli Kamu Muhasebeciliği' yasası çıkartılmıştır. 1966 yılında çıkartılan 'muhasebecilerin sınırsız sorumluluğu' esasına dayanan Denetim Şirketleri Sistemine' geçilerek geçmişte bireysel uygulamacılar tarafından yürütülen sistem düzeltilmeye çalışılmıştır. Amerikan Yeminli Muhasebe Uzmanları Enstitüsünün bu ülkeye yasal düzenlemelerde çok katkıları olmuştur (Ertürk, 2007, 47; Çarıkçioğlu, 1995, 2).

Dünyayı 2000'li yılların başında etkilemeye başlayan şirket iflasları ve skandallarının en büyük nedenlerinin başında yönetimin başarısızlığı ve güvensiz finansal raporlamalar gösterilmektedir. Ortaya çıkan bu skandallar bağımsız denetime ve raporlara olan güveni sarsarak denetim sürecine ciddi zararlar vermektedir (İbiş, 2006, 127). Bu sebeple dünyada sarsılan bu güvenin tekrar yerine getirilmesi için bazı düzenlemelere gidilmiş ve yeni yasalar yürürlüğe girmiştir. Başta Amerika olmak üzere yapılan bu düzenleme ve değişikliklerine ve bağımsız denetime olan etkisine ileride ayrıntılı yer verilecektir.

2.3.2. Bağımsız Denetimin Türkiye'deki Gelişimi

Türkiye'de bağımsız muhasebe denetçiliği ile ilgili ilk yapılan çalışma 1947 yılında Maliye Bakanlığı tarafından yapılan VUK tasarısında 'Mali Müşavirler ve Mükellef Yardımcılar', başlığı ile yapılan düzenlemedir. Ancak bu düzenleme VUK'un 1949 yılın da yapmış olduğu görüşmelerle tasarıdan çıkartılmıştır. 1957 yılında, ilk kez Türkiye Muhasebe Kongresi yapılmıştır. Bundan sonra yapılan bütün muhasebe kongrelerinde denetçilik mesleği ve bu mesleğin gelişimi hakkında hep tartışılmıştır (Çarıkçıoğlu, 1995, 2). Türkiye'de, öncesinde bir takım çalışmalar olsa da muhasebecilik mesleği ile ilgili en önemli yasal gelişme, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) ile 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunudur (Başpınar, 2005, 43). Merkezi Ankara'da olan TÜRMOB bağımsız denetim mesleği açısından çok önemli bir rol üstlenmiş bulunmaktadır (3568 sayılı Kanun, m.28, 13.6.1989 tarihli ve 20194 sayılı Resmi Gazete).

Muhasebe ve denetim standartları açısından önemli rol üstlenen iki kurum bulunmaktadır. 9 Şubat 1994'te TÜRMOB'a bağlı olarak kurulan ve şartları kanun ya da yönetmeliğe dayanmayan Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMUDESK), sunulan finansal tabloların gerçek, anlaşılır, uygun ve güvenilir nitelikte olması için ulusal muhasebe ve denetim standartları yayınlamıştır. Ayrıca amaçları arasında; Türkiye Muhasebe Standartlarının, Uluslararası Muhasebe Standartları ile uyumlu olması, Türkiye ekonomik yapısı gereksinimlerinin göz önünde tutulması, muhasebe standartları ve mevzuatı ile finansal tabloların uyumuna ilişkin çalışmalar da vardır (Başpınar, 2005, 44). Bu amaçlar doğrultusunda 19 tane standart hazırlanmış ancak TMUDESK'in düzenlemeleri, geniş çapta uygulama alanı bulamamıştır. Daha

sonra 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na 18.12.1999 tarih ve 4487 sayılı Kanunla eklenen Ek-1'inci madde uyarınca idari ve mali özerkliği bulunan şimdiki adı 'Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu' olan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu oluşturulmuştur. Kurulun 07.03.2002 tarihinde ilk toplantısını yaparak faaliyete geçmesi ile muhasebe standartları oluşturma görevi bu Kurul'a geçmiştir. Böylelikle TİMUEDESK'in muhasebe standartlarını oluşturma görevi fiilen sona ermiştir (TÜRMOB, 05.11.2009).

Kurul, Uluslararası Muhasebe Standartları'nı çevirmeye başlamış, 19 muhasebe standardını uyarlayarak yayınlamıştır. "Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu Yönergesi"nin 5. maddesinde, TÜRMOB'un meslek ruhsatı verdiği üyelerin TİMUEDESK tarafından saptanan muhasebe ve denetim standartlarına uymayı taahhüt edecekleri belirtilmiştir, ancak TİMUEDESK'in düzenlemeleri, geniş çapta uygulama alanı bulamamıştır.

TİMUSK'nun görev ve amaçlarını kurul şu şekilde yayınlamıştır (TİMUSK, 28.05.2010) :

- a) *Muhasebe standartlarının oluşturulmasında esas alınmak üzere, Kavramsal Çerçeveyi belirlemek ve Türkiye Muhasebe Standardı Taslak Metinlerini hazırlayıp kamuoyunun görüşlerine açmak,*
- b) *Gerçek, güvenilir, karşılaştırılabilir, ihtiyaca uygun, anlaşılabilir ve tutarlı finansal bilgi üretilmesini sağlayacak Türkiye Muhasebe Standartlarını oluşturmak,*
- c) *Muhasebe standartlarının gelişen ve değişen ihtiyaçlara cevap verebilmesini teminen standartların güncelliğini sağlamak üzere gerekli çalışmaları yapmak,*
- d) *Finansal bilgilerin karşılaştırılabilirliğinin uluslararası alanda da sağlanmasını teminen, ulusal muhasebe standartlarının uluslararası kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve en iyi muhasebe uygulama örnekleri ile uyumunu gerçekleştirmek üzere gerekli çalışmaları yapmak,*
- e) *Finansal tabloların ihtiyaçlara uygun bilgi sunmasını ve belirlenecek standartlarla ilgili olarak uygulamada karşılaşılabilecek sorunlara ilişkin önlem alınabilmesini sağlamak üzere, standartların oluşturulması sürecinde muhasebe ilgi gruplarının görüşlerinin alınmasını sağlamak ve standartların oluşturulması sürecinde düzenli olarak kamuoyunu bilgilendirmek,*

f) Gerektiğinde uygulamaya açıklık kazandırmak üzere muhasebe standartlarının uygulanmasında tereddüt oluşan konularda yorumlar yayımlamak,

g) Ulusal muhasebe standartlarının benimsenmesine ve standartların uygulanmasına ilişkin kamu bilincinin yerleştirilmesine yönelik olarak toplantı, konferans, sempozyum, kongre gibi faaliyetler düzenlemek ve gerekirse çeşitli yayınlar hazırlamak ve bastırmak.

Ayrıca, 3568 sayılı Kanuna tabi ruhsatlı meslek mensuplarının denetim faaliyetlerini düzenlemek için çalışma esasları bir kanuna veya yönetmeliğe dayanmayan Türkiye Denetim Standartları Kurulu (TÜDESK), 9 Mayıs 2003 tarihinde kurulmuştur (Başpınar, 2005, 44-45). Dünyada meydana gelen krizler neticesinde başta ABD olmak üzere ülkeler yasal düzenlemeler ile denetim standartları arasında uyum sağlamaya yönelik çalışmalar yapmıştır. TÜDESK bu alandaki eksiklikler için şu amaçlarla oluşturulmuştur (TUDESK- Sayı:238).

a) Türkiye Denetim Standartlarının oluşturulmasında esas alınmak üzere; genel kabul görmüş denetim ilkeleri ile ulusal denetim standartlarının oluşturulmasında benimsenen amaç ve kavramları içeren “Kavramsal Çerçeve”yi belirlemek,

b) Muhasebe bilgilerinin, gerçek, güvenilir, karşılaştırılabilir, gereksinime uygun, anlaşılabilir ve tutarlı olarak raporlamasını sağlayacak ulusal denetim standartlarını oluşturmak,

c) Denetim standartlarının gelişen ve değişen gereksinimlere yanıt verebilmesi için bu standartların güncelliğini sağlamak üzere gerekli çalışmalar yapmak,

d) Finansal raporların gerçeğe uygunluğunun, güvenilirliğinin ve karşılaştırılabilirliğinin uluslararası alanda da gerçekleşmesini sağlamak için, ulusal denetim standartlarının uluslararası kabul görmüş denetim standartlarına uyumlu olması için gerekli çalışmaları yapmak,

e) Belirlenecek ulusal denetim standartları ile ilgili olarak uygulamada karşılaşılabilecek sorunların çözülmesini sağlamak üzere; ulusal denetim standartlarının oluşturulması sürecinde, meslek odalarının, kamu adına denetim yapmak yetkisine sahip kurumların, meslek mensuplarının, akademisyenlerin ve benzeri grupların görüşlerinin alınmasını sağlamak,

f) Gerektiğinde uygulamaya açıklık kazandırmak üzere, ulusal denetim standartlarının uygulanmasında tereddüt oluşturan konularda yorum yayınlamak,

g) Ulusal denetim standartlarının benimsenmesini ve bu standartların uygulanmasına ilişkin kamu bilincinin yerleşmesine yönelik olarak yayınlanan denetim standartlarının akademik çevrelerde tanınmasını, araştırmalarda ve öğretimde kullanılmasını sağlamak.

Bağımsız denetimin belli işletmeler için zorunlu hale gelmesi 1980’li yılların ikinci yarısı ile 1990’lı yılların ilk yarısında Sermaye Piyasası Kurulu’nun koordinatörlüğünde yapılan hukuki düzenlemeler ile olmuştur. Ayrıca 3568 Sayılı Kanun ile denetim ve muhasebe mesleği düzenlenmiş bir kanunla mesleğin hukuki durumu gündeme getirilmiştir (Çiftçi, 2007, 2). Türkiye’de iç denetçilerin yanı sıra kamu denetçilerinin de yetersiz kalması sebebiyle bankalar 16.01.1987 tarihinde bağımsız denetimi düzenleyen bir tebliğ hazırlamıştır. Ama Türkiye’de bağımsız denetimin bugünkü şekli için SPK bağlı şirketlerin denetimini düzenlemek amacıyla 13.12.1987 tarihinde Sermaye Piyasasında Bağımsız Dış Denetim Hakkında Yönetmelik yayınlarak bağımsız denetleme kuruluşlarını oluşturmuştur. Hemen ardından ise 24.12.1987’de T.C. Merkez Bankası bağımsız denetim hakkında tebliğ yayınlarak bankalara bağımsız denetleme zorunluluğu getirmiştir. SPK bağımsız denetleme kuruluşları ve denetçilere ilişkin genel esasları ve uyulması gereken kurulları 18.06.1988 tarihinde SeriX, No:4 Tebliği ile belirtmiştir. Sonrasında ise 3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik, Yeminli, Mali Müşavirlik Kanunu ve onu izleyen yönetmelik ve tebliğler 13.06.1989 tarihinde yayınlanmıştır (Ataman, 2000, 5).

SPK 08.02.2007 tarih ve 5 no’lu toplantısında; Kurulun Seri:X, No:22 sayılı “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları” hakkındaki tebliği’nin yayın tarihi olan 12.06.2006 tarihinden sonra Sermaye Piyasasında bağımsız denetim için yetkili kuruluşlar listesine alınma talebiyle Kurula başvuruda bulunan kuruluşlar ve yönetici veya bağımsız denetçi olarak işe alınacak kişilerle ilgili şartlar yer almıştır (SPK, 2007 Resmi Gazete). Ayrıca bu tebliğ IFAC tarafından yayınlanan ‘Uluslararası Denetim Standartları (UDS)’na uyum doğrultusunda düzenlenmiştir (Çiftçi, 2007, 2). En son olarak 13Ocak 2011 de çıkan yeni TTK’ya göre muhasebe ve denetim standartları kurumunu teşkilat ve görevleri hakkında kanun hükmünde kararname

çerçevesinde yapılacak bağımsız denetime, bağımsız denetim kuruluşlarına ve bağımsız denetçilere ilişkin usul ve esasları düzenlemek için 06.12.2012 tarihinde yeni SPK tasarısı kabul edilmiştir. 30.12.2012 yılında da SPK kanunu resmi gazetede yayınlanmıştır.

Sermaye piyasalarında derecelendirme, değerlendirme faaliyetleri ve kuruluşlarının yanı sıra ilgili kanunda yer alan sınırlar içinde kalmak, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu'nca ilan edilen standartlar ve düzenlemelere uygun olmak koşuluyla bağımsız denetim faaliyeti ve kuruluşları hakkında da düzenleme, gözetim ve denetim yetkisi düzenlenecektir.

Bağımsız denetim kuruluşları, denetledikleri finansal tablo ve raporların mevzuata uygun olarak denetlenmemesi nedeniyle doğabilecek zararlardan raporu imzalayanlarla birlikte sorumlu olacaktır. Bağımsız denetim kuruluşları ile derecelendirme ve değerlendirme kuruluşları, faaliyetleri neticesinde düzenledikleri raporlarda yer alan yanlış, yanıltıcı ve eksik bilgiler dolayısıyla neden oldukları zararlardan da sorumlu tutulacaktır.

2.4. Bağımsız Denetimin İşletme Açısından Gerekliliği ve Sorumlulukları

Bağımsız denetimin sunduğu raporlardan, işletme sahipleri, yöneticiler, çalışanlar, alacaklılar, rakip işletmeler, işletme ile iş yapmayı düşünenler, sosyal güvenlik kuruluşları gibi birçok kişi ve kuruluşlar yararlanmaktadır.

İşletmede çalışan yöneticiler ve çalışanlar tarafından yapılan bir takım yolsuzluklar bulunmaktadır. Bu hata ve hileler genellikle yönetim tarafından finansal raporlarda, çalışanlar tarafından ise varlıkların zimmete geçirilmesi şeklinde görülmektedir (Birecikli vd, 2005, 76). Reinstein ve Kleiman'a göre yönetimin yapmış olduğu yolsuzlukların sebebi şunlardır:

- Şirket hisse senetlerinin fiyatlarını değiştirme isteği,
- Finansal bilgi kullanıcılarının beklentilerine cevap verme isteği,
- Vergi sorumluluklarından kaçınma,
- İşletmelerin kredibilitésinin yüksek gösterilme isteği,

- İşletmelerin düşük performansından dolayı herhangi bir yaptırıma maruz kalmama isteği.

Albrecht'e göre ise çalışanların hata ve hile yapma sebebi şunlardır:

- Finansal baskılar,
- Kişilerin kazançlarını artırma isteği,
- Kendilerini haklı gösterme; ücretin azlığı.

Bu aşamada bağımsız denetim hata ve hileleri önlemek adına yapmış olduğu bir takım çalışmalarla işletmelere yarar sağlamaktadır.

a-Denetlenen İşletme Açısından

Mali tabloları dışarıdan bir denetim şirketi tarafından kontrol edilen işletmenin denetlenmeyen şirketlere göre avantajları şöyledir (Çelen, 2001, 26; Doğan vd, 1996, 133; Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 1999, 5; Güler, 2006, 56, Auci, 2004, 4; Aktuğlu, 1996, 12).

- İşletme dışından bir kurum tarafından finansal tabloların denetlenmesi şeffaflık ve güvenilirliği artırmaktadır.
- Finansal tablolar işletme kayıt ve belgelerinin gerçek olup olmadığını göstermektedir.
- İç denetimi destekleyerek etkinliği artırmaktadır.
- İşletme sermayedarlarının, yöneticilerin ve çalışanların hata ve hile yapma eğilimini azaltmaktadır.
- Hukuki düzenlemelere işletmelerin uygun davranıp davranmadıkları incelenir.
- İşletmelerin bağımsız denetim tarafından finansal tablolarının denetlenmesi çıkan sonuçlara olan güvenilirliği artıracığı için, hem işletmenin yatırım yaparken doğru kararlar almasını kolaylaştırır hem de kredibilitésini artırır.
- Kayıtlardaki hata ve hilelerin ortaya çıkarılması gelir ve giderlerin doğru olarak gösterilmesini sağlar.
- Bağımsız denetim topluma ve kuruluşlara güvence vermektedir.
- Finansal tabloların denetimi sayesinde devlet tarafından yapılacak ekstra vergi denetimine yapılmasına gerek olmayacaktır.

- İşletmelerin uzun vadeli amaçlarına katkıda bulunmaktadır.
- İşletmede çalışan yöneticilerin itibarının ve güvenilirliğinin artması sağlanmaktadır.
- İşletmelerin diğer işletmelerle rekabet edebilmesi için verimliliklerini artırmaları gerekmektedir. Bunun içinde işletmeler dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmeli, değişime ayak uydurmalıdırlar. İşletmelerin etkin ve verimli çalışma ihtiyacı ise denetiminin önemini artırmaktadır.

b-İş Hayatının Diğer Üyeleri Açısından:

Denetimin iş hayatının diğer üyeleri açısından faydaları şöyledir (Aktuğlu, 1996, 12; Güredin, 1993,17; Çelen, 2001, 3) :

- Devletin ilgili çıkar grupları için (yatırımcılar, sendikalar, sermayedarlar, ilgili meslek grupları, rakip işletmeler, sosyal güvenlik kuruluşları vb.) işletmeler hakkında güvenilir bilgi alması adına yararlıdır.
- Günümüzde insana verilen değer giderek artması neticesinde hem tüketiciler hem de çalışanlar önem kazanmaktadır. Çalışanların işlerini düzgün yapması, üst yönetimin yetkilerini kötüye kullanmaması için iç denetimle birlikte dış denetiminin önemi artmaktadır.
- Emek yoğun çalışan işletmelerin yerini sermaye yoğun işletmelerin alması, teknolojinin hızla ilerlemesi işletmelerin büyüklüklerini arttırdığı için işletmelerin denetime olan ihtiyaçları da artmaktadır.
- Alıcı ve satıcılara iş yerlerinin alım-satımı konusunda bilgi vermektedir.
- İşletmelere yatırım yapmaya karar verenlere, kredi veren kurumlara, müşterilere işletmenin finansal durumu ve verimliliği hakkında bilgi vermektedir.
- Yatırımcıları ortaya çıkabilecek muhtemel risklerden korumaktadır.
- İşverene ve işçi sendikalarına ücretlerin ve sosyal yardımların pazarlığında objektif bilgiler sağlamaktadır.
- Bankaların kredi verebilmeleri için, tarafsız organlar tarafından denetlenmesi ve incelenmesi faydalı olmaktadır.

c-Kamu Kuruluşları Açısından

06 Haziran 1934 tarihli Menkul Kıymetler Borsası ile ilk defa ABD de kamuyu aydınlatma ile ilgili düzenlemeler yapılarak, işletmelerin yıllık, altı aylık veya aylık bilgiler halinde yayın yapması öngörülmüştür. Ülkemizde ise, kamuyu aydınlatma ilkesi SPK'da yer almıştır. SPK'nın belirlediği güven, açıklık ve şeffaflık ilkeleriyle çalışılması, kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi, tasarruf sahiplerinin haklarının korunması ve kamunun aydınlatılması ilkeleri esastır. Kamu kuruluşları açısından denetimin faydaları şöyledir (Çelen, 2001,4; Aktuğlu, 1996,11).

- Mali tablolar denetlendiği için, işletmelerin iflas, borçluluk ve devir hallerinde yapılacak sözleşmelerde adli mercilere güvenli ve tarafsız bilgi sağlanacaktır.
- Denetim yapıldığı için, resmi kuruluşlar tarafından yapılacak denetimin kapsamı daralmaktadır.
- Devletin işletmelere olan müdahalesi ülkelerin ekonomileri büyüdükçe artmaktadır.

Bağımsız denetçi tarafından işletmelerin bu kurallara uyup uymadığının incelenmesi devlete de kolaylık sağlayacaktır. Bağımsız denetimin gerekliliği aşağıdaki gibi belirtilmiştir (Kepekçi, 2004, 16-17; Güredin, 2000, 11; Ulusoy, 2006, 34-37).

- *Bilgilendirme Fonksiyonu* : Bağımsız denetimin en önemli fonksiyonlarından biri bilgilendirmedir. Yatırımcılar verilen doğru ve sağlam bilgilerle daha doğru yatırım yapma kararı vereceklerdir. İşletmelerin büyümesi ile birlikte bağımsız denetim karmaşıklaşan muhasebe sistemi sorununa çözüm olması bakımından da bu önemlidir.
- *Koruyuculuk Fonksiyonu* : Bağımsız denetim etkin kullanılırsa kayıt tutma sırasında yapılacak hata ve hileler en aza indirilerek işletmeler yanlış rapor sunumu yapmayacaklardır. Dolayısıyla işletmeler bilerek ya da bilmeden yapılan hatalara maruz kalmayacaklardır. Finansal tablo kullanıcıları işletmenin durumunu analiz ederken yanlış yorumlayabilmektedirler. Bu gibi durumlarda bağımsız denetçinin yapacağı denetleme ilgili bilgilerin finansal tablolara yansıtılıp yansıtılmadığının araştırılması için önemli rol oynamaktadır.
- *Çıkar Çatışması Fonksiyonu* : Hazırlanan finansal tabloların kullanıcıları ile hazırlanmasından sorumlu yöneticiler arasında çıkar çatışması olabilmektedir. Bu

tablolarla işletmelerin menfaatleri göz önüne alınarak işletmenin durumu olduğundan iyi gösterilebilmektedir. Bu durumda da bağımsız denetim işletme sahiplerinin haksız kazanç elde etmesini engellemek için devreye girmektedir.

Müşteri işletmelerin bağımsız denetim ile ulaşmak istedikleri hedefler şu şekilde gösterilmektedir (Quichi, 1981, 88; Acar, 2007, 45-47).

1- Var olma (Gerçeklik) : Müşteri işletmelerin ilgili dönemlerdeki varlıklarının, borç ve yükümlülüklerinin fiilen olup olmadığının tespitinde ve ilgili dönemlerde yapılan kayıtların doğru kaydedilip kaydedilmediğini belirlemede bağımsız denetimden faydalanılmaktadır.

2- Tamlık : Denetçiler ilgili kayıtların eksik yapıp yapılmadığına ve gerçek rakamlarla yazılıp yazılmadığına da bakmaktadır. Bunun içinde denetçiler ilgili kayıtlardaki gelir ve giderlerin analizini doğru yapmalıdır.

3- Dönemsellik : Yapılan kayıtların ilgili döneme ait olması ve zamanında kayıtlara yansması konusunda denetçi tarafından gerekli olan testler yapılmalıdır.

4-Mülkiyet(Sahiplik) : Denetçi denetimini yaptığı varlık, borç ve yükümlülüklerin gerçekten müşteri işletmeye ait olması konusunda yargıya varmalıdır.

5-Doğru Değerleme : işletme çalışanlarının sözel ifadeleri ile uygulamalarının birbirini tutmasını, gelir ve giderlerin gerektiği gibi değerlendirilmesini ve ilgili dönem ve hesaplara dağıtıldığının tespit edilmesini amaçlamaktadır.

6-Standartlara Uygun Sınıflama : Müşteri işletmenin, tabi olduğu muhasebe sistemine uygun olacak şekilde finansal tabloları hazırlaması ve hesap kalemlerinin hareket kayıtlarının ilgili mevzuata uygun düzenlenmesi bağımsız denetimin hedefleri arasındadır.

7-Açıklama : Denetçilerin finansal bilgilerde yer alan bilgilerin ilgili kişiler tarafından herhangi bir saptırma olmaksızın doğruca aktarması da hedefler arasındadır. Ayrıca herhangi bir gizleme yapılmadan ve saptırma olmadan mali tablolardaki bilgilerin işletme hakkında bilgi almak isteyenlere aktarılması, nitelik ve nicelik olarak bilgilerin yeterli şekilde anlaşılması da bağımsız denetimin hedeflerindedir.

2.5. Bağımsız Denetim Çalışmalarındaki Sorunlar

2.5.1. Genel Kabul Görmüş Denetim Standartlarını Şirketlerin Uygulamaması

Ülkelerde muhasebe uygulamalarının farklı olması nedeniyle, yatırımcıların ve diğer kullanıcıların yatırımlardaki kârlılığı ölçme ve karşılaştırma sorunu ortaya çıkmaktadır. Özellikle, uluslararası alanlarda işletme faaliyetlerinin sürekli büyümesi ve sürekli ilerlemesi dağılan yatırımların etkinliğini izlemeyi zorlaştırmıştır. Her ulusun farklı muhasebe standardının olması, uluslararası faaliyet gösteren şirketler için sorun teşkil etmekte ve finansal tabloların doğru kullanılmasını engellemektedir. Bu gibi nedenler dünyada uluslararası faaliyetlere hizmet etmek amacıyla, uluslararası bir muhasebe denetim standardına ihtiyaç doğurmuştur (Türker, 2006, 88-89). Muhasebe standartları içinde denetim faaliyetleriyle ilişkili standartlar ilk kez 1947 yılında ABD Yeminli Muhasebeciler (American Institute of Certified Public Accountants-AICPA) Kurumu tarafından uygulamaya konulmuştur. Buna göre, denetimle ilgili bütün faaliyetleri kapsayan, kimin, nerede, hangi faaliyette yer alacağı ve sonuçlarının hangi şekillerde raporlanacağını belirleyen Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları muhasebe bilgilerinin doğruluğunun denetlenmesi, denetlenecek kişilerin sahip olması gereken özellikler denetim sırasında izlenecek yol ve yöntemler, en sonunda da denetçinin görüş bildirirken nelere dikkat etmesi gerektiği ve sonucu nasıl açıklaması gerektiği gösterilecektir (Çömlekçi vd, 2004, 17).

Denetim sürecinde de denetim standartlarının tam uygulanması denetçinin performansını artıran bir etkidir. Bu standartlarda bağımsız denetçinin izlemesi gereken kısımlar şunlardır (<http://www.aicpa.org/storage/Resources/Standarts>).

- Denetçi, gelişen şartlara ve ilerlemelere ayak uydurabilmek için muhasebe, denetim ve vergi mevzuatını izlemeli, bu konuda kendini geliştirmelidir. Ayrıca başarılı bir denetçi olmasının yanı sıra iş ortamında iyi beşeri ilişkiler içinde olan, yazılı ve sözlü iletişimin kolaylıkla kurulabileceği, yetkin bir kişiliğe sahip olmalıdır. Hem beşeri ilişkileri kuvvetli, hem de iyi mesleki bilgilerle donatılmış kişiler başarılı denetçi olabilmekte ve işletmenin sahip olduğu mali tabloların güvenilirliğini artırabilmektedir (Güredin, 2007, 44).
- Denetçinin yapmış olduğu denetim çalışmalarında düzgün tutulan çalışma kâğıtları gerekli mesleki özen ve dikkate sahip olunduğunu göstermektedir.

Denetim faaliyetlerinin düzgün bir şekilde planlanması, yeterli sayıda ve güvenilir kanıtların toplanması sonucu denetim raporu açıklanmaktadır. Aksi durumda bağımsız denetçi tam donanımlı, yeterli yetenek ve deneyime sahip olsa da bir bütünlük içerisinde mesleki dikkat ve özeni tam göstermezse başarılı olamayacaktır (Hermanson vd, 1976, 18; Güredin, 2007, 44-45; Aksoy, 2006, 191).

- Denetçiler denetim faaliyetleri sırasında ön yargıdan uzak davranabilme, kararlarını rahatça alabilme ve uygulayabilme yetkisine sahip olmalıdırlar. Aksi durumda denetçi ya da denetçiler, denetimi gerçekleştirirken bağımsız düşünceleri engellendiği için bağımsız davranmamaktadır (Güçlü, 2007, 15; Bozkurt, 2006, 38). Bağımsız denetçiler işletme ile finansal bilgi kullanıcıları arasında bir iletişim ağı gibi oldukları için iki tarafa da kesin güven vermek zorundadırlar. Denetçinin davranışları üçüncü kişilerin bağımsızlık algısını sarsmamalıdır. Bağımsızlıkla ilgili olarak Enron olayı tüm dikkatleri üzerinde toplamışsa da bu olaydan önce, Waste Management Inc.'in kârını 5 yıl boyunca toplam 1,43 milyar dolar yüksek göstermesi, Sunbeam Corporation'da görülen hileli raporlama ve dünyanın önde gelen iletişim şirketlerinden WorldCom Inc.'nin kârını 9 milyar dolar yüksek göstermesi tüm bu firmaların denetçisi olan Arthur Andersen'in itibarını tamamen yok etmiş ve firma faaliyetlerine son vermiştir (Pirgaip, 2004, 17).
- Bağımsız denetçiler işletmenin finansal tablolarının muhasebe ilkelerine göre sunulup sunulmadığını ve bu ilkelere uygun davranılıp davranılmadığını denetim raporunda açıkça göstermelidir(AICPA, 2007, s.48). Bağımsız denetçiler bu konu hakkındaki görüşünü kesin olarak belirtmezse eğer finansal tabloların muhasebe ilkelerine uygun olarak hazırlandığı varsayılacaktır. Aksi durumda ise denetçi görüşünü açık ve net bir şekilde nedenleri ile birlikte belirtmelidir (Çömlekçi vd, 2004, 23).
- İşletmenin finansal tablolarını o andaki ve önceki dönemlerle karşılaştırmak için, kullanılan muhasebe türünün devamlı olması ve değişmemesi gerekmektedir. Bu sayede işletmenin finansal tabloları denetçiler tarafından daha rahat kontrol edilecektir. Çömlekçi'ye göre, eğer işletme bir değişiklik yapacaksa bu değişikliğin ne olduğunu, neden yapıldığını ve etkilerini ortaya koymalıdır. Bağımsız denetçiler, müşteri işletmenin kullandığı politika ve yöntemlerden

dolayı finansal durum ve faaliyet sonuçlarının durumunu ve nasıl etkilendiğini anlama ve buna göre karar verme olanağı bulacaklardır. Bu standartlar sayesinde elde edilen finansal veriler önceki dönemlerle rahatça karşılaştırılmaktadır (Çömlekçi, 2004, 24; Kavut, 2000, 17).

- Bağımsız denetçiler işletmenin finansal tablolarının muhasebe ilkelerine göre sunulup sunulmadığını ve bu ilkelere uygun davranılıp davranılmadığını denetim raporunda açıkça göstermelidir (AICPA, 2007, 48). Bağımsız denetçiler bu konu hakkındaki görüşlerini kesin olarak belirtmezse finansal tabloların muhasebe ilkelerine uygun olarak hazırlandığı varsayılacaktır. Aksi durumda ise denetçi görüşünü açık ve net bir şekilde nedenleri ile birlikte belirtmelidir (Çömlekçi vd, 2004, 23).
- Finansal tablolar işletme dışındaki birçok karar alıcı tarafından incelendiği için bu tabloların kullanıcılar tarafından rahat bir şekilde anlaşılması ve tam açıklanması gerekmektedir (Dönmez vd, 2005, 57). AICPA'ye göre bu standardın koşulları yerine gelmediği zaman denetçiler bunu mutlaka belirtmek zorundadırlar (AICPA, 2007, 48).
- İşletmelerin finansal tablolarını tam açıklama kavramı gereğince, genel kabul görmüş denetim standartlarına göre dipnotlarda gerekli açıklamalar yapılmalı ve bütün tablolar birlikte bir bütün oluşturmalıdır. Bu dipnotlarda ayrıca denetçi tarafından tabloların denetlendiğine dair bilgiler de yer almalıdır. Bu dipnotlarda gereğinden fazla bilginin olması da hem kafa karışıklığına hem de denetçilerin önemli bilgileri gözden kaçırmalarına sebep olabilmektedir. Yani gereğinden fazla bilginin yer almaması gerekmektedir (Aksoy, 2006, 198).
- Denetçiler işletmelerin mali tabloları hakkında görüşlerini belirtirken finansal tabloları bir bütün olarak ele almalı ve ulaştıkları sonuçları nedenleriyle birlikte açıklamalıdır. Ayrıca şu da ilaveten söylenebilir ki finansal tablolarla birlikte denetçinin adı da geçiyorsa bu olay denetim çalışmasının niteliğini ve denetçinin sorumluluğunu artıracaktır.

Bağımsız denetim kurumlarının faaliyetleri sırasında bu genel kabul görmüş denetim standartları, hata ve hileleri ortaya çıkartmada etkilidir. Rezaee (2005, 138)'ye göre bağımsız denetçiler işletmelerin aktiflerindeki hata ve hilelerle değil, basit şekilde

yapılan finansal tablolardaki maddi hata ve hilelerle ilgilenmektedir. Bu da daha önce incelenen denetim beklenti boşluğuna dikkat çekmektedir. Çünkü finansal bilgi kullanıcılarının beklentileri ile bağımsız denetim kurumlarının yaptıkları arasında boşluk oluşmaktadır. Bu karşılanamayan beklenti boşluğu ise bağımsız denetime olan güveni sarsabilecektir.

2.5.2. İç Denetimin Bağımsız Denetimin Etkinliğini Artırmadaki Rolünün Önemsizliği

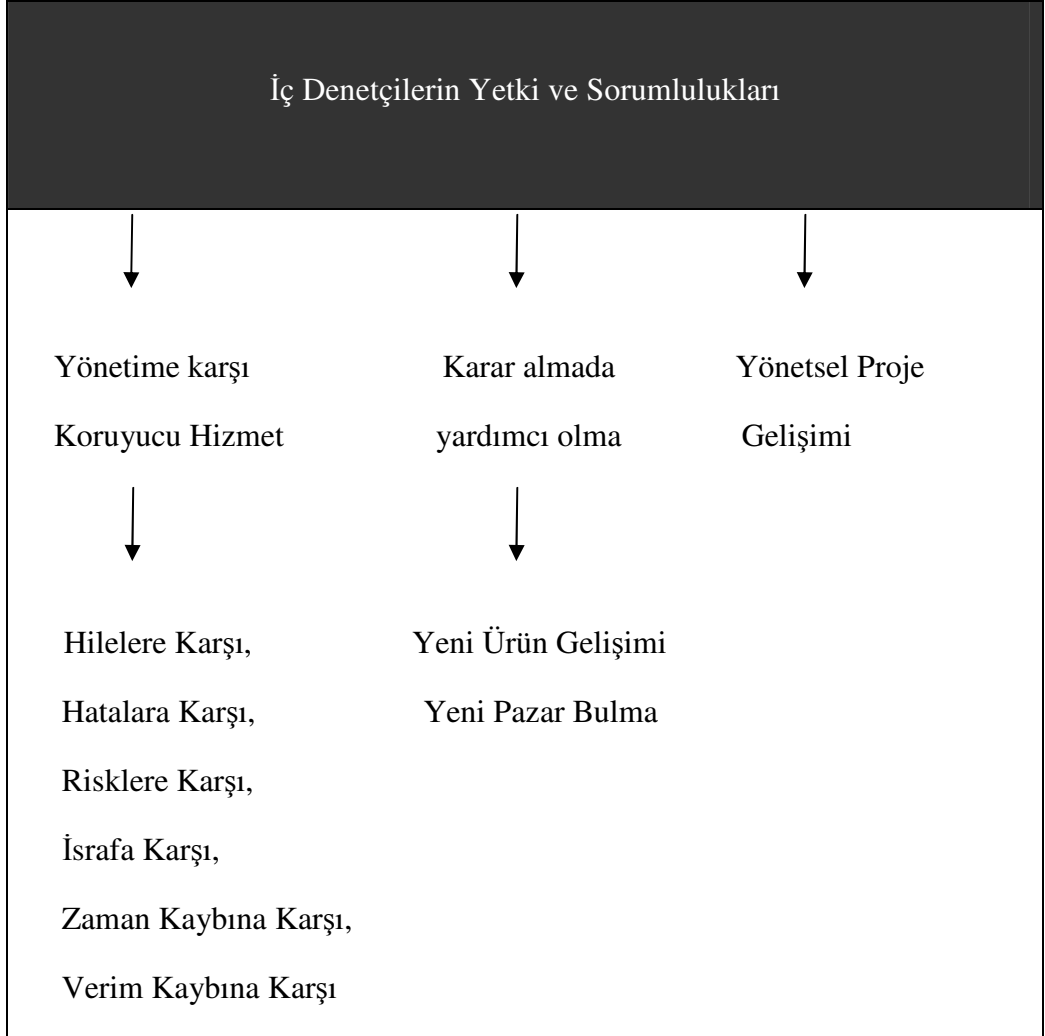
İç denetim bağımsız denetim gibi sadece finansal tabloların doğruluğunu ve muhasebe standartlarına uygun olarak yapılıp yapılmadığını incelememektir. İç denetimin temel sorumluluğu işletmenin tüm faaliyetlerini ve yönetim işlemlerini gözden geçirmek ve denetlemektir. Bağımsız denetim kurumlarının denetleme yaparken müşteri işletmenin iç denetim sistemini kavramaları gerekmektedir. Günümüzde bağımsız denetim ile iç denetim arasındaki uyum artmaktadır. Bağımsız denetçi, ilave bağımsız denetim tekniklerinin zamanlama, kapsam ve yapısını tasarlama ve olası hata ve hile türlerini ve risklerini belirleme süreçlerinde iç denetim sistemini kullanmalıdır. Ayrıca denetçinin yürüteceği maddi prosedürler açısından da bu süreç fayda sağlamaktadır. İç denetçinin yapmış olduğu birçok işlemde yararlanarak, yapmak zorunda kalacağı birçok işlemi yapmamaktadır. Örneğin, risk değerlemesi yapıldığı zaman iç denetçinin kullandığı prosedürlerden ya da denetçinin yürüteceği maddilik prosedürlerinden yararlanır (Pehlivanlı, 2010, 39-40; Kiracı, 2004, 151, Kiracı, 2005, 111).

Bağımsız denetçi iç denetim çalışmalarından aşağıdaki gibi faydalanabilmektedir (Kiracı, 2004, 153) :

- Muhasebede bazı önemli olmayan hesap denetimleri (önceden ödenmiş giderler) bulunmaktadır. Bu gibi hesapların denetimini iç denetimin kararları neticesinde vermektedirler.
- İşletmeler için önemli hesap grupları ise (bankalar, kasa, stoklar gibi) bağımsız denetçiler tarafından denetlenmektedir. Ama iç denetim sisteminin yaptıklarıyla kendi çalışmalarını karşılaştırmakta ve bir takım örneklemelerle test etmektedirler. Çıkan sonuçlardan memnun kalınmaması halinde bir takım ekstra çalışmalara gidilmektedir.

Aşağıdaki şekilde iç denetçilerin yetki ve sorumlulukları gösterilmektedir.

Şekil 5: İç Denetçilerin Yetki Ve Sorumlulukları

Kaynak: GÜÇLÜ,2007, 17.

İç denetçilerin yetki ve sorumlulukları, özellikle yönetime karşı koruyucu hizmet yetkileri bağımsız denetime dayanak temeli olmaktadır. İç kontrol yapıları ile bağımsız denetim arasında doğrusal bir ilişki bulunduğundan dolayı, iç kontrol yapısı kaliteli ve güvenli ise bağımsız denetçinin de işi o derece kolaylaşmaktadır. Yine etkin bir iç kontrolle de bağımsız denetimin güvenilirliği çoğalacaktır (Bozkurt, 2006, 40).

Bağımsız denetçiler hile risklerini değerlendirmede ve hileleri ortaya koymada iç denetçilerin çalışmalarından yararlanmalıdır. Bağımsız denetçi bütün denetimle alakalı çalışmalarını etkileyecek olan hile risklerini belirleme çalışmalarından, ancak iç denetçinin çalışmalarını güvenilir bulması halinde yararlanır. Bu noktada hem bağımsız

denetçinin iç denetçiye güven duyması gerekmekte, hem de iç denetçinin bağımsız denetçiye yardım etmek istemesi gerekmektedir. Kiracı (2005,120)'nın SPK'ya tabi denetim firmaları üzerinde yaptığı araştırma sonucuna göre denetçilerin %45'i hileler konusunda iç denetçilerle işbirliğine girmektedir. Fakat iç denetçinin bağımsız denetçi ile işbirliğine yanaşmak istememesi, hemen iç denetçilerden şüphelenmeyi gerektirmemelidir. Sadece, bu faktör denetçi için riskli olmaktadır. Unutulmamalıdır ki bağımsız denetçi ile iç denetçi arasındaki işbirliği ne kadar etkin olursa, denetimin doğru yürütülmesi o kadar mümkün olur (A.g.e., 113-114).

Hileleri bulmak için bağımsız denetçi etkili bir denetim çalışması yapmak istiyorsa, hileler konusunda iç denetçiyle işbirliğine girmesi gerekir. Bu da bağımsız denetçilere olan güven unsurunun kazanılmasında ve bağımsız denetime verilmesi gereken önemin artırılmasında çok etkin bir rol oynamaktadır(Kiracı, 2005,124).

2.5.3. Denetçi Rotasyonunun Eksikliği

Denetçi rotasyonu ilk kez AICPA tarafından 1970'li yıllarda ABD'de SEC'e kayıtlı şirketlerin bağımsız denetçilerini 7 yıldan sonra rotasyona tabii tutmaları üzerine ortaya çıkmıştır.

2002 yılında yürürlüğe giren Sarbanes-Oxley yasası (SOX) ile birlikte kamuya açık şirketler her 5 yılda bir bağımsız denetçileri rotasyona tabi tutmak zorundadırlar. Bunu takiben finansal tabloların güvenilirliğini artırmak için dünya çapında rotasyona gidilmeye başlanmıştır. Bu zorunlu rotasyon denetim ile ilgili sorunları da azalmaktadır (Arı, 2007, 132-133).

İşletmeler sürekli kendilerini denetleyen denetim kurumlarını kendileri hakkında birçok detaylara vakıf olduklarını düşündüklerinden dolayı değiştirmek istemezler. Ayrıca bu değişim sürecinin ekstra maliyete ve zamana sebep olacağı düşüncesine de sahiptirler. Böyle olunca denetim kurumları ile işletmelerin ilişkisinin ahab ilişkisine dönüşmesi neticesi finansal bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği zedeleyebilmektedir.

2.5.4. Temsil (Asıl-Vekil) Sorunu

İşletmelerde var olan temsil sorunu işletme sahipliği ile işletme yönetiminin birbirinden ayrılması ile ortaya çıkmıştır. Yöneticilerin vekil olarak, işletme sahiplerinin asıl olarak adlandırılması, asıl-vekil sorununun temelini oluşturmaktadır. Vekiller

asılların belirlemiş olduğu bazı sınırlar içerisinde kendi çıkarlarını korumak istemektedirler. Bu durumda şirket sahiplerinin çıkarları ikinci planda yer almaktadır.

Yöneticiler ne ölçüde başarılı olduklarını muhasebe bilgileri ile ortaya koyup kendilerini olduğundan daha başarılı gösterebilecekleri için, bağımsız denetçilerin bunu çok dikkatle incelemesi gerekmektedir. İşletmenin faaliyetleri hakkında finansal bilgi kullanıcılarına vekiller tarafından verilen bilgiler önemli bir sorumluluk kaynağıdır. Bu hesap verilebilirlik sorumluluğu neticesinde, bilgi kullanıcılara sunulan finansal tablolar yoluyla asıl-vekil çatışmasının ortaya çıkardığı sorunlar azaltılmaya çalışılmaktadır.

Yöneticiler ile işletme sahiplerinin sahip olduğu bilgi farklılıkları düzeyi ne kadar fazla olur ve bu farklılıklar giderilmezse, bilgi kullanıcılarının finansal raporlara olan güveni o ölçüde azalır. Bu nedenle temsil sorununda ortaya çıkan sorunların giderilmesi için şirketler bağımsız denetim kurumları kullanarak yöneticilerin kendi çıkarlarını koruyarak hareket etmelerini kısmen sınırlandırabilmeye çalışmaktadırlar. Ama bu çıkar çatışmaları bağımsız denetçilerin de denetimlerini yaparken işlerini zorlaştırmaktadır (Arı, 2007, 64-66).

2.6. Finansal Bilgi Kullanıcılarının Denetim Algıları İle Oluşan Beklenti Farklılıkları

Denetim beklenti boşluğu (Audit Expectations Gap) kavramı literatürde ilk defa 1974 yılında Liggio tarafından kullanılmıştır. Denetim beklenti boşluğu, muhasebeciler ve finansal bilgi kullanıcıları tarafından belirlenmiş beklentiler arasındaki farklılıklar olarak tanımlanmaktadır. Tweedie (1987), denetim beklenti boşluklarındaki problemlerin şu şekilde ortadan kaldırılabileceğini düşünmektedir :

- Hata ve hilelere karşı korunmak için alarm sistemi,
- Gelecekte olması muhtemel iflas durumlarına karşı erken uyarı sistemi,
- Emniyet ağı,
- Bağımsız denetçilerin iyi çalışabilmesi için alınan tedbirler,
- Denetim raporlarını anlamada tutarlı iletişim.

Tricker (1982) denetim beklenti boşluğunu; sürekli gelişen ve genişleyen kamu beklentilerinin denetçiler tarafından, anlaşılabilmesi ve yanlış uygulamaların yapılması

şeklinde izlemektedir. Sweeney (1997), kamunun beklentisi ile denetçilerin denetimi sırasında bağımsız fonksiyonlarını kullandıkları için ortaya çıkan beklenti farklarının oluştuğunu belirtmiştir. Humprey(1991) ve Hopwood(1990) tarafından kanıtlanan devlet tarafından yapılan müdahaleler ile denetim sisteminde görülen çelişkilerde denetim boşluğunu oluşturmaktadır. Daha sonra denetim beklentileri ile ilgili birçok inceleme yapılmıştır (Mansoury, 2009, 167).

Denetim işlemlerinde denetçilerin görevlerinin ve sorumluluklarının belirsizliği birçok olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Denetçilerin faaliyetleri sonrasında oluşan beklenti boşlukları, ülkelerin bir çoğunda profesyonel araştırma kurumlarının denetimi tekrardan incelemesi sonucunu doğurmuştur.

Porter ve bir grup araştırmacı Yeni Zelanda'da beklenti boşluğu ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Porter (1993) bu boşluğu, kamunun beklenti ya da performanslarında oluşan azalışlar şeklinde göstermektedir. Beklenti boşluğu kavramı üç bileşen şeklinde gösterilmektedir.

Bu araştırma sonucunda üç bileşen ve yüzdeleri şu şekilde ortaya çıkmaktadır :

- Denetçilerden beklenen performans ile denetçilerin görevleri (% 16),
- Denetçilerin görevleri ile denetçilerin görev ve sorumlulukları hakkında beklentileri (% 50),
- Denetçilerin görev ve sorumlulukları hakkında beklentileri ile kamunun denetçilerden beklentileri (% 34).

Bağımsız denetim faaliyetine olan güvenin azalmasını engellemek için finansal bilgi kullanıcıları ve bağımsız denetçiler tarafından denetim standartları ve denetçi görevleri iyice öğrenilmelidir. Ayrıca beklenen hizmetin maliyet ve faydaları da her iki tarafça iyice benimsenmelidir.

2.7. Bağımsız Denetimin Etkinliğini Artırmak İçin Dünyada Oluşturulan Düzenlemeler ve Etkileri

Dünyada 2000 yılından sonra baş gösteren şirket yolsuzlukları ve bunu takiben ortaya çıkan muhasebe ve denetim skandalları neticesinde bağımsız denetçilerin rolünü artırmak için bir takım yeni düzenlemeler yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu yeni düzenlemeler aşağıda incelenmiştir.

2.7.1. SEC ve Sarbanes-Oxley Kanunu ile Yapılan Değişiklikler

1933 yılında Menkul Kıymetler Kanunu ve 1934 yılında Sermaye Piyasası Kanunu piyasadaki düzensizliği gidermek ve azalan güveni tekrar kazanmak amacı ile çıkarılmıştır. Bu kanunlar neticesinde “Securities and Exchange Commission (SEC)” 1934 yılında kurulmuştur (Rezeaa, 2002, 257). SEC finansal tablolardaki hata ve hileleri; önleme politikaları, belirleme politikaları ve yaptırım politikaları olmak üzere üç şekilde sınıflandırmıştır (A.g.e., 265-266).

a) SEC’in hileleri önleme politikaları : SEC’in beş maddelik hile önleyici aktiviteleri birçok davaya ışık tutmaktadır. SEC politika ve aktivitelerinin finansal tablolardaki hata ve hileleri önlemede etkili olabilmesi için kullandığı beş madde aşağıdadır :

- 1) Kıymetli belgelerin kayıt altında olması,
- 2) Belge kayıtlarının gözden geçirilmesi,
- 3) Finansal raporlama koşulunun olması,
- 4) Şirket faaliyetlerinin üçer aylık periyotlarla gözden geçirilmesi
- 5) Şirketlerin bu raporlamaları uygulama ve ilan etme zorunluluğu

b) SEC hile belirleme politikaları : Daha önce yetersiz derecede bulunan şirketlerin tekrar incelemesi, kullanılmayan kanıtların ve denetçi değişikliklerinin incelenmesi, haber kaynağındaki bilgilerin göz önüne alınması ve yanıtlanması, kayıtlı tabloların incelenmesi, yıllık faaliyetlerin üçer aylık dönemlerde kontrol edilmesi, piyasaların izlenmesi şeklinde SEC politikalar belirlemiştir.

c) SEC hile yaptırım politikaları : SEC’in belirlemiş olduğu hile yaptırım politikaları şunlardır.

- 1) Bulunan vakaların adalet bakanlığına ya da devletteki ilgili makama teslimi,
- 2) Muhasebe kurumlarına teslimi,
- 3) Müşteri işletmelere dava açılması,

- 4) Muhasebeciler ve menkul kıymet ihraç edenlere karşı yönetimin olumsuz davranışları,
- 5) Şirketteki çalışanlar ve yöneticilerine karşı ortaya çıkan olumsuz durumlarda mahkemeye başvurma,
- 6) Yatırımcıların olumlu ya da olumsuz raporlarının yayınlanması.

SEC Muhasebe ve Denetim Yaptırım Bildirileri (AAERs) adı altında ampirik bir çalışma yayınlamıştır. Bu çalışmanın birçok avantajı bulunmaktadır (Rezeaa, 2002, 267).

- 1) Bu çalışma ile yayınlanan hileli finansal tablolar açıklığa kavuşmaktadır.
- 2) AAER denetçiler hakkındaki yaptırım davaları ve birçok finansal tablo hilelerini içermektedir.
- 3) Hileli finansal tabloların şekli AAER'lerde belirtilmiştir.

Sadece AAER'lerin hataları SEC'de kayıtlı olan halka açık şirketler için özel olarak görülmektedir.

SEC 2000 yılında denetçilerin bağımsızlığı ile ilgili bir taslak hazırlamıştır. Bu taslakta denetçi ile müşteri işletmeler arasındaki ilişkilerin hem finansal boyutu hem de kişisel boyutunun sınırları belirginleşmiş ve denetim dışı faaliyetler sınıflandırılmıştır. Bu tasarı ABD'de 2002 yılında kanunlaştırılıp, halka açık şirketlerin kurumsal yönetim sistemlerinin güçlendirilmesine yönelik olarak hazırlanmıştır. Finansal raporların kalitesinin, şeffaflığının, güvenilirliğinin ve doğruluğunun artırılması, kurumsal yönetimin gelişmesi için standartların yükseltilmesi ve yolsuzlukların sonucunda ciddi yaptırım ve cezaların verilmesi gibi amaçlar için toplam on bir ana başlık ve çok sayıda alt başlık halinde düzenlenmiştir (Wells, 2007, 277; Don Moore vd, 2006, 14; Şahin, 2010, 12; Pehlivanlı, 2010, 21). Bu kanun Enron skandalına giden süreci göz önüne alarak denetim sisteminin neden düzgün işlemediğini incelemiş ve denetim hatalarını şu şekilde belirlemiştir :

- Denetçilerin genel kabul görmüş denetim standartlarını doğru kullanmaması,
- Denetçinin rüşvet alması,
- Denetçinin mali nedenlerden dolayı hatalı davranması,

- Denetçinin bireysel ilişkilerinin denetime yansması,
- Kurumsal yönetim uygulamalarındaki aksaklıklar,
- Muhasebe hataları ve çeşitli yolsuzluklar.

Bu ortamda Sarbanes-Oxley yasası kabul edilerek, aşağıda belli konularda yapmış olduğu yenilikler sıralanmaktadır (Welss, 2007, 281-286; Çiftçi, 2007, 12-14; Yıldırım, 2005, 36-38; Ball, 2009, 289-290, SOX kanunu 2002) :

- **Halka Açık Şirketlerde Muhasebe Gözetim Kurulu (PCAOB)** : Denetim raporu hazırlarken yatırımcıların çıkarlarını korumak amacıyla caydırıcı güç olması amacıyla SEC'in gözetiminde ve kar amacı olmayan bir kuruluş olarak PCAOB kurulmuştur. Bu zamana kadar meslek örgütleri denetim sürecinde ve muhasebe standartlarının oluşturulmasında tek belirleyici olarak bulunmaktaydı. PCAOB tarafından denetçiler yasa, kural ve standartlara uyum açısından her yıl, düzenli olarak yüzden fazla şirketi denetleyen bağımsız denetçiler her yıl, yüzden daha az halka açık şirketi denetleyen bağımsız denetçiler ise üç yılda bir kontrol edileceklerdir. Denetçilerin soruşturulması sonucunda ortaya çıkan durum önceki gibi halktan gizli tutulmayıp kamuya duyurulacaktır. Ayrıca PCAOB denetçinin soruşturulması neticesinde ortaya çıkan negatif durumlar için ciddi yaptırımlar belirlemektedir. Bu bağımsız denetçiler için en çok 750.000 dolar, bağımsız denetim firmaları için ise 15.000.000 dolar para cezası olabileceği gibi, bağımsız denetim faaliyetlerine geçici ya da temelli son verme ya da bağımsız denetim firmaları kütüğündeki faaliyetlerin son verme şeklinde de olabilir.
- **Denetim Komiteleri** : Bu kanun ile halka açık şirketlerde denetim komitelerinin olması zorunluluğu getirilmiştir. Finansal raporlama göreviyle, denetim ücretinin belirlenme görevi bu komiteye verilmiştir. Dolayısıyla komitenin görevi genişlemiştir. Ayrıca komite faaliyetlerin daha iyi yürütülmesi amacıyla gerekli gördüğünde dışarıdan danışmanlık hizmeti de alabilecektir. Halka açık bir şirketin denetçisi, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri (GAPP) çerçevesinde denetçilerin tercih etmiş olduğu finansal bilgi işleyişi ve alternatifleri yönetimle tartışarak, yönetim ile denetçi arasındaki anlaşmazlıkların hepsini denetim komitelerine sunmalıdır.

- **Denetim Dışı Faaliyetler** : Sarbanes-Oxley kanunu ile bağımsız denetim firmalarının, halka açık şirketlere ‘denetim dışı hizmet verme’ konusunda bir takım sınırlamaları bulunmaktadır. Bu sınırlandırmalar SOX da açıkça belirtilmiştir. Bu yasaklar şu şekildedir :
 - Defter tutma hizmeti,
 - Finansal bilgi sisteminin tasarım ve uygulaması,
 - Değerleme hizmetleri ya da tarafsız görüş bildirimleri,
 - Sigorta hizmeti,
 - İç denetim hizmeti,
 - Komisyon hizmeti, yatırım danışmanlığı hizmeti ya da yatırım bankacılığı hizmeti,
 - Yasal hizmetler,
 - PCAOB’nin izin vermediği diğer hizmetler.
- **Denetçi Rotasyonu** : Bu kanun sayesinde ABD’de denetçi rotasyonu zorunlu hale getirilmiştir. Kanunda ‘Denetçi Bağımsızlığı’ başlığının altında denetçi rotasyonuna ilişkin düzenlemelere yer verilmektedir. Denetimi yapılacak şirkette baş denetçi ya da denetçi olarak görev alan kişilerin 5 yıldan fazla süre aralıksız olarak denetim yapması yasaklanmıştır.
- **Üst Yönetim** : İşletmedeki üst düzey çalışanlar her ne surette olursa olsun denetimi etkileyecek herhangi bir girişimde bulunmayacaklardır. Ayrıca müşteri işletmenin üst düzey yöneticileri ilgili bağımsız denetim firmasında önceki 1 yıl içinde çalışmış iseler ilgili işletmenin denetimini yapamayacaklardır.
- **Denetçi Suçları** : İşletmedeki tüm denetim evrakları ve gözden geçirilen evraklar 5 yıl süre ile saklanmadığı takdirde 10 yıla kadar hapis cezası alınabilmektedir. Ayrıca çalışma kâğıtlarının 7 yıl boyunca saklanması gerekmektedir. Yine kanuna göre hukuki bir araştırma istenmesi ya da şirketin iflasının talep edilmesi istenmesi durumunda kâğıtların yok edilmesi 20 yıla kadar ağır hapis cezası ile sonuçlanabilmektedir.
- **İkincil Partner** : Denetim firmalarının hazırlamış oldukları raporların daha önceden anlaşılan ikincil partner tarafından yeniden gözden geçirilmesi esas belirtilmiştir.

- **İç Kontrol Yapısı** : Bütün denetim raporlarında şirketlerin iç kontrol yapısı belirlenmelidir. İç kontrol yapısının eksik yapıları incelenerek gerekli testlerle alakalı yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Ayrıca Amerika'da kurulmuş olan Amerikan Yeminli Kamu Muhasipleri Birliği (AICPA) denetim alanında bir takım yeni standartlarla yeni düzenlemeler yapmışlardır. AICPA bu yeni standartları işletme hakkındaki bilgilere ulaşırken daha geçerli bilgiler almak amacıyla denetim uzmanlığını artırmak ve işletmelerin faaliyetleri sonucunda finansal durumlarını ölçerken daha etkili bir risk değerlemesi yapmak amacıyla oluşturmaktadır (Çiftçi, 2007, 15).

2.7.2. SAS No:99 Standardı İle Meydana Gelen Hile Denetçiliğindeki Değişiklikler

Finansal tablolardaki sorunlarla daha önce usulsüzlük olarak nitelendirilen davranışlar AICPA tarafından 1997'de art niyetli davranışlar olarak SAS no:82 de yerini almıştır. SAS 82 de hile iki şekilde ele alınmaktadır.

- Hileli finansal raporlama
- Varlıkların suistimali

SAS 82 de bu iki tür hile içinde çeşitli risk türleri belirtilmektedir. Hileli finansal raporlama için, sapmalardan, muhasebe ilkelerinin kasıtlı yanlış kullanılmasından ve kayıt esnasında kullanılacak belge ve fişlerin yanlış belirtilmesinden kaynaklanan hilelerden bahsedilmiştir. Varlıkların suistimalinde ise, varlıkların çalınmasından, zimmete geçirilmesinden, bilerek yapılan yanlış ödemeler gibi çeşitli faktörlerden bahsedilmektedir.

SAS 82'ye göre, denetçilerin hile risklerinin yüksek olduğu ortamlarda değerlendirme yapmalı ve belgelendirmeli, hile riski arttıkça cevap vermeli, hile risklerine yol açan faktörleri alanlarına göre ayırmalı, hile riski ile alakalı denetim test sonuçlarını değerlendirmelidir. SAS 82 denetçilere her türlü potansiyel hilenin nasıl değerlendirilmesi konusunda açıklık getirmiş olsa da hileyi bulmanın geliştirilmesi konusunda herhangi bir işlevi olmaması nedeniyle bazı konularda yetersiz kalmıştır (Ata vd, 2009, 217-218). Bağımsız denetçilerin finansal tablolardaki hile riski için oluşturulan bir kılavuz niteliğinde olan bu standart 15.Aralık.2002'de SAS no:99 çıkana kadar kullanılmıştır (Küçük, 2005, 2). Genel hatları itibariyle SAS 82 ye bağlı kalmış ama gelişen durumlara ayak uydurmak amacı ile de bazı değişiklikler yapılmıştır. Yani

bu standart ile hilenin tanımına yönelik bir değişiklik olmamasına karşılık, denetim süreci önemli değişikliklere uğramıştır. Özellikle denetim planlamasında, hile riski kavramı daha detaylı incelenmektedir (Singleton vd, 2006, 93).

SAS 99 müşteri işletmelerin yapmış olduğu hata ve hilelerden dolayı önemli bir yanlışlığın olmadığına dair bağımsız denetçilerin güvence vermesi amacını taşımakta ve on bölümde incelenmektedir (Wells, 2007, 323-331; SAS No:99).

Hilenin tanımı ve unsurları : Bu standartta hilenin tanımı yapılmış ve finansal raporlardan ve varlıkların kötüye kullanılmasından kaynaklı olmak üzere iki tür hile göz önüne alınmıştır.

Mesleki şüphecilik yaklaşımının önemi : Bağımsız denetçiler işletmelerin işlerini doğru ve titiz yapmaları sonucu kazandıkları güven unsuru ne olursa olsun denetleme sırasında şüpheli bir yaklaşımla hata ve hilenin olabileceğini düşünerek kanıtları ve kaynaklarını özenle incelemeli, ikna olmadan işletme yönetimi adına bir karar vermemelidir.

Hileden dolayı yanlış kullanım risklerinin denetim komitesinde tartışılması : Müşteri işletmenin başına gelebilecek potansiyel hilelerden dolayı yanıltıcı bilgiler denetim komitesinde tartışılmalıdır. Denetim komitesinin yapmış olduğu beyin fırtınası sayesinde, finansal tabloların nerede ve nasıl hilelerden etkileneceği, yönetimin nasıl hileler yapacağı ve bunları nasıl gizleyeceği ve varlıkların nasıl kötüye kullanılacağı üçüncü standartta incelenmektedir. Ayrıca hile yapmaya teşvik edici iç ve dış faktörlerde düşünülmektedir.

Hilelerden kaynaklanan yanlış kullanım risklerinin bilgi ihtiyacını doğurması : Bağımsız denetçi gerekli bilgileri elde edebilmek için, yönetimden hilelerin nerede olabileceğinin gözlemini yapmasını, denetim planlaması sırasında analitik prosedürler uygulanırken olağandışı ve beklenmedik durumların saptanmasını, risk faktörlerinin belirlenmesini ve hilelerden dolayı risklerin belirlenmesinde yardımcı olabilecek diğer bilgilerin de incelenmesini istemektedir.

Hilelerden kaynaklanan yanlışlıkların riskleri belirlemesi : Hilenin oluşumunda rol alan riskler ve türleri değerlendirilmektedir. Bu risk değerlendirilmesi sonucunda şu sonuçlara ulaşılmaktadır.

- Riskin oluşma şekli; risk finansal tablolaradaki hatalardan mı yoksa varlıkların kötüye kullanılmasından mı kaynaklanmakta,
- Riskin önemi; yapılan hataların sonucunun büyüklük derecesi,
- Riskin olasılığı; risk olasılığının ortaya çıkaracağı yanlışlığın sonucu,
- Riskin yaygınlığı; potansiyel risk bütün finansal tabloyla mı yoksa belli hesaplarla mı ilgilidir.

Müşteri işletmenin belirlediği program ve kontrollerinin incelenmesinden sonra risk faktörlerinin değerlendirilmesi : Hem büyük hem küçük şirketler risklerin azaltılması için denetim programları oluşturmaktadır. Bu programların içeriği şu şekildedir :

- Hilelere karşı oluşan riskli durumları özel kontrol programları ile azaltmaya çalışmak,
- Daha geniş kapsamlı programlar ile hilelerin farkına varılma olasılığını arttırmak ve riski azaltmaktır.

Risk sonucunun değerlendirmesinin gözden geçirilmesi : Risk değerlemesi personelin belirlenmesi ve gözetimi, muhasebe ilkeleri ve denetim işlemlerinin önceden tahmini şeklinde üç yoldan denetimi etkilemektedir. Kontrol testlerinin yetersiz kaldığı durumlarda, denetim yöntemleri artırılarak ve farklılaştırılarak değişiklik yapılmaktadır. Ayrıca testlerin zamanlaması da değiştirilerek risk sonuçları tekrar gözden geçirilmektedir.

Denetim kanıtlarının değerlendirilmesi : Denetim kanıtları değerlendirilirken, muhasebe kayıtlarındaki düzensizlikler, kayıtlar arasındaki uyumsuzluklar ve denetçi ile yönetici arasındaki problemler değerlendirmeye alınmaktadır. Denetim kanıtları değerlendirilirken yönetimin yapmış olduğu en küçük hileler bile çok önemlidir. Çünkü yöneticilere olan güven çok önemli bir unsurdur.

Hile hakkında yönetime, denetim komitesine ya da diğer yerlere bilgi verme : Hile ile ilgili bütün ayrıntılar yönetime bildirilmek zorundadır. Hile sonucunda ortaya çıkacak sonuçların ciddiyeti ne olursa olsun gerekli yerlerin hileden bilgileri olması gerekmektedir. Ayrıca hile yönetimle ilgili ise de denetim komitesine bildirilmelidir.

Denetçilerin yapmış olduğu hile değerlemesinin belgelendirilmesi : Bağımsız denetçiler hilelerin risklerini değerlendirirken şunlara dikkat etmektedirler :

- Hilelerin nasıl ve ne zaman meydana geldiği,

- Hile risk değerlemesi ve bilgilere ulaşmadaki izlenen yollar,
- Hilelerden dolayı ortaya çıkan yanlış kayıtların risk değerlemesi,
- Yönetimin risk değerlemesi sonucunda buldukları hile göstergeleri,
- Denetim sürecindeki analitik işlemler ve koşullar,
- Yönetim ve diğer yerlerde yapılan hileler hakkında iletişimin doğallığı.

Sarbanes-Oxley yasağı ve SAS 99 ile getirilen düzenlemelerin genel olarak amacı, bağımsız denetimin kalitesinin artırılması ve kamu çıkarlarının gözetilmesine yöneliktir. Ayrıca çıkartılan yasa ile denetçilerin yapmış oldukları denetleme işini kökten değiştirerek kamuya açık şirketlerin şeffaflık, dürüstlük ve açıklık ilkelerini artırmaktır. Bu düzenlemeler ölkemizde de etkili olmaktadır. SPK'nın yayınladığı tebliğlerde bu düzenlemelerin incelendiği ve ölkemizdeki gelişime katkıda bulunduğu görölmektedir. Bu iki düzenlemenin getirdiği en önemli düzenlemelerden biri de PCAOB gibi bağımsız denetim şirketlerinin denetimini yapan bağımsız bir kurulun olmasıdır. Türkiye'de ise bağımsız denetimin kalitesini arttıran PCAOB gibi bağımsız bir kurulun olmaması önemli eksikliklerden biridir (ifti vd, 2007, 19-20, Tüm, 2010, 57).

2.7.3. Avrupa Birliği Tarafından Yapılan Bağımsız Denetim Hakkındaki Düzenlemeler

Avrupa birliği Revize 8.yönergesi 8 Nisan 1984 yılında kabul edilip denetim konusundaki düzenlemelerle büyük ölçüde etkinlik arttırmayı amaçlamıştır. Bu yönergenin amacı, yasal dış denetim yapacak kişilerin nitelikleri ve uyması gereken standartların saptanması ve kabul görmüş denetim standartları ile denetimi uyumlu hale getirmektir.

“Bağımsız finansal denetim” adı altında sekizinci yönerge ile 2006 yılı itibariyle yapılan düzeltmeler çerçevesinde bir takım hususlar şunlardır (Uzay, 2010, 126; alışkan, 2007, 54-56; Turan, 2008, 36) :

- Bağımsız denetçinin görevleri, sorumlulukları, uyacakları standartlar yeniden gözden geçirilmektedir.
- Bağımsız denetçilerin meslek ahlakları ve bağımsızlık açısından taşımaları gereken sorumluluk düzenlenmiştir.

- AB'deki düzenleyici kurumların hem kendi içlerinde, hem de üçüncü ülkelerdeki düzenleyici kurumlarla olan işbirliğine de katkı oluşturmak için oluşturulan bir yönerge'dir.
- Yönerge tüm yasal denetim sürecinde dış kalite güvencesine tabii olma zorunluluğu getirmektedir.
- Denetçi ve denetim firmalarının elektronik ortamda sicilinin tutulması ve değişikliklerin güncellenmesi gerekmektedir.
- Denetçi ya da denetim firmaları denetlenen şirketten bağımsız olmalı, karar alma sürecinde firma hiç bir şekilde yer almamalıdır.
- Denetçiler denetimi yapılacak şirketin finansal tablolarının hazırlanma aşamasında hiçbir şekilde yer almamalıdır.
- Denetçi ya da denetim firmalarının faaliyetlerini sonlandırmadan görevden alınmaları ancak önemli bir neden olursa mümkün olmalı ve bu neden de sorumlu gözetim otoritelerine açıkça sunulmalıdır.

Sarbanes-Oxley yasası ile 8. yönergenin benzerlik taşıdığı konuların yanı sıra SOX'un bir yasa, 8. Yönergenin bir çerçeve düzenlemesi olması ve 8. Yönergenin SOX'a göre daha esnek olması şeklinde de farklılıkları bulunmaktadır (Uzay, 2010, 125). 8. yönergede daha çok denetim firmalarına göre değişiklikler yapılmıştır. Bu şekilde de üye ülkelerin denetimine ilişkin bir şekil belirtilerek, bütün ülkelerde aynı tutarlılıkta ve şeffaflıkta hazırlanacak finansal tablolar, bağımsız denetimin daha kolay yapılmasını sağlamakta ve denetimin güvenilirliğini ve karşılaştırılabilirliğini sağlamaktadır.

2.8. Bağımsız Denetim Kurumlarının Hukuki ve İdari Sorumlulukları

2.8.1. Türkiye'de Bağımsız Denetim Kurumlarının Sorumluluğu

2.8.1.1. Bağımsız Denetim Kurumlarının Hukuki Sorumluluğu

Bağımsız denetim kuruluşları, ülkemiz hukuk sisteminde kapsamlı bir şekilde ele alınmamakla birlikte, konu genel esasları çerçevesinde düzenlenerek genel hükümlere atıf yapılmıştır. Bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluğu müşteri işletmenin denetiminin ilke ve kurallara uygun yapılmasıyla alakalıdır. Müşteri işletmenin mali tablo ve raporlarının hazırlanması konusundaki sorumluluğu tamamen denetlenen işletmenin yöneticilerine aittir. Bağımsız denetim kuruluşları müşteri işletmenin ilke ve

kurallara uygun olarak denetlenmesinden sorumlu değildir. Dolayısıyla da müşteri işletmenin doğru yönetilmesiyle alakalı garanti veren bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Bağımsız denetimin sorumluluğu denetleme sonucunda hazırladığı raporla mali tablolardaki önemli yanlışlıkların bulunması olmakta; önemsiz, küçük yanlışlıkların bulunması konusunda sorumlulukları bulunmamaktadır (Çevik, 2005, 127-128).

Çevik (2005, 129)'e göre sermaye piyasasının ve ticari hayatın gelişmiş olduğu ülkelerde bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluğu konusunda ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır. Ülkemizde bağımsız denetim faaliyetlerinden doğan sorumluluk konusunda çok fazla gelişme kaydedilmemiştir. Yalnızca var olan genel hükümlere yapılan atıflardan dolayı bağımsız denetim sorumluluk alanlarının uygulama alanları oldukça genişletilmiştir. Daha önceden de değinildiği gibi bağımsız denetimle alakalı SPK başta olmak üzere BDDK ve Türk Ticaret Kanununun (TTK) belirlemiş olduğu düzenleyici kurallar bulunmaktadır. BDDK bankaların bağımsız denetimi ile ilgili düzenlemeler yapmıştır. 1 Ocak 1957 yılında yürürlüğe giren TTK, yaklaşık 55 yıllık süre içerisinde, ihtiyaçlar dikkate alınarak birçok değişikliğe uğramıştır. 13 Ocak 2011 yılında kabul edilen 6102 sayılı Yeni Türk Ticaret Kanununda şirketlerin denetçileri konusunda önemli hükümler bulunmaktadır. Türkiye'deki neredeyse tüm şirketlerin (kanunda iş hacmi düşük şirketler için bazı istisnalar tanınmıştır) TFRS'ye göre hazırlanan finansal raporlarının, UDS'ye göre, bağımsız denetim şirketleri tarafından denetlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu yeni TTK ya göre 397-406 ıncı maddelerinde bağımsız denetim için denetimin konusu ve kapsamı, denetçinin seçimi, görevden alınması ve denetim sözleşmesinin feshi, denetçilerde olması gereken nitelikler, ibraz yükümü ve bilgi alma hakkı, denetim raporu ve görüş yazıları, sır saklamadan doğan sorumluluk, şirket ile denetçi arasındaki görüş ayrılıkları, topluluk ilişkilerinde özel denetim hususları detaylı şekilde açıklanmıştır.

Şirketler artık denetçilerini denetleme kuruluşları ve mali müşavirler arasından seçecektir. Anonim şirket ve şirketler topluluğunun finansal tabloları, denetçi tarafından, uluslararası denetim standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartlarına göre denetlenip, yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu içinde yer alan finansal bilgilerin, denetlenen finansal tablolar ile tutarlı olup olmadığı ve gerçeği yansıtıp yansıtmadığı da denetim kapsamı içine alınmıştır.

Murakıplık sistemi yerine, bütün sermaye şirketleri için "bağımsız denetleme" yer almıştır. Bu kanuna göre, büyük ve orta ölçekli şirketler, bağımsız ve tarafsız denetleme şirketlerince denetlenecek, küçük şirketlerde ise bağımsız denetim, en az 2 yeminli mali müşavir ya da serbest muhasebeci ve mali müşavir tarafından yürütülebilecektir. Kanunla, bağımsız denetleme kurumlarının, denetlediği şirkete danışmanlık vermesinin de önlenmesi amaçlanmaktadır. Denetim işlevi, hiçbir kısmı veya yönü ile başka bir organa devredilemez veya doğrudan ya da dolaylı kullanılamaz. Denetim bütünü ile denetçilere aittir.

Yeni TTK' da tanımlanan finansal tablolardaki beklenti, şirketlerin gerçek finansal tablo sonuçlarını yansıtıp yansıtmadığının belirlenmesi, bu sonucun olumsuz olması neticesinde sebeplerinin açıklanmasıdır. Bu nedenle, kanunda denetlemenin denetçilik mesleğinin gerekleri ile meslek etiğine ve uluslar arası denetim standartlarına uygun olarak ve özenle yapılması gerekliliği belirtilmiştir.

Denetçi, yapılan denetimin türü, kapsamı, niteliği ve sonuçları hakkında, gereken açıklıkta, anlaşılır, basit bir dille yazılmış ve geçmiş yıllar karşılaştırmalı olarak hazırlanmış, finansal tabloları konu alan bir rapor düzenler. Şirketin ve topluluğun finansal tabloları ile yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu, denetleme raporunun sunulmasından sonra değiştirilmişse ve değişiklik denetleme raporlarını etkileyebilecek nitelikteyse, finansal tablolar ile yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu yeniden denetçi tarafından denetlenir. Yeniden denetleme ve bunun sonucu, raporda özel olarak açıklanır.

Bu konuda en kapsamlı çalışmaları SPK yapmıştır. Bağımsız denetçilerin hukukî sorumluluklarına ilişkin genel düzenlemeye SPK'nın 16. maddesinde yer verilmektedir. Söz konusu yasa maddesinde, "*Bağımsız denetleme kuruluşları, denetledikleri malî tablo ve raporlara ilişkin olarak hazırladıkları raporlardaki yanlış ve yanıltıcı bilgi ve kanaatler nedeniyle doğabilecek zararlardan hukuken sorumludurlar*" denilmektedir. Bu madde, bağımsız denetleme kuruluşlarının hukuki sorumluluklarını ortaya koyan tek madde olması nedeni ile önemlidir. SPK'nın yayınlamış olduğu Seri:X, No:22 sayılı ve 2006 tarihli "*Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları*" hakkında Tebliğ'in İkinci Kısım ve "*Hukuki ve Cezai Sorumluluk*" başlıklı 29.maddesinde, bağımsız denetimin, "*bağımsız denetim standartlarına uygun yapılmaması nedeniyle müşteri ve üçüncü şahıslara karşı doğacak zararlardan, genel hükümler saklı kalmak kaydıyla,*

bağımsız denetim kuruluşu ile birlikte bağımsız denetim raporunu imzalayanlar müteselsilen sorumludur ve bağımsız denetim standartlarına aykırı olarak bağımsız denetim raporu düzenleyenler ve düzenlenmesini sağlayanlar hakkındaki cezai sorumluluk, Kanunda belirtilen özel hükümlere tabidir 'denmektedir.

2.8.1.2. Bağımsız Denetim Kurumlarının İdari Sorumluluğu

Bağımsız denetim kuruluşlarının SPK tarafından yetkilendirilmesi nedeniyle idari sorumluluklarının ortaya çıkmasının engellenmesi için, Kurul tarafından alınan kuruluş ve faaliyet şartlarına uygun hareket etmeleri gerekmektedir.

SPK tarafından sermaye piyasasında faaliyet gösteren kurumlara uygulanacak yaptırımlar "*Tedbirler*" başlıklı SPK'nın 46.maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre mevzuata aykırı davranan bağımsız denetim kuruluşlarının faaliyetlerinin tespiti halinde SPK'nın bu aykırılık hallerinin düzeltilmesini istemeye ve bu aykırılıkların giderilemeyecek olması halinde de gerekli her türlü tedbiri almaya ve sermaye piyasası kurumlarının yetkilerini kaldırmaya yetkili olduğu belirtilmektedir (Çevik, 2005, 193).

Bağımsız denetçilerin gerçeği yansıtmayan finansal tablolar hakkında bağımsız denetim tarafından geçerli kabul edilmesi neticesinde Seri:X, No:22 sayılı tebliğ'in ikinci kısım 30.maddesinde yer alan hususlardan birinin yer alması durumunda bağımsız denetim kuruluşunun listeden çıkarılması gerekmektedir. Bu hususlar aşağıda belirtilmiştir :

- a) Kuruluş şartlarının kaybedilmesi,
- b) Bağımsız denetim standartlarına aykırı olarak;

- 1) Görev kabulüne ve değişimine ilişkin bağımsız denetim standart, ilke ve kurallarına uyulmaması,
- 2) (**Değişik: Seri: X, No: 25 sayılı Tebliğ ile**) Bağımsız denetimlerde Kurula bildirilen bağımsız denetim sözleşmesinde yer alanlar dışında fiilen başka bağımsız denetçi görevlendirilmesi,
- 3) Bağımsız denetim planı ve çalışma kâğıtları ile bunları destekleyici diğer bilgi ve belgelerin bağımsız denetim çalışmasını kanıtlayacak düzeyde bulunmaması,
- 4) Uygun bağımsız denetim tekniklerinin kullanılmaması nedeniyle gerekli bağımsız denetim kanıtlarının elde edilememesi,
- 5) Raporlamaya ilişkin temel ilkelere uyulmaması,

c) *Finansal tabloların güvenilirliğini önemli ölçüde etkileyecek hususların tespiti halinde, bağımsız denetim kuruluşunun bağımsız denetim standartlarına tam olarak uyulduğunu kanıtlayamaması,*

ç) *Yapılan bağımsız denetim çalışmalarında, sorumlu ortak baş denetçi dâhil bağımsız denetim ekibinin dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, bağımsızlık, güvenilirlik ve mesleki davranış gibi etik ilkelere uymaması,*

d) *Bu Tebliğ kapsamındaki bildirim yükümlülüklerinin zamanında, tam ve doğru olarak yerine getirilmemesi ya da Kurulca veya Kurul tarafından görevlendirilenlerce istenen bilgi ve belgelerin zamanında, tam ve doğru olarak verilmemesi,*

e) *Hatalı, eksik, yanıltıcı ve gerçeğe aykırı bağımsız denetim ve inceleme raporu düzenlenmesi*

f) *Sermaye piyasasında kesintisiz olarak 5 yıl süreyle fiilen bağımsız denetim faaliyetinde bulunulmamış olması.*

Sermaye Piyasası Kurulu listeden çıkarma ve diğer tedbirler dışında bağımsız denetim kuruluşlarına idarî para cezaları da verebilmektedir. Sermaye Piyasası Kanunu'nda yer alan idarî para cezaları verilmeden önce bağımsız denetim kuruluşlarının savunmasının da alınması zorunludur (Çevik, 2005, 195). Kiracı (2004, 184)'nın yapmış olduğu araştırmaya göre denetçilerimizin yaklaşık % 35.72'lık bir kısmı yeterli bulurken % 59,52'si yasal düzenlemeleri yeterli bulmamaktadır. Geriye kalan % 4.76'sı yasal düzenlemeler hakkında bilgisi olmadığını belirtmişlerdir.

2.8.2. Bağımsız Denetim Kurumlarının Bazı Ülkelerdeki Hukuki ve İdari Sorumlulukları

2.8.2.1. ABD'de Bağımsız Denetimin Hukuki ve İdari Sorumluluğu

ABD'de bağımsız denetçilerin hukuki sorumlulukları yaygın hukuk yasalarından ve SEC'inde yapmış olduğu yaptırımlardan kaynaklanmaktadır (Özşahin, 2000, 38). Bağımsız denetim kuruluşları ile ilgili en ayrıntılı incelemeyi yapan ABD'de çok fazla olay yargıya intikal etmiştir. Bu nedenle de ABD'de bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluğu içtihat hukukuna göre şekillenmekle birlikte yazılı hukukta da çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır (Çelik, 2005, 132).

Bağımsız denetçilerin hem üçüncü kişilere hem de müşterilere karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu konularda da en ayrıntılı düzenlemeleri ABD yapmıştır. Üçüncü kişiler bağımsız denetçilerin almış oldukları kararlar neticesinde faaliyetlerini yerine getirmekte ve yine bağımsız denetçinin yapmış olduğu raporlara güvenerek hareket etmektedirler (A.g.e., 133). Bu nedenle üçüncü kişilerin bağımsız denetçinin ihmali ve gerekli mesleki özeni göstermemesinden kaynaklanan zararı tazmin edebilmesi amacıyla haksız fiil sorumluluğu çerçevesinde dava açılabilir. Müşterilere karşı sorumlulukları ise bağımsız denetim sözleşmelerine uyulmamasından ve gerekli mesleki titizlik ve dikkatin gösterilmemesinden kaynaklanmaktadır. 1933 ve 1934 yasalarında da kişilerin bağımsız denetim faaliyetlerinden doğan zararlarının kapatılması istenmiştir. Bu yasalara göre de üçüncü kişiler ve müşteriler bağımsız denetçilerin faaliyetlerinden doğan zararlar için dava açabilme yetkilerine sahiptir (Özşahin, 2000, 40).

1933 Yasası ile ilk halka açılan şirketlerin karşı karşıya kaldıkları hukuki sorumluluklar 1933 Yasasının 11. Bölümünde ele alınmaktadır. Buna göre üçüncü kişilerin önemli sayılabilecek hatalı ve hileli menkul kıymetleri almaları durumunda, bağımsız denetçiye ihmali olduğunu öne sürerek dava açılabilir. Bağımsız denetçiye karşı açılabilen 11(a) bölümü kapsamındaki davada menkul kıymeti alan kişi, menkul kıymet tescil beyannamesinde yer alan finansal tabloların hatalı ve yanıltıcı bilgilere sahip olduğunu ispatlamak zorundadır. Yine bu yasanın 24.Bölümünde bağımsız denetçinin cezai sorumluluğu da bulunmaktadır. Bu yasa ile getirilen hükümlere kasıtlı olarak uymayan, tescil beyannamesi kasıtlı olarak doğru olmayan bilgilerden oluşan ve hileli finansal tablolar hazırlayanlara para ve hapis cezası verileceği belirtilmektedir. Bağımsız denetçi ise, bunun karşılığında, mesleki özen borcunu yerine getirdiğini, yapılması gereken incelemelerden sonra finansal tabloların güvenilir olduğuna karar verdiğini, müşteri işletmelerin finansal tablolarındaki yanlışlığın çok önemli olmadığını ve ortaya çıkarılmayan bu yanlışlığın zarara yol açmayacağını ispatlayarak bu durumdan kurtulmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda zaman aşımı süresi de bulunduğundan ilgili faaliyet zaman aşımına uğramış ise onu da belirtebilir (Özşahin, 2000, 41).

Takip eden yılda çıkartılan 1934 yasası ile de hisse senetlerinin ulusal borsalardan veya tezgâh üstü piyasalarda işlem gören veya gerçekleştirdikleri bir ihraç ile 1933

Yasası uyarınca kayda alınmış şirketlerin yıllık ve ara dönem malî tablolarının raporlanması ile özel durum açıklamalarına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır (Özşahin, 2000, 42). Bu yasanın 10(b)-5 Kuralı ile *'herhangi bir hileye, entrikaya karışmak veya dolandırıcılık yapmak, önemli yanlışlıkları içeren mali tablo hazırlamak, işletmenin mevcut durumunu gösteren bilgilere mali tablolarda yer vermemek ve hileye yol açabilecek her türlü işlem yasadışı işlem olarak belirlenmiştir'*. Bu davalarda zaman aşımı süresi bulunmamakla birlikte yine bağımsız denetçinin ihmalinin söz konusu olduğu durumlarda dava açılabilir.

1934 yasının 18 (a) bendinde, SEC'e gönderilen belgelerde herhangi bir maddi eksiklik veya yanlışlık bulunması durumundaki sorumluluk düzenlenmiştir. Dava açmak isteyen kişinin finansal tabloların ya da diğer belgelerin yanlış veya yanıltıcı olduğunu ve duyulan güven neticesinde bu güvenin kendisini zarara uğrattığını ispatlaması gerekmektedir. Bağımsız denetçinin bu yasaya göre söz konusu raporun yanlış ve yanıltıcı olduğunu bilmiyor olması ve iyi niyetle davranıyor olması sorumluluktan kurtulması için gerekli ve yeterlidir. 18 (c) bölümü uyarınca bu davalar için söz konusu olan zaman aşımı süresi usulsüzlüğün tespitinden itibaren 1 ve her halde usulsüz fiilin gerçekleşmesinde itibaren 3 senedir. Son olarak yasanın 32. bölümünde denetçilerin kasıtlı finansal tablolardaki hata ve hilelere göz yumması halinde para ve hapis cezası ile cezalandırılacakları belirtilmiştir (A.g.e., 42-43).

1933 ve 1934 Menkul Kıymet Yasaları ile birçok yanlış faaliyetlerin önlenmesi beklenirken, Benston'ın 1973 yılında çıkardığı "Required Disclosure and the Stock Market: An Evaluation of the Securities and Exchange Act of 1934" yayınına göre bu yasa ne menkul kıymet yatırımcılarına olan güveni arttırmıştır ne de sermaye piyasalarındaki adalet ve güveni değiştirmiştir. Benston bu yasanın finansal tablolardaki yanıltıcı bilgileri engellediğine dair hiçbir kanıt ve bilgi bulunmadığını belirtmektedir (Rezaee, 2002, 264).

2.8.2.2. Bazı Avrupa Ülkelerinde Bağımsız Denetimin Hukuki ve İdari Sorumluluğu

Bu ülkelerde de bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluk sınırlarının belirlenmesi için özel düzenlemeler yapılmıştır. Kusur, zarar, illiyet bağı, üçüncü kişiler

vb. gibi konularda hukuki sorumluluğa ilişkin genel hükümler de bu düzenlemelerde yer almaktadır.

Ayrıca Almanya’da bağımsız denetim kuruluşlarının müşterilerine karşı sorumluluğu sözleşme öncesi sorumluluk, sözleşmeden doğan sorumluluk ve haksız fiilden doğan sorumluluk olmak üzere üç şekilde gözükmektedir (Çelik, 2005, 131-132).

Bu ülkelerde bağımsız denetim kuruluşlarının sorumlulukları ile alakalı özel düzenlemeler yapılmamıştır. Bu ülkelerde bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluğu genel hükümlere tabii olup, sorumluluk konusunda mahkemelerin ihmale ilişkin koydukları kurallar uygulanmaktadır (A.g.e., 131).

Müşteri ve üçüncü şahısların bağımsız denetçiye dava açabilmeleri için şu unsurların yerine gelmesi gerekmektedir (Özşahin, 2000, 40) :

- İşletmelerin finansal tablolarının hata ve hile unsurlarını barındırması ve bağımsız denetçilerin bunları bulmada yetersiz kalması,
- Davacının bu hata ve hileler nedeniyle zarara uğramış olması,
- Ağır bir şekilde mesleki ihmal ve özensizliğin olması.

İngiltere’de kural olarak bir gerçek ve tüzel kişi, bağımsız denetçilere dava açabilmektedir. Yine bağımsız denetimin sorumluluğunun söz konusu olması için bu kişilere karşı makul bir özen gösterme ve bağımsız denetim faaliyetlerinin tam olarak yerine getirilme yükümlülüğünün olması gerekmektedir (Çevik, 2005, 141).

2.9. Bağımsız Denetim Kurumlarının Müşteriler ve Üçüncü Kişilere Olan Sorumluluğu

2.9.1. Müşterilere Karşı Sorumluluğu

Bağımsız denetim kuruluşlarının mevcut sorumluluğu sözleşme gereği incelenmektedir. Pek çok ülkede örneğin, Avusturya, Danimarka, Yunanistan, İtalya, Hollanda, İspanya, İsveç ve Lüksemburg hukuklarında sorumluluk sözleşmeye dayalı olarak nitelendirilmektedir (Çevik, 2005, 149). Müşterilere karşı sorumluluk, mevzuat ve bağımsız denetim sözleşmelerinin yüklediği yükümlülükler dâhilinde incelenmektedir. Yapılan sözleşme çerçevesinde yürütülen bağımsız denetim faaliyetleri iki tarafa da önemli yükümlülükler vermektedir (Çevik 2005, 133).

Müşterilere karşı sorumluluk şartlarının var olabilmesi için aşağıdaki durumlar olmalıdır :

- Bağımsız denetim sözleşmesinin varlığı,
- Bağımsız denetim sözleşmesinin ihlali,
- Bağımsız denetim sözleşmesinin ihlali sonucunda bir zararın doğması,
- Bağımsız denetim sözleşmesinin ihlali ile zarar arasında illiyet bağının bulunması,
- Bağımsız denetim kuruluşunun kusurlu olması.

Bağımsız denetim faaliyetleri muhakkak bir sözleşmeye dayandırılmalıdır. Geçerli bir sözleşme bulunmaması halinde ise sorumluluktan bahsedilmemektedir. Bu sorumluluk uzun bir süreç dâhilinde, genellikle sözleşme görüşmeleriyle başlamakta, sözleşme süresince de devam etmektedir. Bazı durumlarda ise bağımsız denetim raporunun hazırlanması ve ilan edilmesinden sonra da devam edebilmektedir. Bağımsız denetim kuruluşlarının müşterilerine karşı sorumluluğu, genellikle bağımsız denetim sözleşmesinden doğan yükümlülüklerin ihlal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Müşterilere karşı açılan davaların en yaygın şeklini bağımsız denetim kuruluşunun müşterilere karşı olan yükümlülüklerinin ihlali oluşturmaktadır. Bir başka şekli ise sözleşmenin feshi dışında sözleşmeden doğan borç durumları nedeniyle, müşteri işletmenin alacağını hiç ya da gereği gibi alamamasıdır (Çelik, 2005, 133-134; Özşahin, 2000, 47).

Türk hukukunda bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluğu, kusur ile ilişkilidir. Kusur olabilmesi için, '*gerekli mesleki özeni gösterme*' uluslararası standardı ölçü olarak kullanılmaktadır. Bağımsız denetçilerin gerekli özeni gösterip göstermediklerini yine konusunda uzmanlaşmış bir bağımsız denetçi göz önüne almaktadır (Çevik, 2005, 161). Sorumluluk aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

- a- Akdi Sorumluluk : Borçlar kanunu 125 uyarınca borca aykırılığın başladığı tarihten itibaren 10 yıllık zaman aşımına tabidir. Burada hukuk düzeninin herkese yüklemiş olduğu genel görevlerin ihlali ile ortaya çıkan sorumluluk kastedilmektedir.

b- Fiil Sorumluluğu : Müşterilerine ve üçüncü kişilere karşı duyduğu sorumluluktur. Burada ise, failin kusurlu olması, hukuk düzenine bilerek ya da özensizlik neticesinde aykırı hareket etmesi ve yapılan haksız fiil sonucu bir zararın meydana gelmesi dâhilinde oluşan sorumluluktan bahsedilmektedir. Aynı zamanda hukuka aykırı davranış neticesinde oluşan zarar neticesinde de sorumluluk oluşmaktadır.

Bağımsız denetçiler sözleşmede belirtilen bütün faaliyetleri tam ve eksiksiz yerine getirmelerine rağmen müşteri işletmenin finansal tablo ve raporlarının gerçeği yansıtır yansıtmadığı tam olarak ortaya çıkartılamıyorsa, artık bağımsız denetçinin sorumluluğu bulunmamaktadır (Çevik, 2005, 162).

2.9.2. Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluk

Üçüncü kişiler bağımsız denetçi ile iş ilişkisinde olan fakat müşteri ve sözleşme taraftarları arasında olmayan ama denetim sonuçlarından yararlanan kişilerdir. ABD’de ortak hukuk ve yasalar bağımsız denetçilerin yasal sorumluluklarını belirlemektedir. Ortak Hukuk üçüncü şahısları şöyle sınıflandırmaktadır (Özşahin, 2000, 3 8-39) :

-Birinci dereceden kazanç elde edenler : Birinci derece kazanç sağlayanlar bağımsız denetçinin denetim sonuçlarını kimin kullanacağını bilmesi durumunda mümkündür.

-Kazanç elde etmesi tahmin edilenler : Bağımsız denetçinin tahminleri doğrultusunda denetim sonuçlarını kullanacak kişilerdir.

-Kazanç elde etmesi öngörülenler; Müşteri işletmenin finansal tablo kullanıcılarından gerçekte bilgisi olmayan ancak yapılan işlemleri finansal tablolara dayandırarak yapma ihtimali olan kişilerdir.

Burada aslında üçüncü kişiler kavramından kastedilen müşteri işletmenin finansal tablolarından yararlanan bilgi kullanıcılarıdır. Yani mevcut ve potansiyel yatırımcılar, müşterinin çalışanları, borç verenler, satıcılar ve diğer ticari alacaklılar, müşteriler ve devlet bilgi kullanıcıları olarak ifade edilmektedir (Çelik, 2005, 137). Bağımsız denetim kuruluşlarının bunların tamamına karşı sorumlu olması söz konusu olmamaktadır. Bu konuda üçüncü kişilere bağımsız denetimin sorumlu olduğunu belirten ülkeler çeşitli düzenlemeler yapmaktadır (A.g.e., 140).

Üçüncü kişiler tarafından bağımsız denetçiye ağır ihmal ve haksız fiil sorumluluğu nedeniyle, mali tablolarda görülen hata ve hilelerden kaynaklanan yanlışlıklar, davacı tarafın bundan zarar görmesi ve bağımsız denetçinin bunları ortaya çıkarmadaki sorumluluk derecesi dâhilindeki unsurlar sonucu dava açması sağlanmaktadır. Yani burada önemli olan sorumluluğun ihlali sözleşmeden dolayı mı yoksa haksız fiilden mi kaynaklanmaktadır. Türk hukukunda kural olarak sadece haksız fiilden kaynaklanan zarara kişiler doğrudan doğruya tazminat davası açabilmektedir. Bu tarz üçüncü şahıslara karşı sorumluluğun haksız fiile dayandığı ülkelerde bağımsız denetim kuruluşunun kusur ve zararının mevcut olması halinde zarara uğrayan herkesin haksız fiilden dolayı dava açabilme hakkı bulunmaktadır. Bağımsız denetçi ise; yeterli dikkat ve özenin gösterildiğini ispatlarsa, yanlışlığın önemsiz olduğunu, davacının zararının mali tablolarla alakası olmadığını ve davanın zaman aşımına uğradığını ispatlarsa kendini savunabilir (Özşahin, 2000, 40; Çevik, 2005, 140).

Bağımsız denetim kuruluşlarının hem müşteriyi ilgilendiren hem de üçüncü şahısları ilgilendiren uygunsuzluk halleri şu şartlarda ortaya çıkmaktadır :

- Hata ve hilelerin ortaya çıkarılmasındaki başarısızlık,
- Bağımsız denetim raporunun yanlış ve yanıltıcı bilgi ve sonuçlar içermesi.

Ayrıca bazı ülkelerde sorumluluğun sınırlandırılması miktar ile ilişkilendirilmiştir. Almanya 2 milyon dolar, Avusturya 5 milyon şilinle bağımsız denetim kuruluşlarının sorumlu olduğu miktarı her denetim için sınırlandırmaktadır. Fransa, İngiltere, İsveç ve Belçika'da ise sorumluluğun sınırlandırılması için bir sınırlama olmamakla birlikte, Hollanda, Danimarka vb. ülkeler de hukukta yer almayan ama bağımsız denetim sözleşmeleriyle şekillenen sınırlamalar mevcuttur. Türk hukukunda da bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluğunun sınırlandırılmasına ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır. Dolayısıyla bağımsız denetim kuruluşları verilen bütün zararlardan sorumlu tutulacaklardır (Çevik, 2005, 183-184).

2.10. Sermaye Piyasası Mevzuatına Göre Bağımsız Denetim Kurumunun Hata ve Hileleri Ortaya Çıkarmadaki Sorumluluğu

Ülkemizde bu konuda yoğun çalışmalar yapan düzenleyici kuruluş SPK Seri:X No:22 Bağımsız Denetim tebliğinin altıncı kısmında '*Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Hile Ve Usulsüzlükler Konusunda Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu*' adlı kısımda incelenmektedir. En son 6.12.2012 de resmi gazetede yayınlanan yeni SPK kanunu Seri: X, No: 26 da bağımsız denetim kurumları ile ilgili tebliğ yayınlanmıştır. Buna göre sadece 5. Maddenin ikinci fıkrasına, “Borsa İstanbul Gelişen İşletmeler Yönetmeliği kapsamında payları Gelişen İşletmeler Piyasası Listesi'nde yer alan ortaklıkların altı aylık ara dönem finansal tabloları inceleme (sınırlı bağımsız denetim) kapsamında değildir” ibaresi eklenmiştir. Onun dışında Seri:X No:22 de değişiklik olmamıştır.

Bu tebliğ ile amaçlanan hedef, bağımsız denetçinin finansal tabloların bağımsız denetimi sırasında hile ve usulsüzlüklerin belirlenmesindeki sorumluluğunun şartlarını ortaya koymaktır.

İkinci maddede hata ve hile farklılıklarını ortaya koyarak hileli finansal raporlamadan ve varlıkların kötüye kullanımından kaynaklanan finansal raporlamaya ilişkin hususlar ortaya konmaktadır.

Bu tebliğin üçüncü maddesinde bağımsız denetçinin hile ve usulsüzlükleri tespit etmedeki yükümlülükleri ortaya konmaktadır. Bağımsız denetçi ile işletme yönetiminin denetim sırasında birbirlerine gereklilikleri ortaya konmaktadır.

Tebliğin beşinci maddesinde, işletme yönetimi ve yönetimden sorumlu kişilerin denetim sırasındaki sorumlulukları ortaya konmaktadır. Hilelerin ortaya çıkarılmasında asıl sorumluluğunun işletme yönetimi ve yönetimden sorumlu kişilere ait olduğu, gerekli önlemlerin ve yaptırımların belirlenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda finansal raporlama sisteminin güvenilirliğini sağlamak, yapılan faaliyetlerin etkinliğini, verimliliğini ve hukuka uygunluğunu kontrol için etkin bir iç kontrol sistemi kurmak, işletme yönetiminin gözetimini yapmak, yönetimin etkin ve güvenilir çalışmasını sağlamak gerekmektedir.

Tebliğin altı ve yedinci maddelerinde ise bağımsız denetçinin sorumluluklarından bahsedilmektedir. Amaç bağımsız denetçinin finansal tabloları

finansal raporlama standartlarına uygun olarak eksiksiz bir şekilde önemli yönleriyle gerçeği yansıtacak şekilde hazırladığına dair görüşün bildirilmesini sağlamaktır. Yapılan işlemlerin kasıtlı olarak yanlış kaydedilmesi, gerçeğe aykırı belgeler düzenlenmesi gibi planlı ve karmaşık bir yapıda izlenen hile ve usulsüzlüklerden kaynaklanan önemli yanlışlıkların belirlenememe riski durumu da ortaya konmaktadır. Bu durumun nasıl ortaya çıktığı, hangi muvazaalı işlemlerle desteklenerek gizlendiği ve bu muvazaalı işlemler sayesinde hilelerin tespitinin zorlaştığı ortaya konmaktadır. Aynı zamanda bağımsız denetçinin suçu ortaya çıkarma faktörleri, suçu işleyen kabiliyetine, işlemin miktar ve sıklığına, var olan gizli anlaşmaların derecesine, değiştirilmiş ayrı ayrı tutarların nispi büyüklüğüne ve olaya karışmış kişilerin sayı ve konumuna bağlıdır. Hile ve usulsüzlüğe açık alanlarda yapılan hileler kolayca bağımsız denetçi tarafından belirlenirken, muhasebe yorumlarına dayalı alanlardaki yanlışlıkların hile mi yoksa hata mı olduğunu tespit etmek oldukça zordur. Tebliğin 7. maddesine göre ise bağımsız denetçinin sağlaması gereken güven sisteminde, finansal tablolarda hata ve hilelerin bulunmadığına yönelik makul güvencenin sağlanması gereklidir. Bağımsız denetçi, etkin bağımsız denetim teknikleri ile hile ve usulsüzlükten kaynaklı riskleri ortaya çıkarıp bağımsız denetim süresince mesleki şüphecilik tutumu içerisinde denetçi çalışmalarını sürdürmelidir.

Tebliğin üçüncü bölümünde ise '*Hile ve Usulsüzlüklerin Tespitinde Bağımsız Denetçinin Göz Önünde Bulunduracağı Hususlar*' ortaya konmaktadır. Tebliğ'in buradaki kısmında bağımsız denetim ekibi içerisinde yapılacak görüşmeler, oluşacak risk değerlendirme yöntemleri, yönetimden sorumlu kişilerce yürütülen gözetim faaliyet sonuçları, hile ve usulsüzlükle ilgili risk faktörlerinin dikkate alınması, beklenmeyen ve istisnai ilişkilerin dikkate alınması hususları ortaya konarak bağımsız denetçinin etkili ve tam bir denetim için bulundurması gereken hususlar ortaya konmaktadır.

Hata ve hilelerin ortaya çıkarılması konusunda bağımsız denetim kuruluşlarını tamamen sorumsuz kabul etmenin doğru olmayacağı gibi, temel sorumluluğun da müşteri işletmeye ait olduğunu belirtmektedir. Yine bağımsız denetim kuruluşları işletmelerdeki her türlü hata ve hileyi belirlemekle yükümlü olmayıp, finansal tablolar üzerinde önemli etkileri olabilecek usulsüzlükleri ortaya çıkarmak amacı ile planlama yapmak ve çalışma yürütmek zorundadırlar. Yine buldukları hata ve hileleri raporlarında belirtmek zorundadırlar. Bağımsız denetim kuruluşları denetim

faaliyetlerini yerine getirirken bu hususları dikkate almalarına ve yapmalarına rağmen hata ve hileleri bulamaları halinde bundan sorumlu olmamaktadırlar. Yani bağımsız denetim kuruluşlarının hata ve hilelerin ortaya çıkartılması konusunda mutlak bir zorunluluğu bulunmamaktadır (Çelik, 2005, 170-171).

2.11. Bağımsız Denetim Kurumlarının Denetimlerini Etkili Kılmak İçin İzlediği Yollar

2.11.1. Denetçi Rotasyonu

Bağımsız denetçi ile müşteri işletme arasındaki ilişkiler bir süre sonra üst yönetim ile denetçinin yaklaşmasına neden olacaktır. Bu da denetimin kalitesine ve güvenilirliğine gölge düşürecektir. Bunun içinde ABD ve Avrupa'da yapılan düzenlemeler ülkemizde de kullanılmaktadır.

ABD'de 2002 yılında kabul edilen Sarbanes Oxley Kanunu'nda denetçinin bağımsızlığına yer verilmektedir. 22 Ocak 2003 yılında bu kanuna bağlı olarak yayınlanan 'Denetçi Bağımsızlığını Güçlendirmeye Yönelik' kurallar ve uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Buna göre, denetimin etkinliğini artırmak adına denetim ortakları, belli kurallar ve düzenlemeler ile rotasyona tabii tutulmaktadır. Avrupa birliği tarafından düzenlenen denetçinin rotasyonu ise 8.yönergenin 42. Maddesinde yer almaktadır. Bu *'üye ülkeler, yasal denetimin yürütülmesinden sorumlu baş denetim ortağının atandığı tarihten itibaren en fazla yedi yıllık süre içinde denetim sözleşmesinde rotasyona gidilmesini ve en az iki yıllık bir süre sonra denetlenen işletmenin denetimine tekrar katılmasına izin verilmesini sağlamalı'* şeklinde ifade edilmektedir. IFAC düzenlemelerine göre ise en fazla 7 yılın sonunda denetçi rotasyonu yapılmaktadır. Türkiye'de ise SPK, BDDK ve TTK düzenlemeleri ile denetim firmalarının rotasyonu zorunlu hale gelmektedir. SPK düzenlemesine göre en fazla 7 yıl, BDDK düzenlemesine göre en az 3 en fazla 7 yıl ve TTK düzenlemelerine göre en fazla 6 yıl içinde denetim firmasının rotasyonu gerekmektedir. Ayrıca SPK tarafından yapılan düzenlemelerde denetim firmaları rotasyondan belirli özellikleri taşıdıkları takdirde (SERİ:X, No:22 md.6/3) muaf olma hakkına sahip olabileceklerdir (Dönmez, 2010, 146-162).

2.11.2. Müşteri İşletmenin Önceki Denetçisinden Bilgi Edinme

Bağımsız denetçi müşteri işletmenin önceki denetim kuruluşuyla irtibata geçerek bir takım bilgiler edinmektedir (Rezaee, 2002,236). Bu bilgiler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Üst yönetimin finansal tabloları hazırlamasındaki tutumu,
- Yöneticilerin işletme yönetimi tarzı, dürüstlük ve doğruluğu,
- Muhasebe ilkeleri ve denetim süreci ile alakalı herhangi bir anlaşmazlık olup olmadığını sorgulama,
- İşletmelerin iç kontrol sisteminin güvenilirliği ve finansal tablolardaki hileler ve hukuka aykırılık davranışlarını incelemek adına önceki kişilerle görüşme,
- Denetim firmasının değişikliğinin sebebini öğrenmek gibi bir takım bilgiler.

Bu bilgiler sayesinde bağımsız denetçi yapacağı denetimin etkinliğini artırıp, müşteri işletme hakkında daha fazla bilgi edinecektir.

2.11.3. Muhasebe Standartlarına Olan Bağlılık

Muhasebe standartları, muhasebe sisteminden edinilen bilgilerin diğer kullanıcıların beklentisine cevap verebilmesi ve bunu yaparken de doğru ve sağlıklı bilgi aktarımında bulunulması amacı ile finansal tablo ve raporların güvenilir, gerçekçi, düzgün, doğru zamanda ve karşılaştırılabilir özellikte yapılması için oluşturulmuştur. Bu da kamunun aydınlatılması ve yatırımcıların doğru karar vermeleri açısından da önem arz etmektedir (Üstündağ, 2000, 31). AICPA'ya göre bir bağımsız denetçi denetimi planlarken, yürütürken ve denetimin sonuçlarını raporlarken Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları ile uyumlu şekilde hareket etmelidir. Çünkü denetim standartları denetimin kalitesinin ve denetimde ulaşılması gereken amaçların ölçütüdür (<http://www.aicpa.org/storage/Resources/Standarts>).

Bağımsız denetim kuruluşlarının müşteri ve üçüncü şahıslara karşı sorumluluğunun var olma sebebi, genel kabul görmüş denetim ilke ve kurallarına uygun işlem yapılmamış olmasıdır. Bağımsız denetim faaliyeti, muhasebe standartlarına göre yapıldığı takdirde, bilgi kullanıcılarının zararı olsa bile bağımsız denetimin sorumluluğu

olamaz. Bağımsız denetimin sorumluluğunun olup olmaması yapılan denetimin standartlara uygun olmasıyla ilişkilendirilmektedir (Çelik, 2005,177). Bağımsız denetimin sorumluluğunu azaltmak için standartların önemini vurgulamıştır. Denetim sırasında genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve AICPA tarafından yayınlanan ‘Mesleki Davranış Kurallarına’ uyma bağımsız denetimin sorumluluğunu azaltmaktadır. Bununla birlikte Seri X, No:22 sayılı tebliğde denetim ilke ve kurallarına uyulmadan gerçekleşen denetimin hiç yapılmamış sayılacağı belirtilmektedir. Aynı zamanda bağımsız denetim kuruluşunun kusurundan kaynaklanması halinde bütün masraflarda baş denetçi ve bağımsız denetim kuruluşunun sorumluluğu belirtilmektedir (Özşahin, 2000, 44-45).

2.11.4. Müşteri İşletmenin Ayrıntılı İncelenmesi

Bağımsız denetçi bir işletmenin denetimini yapmadan önce o işletmeyi ayrıntılı olarak incelemekte ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda müşteri işletmenin durumuna göre denetimi kabul etmektedir. Bu şekilde davranmak kendi riskini de azaltmaktadır. Denetçi müşteri işletmeyi ayrıntılı incelerken aşağıdaki faktörlere dikkat etmektedir (Bozkurt,2000, 16; Wells, 2004, 74; Özşahin, 2000, 44) :

1- Müşteri işletme çalışanlarının abartılı yaşan standartları; pahalı arabalar, yüksek maliyetli seyahatler vb.,

2- Müşteri işletmelerin faaliyetlerindeki anormalliklerin incelenmesi, finansal tablolar analiz edilirken ile şu faktörlere dikkat edilmelidir :

- Mali tablo bakiyelerinde açıklanamayan değişimler,

-Dönem sonlarına yakın tarihlerde olağan olmayan, büyük tutarlı ve yüksek kârlı işlemler,

-İşletme kazançlarındaki kötüye gidiş,

-Yetersiz öz kaynak yapısı,

-Yüksek borçlanma miktarı

-Alacakların tahsilinde sıkıntılar veya nakit akış sorunları,

-Gelirlerden daha fazla artan giderler,

-Yalnızca bir veya iki mamule bağımlılık,

-İşletme hakkında açılmış önemli davalar veya incelemeler.

3- Yöneticilerin servetlerindeki değişmelerin ayrıntılı incelenip, takip edilmesi,

4-Müşteri işletmenin organizasyon yapısının ayrıntılı olarak incelenerek iç kontrol yapısına bakılması, işletme ile ilişkili tarafların ayrıntılı incelenmesi, yönetimin değişme sıklığı gibi durumların analizi,

5-Müşteri işletmenin güvenilirliğini araştırmak.

Ayrıca yapılan denetimin belli başlı standartlara uygun yapılmasının sağlanması ve başka bağımsız denetçiler tarafından kontrolün sağlanması da bağımsız denetçilerin sorumluluğunu azaltan faktörlerdendir (Özşahin, 2000, 44).

2.11.5. Hile Önleme Programları

Muhasebeciler tarafından oluşturulan hile önleme programları iç denetçiler, insan kaynakları personeli, avukatlar ve yatırımcılar tarafından uygulanabilmektedir. Bu hile önleme program ve politikaları bütün çalışanları ve yöneticileri kapsamaktadır. Herkesi kapsayan bu önlemlerin düzenli olarak yönetim kurulu ve denetim komitesine rapor edilmesi gerekmektedir. Bağımsız denetçiler bu programları kullanarak sorumluluklarını azaltabilmekte ve finansal bilgi kullanıcılarına bu önleme paketlerini gösterebilmektedir (Rezaee, 2002, 65).

2.11.6. Hileye Duyarlılık Analizi

Hile duyarlılık analizi periyodik olarak sürekli yapılmalıdır. Hile duyarlılık analizlerini iç ve dış finansal bilgi kullanıcıları hile durumlarını daha önce fark edebilmek için kullanabilmektedirler. Ayrıca, şirketler ihbar mekanizması hattı (whistle-blowing policy) ve muhasebe teknikleri ile finansal tablolardaki hileleri önlemeye çalışabilmektedirler (Rezaee, 2002, 65).

İhbar Mekanizması : Near ve Miceli İhbar mekanizmasını, organizasyon içindeki hileleri, yasal olmayan durumları ve ahlak dışı durumları ortaya çıkarmada iç

kanalları veya dış kanalları dikkate alarak raporlamalar yapılması şeklinde açıklamışlardır. İhbar mekanizması temelde, herhangi bir kişinin fark ettiği hileleri yetkili mercilere bildirmesi ve yapılan yanlışlıkları yetkili kişilerin çözmesini içermektedir. Bunun içinde denetim komiteleri, iç denetçiler, dış denetçiler, üst yöneticiler ve hukuki yaptırımlar uygulayabilen (SEC gibi) kurumlardan yetkili kişiler yardım alabilmektedir. Bunun yanı sıra bir de organizasyon içindeki hileleri bilen ama herhangi bir şekilde bunu ortaya çıkarmayan kişiler de dolaylı yoldan da olsa hile yapan gruplara dâhil olmaktadır.

Hooks, Kaplan ve Schultz (1994)'a göre ihbar mekanizmasının da etkili bir iç kontrol mekanizma süreci işlerse, organizasyonlar içinde oluşabilecek hileleri olmadan önleyebilir veya olabilecek hileli durumların önüne geçilebilmektedir. Ponemon (1994) ihbar mekanizmasının çalışma sürecini aşağıdaki gibi sıralamıştır (Rezee, 2002, 105).

- Kişilerin ahlaki duyarlılığa sahip olması,
- Kişilerin işletmede olan hilelerin farkına varıp bu hileleri çözmek için strateji belirleme kabiliyetine sahip olması,
- Kişilerin bu hilelerle uğraşabilmesi için karara varması ve azmetmesi.

Bu sürece göre eğer bu üç faktörün hepsi birden çalışırsa ihbar mekanizması etkili çalışacak, amacına ulaşacak ve doğru kanalların tercihinde yardımcı olacaktır. Bu doğru kanalları tercih etmede birçok faktör bulunmaktadır. İç kanalların tercihi firmanın adı, işveren kişinin güvenilirliği gibi durumlar kötülenmesin diye önemlidir. Dış kanalların tercihi ise medya, bağımsız denetim gibi şirket dışındaki kurumlar açısından önemlidir.

İhbar mekanizmasında bağımsız denetçiler hem iç kanalları hem de dış kanalları tercih edilmektedir. Bağımsız denetçiler işletmelerde hata ve hileleri tespit ettiklerinde yetkili mercilere bunu bildirmektedirler. Bağımsız denetçileri sürekli hata ve hile bulan, sürekli işletmede görülen olumsuzlukları ihbar eden birileri olarak düşünmek doğru değildir. Müşteri ile denetçilerin ilişkisini bu durum kötü etkilemektedir. Bunu denetçilerin görev tanımları içinde düşünmek doğru olacaktır.

İhbar mekanizması ile ilgili en önemli modeli Hooks (1994, 89-90) ortaya koymuştur. Bu modele göre :

- Süreç finansal tablolarda önemli bir hilenin fark edilmesi ile başlar.
- Bu hileyi fark eden kişi ya da kişiler durumu değerlendirip, raporlamaya gerekliliğini ölçerler. Gerekli durumlarda kendi şefine, iç denetime, bağımsız denetime ya da denetim komitelerine durumu bildireceklerdir.
- Son aşamada kişi hileleri ortaya çıkarıp çıkarmama durumuna karar vermektedir. Kişi sessiz kalabilir ya da hileleri raporlama kararı verebilir. Bunun içinde kar/zarar analizini yaparak, şirkette kendi konumunu ve güvenilirliğini ölçerek karar vermektedir. Birey gördüğü hileleri ortaya çıkarırsa kişinin maneviyatı yükselir, iş yerinin konumu daha iyi duruma gelir, profesyonel standartlara uyar, parasal ödül kazanırlar. Aynı zamanda kişinin pozisyonu iyi değilse işini kaybetme durumu ile karşılaşabilir, şirketin güvenilirliği azalabilir.

Bu modelde ihbar mekanizması kişi açısından incelenmiş daha çok kişilerin ahlaksal karar verme sürecini göz önüne almıştır. İhbar mekanizması ile ilgili Miceli ve Near (1992) ise farkına varılan hilelerin kişilere, işletme durumuna, diğer üyelere ve yönetime etkisi açısından incelemiştir. Finn (1995) ise, Miceli ve Near'ın araştırmasını sentezleyerek beklenen etik olmayan davranışları raporlayan başka bir çalışma yapmıştır.

İhbar mekanizması ile yapılan bu çalışmalara göre bir sonuca varırsak, hilelerin farkındalığının ardından, kişi kendi mekanizmasına güvenir, iç ve dış kontrol mekanizmasının etkilerini doğru saptarsa ve ahlaki standartlara uygun davranırsa ihbar mekanizması yüksek verimlilikte çalışır (Rezee, 2002, 110).

2.11.7. Zarar Gören Müşterinin Kusuru

Müşteri işletmenin kendi işlemleri yüzünden zarar meydana getirmesi durumunda, bağımsız denetim kuruluşu sorumlu tutulamaz. Aynı zamanda bağımsız denetim kuruluşlarının faaliyetlerini yerine getirirken meydana gelen zararların nedenlerini ortaya çıkmasının engellenecek şekilde davranılması ve denetimin yürütülmesine izin verilmemesi halinde de meydana gelen zarardan bağımsız denetim sorumlu tutulmamaktadır (Çelik, 2005, 177).

2.12. Finansal Raporlamalardaki Yanlış Bildirimler Nedeniyle Bağımsız Denetçilere Yönelik Yaptırımlar

Son zamanlarda işletmelerde görülen sorunların hemen hemen tamamı finansal raporlamaların başarısızlıklarından oluşmaktadır. Yönetimin de bu yanlış raporlamayı önlemede ve ortaya çıkartmada yetersiz kalması finansal raporlamalardaki sorunları ortaya çıkartmaktadır (Uzay vd, 2010, 117). Yapılan araştırmalara göre de 1999 yılında SEC doksandan fazla finansal rapor incelemiştir. Buna göre dava ve cezalar her yıl %15 oranında artış eğilimi göstermektedir (Rezaee, 2002, 66).

Hileli finansal raporların olumsuz sonuçlarının yol açtığı etkiler aşağıda sıralanmaktadır (Quffa, 2007, 3; Wells, 2008, 301; Rezaee, 2002, 7) :

- a) Finansal raporlama sürecinde yer alması gereken güvenilirlik, kalite, şeffaflık, açıklık başta olmak üzere kurumsal yönetim ilkelerine engel olmakta,
- b) Denetim mesleğinin bütünlüğünü ve objektifliğini, tehlikeye sokmakta, güveni azaltmakta,
- c) Finansal raporların doğruluğunu ve kalitesini azalttığı için, finansal raporlara duyulan güveni azaltmakta, piyasa katılımcılarının yanı sıra sermaye piyasalarına olan güveni de azaltmakta,
- d) Sermaye piyasalarının verimini azaltmakta,
- e) Ülkelerin ekonomik büyümesi ve refahını olumsuz yönde etkilemekte,
- f) Finansal hileler bireylerin kariyerini de olumsuz etkilemekte (denetçinin mesleğini yapamaması, çalışanın işten uzaklaştırılması gibi),
- g) Büyük davaların sonucunda ülke ekonomisine ek maliyetler getirmekte,
- h) Finansal tablolarda hata ve hile yapan şirketler iflasa ya da ciddi ekonomik kayıplara uğramakta,
- i) Muhasebe ve denetim mesleğine olan kamu güveni sarsılmakta,
- j) Düzenleyici kuruluşlara duyulan ihtiyacı artırmakta,
- k) Hile suçlamalarıyla karşılaşan şirketlerin performansını olumsuz etkilemektedir.

Bu tarz sonuçlara yol açan hileli raporlamaların önlenmesi, makul güvencenin tekrar sağlanabilmesi ve güven unsurunu ortaya çıkartan unsurların etkin bir şekilde yer alabilmesi için ülkeler bu konuda düzenleyici kuruluşlar aracılığıyla bir takım yaptırımlar ortaya koymaktadır.

ABD’de yayınlanan SOX yasası ile meydana gelen değişiklikler daha önce incelenmiştir. Bağımsız denetçiler ve üst yönetim tarafından uyulmayan davranışlara karşı yaptırımlar, SOX kısım 105’de gösterilmiştir.

Arthur Andersen firmasının Enron’u denetlemesine ilişkin belgeleri ortadan kaldırması sonucu, denetlemelerle alakalı yapılan çalışma kâğıtlarının yedi yıl süre ile saklanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. SOX ile gelen para ve hapis cezasındaki artan katılık bağımsız denetimin daha başarılı olmasını hedeflemektedir. ABD’de denetim başarısızlıklarının çoğunda kişilerin görevlerini kötüye kullanması ve yönetimdeki kişilerin ya da mali işler müdürünün gerçeği kayıt dışı şekilde göstermesi yer almaktadır. Bu yasa ile getirilen yaptırım sonucu, kasıtlı olarak onay yetkilerinin kötüye kullanılması durumunda 20 yıl hapis cezası öngörülmektedir. Ayrıca SOX yasası ile kurulan PCAOB’de ABD’de önemli bir değişim olarak gösterilmektedir. Buna göre bağımsız denetim kurumu veya kurum adına çalışan kişi, ilgili kanun ve yasalara aykırı davranırsa aşığıdaki yaptırımlara maruz kalmaktadır (Uzay vd, 2010, 122-124) :

- Lisansının geçici olarak ya da tamamen iptal edilmesi,
- Şahsın kayıtlı bir muhasebe şirketi adına çalışmasının geçici olarak ya da sürekli olarak durdurulması,
- Yapılan her bir ihlal için belirlenen para cezaları,
- Kınama cezası,
- Profesyonel öğretim veya eğitim alınması yaptırımı,
- Denetim kuruluşunun belirlenen kanun ve yasalara uygun davranmaması halinde denetim kuruluşunun değiştirilmesi,
- Yapılan denetleme faaliyetlerinin gözden geçirilmesi için kayıtlı bir muhasebe firmasının görevlendirilmesi.

Avrupa Birliği 8. Yönergesi 7. Kısım çerçevesi soruşturma ve cezalar başlığını taşımakta olup, denetçi ya da denetim firması, ancak denetimi tamamlamasının engellenmesi halinde denetim görevinden geçici ya da sürekli olarak alınabilecektir. Görevden alma halleri sorumlu gözetim otoritelerine açıklanmalıdır. Ayrıca üye ülkeler, oluşturacakları sistemleri açık ve anlaşılır şekilde kamuya da açıklamak zorundadırlar (Çalışkan, 2007, 56; Uzay vd, 2010, 126).

Bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluğunun düzenleyici unsurları arasında hürriyeti bağlayıcı cezalar ve para cezaları vardır. Bağımsız denetçiye cezai sorumluluk

verilebilmesi için hukuki sorumluluktan farklı olarak mutlaka yapılan yanlışlığın kasıt unsuru taşınması gerekmektedir (Çevik, 2005, 195). Kurul bu konuyla ilgili maddeyi ilgili tebliğin ikinci kısmındaki 29. maddede “*Hukuki ve Cezai Sorumluluk*” başlığı ile incelemektedir. İlgili maddede konu “*Bağımsız denetimin, bağımsız denetim standartlarına uygun yapılmaması nedeniyle müşteri ve üçüncü şahıslara karşı doğacak zararlardan, genel hükümler saklı kalmak kaydıyla, bağımsız denetim kuruluşu ile birlikte bağımsız denetim raporunu imzalayanlar müteselsilen sorumludur. Bağımsız denetim standartlarına aykırı olarak bağımsız denetim raporu düzenleyenler ve düzenlenmesini sağlayanlar hakkındaki cezaî sorumluluk, Kanun’da belirtilen özel hükümlere tabidir*” şeklinde açıklanmaktadır.

Cezai sorumluluk halleri dört şekilde gözükmetedir (Çevik, 2005, 197-200).

1- Bağımsız Denetimin Denetim İlke ve Kurallarına Aykırı Yapılması : SPK m.47-C, SPK m.16 hükümlerine göre düzenlenen kurallara uygun davranmayanların cezalandırılmasına yönelik düzenlenmiştir. Bağımsız denetimin ilke ve kurallara uygun yapılmaması halinde bağımsız denetim kuruluşlarına verilecek ceza ağır para cezasıdır. Bağımsız denetim kuruluşları aykırı yapılan bu faaliyetler için 5 milyar TL’den 15 milyar TL’ye kadar ağır para cezası ile sorumludur.

2- Kasıtlı Olarak Gerçeğe Aykırı Bağımsız Denetim Raporu Verilmesi : Bu durumda bir kasıt unsuru olması halinde bağımsız denetim kurumları hürriyeti bağlayıcı ceza ve para cezası ile karşılaşmaktadır. Hürriyeti kısıtlayıcı cezalar faaliyetlerden sorumlu ortak baş denetçi ile katkısı olan diğer denetçileri kapsamaktadır. Aynı zamanda bu kişiler 1-3 yıl arası hapis ve 8-20 milyar arası para cezasına çarptırılmaktadır.

3- Sır Saklama Yükümlülüğünün İhlali : Bağımsız denetim kuruluşlarının saklamak zorunda oldukları sırlar mesleki sırlardır. Mesleğin yerine getirilmesi için öğrenilen bu sırların başkalarıyla paylaşılması suç unsurunu oluşturmaktadır (TCK.m.29).

4- İçeriden Öğrenenlerin Ticareti : Müşteriye ait sızlardan yararlanılması halinde içeriden öğrenenlerin ticareti suç unsurunu oluşturmaktadır. Bu faaliyeti işleyenlere SPK m.47-a/II’e göre, 2-5 yıl arası hapis ve 10-25 milyar kadar para cezası verilebilmektedir.

Denetçilerin uygulamada yetersiz olmalarının sebebi, denetçilerin görevlerini tam ve gereği gibi ya da hiç yerine getirmemeleri durumunda, etkili bir cezai sorumluluk düzenlemesinin olmamasıdır. Bu nedenle bağımsız denetçilerin görevlerini tam ve eksiksiz yerine getirmeleri için cezai sorumluluklar daha ayrıntılı ele alınmalıdır. Ülkemizde hâlâ bu konunun yeteri kadar ciddiye alındığı etkili bir düzenleme bulunmamaktadır.

III. BÖLÜM

MUHASEBE HATA VE HİLELERİNİN ÖNLENMESİNDE BAĞIMSIZ DENETİMİN ETKİNLİĞİNİN VE ROLÜNÜN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

Bağımsız denetim firmalarının etkinliğini ve rolünü ölçen araştırmalar, yurt içi ve yurt dışında yapılan çalışmalar olarak iki şekilde ele alınabilir.

3.1. Bağımsız Denetimin Etkinliği ve Rolünü Ölçen Yurt Dışı Çalışmalar

Muhasebe hata ve hilelerinin tespitinde bağımsız denetim firmalarının özel bir yeri bulunmaktadır. Finansal bilgi kullanıcıları için finansal tablolar önemli bir yol gösterici olduğundan, bağımsız denetim firmalarının çalışmalarında önemli bir yol göstericidir. ACFE'nin 2010 yılında yaptığı araştırmaya göre, hata ve hilelere en çok muhasebe departmanının da rastlanmaktadır. Operasyonlar bölümü ikinci sırada, üst yönetim ise üçüncü sırada yer almaktadır (ACFE, 2010, 61). Söz konusu çalışmada, muhasebede görülen hile yerleriyle ilgili ulaşılan sonuca göre % 33,2 ile tahrifat onayı, % 32,8 ile rüşvet ve % 30,8 ile faturalarda en çok hile görülen yerler olarak saptanmıştır (ACFE, 2010, 63). Yine, ACFE tarafından 2008 yılında yapılan bir başka çalışmaya göre ise, muhasebede yapılan hilelerin en çok % 37.7 ile tahrifat onayında, % 28.1 faturalamada, % 22.5 kayıtlardaki haksız kazanç, % 16.9 para çalmada, % 16 bordrolarda, % 14.7 haksız edinimde, % 14.3 elle yapılan ödemelerde, %12.6 giderlerin geri ödenmesinde, % 11.7 hileli finansal tablolarda , % 5.6 maddi olmayan ödemelerde ve % 2.2 yapılan ödeme kayıtlarında görüldüğü tespit edilmiştir (ACFE, 2008,55). Yapılan çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, hata ve hilelerin işletmelerde en çok muhasebe bölümünde yapıldığı düşünüldüğünde, finansal tablolara olan güvenirlilik seviyesi ile bağımsız denetim mekanizması arasında doğrudan bir ilişki olduğu rahatlıkla görülecektir.

Son dönemlerde yaşanan şirket skandalları nedeniyle bağımsız denetim firmalarının çalışmaları, hem şirketler hem de finansal bilgi kullanıcıları açısından önemli hale gelmiş ve bağımsız denetim firmalarının etkinliğinin nasıl artırılacağı konusunda bazı araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca, finansal tablolara olan güvenin

azalması neticesinde ortaya çıkan durumlar da bu çalışmalara ışık tutmaktadır. Bu araştırmaların ortak amacı, bağımsız denetimin kalitesinin, etkinliğinin ve veriminin nasıl artırılacağını tespit etmektir. Yapılan bu çalışmalardan konumuz ile ilgili olanlarına aşağıda değinilmiştir.

Stewart ve Munro (2007), denetim komitelerinin varlığının bağımsız denetim açısından etkilerini araştırmıştır. Aynı zamanda, denetim komitelerinin toplantı sıklığı ve denetçilerin bu toplantılara devam sıklığının etkisi de araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda, denetim komitelerinin varlığı, denetim komitelerinin toplantı sıklığı ve denetçilerin bu toplantılara katılımının denetim riskini önemli ölçüde azalttığı tespit edilmiştir. Mangena ve Taurigana (2008), denetim komitelerinin ara rapor hazırlama süreçlerinde, bağımsız denetim firmalarından yararlanma ilişkisini, İngiltere’de borsaya kayıtlı 258 firmanın (2001-2002 yıllarındaki) ara raporlarını kullanarak ortaya koymuşlardır. Bunun için yaptıkları lojistik regresyon analizi ile denetim komitelerinin ara rapor süreçlerinde bağımsız denetim firmalarından faydalanma kararı arasında önemli bir ilişki bulunmamıştır. Bağımsız denetim firmalarının çalışmalarını ve yapısını belirleyen ve denetim komitelerinin bağımsızlığını ve önemini ortaya koyan bir diğer çalışma da Abott, Parker ve Peters (2004) tarafından yapılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde, denetim komiteleri için bağımsız denetim firmalarının önceden belirlenmiş belli bir standarda göre çalışması gerekliliği tespit edilmiştir.

Yine, söz konusu çalışmaya göre, yapılan yeni düzenlemeler ile denetim komitelerinin bağımsızlığının tanımlanmasına izin verilmesi gerektiği ve ayrıca finansal raporlama süreci devam ederken bağımsız denetim firmalarının düzenli ve profesyonel amaçlara hizmet etmek için çalışması gerektiği ifade edilmiştir (Abott; 2004, 69). Bu yeni düzenlemelerle kurumsal yönetim kavramı da önem kazanmıştır. Kane ve Valury (2002, 982-983), temsil sorununu (asıl-vekil) ele alarak denetlenen şirketlerin kurumsallığının artması ile yüksek etkinlikte denetim hizmeti alınacağını öngörmüşlerdir. Yani, şirket yöneticileri ile şirket sahiplerinin farklı olması neticesinde istenilen denetim hizmeti daha kaliteli olacaktır. Aynı zamanda, bu yeni düzenlemelerden sonra kurumsal yönetim kavramı önem kazanmıştır. Şirket skandallarından sonra bu konuya olan ilgi artmış ve bağımsız denetimin etkinliğini artıracak olan kurumsal yönetim kavramı ortaya çıkmıştır. Agrawall ve Chadha (2004, 373) kurumsal yönetim mekanizması ile şirketlerin muhasebe sorunları arasındaki

ilişkileri incelemiş ve aralarında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan, Tuntiwongpiboon ve Dugan (1994) denetim firmalarının denetimin etkinliğini artırmada rolünün olmadığını saptamıştır.

Kişilerin mevkileri ile yapılan hata ve hileler arasındaki ilişkiye bakıldığında ACFE'nin yıllık raporuna göre anlamlı sonuca ulaşılmıştır. Kişilerin mevkileri arttıkça faaliyetler hakkında bilgi ve yetkileri artacağından hata ve hile yapmaya elverişli şartlar oluşacaktır. Finansal raporlama hilelerinde % 53,3 ile üst düzey yönetici ya da işletme sahipleri, haksız kazanç % 39,1 ile orta düzey yöneticileri ve varlıkların kötüye kullanılmasında % 39,9 ile çalışanlar en fazla hile yapma yüzdesine sahip bulunmaktadır (ACFE, 2008, 50).

ACFE'nin 2010 yılındaki araştırmasına göre ise hile yapma sıralaması değişmemiş işletme sahiplerinin hile yapma yüzdesinin % 23,3 den % 16,9'a gerilediği görülmektedir (ACFE, 2010, 48). Bunun yanında, PWC Global 2007 Ekonomik Suçlar araştırmasında, kişilerin şirkette çalıştıkları süre ile yapılan hata ve hileler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Hile yapan kişilerin şirkette çalıştıkları süre açısından PWC Global 2007 Ekonomik Suçlar Araştırması'nda % 57'si 5 yıl ve altı, % 43'ü 6 yıl ve üstü kıdeme sahip olduğu görülmüştür (PWC-Global, 2007, 14)

Bağımsız denetim firmalarının etkili olabilmesi için sermaye piyasalarına olan güven unsurunun artırılması gerekmekte, bunu için de bir takım yaptırımlar konulmaktadır. Konulan bu yaptırımların denetim firmalarının üzerinde olumlu etkisi olacağı düşünülmektedir. İşletmelerin ve bağımsız denetim kuruluşlarının aldığı cezalar ile yapılan hileler arasındaki ilişkileri inceleyen Firth ve diğerleri (2005), Bonner (1998), Palmrose (1987), Gren (1999) gibi birçok araştırmalar yapılmıştır (Varol, 2010, 198).

Muhasebede yapılan hata ve hileler ACFE (2010, 27) araştırmasına göre, % 42,1 ile en fazla halka açık olmayan şirketlerde ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Yine ACFE'nin 2010 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre, hileler en sık bankalarda görülmektedir. Veriler incelendiğinde bankalarda hileler en fazla gözükmesine rağmen işletmelere geri dönen maliyeti çok fazla değildir. Daha az hilelerin görüldüğü telekominikasyon bölümünde en fazla maliyet görülmektedir (ACFE, 2008, 28).

Yaşanan şirket skandallarından sonra denetçi rotasyonunun önemi artmış ve bu

konuyla ilgili çalışmalar denetimin güvenilirliği açısından önem kazanmıştır (IFAC, 2007, 76). Denetçi rotasyonunun denetçinin bağımsızlığını artıracığını belirten DeAngelo'nun (1981) çalışmasına karşılık, denetçi rotasyonunun denetçinin bağımsızlığını azaltacağını belirten Summer (1998) ile Arrunda ve Paz-Ares'in (1997) çalışmaları da bulunmaktadır (Knechel vd, 2007, 113). Davis (2003) ve Casterella (2002), tarafından yapılan denetim rotasyonu ile ilgili çalışmada, denetçi rotasyonunun az olmasının denetimin etkinliğini azalttığı tespit edilmiştir. 2002'de Johnson, hileli finansal raporlama ile denetim firmalarının sürekliliği arasındaki ilişkiyi ölçen bir çalışma yapmıştır. Yine 2004'te 'denetim firmalarının sürekliliği ve hileli finansal raporlama' adlı Carcello ve Nagy'nin çalışmasında da denetim rotasyonunun gerekliliği ve bunun hileli finansal raporlama üzerindeki etkileri araştırılmış ve benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Carcello vd, 2004, 1-2).

Carcello ve Nagy'nin çalışmasında, kısa süreli denetim rotasyonu ile uzun süreli denetim rotasyonunun hileli finansal raporlamaya etkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çalışma ile muhasebedeki hata ve hileleri önlemek için rotasyonun şart olmadığı sonucuna varılmıştır. Yine, çalışmaya göre, muhasebe hata ve hilelerini önlemek adına, denetçi müşteri ilişkisinin oldukça kısa süreli olması ve denetçi rotasyonunun uzun sürmesi arasında herhangi bir başarı farkı oluşmadığı tespit edilmiştir (Age.,21).

İşletmelerde bağımsız denetim firmaları ile ilgili kararlarda kuşkusuz yönetim çok etkilidir. Yönetim ve kurumsal sahiplik, denetim komiteleri, denetim kalitesi, iç yönetim mekanizması gibi faktörler yönetimin kazançlarını sınırlamaktadır. Diğer taraftan, hissedarlar muhasebe departmanından gelen bilgiler çerçevesinde şirketlerin başarılarına ilişkin bir yargıya ulaşırlar. Bauwhede, Willekens ve Gaeremynck (2000) yönetimin kazançları ile denetim çalışmalarının etkilerine ilişkin yaptıkları çalışmada, denetimin kalitesi ile yönetimin kazanç seviyeleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan çalışmaya göre, gelirin artması ya da azalması yönetim için çok önemli olmakla birlikte, doğrudan gelir artışının ya da azalışının denetimin kalitesi ile ilişkisini ortaya koyan bir fonksiyon olduğu tespit edilememiştir (Bauwhede vd; 2000, 1-22).

Bağımsız denetimin etkinliğinin ve kalitesinin nasıl artırılacağı ile ilgili önemli görülen başka çalışmalar ise, Mock ve Samet (1982), Sutton ve Lampe (1990-1991) ve Carcello ve diğerlerinin (1992) yaptıkları çalışmalarıdır. Carcello vd.'nin yapmış olduğu çalışmada, finansal tabloları düzenleyenlerin, denetleyenlerin ve

yatırımcıların denetimin etkinliği ve kalitesi açısından görüşleri incelenmiştir (Kavut, 2001, 7-8). Bu çalışmaya göre, bağımsız denetim firmalarının denetimini yaptıkları firmada çalışma süresinin önemli olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, genel kabul görmüş standartlara göre denetim firmalarının çalışması ve müşteri işletmelerin beklentilerine ne ölçüde cevap verebildiği de denetimin kalitesini artıran kıstaslar arasında yer almaktadır (Carcello vd, 1992, 11).

Yine, yapılan çalışmalara göre, denetçilerin mesleki yeterliliklerinin de muhasebe hata ve hilelerini ortaya çıkarmada önemli faktörler arasında yer aldığı tespit edilmiştir. St. Pierre ve Anderson'un araştırmasında denetçilerin bazı muhasebe ilkeleri, denetim standartları, yasal prosedürleri iyi bilmeme sorunlarından dolayı % 72 denetçiler aleyhine dava açılmıştır (Catanach ve Walker, 1999, 48). Yine Gramling'in bir araştırmasına göre denetçilerin uzmanlık derecesinin artması ile finansal tablolarda kasıtlı olarak yapılan hileler ve kasıtlı olmayarak yapılan hataların ortaya çıkarılma olasılığı arasında doğrudan bir ilişki olduğu tespit edilmiş olup uzmanlık derecesinin artması neticesinde hataların ortaya çıkarılma oranı artış göstermiştir (Gramling vd, 2001).

Carcello ve Nagy (2002), hileli finansal raporlar ile denetçilerin sektördeki uzmanlaşması arasındaki ilişkiyi incelemişler ve bulunan sonuca göre, finansal hileler ve uzmanlaşmış denetçiler arasında önemli bir olumlu ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, denetçilerin sektörde uzmanlaşması ne kadar yoğunluktaysa müşteri işletmeler açısından hilelerin ortaya çıkması da o kadar kolay olacaktır (Carcello vd, 2004, 66-67).

Denetimin etkinliğinin ve rolünün artmasındaki bir diğer husus da, denetim firmalarının büyüklüğüdür. DeAngelo (1981), denetim firmalarının büyüklüğü ve firmaların piyasada tanınması ile yapılan denetim çalışmasının etkinliği üzerine bir çalışma yapmış ve denetim firmalarının büyüklüğünün ve tanınmışlığının denetim çalışmaları açısından daha fazla teşvik edici bir rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. Dye (1993) ve Schwartz (1997), önceki denetim araştırmalarında yanlış raporlamalar sonucunda davaların sayısının artmış olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Lennox, araştırmasında denetim firmalarının büyüklüğünün denetim hata ve hilelerinin oluşumunda engel teşkil edeceği, aynı zamanda da denetim firmalarının tanınmışlığının olumlu yönde etkileneceği sonucuna ulaşmıştır (Lennox, 1998, 780).

3.2. Bağımsız Denetimin Etkinliği ve Rolünü Ölçen Yurt İçi Çalışmalar

Türkiye’de şirketlerin kamuyu aydınlatma ihtiyacının ortaya çıkmasıyla birlikte, bağımsız denetime ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. 1970’li yıllarda dış kredi kaynaklarından yararlanma ile muhasebe denetimi konusunda ilk adım atılmıştır. Sonraki yıllarda, yabancı sermayenin ülkeye girişinin hızlanması, uluslar arası finansman olanakları ve TTK, vergi kanunları, iş ortaklıkları, yatırım teşvikleri gibi konularda işletmelerin danışmanlık ihtiyacının artması denetime olan talebi artırmıştır. (Uzay vd, 2009, 128-129). Bağımsız denetim firmaları 1987 yılında resmi olarak kabul edildikten sonra, etkinliklerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Kardeş (1995) bağımsız denetim firmalarının kullandıkları analitik inceleme prosedürlerinin denetimin etkinliğini ne derece artırdığı ve sonuçlarını incelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre analitik inceleme prosedürlerinin denetimin her aşamasında kullanılması denetimin etkinliğinin artırılması açısından önemli bulunmuştur.

Kavut (2001) yaptığı çalışmada bağımsız denetim firmalarının ortaya çıkardığı sonuçlardan yararlanarak taraflar ile denetlenen müşteri işletmelerin etkin bir denetimden beklentilerini incelemiştir. Araştırmada, halka açık şirketlerin tümü kapsama dâhil edilmiş ve konuya hâkim kişilere anket gönderilmiştir. Yapılan Z testi ve Anova testi analiziyle ulaşılan sonuca göre, müşteri işletmeler denetçilerin muhasebe ve denetim konularındaki bilgi düzeyine, sektör deneyimlerine, denetlenen işletme ve denetim firması arasındaki ilişkilerin derecesine ve denetim firmasının yönetim politikalarına göre denetimin etkinliğinin değişeceği görüşüne ulaşmıştır.

Kıracı (2004) tarafından SPK’ ya bağlı denetçiler üzerinde yapılan çalışmada, etkin bir bağımsız denetim için iç denetçilerin bağımsız denetçilere daha çok yardım etmesi, denetim testlerinin yapılması, işletme yönetimi hakkında bilgi alınması ve olası hile bilgilerinin paylaşılması ulaşılan sonuçlar arasındadır. Ayrıca, araştırma sonucuna göre, hile riski değerlemesinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bağımsız denetimin işletmelerdeki hata ve hilelerin engellenmesinde büyük bir güven unsuru oluşturduğu, yine ülkemizde var olan yasal düzenlemelerin tekrar gözden geçirilmesi, mevcut maddelere yeniden değinilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

PWC (2007,3)’nin Türkiye’de faaliyete bulunan 105 şirket üzerinde yaptığı çalışmaya göre, şirketlerin % 36’sı, son iki yılda bir ya da daha fazla sayıda hileye

maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, Türkiye’de şirket çalışanlarının mevkileri ile şirkette geçirdikleri süre açısından görülen hata ve hilelerin dağılımıyla ilgili çalışma yine PWC tarafından yapılan aynı araştırmada ele alınmıştır. PWC’nin Türkiye’de yapmış olduğu şirket çalışanlarının mevkilerine göre yapılan ekonomik suçlar araştırmasının bulgularına göre, suçların % 43’ü şirket çalışanları tarafından işlenirken, % 25’i üst yönetim tarafından işlenmektedir (PWC, 2007, 5). Üst yönetimdeki kişilerin şirkette hile yapmasının ortaya çıkması durumunda çalışma moralinde düşmeye, şirketin markasına zarar vermeye ve kötü iş ilişkilerine yol açmaktadır (A.g.e.,10). Yine, şirket çalışanlarının şirkette geçirdikleri zaman açısından yapılan araştırmalara bakıldığında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Hile yapan kişilerin şirkette geçirdikleri süre açısından PWC Global 2007 Ekonomik Suçlar araştırmasında % 57’si 5 yıl ve altı, % 43’ü 6 yıl ve üstü kıdeme sahip olduğu görülmüştür(PWC-Global, 2007,14). PWC’nin Türkiye’de yapmış olduğu araştırmaya göre ise de bu bulguları destekleyici sonuçlar bulunmuştur. Türkiye’de hile yapan kişilerin % 40’ı 2 yıldan az, % 60’ı mevcut görevinde 5 yıldan daha az çalıştığı görülmektedir (PWC-Turkey, 2007,5).

Altıntaş (2007), yapmış olduğu halka açık şirketlerdeki denetimin kalitesiyle ilgili çalışmada Türkiye’de bağımsız denetim firmalarıyla ilgili düzenlemelerin yetersiz olduğu, meslek odalarının meslek ahlakı ve benzeri kurallar oluşturmasının denetim firmalarının kalitesini artıracak görüşüne ulaşmıştır. Aynı zamanda, Türkiye’de denetim standartlarıyla ilgili düzenlemelerin yapılmasının gerekliliğine ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra bağımsız denetim firmalarının kendilerine ait oluşturdukları çalışma kurallarının olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ulaşılan bir diğer sonuç ise, denetimi yapan kişilerin yeterli bilgi ve deneyim sahibi olması ile denetimin etkinliğinin yüksek olması arasında anlamlı farklılıklar olduğudur.

Varol (2010) muhasebe hileleri ile bağımsız denetim firmalarının ve müşteri işletmelerin ilişkisiyle ilgili yaptığı çalışmada, müşteri işletme ve bağımsız denetim kuruluşlarının muhasebe hileleri ile ilgili düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar tarafından aldıkları cezaları incelemiştir. Yapılan çalışma neticesinde, işletmelerin ve bağımsız denetim kuruluşlarının aldıkları cezalar ile muhasebe hilelerini önleyen destekleyici bir sonuca ulaşamamıştır. Amerika’da sorumlu kuruluş olan SEC

tarafından verilen cezalar oldukça ağırken, Türkiye’de SPK tarafından verilen cezaların daha hafif ve az olduğu gözlenmiştir (Age, 255-256).

Varol (2010, 255-266), muhasebe hilelerinin önlenmesinde ve ortaya çıkarılmasında bağımsız denetim firmalarına yüklenen hukuki sorumlulukları araştırmıştır. Çalışma, bağımsız denetim firmalarında yapılmış ve müşteri işletmeler ve düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar tarafından bağımsız denetim firmalarına verilen cezalar arasında bir nedensellik ilişkisi olup olmadığını incelemiştir. Yapılan çalışma neticesinde, işletmelerin ve bağımsız denetim kuruluşlarının aldıkları cezalar ile muhasebe hilelerini önleyen destekleyici bir sonuca ulaşamamıştır. Bunun yanı sıra, muhasebe hilelerinin önlenmesinde cezaların ne şekilde dağıtıldığı ve algılandığı saptanmıştır. Buna göre, Amerika’da sorumlu kuruluş olan SEC tarafından verilen cezalar oldukça ağırken, Türkiye’de SPK tarafından verilen cezaların daha hafif ve az olduğu gözlenmiştir. Verilen cezaların ise daha çok kamuya açıklanan yanlış ve yanıltıcı bilgilerden kaynaklandığı saptanmıştır. Bunun yanında, Türkiye’de önemli bir düzenleyici ve denetleyici kurum olan SPK’nın bağımsız denetçileri muhasebe hilelerinden sorumlu tutmadıkları anlaşılmıştır.

Demirkıran (2010), denetimle ilgili yeni düzenlemeler ile finansal tabloların güvenilirliklerini ölçmek amacıyla, finansal tabloların güvenilirlik algılamasını etkileyen faktörleri kapsayan İstanbul, Ankara ve İzmir’deki banka şubelerini ve genel müdürlükleri kapsayan bir araştırma yapmış ve bağımsız denetimle ilgili birden fazla faktörü topluca araştırmaya dâhil etmiştir. Bu çalışmaya göre, finansal raporlama sürecinde yer alan, işletme yönetimi, iç denetim, denetim komitesi ve bağımsız denetim fonksiyonlarının kendi aralarındaki ilişki pozitif yönde anlamlı çıkmıştır. Ayrıca, yapılan yeni düzenlemelerin finansal tabloların güvenilirliklerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akbulut (2010), denetim faaliyetlerinin etkinliği açısından denetim komitelerinin rolünün ölçülmesine yönelik olarak halka açık şirketleri denetleyen bağımsız denetim firmalarında bir araştırma yapmıştır. Bu çalışmada, denetim komitelerinin bağımsız denetçinin bağımsızlığını güçlendirmekte ve bağımsız denetimin etkinliğini artırmakta olduğu, işletmelerin karşılaştıkları riskleri azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özyurt (2010), bağımsız denetimin etkinliğini artıran bir diğer faktör olarak bağımsız denetçinin özelliklerini inceleyen içeren bir çalışma yapmıştır. Buna göre, denetçilerin özelliklerinin hangilerinin denetimin etkinliğini artırdığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada denetçilerin öğrenim durumu, mesleki yeterlilik, bağımsızlık, mesleki özen, titizlik, uzmanlaşma, dürüstlük, problem çözme yeteneği ve profesyonelliğin denetimin etkinliğini artıran unsurlar olduğu bulunmuştur. Bunun yanında, denetim mesleğine yeni başlayan denetçiler cinsiyetin denetim kalitesini etkileyen bir faktör olduğunu düşünürlerken, denetim mesleğinde bir süre çalışanlar cinsiyetin denetim kalitesini etkileyen bir faktör olmadığını düşündükleri sonucuna varılmıştır.

3.3. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İşletmelerde yapılan hata ve hilelerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi özellikle istenen bir husustur. Yapılan hata ve hilelerin önlenememesi işletmeyi ve işletmenin çevresini olumsuz etkileyecektir. Bu durum başta ortaklar ve alacaklılara daha sonra da dolaylı olarak devlet ve işletmeye zarar verecektir. Finansal raporlardaki hile ve usulsüzlükler, finansal raporların güvenilirliğini ve kalitesini düşürmektedir. Ayrıca, sermaye piyasalarına olan güveni de azaltmaktadır. Finansal raporlarda yapılan hatalar ise bilgisizlik ve ihmale dayanmaktadır.

Hem işletmeyi hem de çevrelerini olumsuz yönde etkileyen hataların ve hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesi için gerekli mesleki bilgi ve tecrübeye sahip bağımsız denetçilerden yardım alınmaktadır. Öte yandan, işletme büyüklüğünün artması, işletmelere olan devlet müdahalesinin çoğalması, işletme ile ilgili çıkar gruplarının kuvvetlenmesi ve çoğalması, iş yaşamındaki rekabet ortamının şiddetlenmesi, insan faktörünün önem kazanması gibi hususlar da bağımsız denetim ve bağımsız denetçilerin önemi ile paralellik arz eder. Enron skandalıyla başlayan şirket iflaslarının ekonomiye olan etkisi dikkate alındığında, denetim firmalarının ekonomiye olan katkısının daha fazla önem taşıdığı ortaya çıkacaktır. Bu çalışma ile muhasebedeki hata ve hileleri en az seviyeye indirmek için bağımsız denetimin önemini ve etkinliğini ortaya koymak ve denetimin başarısını ölçmek amaçlanmaktadır. Türkiye'deki halka açık şirketlerin denetime tabi tutulma zorunluluğu ile işletmelerin muhasebe sistemlerindeki olası hata ve hilelerin önlenmesinde denetim firmalarının oynadığı rolün düzeyi ve riski azalttığı araştırmamızın ana konusudur.

Aynı zamanda, yöneticiler açısından kaynakların israf edilmesini önlemede ve kaynakların doğru yerlere aktarılmasında, bilgi kullanıcıları açısından güvenilir verilerin sunulmasında, çalışanlar açısından da denetimin yapıldığının bilinmesi açısından denetim unsuru, hem güven hem de dikkatli davranmaya iten etkili bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu işlevleri yerine getiren bağımsız denetim firmalarının beklenen faydaları sağlanması halinde, şirketler açısından güvenilirliğin gerçekleştirilmesinde önemli adımların atılacağı kuşkusuzdur. Bunun ise dolaylı olarak ülkedeki istihdamın gelişimine kadar katkısı olacaktır. Bu faydaların sağlanması için de ülkelerde bağımsız denetimin öneminin vurgulanması, gerektiği gibi denetim çalışmalarının yapılması ve denetim firmalarından alınan hizmetlerin etkinliği konusu bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

3.4. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı, Türkiye de faaliyet gösteren bağımsız denetim kurumlarının finansal tablolardaki hata ve hileleri önlemedeki rolü ve etkinliği tanımlamak, ne kadar etkili olduklarını ölçmek sınırlarını ve sorumluluklarını belirlemektir. Aynı zamanda bağımsız denetim kurumları tarafından denetlenen müşteri işletmelerin demografik özelliklerinin denetim kurumlarının etkinliğini etkileyip etkilemediği amaçlar arasındadır. Türkiye’de var olan bağımsız denetim firmalarının görev ve sorumluluklarını ne kadar yerine getirdikleri ve şirketlerin ne kadar bağımsız denetime ihtiyaç duyduklarının tespit edilmesi, hata ve hileleri önlemede bağımsız denetim firmaların uygulamalarının ne kadar etkili olduğu, sorumluluklarının çerçevesinin nasıl belirlendiği ve bağımsız denetçilerin hata ve hilelerini en çok hangi kısımlarda ortaya çıkardığı da çalışmanın destekleyici amaçlarındandır. Ayrıca, işletmelerin bağımsız denetim firmalarından beklentileri, bu beklentilerin ne kadar yerine getirildiği, bağımsız denetim firmalarının ne kadar etkili bir şekilde bu beklentileri karşılayabildiği ve bağımsız denetime olan güvenin ışığında bilgi kullanıcılarının işletmelere karşı tutumunun nasıl değiştiği hususu da bu çalışma ile ortaya konulması amaçlanan konular arasındadır.

3.5. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamında, Türkiye’de Borsa İstanbul (BIST)¹’de faaliyette bulunan halka açık şirketlerin yöneticileri ya da muhasebe birim sorumlularıyla görüşme yapılarak bağımsız denetim faaliyetlerinden sağlanan fayda algıları ölçülmeye çalışılmıştır. Uygulamanın yapıldığı dönemde, Türkiye’de faaliyette bulunan 352 adet halka açık şirketin, oluşturulan anket formunu doldurmaları istenmiştir. Bu çalışmanın Türkiye’deki firmalardan sadece halka açık şirketlerle yapılmasının nedeni ise, bu şirketlerde bağımsız denetimin ve hazırlanan finansal raporların kamuya açıklanmasının zorunlu olması gereğidir. Halka açık olmayan şirketlerde bağımsız denetim ve sunulan raporların kamuya açıklanmasının zorunlu olmaması nedeniyle bu firmalar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Yapılan çalışmada, muhasebe hata ve hilelerden dolayı işletmelerin aldıkları cezalar, bu hata ve hileleri tespit etmede finansal araç ve tekniklerin etkinliği, muhasebe hata ve hilelerinin en fazla ortaya çıktığı kalemler, denetim rotasyonunun önemi, iç denetim ile bağımsız denetimin ilişkisi araştırma kapsamı içine alınmıştır.

3.6. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında yapılan veri araştırması ile bağımsız denetim firmalarının çalıştığı müşteri işletmelerin muhasebesindeki hata ve hileleri ölçmede ve önlemede denetimin rolü ve etkinliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmada, kişi ve şirket isimlerinin açıklanmaması nedeniyle, güvenilirlik oranının yüksek olduğu düşünülmektedir. Bunun için halka açık şirketlerin oluşturulan anket formunu (Ek 1) doldurmaları istenmiştir. Bu anket formu gerekli literatür taramasından sonra son halini Mayıs 2011’de almıştır. Sorular üç kısımdan oluşturulmuştur. Birinci kısım, şirketlerin demografik yapısını belirlemeye ilişkin olurken ikinci kısım muhasebedeki hata ve hilelerin en çok nerelerde görüldüğüne dair verilerin bulunmasına yönelik sorulardan oluşmakta ve nihayet üçüncü kısım ise bağımsız denetim kurumlarının etkinliğinin ve sorumluluğunun artırılmasına yönelik olarak yapılanları inceleyen sorulardan oluşmaktadır.

¹ İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)’nin adı Borsa İstanbul (BIST) olarak 2013 yılı Nisan ayı itibarıyla değiştirilmiştir.

Bu çalışma yapıldığı sırada Türkiye’de hisseleri BIST’de işlem gören 352 adet şirket bulunmaktadır. (2013 yılı itibariyle bu sayı 455’e ulaşmıştır). Bu şirketlerin yarısından çoğu İstanbul’da bulunmaktadır. Bu araştırmanın yapıldığı ana kütlenin çok fazla sayıda olması, bu firmaların yoğun çalışıyor olması ve soruları cevaplandırmada bir takım prosedürlerin işleme çalışmayı zorlaştırıcı etkenler arasında yer almaktadır. Ayrıca, soruların cevap verme açısından belirli bir bilgi birikimini gerektirmesi nedeniyle şirkette çalışan herkesin değil de üst düzey yöneticilerinin ya da birim müdürlerinin cevap verebilmesi yine zorlaştırıcı bir başka etken olarak karşımıza çıkmıştır.

Ana kütleye ulaşmak için öncelikle halka açık şirketlerin internette olan mail adreslerine gerekli açıklamalar yapılarak sorular gönderilmiştir. Bununla birlikte, bu yöntem ile şirketlerden geri dönüş alınamamıştır. Sonrasında halka açık şirketlerin tamamına telefonla ulaşılmış, sorumlu kişilerin birebir e-mailleri alınmıştır. Bu şekilde 273 firmada çalışan yetkili kişilerin iletişim bilgileri alınmıştır. Bu kişilerden bir kısmı zamanlarının olmamasından, bir kısmı soruları cevaplamaya yetkileri olmadığından, bir kısmı şirketin benimsediği prensipler nedeniyle, yine bir kısmı ise soruların niteliğinin kendileri açısından cevaplamaya elverişli olmaması gibi nedenlerden dolayı anket formunu doldurmamıştır. Netice itibariyle ulaşılan 273 firmadan sadece 96’sı geri dönüş yapmıştır. Doldurulan anket formlarının incelenmesi neticesinde, cevapların analizinin yapılabilmesi açısından bunlardan 82 tanesi geçerli kabul edilmiştir. Daha sonra ise Ankara, İstanbul ve İzmir’deki firmaların çoğunluğunun randevu vermemesi ya da çok sonraki bir tarihe randevu vermesi nedeniyle mümkün olduğunca randevusuz yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bu şekilde de 105 firmaya ulaşılarak toplamda 352 firmadan 187 sonuç alınmış ve çalışma % 53 katılım oranı ile sonuçlandırılmıştır.

Ulaşılan bu sonuçtan sonra bir tablo hazırlanıp kodlanarak SPSS formatında bilgisayar ortamına aktarılarak analizi yapılmıştır. Ankette bulunan demografik sorular ile önem-öncelik sorularına frekans dağılımı, hipotezlerin test edilmesine korelasyon analizi ve ankette yer alan bağımsız denetim firmalarının etkinliğinin ölçülmesine faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi neticesinde, oluşturulan faktör grupları ile demografik özellikler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına yönelik korelasyon analizi yapılmıştır.

3.7. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı çerçevesinde oluşturulan ilk 6 hipotez müşteri işletmelerin demografik özelliklerinin analiz edilip, bunların bağımsız denetim kurumlarının etkinliğini konusundaki yerini tespit etmeyi hedeflemiştir. Sonraki hipotezler ise bağımsız denetim kurumlarının sınırlarını ve sorumluluklarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

- 1- H1: Firmanın faaliyette bulunduğu süre ile bağımsız denetim kuruluşlarının etkinliği ve sorumluluğu arasında bir ilişki yoktur.
- 2- H2: Mesleki unvan ile bağımsız denetim kuruluşlarının etkinliği ve sorumluluğu arasında bir ilişki yoktur.
- 3- H3: Firmaların hata ve hilelerin tespitinin yeterliliği konusunda aldıkları cezalar ile bağımsız denetim kuruluşlarının etkinliği ve sorumluluğu arasında bir ilişki yoktur.
- 4- H4: İşletmelerin halka açıklık oranı ile bağımsız denetim kuruluşlarının etkinliği ve sorumluluğu arasında bir ilişki yoktur.
- 5- H5: İşletmelerde çalışanların sayısı ile bağımsız denetim kuruluşlarının etkinliği ve sorumluluğu arasında bir ilişki yoktur.
- 6- H6: İşletmelerin bağımsız denetim hizmeti alması ile bağımsız denetim kuruluşlarının etkinliği ve sorumluluğu arasında bir ilişki yoktur.
- 7- H7: Finansal tabloların güvenilirliğinde, işletmelerin iç denetim fonksiyonu ile bağımsız denetim fonksiyonu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- 8- H8: Finansal tablolardaki hata ve hileleri önlemede, bağımsız denetim kuruluşları ile müşteri işletmelerin sahip oldukları hukuki sorumluluklar arasında bir ilişki yoktur.
- 9- Finansal tablolardaki hata ve hileleri önlemede, bağımsız denetim kuruluşları ile müşteri işletmelerin aldıkları cezalar arasında bir ilişki yoktur.
- 10- Finansal tablolardaki hata ve hileleri önlemede, müşteri işletmelerin talep ettiği denetçi rotasyonu ile bağımsız denetim kuruluşlarının uyguladıkları rotasyon arasında bir ilişki yoktur.

3.8. Araştırma Yapılan Şirketlerin Demografik Özellikleri

Araştırma yapılan şirketlerin demografik özellikleri kapsamında firmaların faaliyet süreleri, ankete cevap verenlerin mesleki unvanları, şirketlerin halka açıklık oranları ve şirket çalışanlarının sayısının dağılımı aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 9: Şirketlerin Faaliyet Süreleri

Yıl	Frekans	Yüzde (%)
3 yıldan az	1	0,6
3-5 yıl	6	3,82
5-10 yıl	11	7,0
10-15 yıl	18	11,46
15 yıl ve üstü	121	77,0

Buna göre araştırmada faaliyette bulunan şirketlerin 121'i (% 77,0) 15 yıl ve üstü, 18'i (% 11,46) 10-15 yıl arası, 11'i (% 7,0) 5-10 yıl arası, 6'sı (% 3,82) 3-5 yıl arası, 1'i ise (% 0,6) 3 yıl ve daha az hizmet veren şirketler arasında görülmektedir. Uzun yıllardan beri faaliyet gösteren şirketlerin oranının yüksek olması da bu çalışmanın etkinlik oranını artırmaktadır. Ayrıca uzun yıllardan beri faaliyet gösteren şirketlerin mali tablolarında gözükken hata ve hilelerin ortaya çıkma sıklığı, aldıkları tedbirler, şimdiye kadar ceza alma oranları gibi unsurların incelenmesi de sonucu daha net şekilde ortaya çıkaracaktır.

Tablo 10: Ankete Cevap Verenlerin Mesleki Unvanlarına Göre Dağılımı

Mesleki Unvan	Frekans	Yüzde (%)
Yönetim Kurulu Başkanı	4	2,43
Yönetim Kurulu Üyesi	3	1,82
Genel Müdür	1	0,6
Genel Müdür Yardımcısı	3	1,82
Birim Müdürü	85	51,8
Birim Müdür Yardımcısı	24	14,6
Diğer	44	26,8

Araştırmada yer alan şirketlerde çalışan ve ankete cevap verenlerin mesleki unvanları incelendiğinde, 85 kişinin (%51,8) birim müdürü, 44 kişinin (%26,8) şef, amir vb. gibi diğer pozisyonduklardan 24 kişinin (%14,6) birim müdür yardımcısı, 4 kişinin (%2,43) yönetim kurulu başkanı, 3 kişinin (%1,82) genel müdür yardımcısı ve 3 kişinin (%1,82) yönetim kurulu üyelerinden oluştuğu dağılımı görülmektedir. Meslek unvanları açısından bakıldığında, çoğunluğun muhasebeden sorumlu birim müdürleri olması da doğrudan mali tablolarla ilgili kişiler tarafından sorulara cevap verildiğini göstermektedir.

Tablo 11: Şirketlerin Halka Açıklık Oranına Göre Dağılımı

Halka Açıklık	Frekans	Yüzde (%)
%1-%9	64	34,22
%10-%19	19	10,16
%20-%29	23	12,30
%30-%39	29	15,51
%40-%49	14	7,49
%50 ve üzeri	38	20,32

Araştırma yapılan şirketlerin halka açıklık oranının dağılımı incelendiğinde, 64 şirketin (% 34,22) % 1-% 9 oranında, 38 şirketin (% 20,32) % 50 ve üzeri oranında, 29 şirketin (% 15,51) % 30-% 39 oranında, 23 şirketin (% 12,30) % 20-% 29 oranında, 19 şirketin (% 10,16) % 10-% 19 oranında ve 14 şirketin ise (% 7,49) % 40-% 49 oranında halka açıklık dağılımları görülmektedir.

Tablo 12: Şirkette Çalışan Sayısına Göre

Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde (%)
1-49 kişi	66	35,29
50-199 kişi	36	19,25
200-499kişi	28	14,97
500 ve üzeri	57	30,48

Son olarak tablo 12 de görüldüğü gibi 66 şirketin 1-49 kişi aralığında, 57 şirketin 500 ve üzeri, 36 şirketin 50-199 kişi aralığı, 28 şirketin ise 200-499 kişi aralığında çalışana sahip olduğu görülmektedir.

Yapılan bu demografik analizden sonra halka açık şirketlerin ceza alıp almadıklarıyla ilgili kısmın analizi yapılacaktır. Fakat ulaşılan sonuçta 10-15 şirketin dışında geri kalan bütün şirketlerin cevabının hayır olması nedeniyle bu sorulara bir analiz yapma gereği doğmamıştır. Takip eden 8-13 arasındaki sorularda önem öncelik sırasının belirlenmesi için ağırlıklı aritmetik ortalama yöntemi ile analiz yapılmıştır. Yapılan bu analizlere araştırmanın ilerleyen kısmında değinilecektir.

3.9. Genel Anlamda Muhasebe Hata ve Hilelerinin Bulunmasında Kullanılan Araçlar

Muhasebe hata ve hilelerin bulunmasında işletmeler iç kontrol, iç denetim, bağımsız denetim, ihbar hatları, tesadüfî yol, özel hata ve hileleri inceleme birimleri ve diğerleri gibi yolları kullanmaktadır. Bu yolların işletmelerce hangisinin en fazla kullanıldığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 13: Hata ve Hilelerin Belirlenmesinde Yararlanılan Araçlar

Kullanılan Araçlar	Faktör Önem Sırası							Ağırlıklı*		Önem Sırası
	1	2	3	4	5	6	7	Toplam	Yüzde	
İç denetim	100	44	28	1	2	5	7	1131	18,17	1
İç kontrol	80	64	25	2	4	5	7	1106	17,72	2
Bağımsız denetim	55	55	46	9	8	6	8	1024	16,46	3
İhbar hatları	30	24	21	42	34	21	15	786	12,63	5
Tesadüf	28	15	13	24	36	41	20	772	12,41	6
Özel hata ve hile inceleme	34	23	17	41	34	31	7	803	12,90	4
Diğerleri	26	22	21	10	8	18	82	601	9,66	7

***Ağırlıklı toplam: (1.derece frekans x 7 +2.derece frekans x 6 +3.derece frekans x 5+ 4.derece frekans x 4+ 5.derece frekans x 4+ 6.derece frekans x 3 + 7.derece frekans x 2+ 8.derece frekans x 1)**

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, finansal tablolarda hata ve hilelerin önlenmesinde % 18,17'lik oran ile iç denetimin en çok kullanılan metot olduğu tespit edilmiştir. İç denetimi takiben iç kontrol % 17,72, bağımsız denetim % 16,46, özel hata ve hile inceleme % 12,90, ihbar hatları % 12,63, tesadüf sonucu % 12,41 ve diğer finansal araçlar ise % 9,66 şeklinde sıralanmaktadır.

Ulaşılan sonuca göre iç denetim ve iç kontrol oranlarının şirketler açısından ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Şirketler açısından muhasebe hata ve hilelerinin bulunmasında kullanılan yollar içinde bağımsız denetim firmalarının da üçüncü sırada olması önem derecesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Şirketler için, bağımsız denetim firmalarının etkinliği artmakta ve muhasebedeki hata ve hilelerin tespitinde önem kazanmaktadır.

3.10. Varlıkların Kötüye Kullanılmasını Önlemede Kullanılan Yöntemler

İşletmelerin varlıkları kötüye kullanmalarını önlemede kullandığı yollar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 14: Varlıkların Kötüye Kullanılması

Kullanılan Araçlar	Faktör Önem Sırası							Ağırlıklı*		Önem sırası
	1	2	3	4	5	6	7	Toplam	Yüzde	
İç denetim	104	51	14	1	3	2	12	1131	17,69	1
İç kontrol	77	67	22	2	5	5	9	1193	18,67	2
Bağımsız denetim	58	45	42	16	11	9	6	1007	15,76	3
İhbar hatları	37	20	25	34	37	18	16	803	12,57	4
Tesadüf	32	20	16	24	32	43	20	842	13,18	5
Özel hata ile hile inceleme	35	25	18	35	34	26	11	801	12,54	6
Diğerleri	26	25	18	12	14	12	79	613	9,59	7

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, varlıkların kötüye kullanılmasındaki hata ve hilelerin önlenmesi için iç kontrol % 18,67'lik oran ile en önemli yoldur. İç denetim % 17,69, bağımsız denetim % 15,76, tesadüf sonucu % 13,18, ihbar hatları %12,57, özel hata ve hile inceleme % 12,54 ve diğer yollar ise % 9,59 şeklinde dağılmaktadır.

Halka açık firmaların varlıklarının kötüye kullanılmasının önlenmesinde bağımsız denetim, iç denetim ve iç kontrolden sonra üçüncü sıradadır. Bu ise, yine önem derecesinin az olmadığını göstermektedir.

3.11. Haksız Edinimi Önlemede Kullanılan Yollar

İşletmelerde haksız edinimi önlemede kullanılan yöntemler önem sırasına göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15: Haksız Edinimi Önlemede Kullanılan Yollar

Kullanılan Araçlar	Faktör Önem Sırası							Ağırlıklı*		Önem Sırası
	1	2	3	4	5	6	7	Toplam	Yüzde	
İç denetim	107	52	10	0	1	5	11	1201	18,89	1
İç kontrol	83	62	20	2	3	5	11	1157	18,19	2
Bağımsız denetim	50	45	49	11	15	9	7	1021	16,06	3
İhbar hatları	40	24	23	37	32	15	15	828	13,02	4
Tesadüf	34	17	17	21	27	54	16	714	11,22	6
Özel hata ve hile inceleme	33	30	15	45	33	21	9	816	12,83	5
Diğerleri	30	17	22	15	11	15	76	621	9,77	7

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, haksız edinimlerle görülen hata ve hilelerin önlenmesi için iç denetim % 18,89'lık oran ile en önemli yöntemler arasında yer almaktadır. İç kontrol % 18,19, bağımsız denetim % 16,06, ihbar hatları % 13,02, özel hata ve hile inceleme % 12,83, tesadüf sonucu % 11,22 ve diğer finansal araçlar ise % 9,77 şeklinde dağılmaktadır.

Çalışmamıza göre, iç denetim haksız edinimleri önlemede ilk sırada karşımıza çıkmaktadır. Yine, iç kontrol ikinci sırada ve nihayet bağımsız denetim ise üçüncü sırada önem kazanmaktadır.

Buraya kadar yapılan çalışmalardan anlaşılacağı üzere, şirketler iç denetim ve iç kontrolün önemini ilk sırada tutmakla beraber, bağımsız denetim firmalarına da ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla, bağımsız denetim firmaları halka açık şirketlerde muhasebedeki hata ve hileleri önlemede oldukça önemli bir sırada yer almaktadır.

3.12. Finansal Tablolarda Hile Şekilleri

Aşağıdaki tabloda finansal tablolarda görülebilecek hile şekilleri büyüklüklerine göre gösterilmiştir.

Tablo 16: Hile Şekilleri

Kullanılan Araçlar	Faktör Önem Sırası						Ağırlıklı*		Önem Sırası
	1	2	3	4	5	6	Toplam	Yüzde	
Gizlenen borç ve yükümlülükler	75	45	26	16	12	12	863	19,16	1
Fiktif gelirler	50	56	32	23	11	14	812	18,02	2
Varlıkların yanlış değerlendirilmesi	47	48	40	30	14	7	807	17,91	3
Eksik, yanlış ya da hatalı açıklamalar	48	43	22	43	21	9	773	17,16	4
Dönemsel farklılıklar	37	37	36	23	45	8	718	15,94	5
Diğer hileler	33	20	23	10	13	86	532	11,81	6

Tablo 16’da görüldüğü üzere, finansal tablolardaki hilelerin en çok görülme şekli % 19,16 ile gizlenen borç ve yükümlülükler, % 18,02 ile fiktif gelirler, % 17,91 ile varlıkların kötüye kullanılması, % 17,16 ile eksik, yanlış ya da hatalı açıklamalar, % 15,94 ile dönemsel farklılıklar ve % 11,81 ile diğer hileler olarak dağılmaktadır.

Halka açık işletmelerde en fazla hata ve hilelerin gizlenen borç ve yükümlülüklerde görülmesinin sebebi, yapılabilmesi kolay bir hile türü olmasından dolayıdır. Borç ve yükümlülüklerin yazılmaması ile kârın artması mümkün olacaktır. Bu yöntem, aynı zamanda geride kanıt bırakmaması nedeniyle de tercih edilebilmektedir. Fiktif gelirlerin en fazla görülmesinin sebebi ise, işletmelerin kârını büyük oranda etkilemesi nedeniyle tercih sebebi olabilmektedir. Aynı zamanda gerçek olmayan bu gelirler, gelirlerle ilgili standartların çok fazla sayıda olması nedeniyle ortaya çıkan boşluklardan dolayı tercih edilmektedir.

3.13. Finansal Tablolardaki Hata ve Hilelerin Şekillerinin Ortaya Çıkarılmasında Bağımsız Denetim Firmalarının Kullandığı Teknikler

Bağımsız denetim firmaları finansal tablolardaki hata ve hileleri ortaya çıkarabilmek için bir takım teknikler kullanmaktadırlar. Bu tekniklerin hangilerinin daha geçerli olduğunun tespiti amacı ile aşağıdaki analiz yapılmıştır.

Tablo 17: Bağımsız Denetim Firmalarının Kullandıkları Teknikler

Kullanılan Araçlar	Faktör Önem Sırası								Ağırlıklı*		Önem Sırası
	1	2	3	4	5	6	7	8	Toplam	Yüzde	
Fiziki İnceleme ve Fiziki Sayım (Envanter) Tekniği	108	25	15	17	4	4	4	10	1260	19,69	1
Müşteri İşletmeyi Gözlemleme Tekniği	51	45	18	18	18	18	12	7	1078	16,85	2
Göz Atma Tekniği	10	27	26	21	21	17	10	11	696	10,88	6
Soruşturma Tekniği	23	17	22	23	23	11	18	6	717	11,20	5
Belgelerin İncelenmesi Tekniği	42	34	18	12	10	13	4	10	839	13,12	3
İlgili Hesaplar Arasında İlişki Kurma ve Karşılaştırma	30	22	24	8	15	20	13	11	735	11,49	4
Revizyon Tekniği	17	12	18	4	15	12	45	20	554	8,66	7
Bilgisayar Destekli Denetim Yöntemleri	23	19	8	16	7	14	16	40	518	8,09	8

Tablo 17’de görüldüğü üzere, bağımsız denetim kurumlarının işletmelerde hata ve hilelerin ortaya çıkartılmasında kullandığı tekniklerden % 19,69 oranı ile fiziki inceleme ve fiziki sayım tekniği en önemli teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. % 16,85 oranı ile müşteri işletmeyi gözlemleme tekniği, % 13,12 oranı ile belgelerin incelenmesi tekniği, % 11,49 oranı ile ilgili hesaplar arasında ilişki kurma ve karşılaştırma, % 11,20 oranı ile soruşturma tekniği, % 10,88 oranı ile göz atma tekniği, % 8,66 oranı ile revizyon tekniği ve % 8,09 oranı ile bilgisayar destekli denetim tekniği ise fiziki inceleme ve fiziki sayım tekniğinden sonra sırasıyla kullanılan diğer teknikler arasında yer almaktadır.

3.14. Denetimin Etkinliğinin Artırılması İçin Yapılan Çalışmalar

Bağımsız denetim firmaları, çalışmalarının etkinliğini artırmaları için bir takım çalışmalar yapmaktadırlar. Bunların önem sırasını görebilmek için aşağıdaki tabloda görülen analiz yapılmıştır.

Tablo 18: Denetim Etkinliğinin Artırılması İçin Yapılan Çalışmalar

Kullanılan Araçlar	Faktör Önem Sırası								Ağırlıklı*		Önem Sırası
	1	2	3	4	5	6	7	8	Toplam	Yüzde	
Denetçi Rotasyonu	44	29	26	6	12	9	5	12	838	14,76	2
Müşteri işletmenin önceki denetçisinden bilgi edinme	22	38	23	19	11	9	12	9	779	13,72	4
Muhasebe Standartlarına Olan Bağlılık	50	21	26	15	8	8	9	6	858	15,12	1
Müşteri işletmenin Ayrıntılı İncelenmesi	34	26	17	27	16	6	8	9	798	14,06	3
Hile Önleme Programları	15	22	19	23	22	22	11	9	688	12,12	5
Meslektaş İncelemesi	7	17	12	10	26	28	23	20	551	9,71	7
Hileye Duyarlılık Analizi	19	20	10	17	22	23	29	13	665	11,72	6
Zarar Gören Müşterinin Kusurunun İncelenmesi	17	13	8	11	6	15	27	46	499	8,79	8

Tablo 18’de bağımsız denetim kurumlarının denetimin etkinliğini artırmak için yaptıkları çalışmalardan muhasebe standartlarına olan bağlılık % 15,12 oranı ile ilk sırada yer almaktadır. % 14,76 oranı ile denetçi rotasyonu, % 14,06 oranı ile müşteri işletmenin ayrıntılı incelenmesi, % 13,72 oranı ile müşteri işletmenin önceki denetçisinden bilgi edinilmesi, % 12,12 oranı ile hile önleme programları, % 11,72 oranı ile hileye duyarlılık analizi, % 9,71 oranı ile meslektaş incelemesi ve % 8,79 ile zarar gören müşterinin kusurunun incelenmesi birinci sıradaki çalışmayı izleyen diğer çalışmalar olarak yer almaktadır.

Ulaşılan bu sonuca göre, muhasebe standartlarına şirketlerin çok önem verdiği, bu standartlara bağlı olarak çalışmanın gerekliliğine inandıkları ortaya çıkmıştır. Bunun dışında, şirketi denetleyen firmaların belli aralıklarla rotasyona tabii tutulmaları gerekliliğine inandıkları ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde firma çalışanları ile denetçiler arasında arkadaşlık ilişkisi oluşmadan denetimler daha tarafsız yapılarak daha objektif sonuçlara ulaşabilmektedir.

3.15. Araştırma Hipotezleri Analizinin Sonuçları

Araştırma hipotezlerini test etmek için SPSS’de Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analizin sonuçları ise aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 19: Faaliyette Bulunulan Süre İle Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Faaliyette Bulunulan Süre	$r=,070$ $(p=,406)$

Yapılan analize göre bağımsız denetimin etkinliği ile faaliyette bulunulan süre arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla oluşturulan 1. hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 20: Meslek Ünvanı İle Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Meslek Ünvanı	$r=,044$ $(p=,605)$

Analiz sonuçlarına göre, bağımsız denetimin etkinliği ile meslek unvanı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla oluşturulan 2. hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 21: Firmaların Hata ve Hilelerden Aldığı Cezalar ile Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Firmaların Hata ve Hilelerde Aldığı Cezalar	$r=,022$ $(p=,794)$

Yapılan analize göre, bağımsız denetimin etkinliği ile firmaların hata ve hilelerde aldığı cezalar arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla oluşturulan 3. hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 22: Halka Açıklık Oranı ile Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Halka Açıklık Oranı	$r = -,045$ $(p = ,592)$

Analize göre, bağımsız denetimin etkinliği ile halka açıklık oranı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla oluşturulan 4. hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 23: İşletmede Çalışan Sayısı ile Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği

Değişkenler	Pearson Korelasyon
İşletmede Çalışan Sayısı	$r = -,022$ $(p = ,794)$

Analiz sonuçlarına göre, işletmede çalışan sayısı ile bağımsız denetim kuruluşlarının etkinliği arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla oluşturulan 5. Hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 24: İşletmelerin Bağımsız Denetim Hizmeti Alması ile Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliği

Değişkenler	Pearson Korelasyon
İşletmelerin Bağımsız Denetim Hizmeti Alması	$r = -,016$ $(p = ,848)$

Yapılan analize göre, bağımsız denetimin etkinliği ile işletmelerin bağımsız denetim hizmeti alması arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla, oluşturulan 6. *Hipotez kabul edilmiştir.*

Tablo 25: İşletmenin İç Denetim Fonksiyonu ile Bağımsız Denetim Fonksiyonu Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
İşletmenin İç Denetim Fonksiyonu İle Bağımsız Denetim Fonksiyonu Arasındaki İlişki	r=,698** (p=,000)

Bu analize göre, işletmenin iç denetim fonksiyonu ile bağımsız denetim fonksiyonu arasındaki pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. İlişkinin gücü orta düzeyde belirlenmiştir. Dolayısıyla oluşturulan 7. *Hipotez reddedilmiştir.*

Tablo 26: Müşteri İşletmenin Hukuki Sorumluluğu İle Bağımsız Denetim Kurumlarının Hukuki Sorumlulukları

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Müşteri İşletmenin Hukuki Sorumluluğu Ortalaması	r=,467** (p=,000)

Yapılan analizine göre, müşteri işletmenin hukuki sorumluluğu ile bağımsız denetim kuruluşunun hukuki sorumluluğu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. İlişkinin gücü orta düzeyde belirlenmiştir. Dolayısıyla oluşturulan 8. *Hipotez reddedilmiştir.*

Tablo 27: Müşteri İşletmelerin Aldıkları Cezalar İle Bağımsız Denetim Kurumlarının Aldıkları Cezalar

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Müşteri İşletmelerin Aldıkları Cezalar Ortalaması	r=,515** (p=,000)

Yapılan Pearson Korelasyon analizine göre müşteri işletmenin aldığı cezalar ile bağımsız denetim kurumlarının aldığı cezalar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. İlişkinin gücü orta düzeyde belirlenmiştir. Dolayısıyla oluşturulan 9. Hipotez reddedilmiştir.

Tablo 28: Müşteri İşletmelerin Talep Ettiği Denetçi Rotasyonu İle Bağımsız Denetim Kurumlarının Uyguladıkları Rotasyon Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Müşteri İşletmelerin Talep Ettiği Denetçi Rotasyonu ile Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Uyguladıkları Rotasyon	r=,469** (p=,000)

Yapılan analize göre, müşteri işletmenin talep ettiği denetçi rotasyonu ile bağımsız denetim kuruluşunun uyguladığı rotasyon arasında istatistikî olarak pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. İlişkinin gücü orta düzeyde belirlenmiştir. Dolayısıyla oluşturulan 10. Hipotez reddedilmiştir.

Çalışmada işletmelerin demografik özelliklerinin bağımsız denetim kurumlarının etkinliğini artırmada hiçbir ilişkisi bulunamamıştır. Yani bulunan sonuçlara göre, işletmelerin kaç yıldan beri faaliyet halinde oldukları, mesleki ünvanlarının dağılımı, işletmedeki çalışan sayısı, halka açıklık oranları denetim kurumlarının etkinliğini değiştirmemektedir. Bu nedenle çalışmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini test edip eğer sonuç yüksek çıkar ise faktör analizi yapılması uygun bulunmuştur. Bu şekilde de çalışmaya ayrıcalık katılması hedeflenmektedir.

3.16. Bağımsız Denetim Kurumlarının Etkinliğinin ve Sorumluluğunun Artırılması

Bağımsız denetim kurumlarının etkinliğinin artırılmasına yönelik yedi faktör grubu belirlenmiştir. Bu gruplar faktör analizi ile incelenmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 29: Faktör Analizi Sonuçları

Değişkenler	Faktör yükleri	Özdeğer	Açıklanan varyans %	Toplam varyans %
Faktör 1: Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler		10,349	30,438	30,438
Denetim faaliyetlerinde yer alan denetim rotasyonu sayesinde hileli finansal raporlamalarda azalmanın olması	,818			
Yasaların bağımsız denetim kuruluşlarına sağladığı sorumluluk ortamı, denetimin tam olarak yerine getirilmesini sağlamakta	,732			
Yaşanan skandallar neticesinde azalan güvenin artırılmasına yönelik yeni yasal düzenlemelerin alınması	,682			
Denetçilerin temel sorumluluğunun hileli finansal tabloları önlemek olması	,674			
Yasaların bağımsız denetim kuruluşlarına yönelik hazırladığı sorumluluk ortamının denetim mesleği açısından gerekliliğinin olması	,572			
Yaşanan şirket skandalları sonrasında çıkartılan yeni denetim düzenlemelerinin, kaybedilen güvenin kazanılmasında etkili olması	,509			
Cronbach's Alpha				,862
Faktör 2: Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma		2,720	8,001	38,439
Bağımsız denetçinin denetim standartlarını yeterince kavraması	,750			

Denetlenen şirketin etkin bir muhasebe ve iç denetim biriminin olması	,666			
Etkin bir denetim çalışmasının, hata ve hilelerin bulunmasında rol oynaması	,607			
Bağımsız denetçinin gerekli mesleki özeni gösterip göstermediği konusunda uzmanlaşmış bir denetçi tarafından denetlenmesi	,602			
İşletmelerin finansal tablolarındaki bilgilerinin (dipnot, fatura, senet) açık, şeffaf ve doğrulanabilir olması	,579			
Her bir denetim aşamasında, denetim ekibi sorumlusunun ayrıntılı incelemesi	,507			
Müşteri işletmede bulunan her türlü hata ve hilelerinin işletme yönetimine bildirilmesi	,413			
Cronbach's Alpha				,777
Faktör 3: Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme Yetkinliği		1,939	5,703	44,142
Hukuki sorumluluk düzeyindeki artışın, bağımsız denetim kurumlarının daha düzenli, kapsamlı ve doğru çalışmalar yapmasını sağlaması	,724			
Yasal bir yaptırımın olması, hata ve hilelerin bulunmasında rol oynar	,710			
Hata ve hilelerin önlenmesinde, yasal yaptırımların bulunmasının önemi	,604			
Hukuki sorumluluklar arttıkça müşteri işletmenin bağımsız denetim kurumlarına olan güveni artmakta	,591			
Denetim çalışmaları ile ilgili yapılan yasal yaptırımların yeterli olması	,558			
Cronbach's Alpha				,830
Faktör 4: İç Denetim ile Bağımsız Denetim İlişkisinin Önemi		1,591	4,680	48,822

Önemli hesap gruplarındaki (kasa, bankalar vb.) denetim çalışmalarında iç denetim biriminin çalışmaları ile bağımsız denetim kurumlarının birlikte çalışması	,817			
Yapılan iç denetim birim çalışmalarının bağımsız denetim kurumlarına yardımcı olması	,812			
Bağımsız denetim kurumlarının iç denetim biriminin çalışmalarından yararlanmasına olanak sağlaması	,799			
Cronbach's Alpha				,709
Faktör 5: Denetim Firmasının İtibarı		1,513	4,450	53,272
İflas, borçluluk ve devir hallerinde, bağımsız denetim firmaları ile sözleşme yapılması, adli mercilerin işletmelere olan güvenin artması	,741			
Bağımsız denetim kurumlarının yeni bir denetim işini kabul etmesinden önce müşteri işletmenin çalıştığı önceki denetçiyle görüşerek bilgi toplanması	,602			
Bağımsız denetçiler ile işletmeler arasında oluşan ahabap ilişkisinin, hata ve hilelerin bulunmasında olumlu rol oynaması	,531			
Bağımsız denetim işletmede çalışan yöneticilerin itibarını ve güvenilirliğini artırmada etkili olması	,504			
Cronbach's Alpha				,705
Faktör 6: Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması		1,356	3,987	57,259
Denetimin tamamlama aşamasında denetçi görüşünün, denetim ekibinde görevli olmayan başka bir sorumlu ortak baş denetçi tarafından gözden geçirilmesi	,648			
Bağımsız denetim kurumunun müşteri işletmenin hedeflerine yeteri kadar cevap	,610			

verebilmesi				
Müşteri işletmenin istediği denetim çalışmasının maliyetinin beklenen faydadan düşük olması	,508			
Hata ve hilelerin önlenmesinde ve raporlanmasında , 'makul güvence vermek' çerçevesinde bağımsız denetçinin sınırlı bir sorumluluğu bulunmalı	,416			
Faktör 7: Denetçilerin Tecrübesi		1,240	3,646	60,905
Denetçilerin daha önce yapmış olduğu denetim çalışmalarının olması	,783			
Denetçilerin mesleki açıdan yeterli bilgi birikimine sahip olması	,421			
Cronbach's Alpha				,542
Tüm Değişkenler İlgili Cronbach's Alpha				,921

Temel bileşenleri belirlemek üzere 36 değişkene varimax rotasyonları faktör analizi yapılmış, faktör yükü 0,40 altında olan 1 değişken analizden çıkarılmış ve 35 değişken analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda, KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem uygunluk ölçüsü sonucu 0,831 ve Barlett's testi sonucu 2438,689 p=,000 çıkması değişkenlerden anlamlı sonuçlar çıkabileceğini göstermektedir. Bu yedi faktör toplam varyansın % 60,905'ini açıklamaktadır. Ayrıca değişkenlere Cronbach's Alpha testi uygulanarak güvenilirlikleri test edilmiştir. Cronbach Alfa katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer alır. Eğer bu katsayı negatif bir değer çıkarsa güvenilirlik modelinin bozulmasına neden olmaktadır. Alfa katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanmaktadır :

0.00≤α<0.40 Güvenilir Değil

0.40≤α<0.60 Güvenilirlik Düşük

0.60≤α<0.80 Oldukça Güvenilir

0.80≤α<1.00 Yüksek Derecede Güvenilir

Değişkenlere uygulanan Cronbach's Alpha testinin sonucu ,921 çıkmış bu da değişkenlerin güvenilirliklerinin yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir.

Tablo 30: Faktörlerin Değişkenlere Göre Analizi

Faktörler	Öz Değeri	Toplam Varyans
1.Faktör: Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler	10.349	% 30.438
2.Faktör: Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma	2.720	% 8.001
3.Faktör: Denetim Firmalarının Hata ve Hileyi Önleme Yetkinliği	1.939	% 5.703
4.Faktör: İç Denetim İle Bağımsız Denetim İlişkisi	1.591	% 4.680
5.Faktör: Denetim Firmasının İtibarı	1.513	% 4.450
6.Faktör: Denetim Firmalarından Beklenen Fayda	1.356	% 3.987
7.Faktör: Denetçi Tecrübesi	1.240	% 3.646

Faktör analiz sonucunda, değişkenler 7 faktör altında toplanmıştır. Birinci faktör, denetimde yapılan yasal düzenlemeler olarak isimlendirilmiş ve 6 değişkenden oluşmaktadır. Bu faktörün öz değeri 10,349 olup toplam varyansın % 30,438'ini açıklamaktadır.

İkinci faktör, denetim çalışmalarında uzmanlaşma olarak isimlendirilmiş ve 7 değişkenden oluşmaktadır. Bu değişkenlerin öz değeri 2,720 olup toplam varyansın % 8,001'ini açıklamaktadır.

Üçüncü faktör, denetim firmalarının hata ve hile önlemedeki yetkinliği olarak adlandırılmış ve 5 değişkenden oluşmaktadır. Öz değeri 1,939 olup toplam varyansın % 5,703'ünü açıklamaktadır.

Dördüncü faktör, iç denetim ile bağımsız denetim ilişkisinin önemi olarak adlandırılmış ve 4 değişkenden oluşmaktadır. Öz değeri 1,591 olup toplam varyansın % 4,680'ini açıklamaktadır.

Beşinci faktör, denetim firmasının itibarı olarak belirlenmiş 4 değişkeninden oluşmaktadır. Öz değeri 1,513 olup toplam varyansın % 4,450'sini açıklamaktadır.

Altıncı faktör, denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması olarak belirlenmiş 4 değişkenden oluşmaktadır. Öz değeri 1,356 olup toplam varyansın % 3,987'sini açıklamaktadır.

Yedinci faktör ise, denetçilerin tecrübesi olarak belirlenmiş 2 değişkenden oluşmaktadır. Öz değeri 1,240 olup toplam varyansın % 3,646'sını açıklamaktadır.

Yukarıda denetimde yasal düzenlemeler, denetim çalışmalarında uzmanlaşma, denetim firmalarının hata ve hilelerin önleme, iç denetim ve bağımsız denetim ilişkisi, denetim firmasının itibarı, denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması ve denetçilerin tecrübesi adı altında yedi faktör grubu incelenmiştir. Bu faktör grupları ile işletmede çalışanların demografik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacı ile Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 31: Faktör 1 Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Faaliyette Bulunulan Süre	r=,135 (p=,107)

Yapılan analize göre, denetimde yapılan yasal düzenlemeler ile faaliyette bulunulan süre arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 32: Faktör 1 Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Mesleki Ünvanı Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Mesleki Ünvan	$r=,0,47$ $(p=,577)$

Yapılan korelasyon analizine göre, denetimde yapılan yasal düzenlemeler ile mesleki ünvan arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 33: Faktör 1 Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Halka Açıklık	$r=-,009$ $(p=,913)$

Yapılan analize göre, denetimde yapılan yasal düzenlemeler ile halka açıklık arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 34: Faktör 1 Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetimde Yapılan Yasal Düzenlemeler ve Çalışan Sayısı	$r=-,015$ $(p=,858)$

Analize göre, denetimde yapılan yasal düzenlemeler ile çalışan sayısı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Faktör 1’de denetimde yapılan yasal düzenlemelerin bağımsız denetim kurumlarının etkinliğini artırmadaki sonucuna bakılmıştır. Faktör boyutları açısından incelendiğinde, ilk boyut olan denetimle ilgili yapılan yasal düzenlemelerin işletmelerin faaliyet süreleriyle ilgili bir ilişkisi bulunamamıştır. Yani işletmelerin faaliyette kaç yıldan itibaren olmaları, yasal düzenlemelere uygun davranmalarını ya da davranmamalarını sağlamamaktadır. İkinci boyut olan denetimde yasal düzenlemeler ile işletme çalışanlarının mesleki unvanlarının dağılımı arasında bir ilişkisi bulunamamıştır. İşletme çalışanlarının görev ve sorumlulukları arttıkça ya da azaldıkça denetim için yapılan kurallara uymaları açısından bir ilişki tespit edilmemiştir. Mesleki ünvanı yüksek olan örneğin birim müdürü ya da yönetici alt elemanına göre daha fazla yasal prosedüre uyması beklenirken böyle bir veri elde edilmemiştir. Üçüncü boyut olan denetimdeki yasal düzenleme ile firmaların halka açıklığı arasında bir ilişki bulunamamıştır. Firmalar halka açıldıkça denetimle ilgili yasal prosedürlere daha fazla ya da daha az uyma ilişkisi ortaya çıkmamıştır. Son boyut olan firmaların çalışan sayılarının fazla ya da az olması şirketlerin yasal prosedürlere uyma ilişkisini doğurmamaktadır. Firmanın küçük ya da büyük kapasiteli olması denetimdeki yasal düzenlemelerle bir ilişki doğurmamaktadır.

Tablo 35: Faktör 2 Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Etkin Denetim Çalışması ve Çalışan Sayısı	r=-,053 (p=,526)

Analize göre, denetim çalışmalarında uzmanlaşma ve faaliyette bulunulan süre arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 36: Faktör 2 Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma ve Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Etkin Denetim Çalışması ve Mesleki Ünvan	r=-,197* (p=,019)

Yapılan Pearson Korelasyon analizine göre, denetim çalışmalarında uzmanlaşma ve faaliyette bulunulan mesleki ünvan arasında istatistikî olarak anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 37: Faktör 2 Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Etkin Denetim Çalışması ile Halka Açıklık	$r=-,198^*$ $(p=,018)$

Yapılan analize göre, denetim çalışmalarında uzmanlaşma ve halka açıklık arasında istatistikî olarak anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 38: Faktör 2 Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Etkin Denetim Çalışması ve Çalışan Sayısı	$r=-,032$ $(p=,700)$

Yapılan Pearson Korelasyon analizine göre, denetim çalışmalarında uzmanlaşma ve çalışan sayısı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

İkinci faktörde oluşturulan faktör boyutları ile denetim çalışmalarında uzmanlaşma arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Birinci boyutta firmaların faaliyet sürelerinin etkili bir denetime tabii tutulmadığı ya da yapılan denetimlerin muhakkak geçerli olacağı sonucu doğurmadığı ortaya çıkmış ve denetim çalışmalarında uzmanlaşma ile firmaların faaliyette buldukları süre arasında bir sonuç ortaya çıkmamıştır. İkinci boyuta bakıldığında denetim kurumlarının yaptıkları işin doğru ve düzgün yapılması ile firmada muhatap oldukları çalışanların görev ve sorumluluklarının artması ya da azalması arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Üçüncü boyut olan firmaların halka açık olması ile denetim firmalarının denetim çalışmalarında uzmanlaşma açısından da negatif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Son boyut olan

çalışanların sayısının az ya da çok olmasının denetim firmalarının etkili olması açısından bir ilişkisi bulunmamıştır. Firma ister küçük ister büyük olsun denetim firmaları etkili bir denetim yapması ile ilişkisi yoktur.

Tablo 39: Faktör 3 Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ile Faaliyette Bulunulan Süre	$r=,115$ $(p=,170)$

Pearson Korelasyon analizine göre, denetim firmalarının hata ve hilelerini önleme ile faaliyette bulunulan süre arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 40: Faktör 3 Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ve Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmalarının Hata Ve Hileleri Önleme İle Mesleki Ünvan	$r=-,015$ $(p=,863)$

Yapılan analize göre, denetim firmalarının hata ve hilelerini önleme ile mesleki ünvan arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 41: Faktör 3 Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmalarının Hata Ve Hileleri Önleme İle Halka Açıklık	$r=-,024$ $(p=,773)$

Analize göre, denetim firmalarının hata ve hilelerini önleme ile halka açıklık arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 42: Faktör 3 Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ile Çalışan Sayısı	$r=-,037$ $(p=,658)$

Bu analiz sonucuna göre, denetim firmalarının hata ve hilelerini önleme ile çalışan sayısı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Faktör 3'ü boyutları açısından incelediğimizde, ilk boyutta bir ilişki bulunamamıştır. İşletmelerin faaliyetteki yılı ile denetim firmaları finansal tablolardaki hata ve hileleri önlemede etkili olamamışlardır. Yani hata ve hilelerin denetim firmaları tarafından engellenmesi, işletmelerin uzun ya da kısa sürede faaliyet göstermesi ile ilişkili değildir. İkinci boyut olan işletmelerde çalışanların mesleki ünvanların yükselmesi ya da azalması, denetim firmalarının hata ve hileleri önemesinde önemli rol oynamamaktadır. Denetçiler kimle muhatap olursa olsunlar hata ve hileler yapılacaksa bunu önleyememektedirler. Üçüncü boyut olan işletmelerin halka açık olması ile yine hata ve hilelerin önlenmesi arasında bir ilişki bulunmamıştır. İşletmeler ister halka açık olsun ister halka açık olmasın, bu durumun denetim firmalarının hata ve hileleri önlemesi ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Son boyut olan çalışanların sayısının da denetim firmalarının hata ve hileleri önlemesi ile bir ilişkisi yoktur. İşletmelerde çalışanların sayısının çoğalmasının ya da azalmasının denetim firmalarının muhasebe hata ve hilelerini önlemesi ile bir rolü bulunmamaktadır.

Tablo 43: Faktör 4 İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi ile Faaliyette Bulunulan Süre	$r=,180$ $(p=,031)$

Bu analiz sonucuna göre, iç denetim ve bağımsız denetim ilişkisi ile faaliyette bulunulan süre arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 44: Faktör 4 İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi ve Mesleki Unvan Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
İç Denetim Ve Bağımsız Denetim İlişkisi İle Mesleki Unvan	r=-,015 (p=,863)

Yapılan Pearson Korelasyon analizine göre, iç denetim ve bağımsız denetim ilişkisi ile mesleki unvan arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 45: Faktör 4 İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi ile Halka Açıklık	r=,180 (p=,031)

Buna göre, iç denetim ve bağımsız denetim ilişkisi ile halka açıklık arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 46: Faktör 4 İç Denetim ve Bağımsız Denetim İlişkisi ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmalarının Hata Ve Hileleri Önleme Ve Çalışan Sayısı	r=,154 (p=,066)

Burada da iç denetim ve bağımsız denetim ilişkisi ile çalışan sayısı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Faktör 4’de boyutlar açısından bakıldığında ilk boyut olan işletmelerin faaliyet süreleri ile iç denetim ve bağımsız denetim ilişkisi bulunamamıştır. İşletmeler uzun süre faaliyette buldukları zaman dış denetim birimleri ile iç denetim birimleri arasında yakın ilişkiler oluşmamaktadır. Çünkü işletmeler ahabap ilişkisi olmasını engellemek adına belli aralıklarla denetim firmalarını değiştirmeyi daha uygun görmekte-dirler. Bazen tam tersi durum da olabilmektedir. İşletmeler bir denetim firması ile anlaş-p sürekli o firmayla denetimlerini yapabilmektedir. Burada herhangi pozitif ya da negatif ilişki bulunamamıştır. İkinci boyut olan işletme çalışanlarının mesleki unvanları ile iç denetim ve bağımsız denetim kurumları arasında bir ilişki bulunmamaktadır. İç denetim biriminde çalışanların mesleki unvanları ne olursa olsun bağımsız denetim kurumlarıyla ilişkileri olumlu ya da olumsuz etkilenmemektedir. Üçüncü boyut olan işletmeler halka açıldıkça iç denetim ve bağımsız denetim kurumlarının ilişkisi artmaktadır. İşletmeler halka açıldıkça bağımsız denetim kurumlarının denetiminden geçmeleri zorunlu olmaktadır. Bu nedenle iç denetim birimleri ile bağımsız denetim kurumları bilgi alışverişinde bulunmaktadır. Bu sebeple de, işletmeler halka açıldıkça iç denetim ve bağımsız denetim kurumlarının ilişkisi artmaktadır. Son boyut olan çalışan sayısı ile iç denetim ve bağımsız denetim kurumlarının olumlu ya da olumsuz bir ilişkisi bulunmamaktadır. Çalışan sayısı arttıkça işletmeler büyüdüklerinden bu ilişkinin artması beklenirken, böyle bir sonuca ulaşılamamıştır. Burada iç denetim birimi ile bağımsız denetim kurumlarının ilişkisinin olmasında önemli unsur, halka açıklık olarak belirlenmiştir.

Tablo 47: Faktör 5 Denetim Firmasının İtibarı ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmasının İtibarı ve Faaliyette Bulunulan Süre	r=-,077 (p=,362)

Bu analize göre de, denetim firmasının itibarı ile faaliyette bulunulan süre arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 48: Faktör 5 Denetim Firmasının İtibarı ve Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmasının İtibarı ve Mesleki Ünvan	r=,232* (p=,005)

Yapılan Pearson Korelasyon analizine göre, denetim firmasının itibarı ile mesleki unvan arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 49: Faktör 5 Denetim Firmasının İtibarı ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmasının İtibarı Ve Halka Açıklık	r=,072 (p=,391)

Bu sonuca göre, denetim firmasının itibarı ile halka açıklık arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 50: Faktör 5 Denetim Firmasının İtibarı ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmalarının Hata ve Hileleri Önleme ve Çalışan Sayısı	r=,039 (p=,643)

Yapılan Pearson Korelasyon analizine göre, denetim firmasının itibarı ile çalışan sayısı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Faktör 5’de denetim firmalarının piyasadaki durumu, geçerlilikleri ve güvenilirlikleri ile denetledikleri işletmelerin faaliyet sürelerinin, çalışan sayısı ve halka açıklık oranları arasında bir ilişki bulunamamıştır. Diğer taraftan işletme çalışanlarının mesleki ünvanlarının dağılımı ile denetim firmalarının itibarını artırması ya da azaltması yönünde bir ilişki elde edilmemiştir. Sonuçta denetim firmalarının piyasada

güvenilirliğinin artması denetledikleri işletmelerin denetimlerinin doğru yapılması ile değişebilir şekilde düşünebiliriz.

Tablo 51: Faktör 6 Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması ve Faaliyette Bulunulan Süre	r=,050 (p=,556)

Bu sonuca göre de denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması ile işletmelerin faaliyette bulunma süreleri arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 52: Faktör 6 Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması ve Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması Ve Mesleki Ünvan	r=,043 (p=,606)

Yapılan Pearson Korelasyon analizine göre, denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması ile mesleki unvan arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 53: Faktör 6 Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması Ve Halka Açıklık	r=,-137 (p=,104)

Bu analize göre, denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması ile halka açıklık arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 54: Faktör 6 Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetim Firmalarından Beklenen Faydanın Sağlanması ve Çalışan Sayısı	r=,039 (p=,643)

Burada da denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması ile çalışan sayısı arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Faktör 6 da denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması ile faaliyette bulunulan süre, mesleki unvan, halka açıklık ve çalışan sayısı arasındaki ilişkiye bakılmış ve olumlu ya olumsuz bir sonuç elde edilmemiştir. İşletme çalışanlarının ünvanları, işletmelerin büyüklükleri, piyasada bulunma süreleri ve halka açıklıkları aynı olan işletmeleri gruplarsak bütün işletmelerin denetim firmalarından bekledikleri fayda aynı yönde değildir. Denetim firmalarından beklentiler işletmelere göre değişmektedir. Önemli olan, işletmelerin beklentileri ile denetim firmalarının bu beklentilere ne kadar cevap verebildiğidir.

Tablo 55: Faktör 7 Denetçilerin Tecrübesi ve Faaliyette Bulunulan Süre Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetçilerin Tecrübesi ile Faaliyette Bulunulan Süre	r=,-002 (p=,983)

Yapılan Pearson Korelasyon analizine göre, denetçilerin tecrübesi ile faaliyette bulunulan süre arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 56: Faktör 7 Denetçilerin Tecrübesi ve Mesleki Ünvan Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetçilerin Tecrübesi İle Mesleki Ünvan	r=,043 (p=,606)

Yapılan analiz sonucuna göre, denetçilerin tecrübesi ile mesleki unvan arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 57: Faktör 7 Denetçilerin Tecrübesi ve Halka Açıklık Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetçilerin Tecrübesi ile Halka Açıklık	r=,013 (p=,875)

Bu analize göre, denetçilerin tecrübesi ile halka açıklık arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 58: Faktör 7 Denetçilerin Tecrübesi ve Çalışan Sayısı Arasındaki İlişki

Değişkenler	Pearson Korelasyon
Denetçilerin Tecrübesi İle Çalışan Sayısı	r=-,214* (p=,010)

Burada da denetçilerin tecrübesi ile çalışan sayısı arasında istatistikî olarak negatif bir ilişki bulunmuştur.

Son faktörde de, faktör boyutlarından işletmelerin faaliyette buldukları süre, mesleki unvan ve halka açıklığı ile denetçilerin tecrübesi arasından olumlu ya da olumsuz bir ilişki tespit edilememiştir. Sadece işletmede çalışan sayısı ile denetçilerin tecrübeli olması yönünde anlamlı negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Denetçiler konularında tam donanımlı iseler daha kapsamlı ve karmaşık işlemleri olan işletmeler de bir sorun yaşamamaktadırlar. Ama tam tersi bir durumda bu bir sorun olarak ortaya çıkabilmektedir.

Faktör analizi sonuçlarına göre ulaşılan sonuçları tablo halinde özetlemek gerekirse aşağıdaki durum ortaya çıkacaktır.

Tablo 59: Faktör Boyutları Açısından Analiz Sonuçları

	Faaliyette Bulunulan Süre	Mesleki Unvan	Halka Açıklık Oranı	Çalışan Sayısı
Denetimde yapılan yasal düzenlemeler	-	-	-	-
Denetim Çalışmalarında Uzmanlaşma	-	VAR(-)	VAR(-)	-
Denetim Firmalarının Hata ve hileyi Önleme Yetkinliği	-	-	-	-
İç Denetim İle Dış Denetim İlişkisi	-	-	-	-
Denetim Firmasının İtibarı	-	VAR	-	-
Denetim Firmalarından beklenen faydanın sağlanması	-	-	-	-
Denetçilerin tecrübesi	-	-	-	VAR(-)

Faktör analizinin boyutları açısından yapılan çalışmada, işletmelerin demografik özellikleri bu boyutlar açısından ele alınıp, ilişkili grupların ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu sayede denetim kurumlarının etkinliklerinde işletmelerin demografik özelliklerinin yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bu çerçevede bakıldığında burada da işletmelerin faaliyet süreleri ile faktör boyutu arasında bir ilişki bir kere daha tespit edilememiştir.

Müşteri işletmelerde mesleki unvanlarının dağılımı ile denetim çalışmalarında uzmanlaşma arasında negatif anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İşletmelerde çalışanlar meslek unvanlarının gerektirdiği saygı ve güvene yaraşır bir şekilde hareket etmek zorundadırlar. Mesleki eğitim ve bilgi arttıkça, işletme çalışanlarının sahip ve yöneticilerinin karşılıklı sorumluluk düzeyi arttıkça etkili bir denetim çalışması ortaya çıkmaktadır. İşletmelerdeki çalışanların yetki ve sorumluluklar kesin çizgilerle belli olması durumunda, çalışanların bulunduğu mevki, hangi işe ne kadar vakıf olmaları gerektiği, nereye kadar yetkilerini olduğu gibi bir takım özelliklerin belirginleşmesi haline işletmeler uzman denetçiler istemeyebilirler. İşletmeler hem kendi içlerinde çalışanların yetkilerini ve sorumluluklarını net belirlemeleri hem de kurumsallaşma gereği bunu maliyetten kısmak isteyeceklerdir. Bu durumda da uzman denetçilere çok paralar vermek istemeyebilirler. Diğer taraftan piyasa da finansal bilgi kullanıcılarının güvenilirliğini artırmak adına da itibarlı denetim firmaları ile çalışmak isteyebilirler. Aynı zamanda denetim firmalarında çalışanlar da; hem firmanın, hem de kendilerinin itibarlarını korumak adına denetim çalışmalarına önem vermek zorundadırlar.

Denetim çalışmalarında uzmanlaşma ile şirketlerin halka açıklık oranı arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Muhasebe standartlarını iyi algılayan, etkili bir iç denetim sistemi olan, kurumsal yönetimi benimseyen şirketlerde hata ve hileler azalmaktadır. Halka açık şirketler belli standartlara sahip olmak zorunda oldukları için de denetim çalışmalarında uzmanlaşma konusunda bir ilişki bulunmaktadır.

Son olarak çalışanların sayısı ile denetçileri tecrübesi arasında da negatif anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Büyük ölçekli işletmeler orta ve küçük ölçekli işletmelere göre daha kurumsal, denetim sistemleri daha etkili, çalışma koşulları daha profesyonel, ast üst ilişkisi daha oturmuş ve temsil sorunu olmayan işletmelerdir. Bu nedenle de işletmelerdeki çalışanların sayısı fazla olursa iş tanımları net olacak, görev dağılımları daha düzgün yapılacak ve bu da beraberinde uzmanlaşmayı getirecektir. Bu noktada da tecrübeli denetçilere yine çok ihtiyaç duyulması söz konusu olmamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmelerde yolsuzlukların artması, şirketlerin ve ülkelerin var olan yaptırımları tekrar gözden geçirip etkinliklerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapmalarına neden olmuştur. 1990'lı yılların sonu 2000'li yılların başı itibariyle muhasebe hata ve hilelerinden dolayı yaşanan şirket skandallarından sonra, şirket çalışanları ve kamunun güvenini tekrar kazanmak için etkin kurumsal yönetimin geliştirilmesi ve uygulanmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeyle birlikte işletmelerin artan rekabet ve kurumsallaşma anlayışı da beraberinde işletmelerin muhasebesindeki hata ve hileleri önleyici firmalardan destek alma ihtiyacını getirmiştir. Dünyadaki sayılı şirketlerin muhasebesinde yapılan hata ve hilelerden dolayı iflas etmesi, ülkelerin var olan sistemdeki bozuklukları düzeltme çalışmaları yapmalarına neden olmuştur. Bunun için, öncelikle işletmelerin finansal raporlama sürecinde kullandıkları iç denetim, iç kontrol, denetim komitesi ve bağımsız denetim fonksiyonlarının etkinliklerinin artırılması için çalışmalar yapılmaktadır. Bu fonksiyonların birbirleriyle pozitif yönlü bir ilişkisi olduğu ve muhasebede yapılan hata ve hilelerin tespitinde ve önlenmesinde denetimin çok önemli olduğu düşünülmektedir. Sonuçta hata ve hilelerin önlenmesinde temel sorumluluk işletme yönetimine aitken, hata ve hileleri ortaya çıkarma sorumluluğu denetçilere ait bulunmaktadır.

Çalışmada bu kapsamda, işletmelerin muhasebe hata ve hilelerini önlemede rol alan yöntemlerden biri olan bağımsız denetim firmalarının rolü ve etkinliğinin ölçülmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede işletme sahiplerinin, yöneticilerinin, çalışanlarının ve finansal bilgi kullanıcılarının güven faktörünü artırmak amacı ile bağımsız denetim kurumlarının yeri ve önemini tespit etmek için Türkiye'deki halka açık şirketlerde uygulama yapılmıştır. Bu çalışma, Türkiye'deki muhasebe hata ve hilelerinin nasıl oluştuğunu, en çok hangi hesaplarda görüldüğünü ve önlenmesi için işletmelerin ve denetim firmalarının nasıl bir yol izlediğini ölçmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda bağımsız denetim kurumları tarafından denetlenen işletmelerinin demografik özelliklerinin denetimi nasıl etkilediği yönünde de bulguların elde edilmesi hedeflenmektedir.

Bu amaçla, çalışmada ilk olarak muhasebe hata ve hilelerinin kavramsal tanımı ve bu konuyla ilgili yapılan analiz çalışmaları ele alınmış, muhasebede görülen hata ve

hile türleri ve şekilleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise bağımsız denetim firmalarının çalışmaları sırasında karşılaştıkları zorluklar, yapılan düzenlemeler, hukuki ve idari sorumluluklar, bağımsız denetim firmalarının denetimlerini etkili kılmak için izlediği yollar belirlenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye’de bağımsız denetim firmalarının şirketler için ne derece önemli olduğu, şirketlerin bağımsız denetim firmalarından beklentilerinin neler olduğu, bağımsız denetim firmalarının bu beklentilere ne derece cevap verebildiği saptanmaya çalışılmıştır. Türkiye’de muhasebe hata ve hileleri için şirketlere uygulanan yaptırımlar, iç denetim birimi ile bağımsız denetim firmalarının birbirleriyle ilişkisi ve bağımsız denetim firmalarının etkinliklerinin artırılması için yapılan düzenlemeler incelenmiştir.

Türkiye’de bağımsız denetim firmalarının etkinliğini ölçmek için halka açık şirketlerde yapılan anket çalışmasının sonuçlarının analizi yapılmıştır. Bağımsız denetim firmalarının etkinliği ve sorumluluğu ile işletmelerin faaliyet süresi, mesleki unvan dağılımı, çalışan sayısı, halka açıklık oranı ve işletmelerin önceden bağımsız denetim firmalarından hizmet alması ile bağımsız denetim firmalarının etkinliğinin artması arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bunun yanında denetçi rotasyonu, işletmelerin hukuki sorumlulukları, iç denetim ve alınan cezalar arasında bağımsız denetimin etkinliğini artırıcı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre, bağımsız denetim firmalarının etkinliğinin şirketlerin demografik özellikleriyle bir ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında, bağımsız denetim firmalarından sorumlu kuruluş tarafından yapılan hukuki düzenlemelerin etkili olması, verilen yaptırımların ağır olması ve bunların kamuya açıklanması da bizi bu sonuca götürmektedir. ABD’de Aralık 2001’de Enron skandalı ile başlayan, sonrasında Worldcom, Xerox gibi şirketler tarafından denetim usulsüzlükleri ile ortaya çıkan iflaslar neticesinde sermaye piyasalarına olan güveni yeniden artırmak amacı ile bir takım yaptırımlar getirilmiştir. ABD ve skandallardan etkilenen diğer ülkelerde yapılan düzenlemelerle denetim firmaları ciddi yaptırım cezaları ile karşılaşmaktadırlar. Denetim firmalarının başarısızlıklarını ölçen çalışmalardan Palmrose (1988) ve St Pierre (1984) iflas davalarını ele almıştır. Palmrose dava ile sonuçlanan denetim başarısızlıkları ile denetimin etkinliği arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Aktaran: Kavut, 2001, 8).

Bu çalışmada halka açık şirketler kapsamında verilen cezaları ölçen sorulara göre, şirketlerden bir iki tanesi dışında hiç birinin cezaya maruz kalmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre de herhangi bir analiz yapılmasına gerek duyulmamıştır. Bu anlamda da literatürdeki çalışmaları destekleyici bir sonuca ulaşılmamıştır. Bunu da Türkiye’de var olan şirketlerden hiç birinin muhasebe hilelerinden kaynaklı kriz yaşamaması ya da kriz yaşayan şirketlerle hiçbir ortaklık ilişkisi halinde olmamasından kaynaklı yaptırımların çok da katı olmadığı sonucuna bağlayabiliriz.

Bu sonuçlardan sonra yapılan faktör analizi neticesinde, bağımsız denetim kurumlarının etkinliğini ölçen toplam 34 soru kendi içinde yedi faktör grubuna ayrılmıştır. Denetimde yapılan yasal düzenlemeler, denetim çalışmalarında uzmanlaşma, denetim firmalarının hata ve hileleri önleme yetkinliği, iç denetim ile bağımsız denetim ilişkisinin önemi, denetim firmasının itibarı, denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması, denetçilerin tecrübesi şeklinde ayrılan bu yedi faktör grubu ile işletmelerin demografik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına tekrardan bakılarak çalışmaya ayrıcalık katılması hedeflenmiştir.

Buna göre ise işletmelerin faaliyette buldukları süre ile denetimde yapılan yasal düzenlemeler, denetim çalışmalarında uzmanlaşma, iç denetim ve bağımsız denetimin ilişkisi, denetim firmalarının hata ve hileyi önlemesi, denetim firmasının itibarı ve denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması ve denetçilerin tecrübesi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırmanın bu bulgusunun ilginç sonucu, işletmelerin faaliyet sürelerinin uzun olmasının ya da kısa olmasının bağımsız denetim firmalarının çalışmalarına yansımamıştır. Bu durumu işletme faaliyet süresinin uzun bile olsa denetçi ile yakın ilişki kurulmamış olmasıyla ya da denetçi rotasyonu ile açıklayabiliriz. Bir işletmenin varlığının uzun zamandan beri olması ya da daha yeni bir işletme olmasının denetim kurumlarının çalışmalarına olumlu ya da olumsuz yansımamakta başka faktörlerin daha önem arz ettiğini görmekteyiz.

Araştırmanın bir diğer bulgusu olarak, işletme çalışanlarının mesleki unvanlarının dağılımı ile denetimde yapılan yasal düzenlemeler, denetim firmalarının hata ve hileleri önlemesi, iç denetim ve bağımsız denetim ilişkisi, denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması ve denetçilerin tecrübesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması gösterilebilir. Ama işletme çalışanlarının mesleki unvanlarının dağılımı ile denetim firmasının itibarı arasında anlamlı pozitif bir ilişki yine işletme çalışanlarının mesleki

unvanlarının dağılımı ile denetim çalışmalarında uzmanlaşma arasında anlamlı negatif bir ilişki saptanmıştır. Araştırmanın bu sonucuna göre, işletmede çalışanların mesleki unvan dağılımlarının net belli olması, yetki ve sorumluluklarının açık olması, işletmelerde kurumsallaşmayı da beraberinde getirmesinden kaynaklı uzman denetçilere çok gerek duyulmadığı ortaya çıkmıştır. Tam tersi durumda işletme çalışanlarının konumu ve yetkisi tam belli olmaz veya sürekli değişir ise, kendilerini ve işletmeyi koruma adına uzman bir denetçi ile çalışmayı işletme çalışanları daha çok isteyebilirler. Diğer taraftan işletmeler finansal bilgi kullanıcılarına ve kendi çalışanlarına güven faktörünü artırmak amacıyla piyasada itibarlı denetim firmalarından yararlanmak istemektedirler.

Araştırmadaki bir diğer faktör boyutu olan işletmelerin halka açıklık oranı ile denetimde yapılan yasal düzenlemeler, denetim firmalarının hata ve hileleri önlemesi, denetim firmasının itibarı, iç denetim ile bağımsız denetim arasında denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması ve denetçilerin tecrübeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çalışma ile işletmelerin halka açıklık oranı ile denetim çalışmalarında uzmanlaşma arasında negatif anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yine Wells (2008, 38)'e göre de halka açık işletmelerde hata ve hileler çok görülmektedir. Bunun neticesinde en çok maddi kayba uğrayan şirketler halka açık şirketlerdir. Yine Walker (2002, 7) kamuoyunun halka açık şirketlerin çıkarmış olduğu hisse senetlerine alım kararı verirken, güven unsurunun bağımsız denetim firmaları için önemli bir fonksiyon olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Benzer bir çalışma da Hodge (2003, 44) tarafından yapılarak halka açık firmalarda güven unsuru ile denetçilerin etkinliği arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmaktadır. Diğer taraftan Robert Knechel ve Ann Vanstraelen (2004, 11) denetlenen şirketlerin halka açıklık süreleri ile denetimin etkinliği üzerine Belçika'da bir araştırma yapmışlar ve anlamlı bir ilişkiye rastlayamamışlardır. Literatüre bakıldığında da bizim çalışmamızdaki ulaşılan sonuçları destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Halka açık şirketlerde denetim zorunluluğunun olması şirketleri bazı zorunlu durumlara yönlendirmektedir. İç denetim birimi elde ettikleri bulguları ve ulaştıkları sonuçları bağımsız denetim firmaları ile paylaşmaları kurumsal firmalarda zorunludur. İşletmelerin halka açıklık oranı işletmelerin büyüklüklerini ya da küçüklüğünü göstermemekte ama bu halka açık firmalarda

denetimin etkinliği, işletme ile ilgili çıkar grupları ve kamu açısından önem kazanmaktadır.

Araştırmanın en son boyutu olan işletme çalışanlarının sayısı için yapılan istatistiki çalışmaya göre, denetimde yapılan yasal düzenlemeler, denetim çalışmalarında uzmanlaşma, denetim firmalarının hata ve hileleri önlemesi, iç denetim ve bağımsız denetim ilişkisinin önemi, denetim firmasının itibarı ve denetim firmalarından beklenen faydanın sağlanması arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken; denetçilerin tecrübesi arasında anlamlı negatif bir ilişki bulunmuştur. Araştırmanın bu aşamasında işletme çalışanlarının sayısına göre bağımsız denetim firmalarının daha etkin bir çalışma yaptıkları ortaya çıkmıştır. İşletmeler büyüdükçe karmaşıklıklar artacağından, daha kurumsal, görev tanımları daha belirgin, ast-st ilişkileri tam şekillenmiş ve denetim sistemleri daha net olacağından dolayı çalışanlar yapılan iş tanımlarına göre görevlerini yerine getirecek ve uzmanlaşma daha çok olacaktır. Aynı zamanda çalışanların çok olması beraberinde bir kişiye ait işlerin sayısının azalmasına ve bir işin birkaç kişi tarafından yürütülebilmesini sağlayacaktır. Bu durumda da işletmeler kendi içlerinde iç denetim birimleri ve iç kontrol birimleri, ile işlerin güvenilirliğini sağlayabilecekleri için tecrübeli denetçilerle çalışmaya çok ihtiyaç hissetmeyebilirler. Bu faktörler arasında çıkan anlamlı ilişkilerin, şirketlerin bağımsız denetim firmalarından beklentileri ile bağımsız denetim firmalarının faaliyetleri açısından boşlukları kapatmak anlamında önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu sonuçları destekleyici çalışma olarak ACFE'nin yapmış olduğu araştırmada işletme büyüklüğü açısından küçük işletmeler daha fazla derecede hileye maruz kalmaktadır. Bu oran 100 kişiden daha az sayıda kişi çalıştıran işletmelerde %38,2'dir. Diğer taraftan küçük ve orta büyük ölçekli işletmeler hileye daha az maruz kalmaktadır. Büyük lekli işletmelerde etkili bir iç kontrol sisteminin olması, kaynak sorunlarının olmaması gibi nedenlerden dolayı daha az hata ve hile görülmektedir. Bu da etkili bir denetim çalışması ile mümkün olmaktadır (Beasley vd, 1999, 16).

Yine işletmelerin denetimlerini daha etkili hale getirmek için izlediği yollara bakarsak muhasebe standartlarına olan bağlılıklarına, denetçi rotasyonuna, müşteri işletme hakkında bilgi edinmeye, önceki denetçi ile görüşüp bilgi almaya önem verdikleri çıkan sonuçlar arasındadır. Bununla beraber, bağımsız denetim firmalarının ise envanter tekniğine, müşteri işletmeyi gözlemlemeye, belgelerin tek tek

incelenmesine ve ilgili hesaplar arasında ilişki kurmaya önem verdikleri ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma ile ortaya çıkan sonuca göre denetlenen şirketlerin halka açıklık oranı, faaliyet süreleri, çalışan sayıları ve kişilerin mesleki unvanlarının direk olarak bağımsız denetim firmalarının etkinliğini artırıcı rol oynamadığı gözükmektedir. Diğer taraftan bu demografik özellikler tek tek incelendiğinde, bir takım faktör boyutları ile bir ilişki tespit edilmiştir.

Çalışmanın analiz sonuçlarına göre halka açık şirketlerin muhasebedeki hata ve hileleri önlemede en çok kullandığı finansal araçlar iç denetim, iç kontrol ve bağımsız denetim şeklinde belirlenmiştir. Diğer taraftan yapılan istatistikî analiz çerçevesinde, şirketlerin varlıklarının kötüye kullanılmasında ve haksız edinimin önlenmesinde bağımsız denetim firmalarından destek almaya önem verdikleri görülmüştür. Ulaşılan bu sonucu destekleyen bir takım çalışmalarda bulunmaktadır ACFE (2008, 36). Şirketler muhasebelerinde hata ve hileleri bulmada birçok yöntemden yararlanırken bağımsız denetim firmalarının üçüncü sıraya yerleşmesi bu yönetime önem verdiklerini göstermektedir. Yine Kandemir (2010, 236)'in yapmış olduğu araştırmada da en etkili araçlar iç kontrol, iç denetim ve bağımsız denetim olarak belirtilmiştir. Ulusal şirketlerde kullanılan araçların sıralaması iç denetim, iç kontrol, bağımsız denetim şeklinde iken, uluslararası şirketler bağımsız denetime daha alt sırada yer vermektedirler. İhbar hatları literatürde ilk sırada yer almaktadır. Sonra iç kontrol, iç denetim ve bağımsız denetim gelmektedir. Bu bulgulara göre, bağımsız denetim ile iç denetim birbirlerini tamamlamalı ve yapılan çalışmalarda ayrılmaz bir bütün oluşturmalı sonucuna ulaşabiliriz.

Başta ABD olmak üzere diğer ülkelerle birlikte Türkiye'de de bağımsız denetim firmalarının öneminin arttığı, bu konuyla ilgili çeşitli yasal düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir. Ama Türkiye'de uygulamalarda yaptırımların daha etkili olmasının gerekliliği ve düzenleyici ve denetleyici kuruluşların muhasebe hata ve hileleri ortaya çıkarmak için daha kapsamlı çalışmalar yapması gerektiği düşünülmektedir.

Aynı zamanda bağımsız denetim firmalarının etkinliğini ve rolünü belirleyen bu çalışmada yalnızca halka açık firmaların denetimi kapsama dâhil edilmiştir. Bağımsız denetim firmalarının etkinliğini ve rolünü ölçen bundan sonraki çalışmalarda konuyu

biraz daha genişleterek şirketlerin finansal tablolarını profesyonel anlamda kullanan bankalar, borsa yatırımcıları, fon yöneticileri gibi çıkar grupları ile ilgili daha geniş çalışma yapılmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Ayrıca hata ve hilelerin azalması için bu çıkar gruplarının beklentileri ile bağımsız denetim firmalarının faaliyetleri incelenerek eğer varsa farklılıklar ve nedenlerinin ortaya konulması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AKDOĞAN, Nalan., O.SEVİLENGÜL, **Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne Göre Tek Düzen Muhasebe Sistemi Uygulaması**, Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayınları, Ankara 1996.

AKSOY, Ahmet, K., YALÇINER, **İşletme Sermayesi Yönetimi**, Gazi Kitapevi, 2005.

AKSOY, Tamer, **Tüm Yönleriyle Denetim**, Cilt1, Yetkin Yayınları, 2006.

AKSOY, Tamer, **Basel ve İç Kontrol**, Başak yayınevi, Ankara 2007.

AKTUĞLU, M., **Denetleme ve Revizyon**, Barış Yayınları, İzmir 1996.

ALBRECHT, W. Steven, ALBRECHT, Chad; **Fraud Examination & Prevention**, Mason, Ohio, Thomson/South-Western, 2004.

ALTUĞ, Osman, **Maliyet Muhasebesi**, 13. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2001.

ARENS, Alvin A., ELBER, Randal J, BEASLEY, Mark S., **Auditing and Assurance Services**, 12th edition, New Jersey: Prentice Hall, 2008.

ATAMAN, Akgül, Başak, **Türk Denetim Kurumları**, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2000.

ATAMAN, Ümit, HACİRÜSTEMOĞLU, R., BOZKURT, N.T, **Muhasebe Denetimi Uygulamaları**, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.

ATAMAN, Ümit, **Tekdüzen Hesap Planı ve Mali Tablolar**, 2.Baskı: Türkmen Kitabevi, İstanbul 2003.

BAKIR, Mehmet, **Denetim**, Akademi Yayınevi, Mart 2002.

BAKIR, Mehmet, **Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirli Mevzuatı İlaveli Denetim**, Akademisyen Yayınevi, Rize 2003.

BALL, Ray, Market and Political/Regulatory Perspectives on the Recent Accounting Scandals, **Journal of Accounting Research**, Vol. 47 No. 2 May 2009 ,Printed in U.S.A.

BOLOGNA, G.Jack; Robert J., LİNDQUİST, **Fraud Auditing anf Forensic Accounting**, John Wiley&Sons Inc., New York, 1987.

BOZKURT, Nejat, **Şüpheli Alacak Karşılığı Tutarının Markov Zinciri Süreci Yardımıyla Denetimi**, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi İstatistik ve Kantitatif Araştırmalar (İSKAR) Yayınları, Yayın No: 1990/2.

BOZKURT, Nejat, **Muhasebe Denetimi**, 4.Basım, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2006.

BOZKURT, Nejat, Türkan Arıkan, Hatice Doğukanlı, **İşletme Finansmanının Temelleri**, Literatür Yayıncılık, , İstanbul 2001.

CARMİCHAEL, Douglas R.,John J. WİLLİNGHAM, CarolA. SCHALLER, **Auditing Concepts and Methods**, 6. bs., New York,McGraw-Hill Co., 1996.

CHRİSTOPHER, W., NOBES, **A Survey of National Accounting Rules Benchmarked Against International Accounting Standarts**, GAAP 2001.

ÇETİNER, Ertuğrul, **Genel Muhasebe Teori ve Uygulama**, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.

ÇÖMLEKÇİ, Ferruh vd., **Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, Ekim 2004.

DAUBER, Nick, Marc H. LEVİNE, Joel G. SİEGEL, Anique AHMED, Ph.D. QURESHİ, **Auditing Standards**, Thomson, Publ., USA 2009.

DONALD, H. Taylor, G. William Glezen, **Auditing Integrated Concepts and Procedures**, Sixth Edition, 1994.

DUMAN, Ömer, **Muhasebe Denetimi ve Raporlama**, TESMER Yayınları, Yayın No:37,2008.

ERDOĞAN Melih, **Denetim: Kavramsal ve Teknolojik Yapı**, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara 2006.

GOLDENT Homas W; Steven L.SKALAK; Mona M.CLAYTON; **A Guide To Forensic Accounting Investigation**, John Wiley&Sonsi Hoboken New Jersey 2006.

GÖKAY Yako, **İşletmelerde Vergi Denetimi**, 1.Baskı, Boyut Yayıncılık,1994.

GÜCENME Ümit, **Muhasebe Denetimi**, Aktüel yayınevi, Kasım 2004, İstanbul.

GÜÇLÜ, Faruk, **Muhasebe Denetimi- İlkeler ve Teknikler**, Detay Yayıncılık, Ankara 2007.

GÜRBÜZ, Hasan, **Muhasebe Denetimi**, 1.baskı, Seçkin Yayınevi, 1995.

GÜREDİN, Ersin, **Denetim ve Güvence Hizmetleri- SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler**, 11.baskı, Arıkan Yayınevi, Ocak 2007.

GÜVEMLİ, Oktay, **Türk Devletler Muhasebe Tarihi, Cumhuriyet Dönemi XX.Yüzyıl**, 4. Cilt, İstanbul 2001.

GÜVEMLİ, Oktay, **Muhasebe Tarihi**, M.Ü. Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayını, Cilt 1, İstanbul 2002.

HOLMES W.Arthur, OVERMYER,S. Wayne, **Auditing**, Bilimsel Yayınlar Derneği Yayınevi, CiltII, 1975, Çeviri.Oğuz Göktürk.

IRMAK, R., ARSLAN, G., KUMA, B., ÇAĞLAYAN, B., BAL, **Muhasebenin Genel Esasları Muhasebe Hata ve Hileleri ile Bunların Tespit Yöntemleri ve Hesapların Denetimi**, Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi: 7, Ankara 2002.

KAVAL, Hasan, **Uluslar arası Finansal Raporlama Standartları Uygulama Örnekleri İle Muhasebe Denetimi**, Gazi kitapevi, Ekim 2005.

KAVAL, Hasan, **Muhasebe Denetimi**, Gazi Kitapevi, Ankara 2008.

KENGER, Erdal, **Denetçi Yardımcıları Eğitim Notları**, Şubat 2001.

KEPEKÇİ, Celal, **Bağımsız Denetim**, Avcıol Basım Yayın, 5.baskı, İstanbul 2004.

KÜÇÜKSAVAŞ, Nihat, **Finansal Muhasebe**, Kare Yayınları, 10.Baskı, İstanbul 2005.

Maliye Hesap Uzmanları Derneği, **Denetim İlke Ve Esasları**, 1.Cilt, İstanbul 1996.

MESSIER W.F., S.M. GLOVER, D.F. PRAWITT, **“Auditing and Assurance Services: A Systematic Approach”**, 4rd Edition, McGraw-Hill, ABD, 2006.

MESSIER W.F., **Auditing and assurance Services**, 3rd Edition, Irwin-McGraw-Hill, ABD, 2003.

MITCHELL, Scott H; **Management Fraud Trends**, The Secured Lender, Newyork, Vol:53, Issue:6, Nov-Dec 1997.

MULFORD, C.W.; E.E. COMISKEY, **The Financial Numbers Game Detecting Creative Accounting Practices**, John Wiley&Sons.

QUİCHİ, W.G., **Theory Z: How American Business Can Meet The Japanese Challenge**, Reading, MA: Addison-Wesley, 1981.

ÖZALP, İnan, **Uluslar arası İşletmecilik**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2008.

PEHLİVANLI, D., **Modern İç Denetim- Güncel İç Denetim Uygulamaları**, Beta Yayınları, İstanbul 2010.

PİCKETT,,H. Spencer Jennifer M. PİCKETT, **Auditing For Managers**, Wiley Editorial, 2005.

PİŞKİN, İrem Ayşe, **İşletmelerde Hileli Mali Raporlama**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004.

SALATO, Geramd, Alain, GHEZ, **Muhasebelerin Denetimi**, Çev:Nusret BEYGO, C. YALÇIN, 1974.

SELİMOĞLU, K.Seval, Ş.UZAY, G., KURT, M., ÖZBİRECİKLİ, A.,ALAGÖ, S., YANIK, **Muhasebe Denetimi**, Gazi Kitapevi, Şubat 2008.

SEVİLENGÜL,Orhan., **Genel Muhasebe**, 14.Baskı, Gazi Kitapevi, Eylül 2008.

SCHILIT, M. Howard, **Financila Shenanigans How to Detect Accounting Gimmicks and Fraud in Financial Reports**, McGrow Hill Companies, 1.Edition, 1993.

SCHILIT, M. Howard, **Financila Shenanigans**, McGrow Hill Companies, 2.Edition, 2002.

SINGLETON, Tommie W, SINGLETON, J. AARON, **Fraud Auditing and Forensic Accounting**, 4. Edition, 2010.

STETTLER, Howard F., **Auditing Principles**, 3. bs., Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1970.

SULLIVAN, Jerry D., R.A., GNOSPÉLIUS, P., DEFLÉSE, L.H.R.JAENÍCKE, **Montgomery's Auditing**, Tenth Edition, 1984.

SÜRMELE, Fevzi, Ö. CEMALCİLER, Y. BENLİGİRAY, **Genel Muhasebe**, 2. Baskı, Eskişehir: 2003.

TENKER, Nejat., **Şirketlerin Halka Açılmasında Finansal Tabloların ve Dış Denetimlerin Önemi**, Gazi Üniversitesi Yayın No: 2, Ankara 1982.

WALTER, G. Kell, W.C. BOYNTON, R. E. ZIEGLER, **Modern Auditing**, 3. bs., New York, John Wiley&Sons, 1986.

WELLS, Joseph T.; **Principles Of Fraud Examination**, Hoboken, New Jersey, John Wiley and Sons Inc., 2008.

WHITTINGTON, O. Ray, K. PANY, **Principles of Auditing**, 12th Edition, McGraw-Hill Int. Editions. 1998.

YAZICI, Mehmet, **Bağımsız Muhasebe ve Denetleme Mesleği Üzerine Araştırma**, Yüksek Ticaret Mezunları Derneği Yayını, İstanbul 1986.

YILANCI, Münevver, **İç Denetim- Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi İşletmesi Üzerine Bir Araştırma**, Nobel Yayınevi, 2.Baskı, Ankara 2006.

YILDIRIM, M., **Bağımsız Dış Denetim**, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Yeterlilik Etüt Raporu, 2006 İstanbul.

MAKALELER

ABDİOĞLU, Hasan, **“Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar”**, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Sayı:22, 2007.

AGRAWAL, Anup; S., CHADHA **“Corporate Governance and Accounting Scandals”**, The Journal Of Law and Economics, V48(2), October 2005, ss.371-406.

APAK, Talha. **“Konsinye (Komisyoncu Vasıtasıyla) Satış İşlemleri, Belgelendirilmesi ve Muhasebe Kaydı”**, Yaklaşım Dergisi, Temmuz 2004, Sayı 139, s.s.5-15.

AKDOĞAN, Nalan, **“Muhasebe Denetiminde Denetim Standartları”**, İşletmelerde Denetim Fonksiyonu Sempozyumu, Özel Sayı 17, ANKARA 1989, ss.65-84.

AKSOY, Tamer, **“Finansal Muhasebe Ve Raporlama Standartlarında Uyumlaştırma ve UMS/UFRS Bazında Küresel Muhasebe Standartları Setine Yöneliş Eğilimi”** Mali Çözüm Dergisi, Sayı:71, Nisan – Haziran 2005, 182-199.

AICPA, **“Securities and Exchange Commissions”**, Sarbanes-Oxley Act of 2002.

ALPTÜRK, Ercan', **“Bilanço Oyunları ve Muhasebe Hileleri”**, Yaklaşım Dergisi, sayı:203, Kasım 2009.

ATA, H.Ali; M.,UĞURLU; M.Ö., ALTUN, **“Finansal Tablo Hilelerinin Önlenmesinde Denetçi Algılamaları”**, Gaziantep Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, 2009, ss.215-226.

AUCÍ, Sabrina, E.,D'Agosto, **“Corporate Governance and Firm Performance:A Comparative Analysis On Auditing Matters’**, June, 2004.

BAUWHEDE, Heidi Vander ;M. Willekens,; A Gaeremynck, **“Audit Firm Size, Public Ownership, And Firms' Discretionary Accruals Management”**, International Journal of Accounting, Volume 38, Issue 1, 2003, ss.1-22.

BENSTON, George J.; **“Required Disclosure and the Stock Market: An Evaluation of the Securities and Exchange Act of 1934”**, American Economic Review, 1973, s.132-155.

BİLEN, Abdülkadir, **“Kayıt Dışı ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar”**, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 36, Ekim 2007, ss.134-143.

BİLEN, Abdülkadir, **“Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü ve Bir Anket Çalışması: Doğu Anadolu Bölgesi Örneği”**, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 36, Ocak 2008, ss.103-117.

BİRECİKLİ, Mehmet; C., SÜSLÜ, “**Bağımsız Denetim Firmalarının Yolsuzluk Riski Faktörlerini Değerleme Uygulamaları ve Türkiye’deki Bağımsız Denetim Firmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma-1**”, Muhasebe Ve Finansman Dergisi, 2005, ss.67-85.

BYINGTON, Ralph.; A.J., CHRISTENSEN , “ **Don’t Be a Victim of International Fraud**”, The Journal of Corporate Accounting, September/October 2003.

BOZKURT, Nejat, “**Mali Tablolarda İşletme Yönetimi Tarafından Yapılan Hileleri**”, Muhasebe Ve Finansman Dergisi, sayı:12, Nisan 2000.

BOZKURT, Nejat; “**İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler**”, Yaklaşım Dergisi, Sayı:92, Ağustos 2000.

BRIAN Singleton, “**Enron: Dolandırıcılık Sistemi Nasıl Çalıştı**”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, MUFAD, Çev:Cengiz Toraman, Ekim 2002.

BUNGET, Ovidiu-Constantin, “**The Role Of Financial Auditor İn Detecting And Reporting Fraud And Error**”, Faculty Of Economics And Business Administration, Accounting Department, January 2009, (2-9).

CARCELLO, V.Joseph; R.H.Hermanson; N.T. McGrath, “ **Audit Quality Attributes:The Perceptions of Audit Partners and Financial Statement Users**”, Auditing: A Journal of Practice Theory, Vol 11, 1992, (1-15).

CARCELLO, V.Joseph; A.L.Nagy; **“Auditor Specialization and Fraudulent Financial Reporting”**, Managerial Auditing Journal 19, 2004, (51-68).

CATANANCH, Jr. H.Anthony; P.L. Wlaker, **“The International Debate Over Mandatory Auditor Rotation:A Conceptual Research Framework”**, Journal of International Accounting Auditing& Taxation, Vol.8, No.1, 1999, (43-67).

ÇANKAYA, Fikret; B.,GEREGEN, **“Hile Denetçiliği Mesleği ve Sertifikalı Hile Denetçiliği Mesleki Standartları ve Ahlak Kuralları”**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:9, Sayı:28, Nisan 2009.

ÇARIKÇIOĞLU, Peyami, **“Türkiye’de Denetimin Gelişimi”**, I. Muhasebe ve Denetim Sempozyumu, İstanbul, Nisan 1995.

ÇALİYURT, Kıymet, **“Muhasebede Hile Eğitiminde Uluslar arası Gelişmeler ve Türkiye Açısından Değerlendirme”**, XXVI. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Antalya 2007.

ÇALIŞKAN, Ali, **“8. Yönerge Çerçevesinde Avrupa Birliğinde Bağımsız Denetim”**, Sayıştay Dergisi, 2007, ss.51-58.

ÇELEN, Erol, , **“Bağımsız Denetimin Önemi, Yararları Ve Kamuyu Aydınlatma İlkesi”**, Mali Çözüm Dergisi, Sayı:55, Haziran 2001.

ÇELİK, Orhan, **“Avrupa Birliği’nde Sermaye Piyasalarının Entegrasyonu ve Muhasebe Uygulamalarının Uyumlaştırılma Süreci: Türkiye’nin Uyumlaştırma**

Sürecindeki Konumu”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 60 Sayı: 1, 2005.

CICA (Chartered Accountants of Canada); AICPA (American Institute of Certified Public Accountants), **Continuous Auditing-Executive Summary from CA research report**, 1999.

CONNELLY, Michael, **“Auditing for Internal Fraud”**, Common Inventory Schemes, Symptoms and Detection Methods”, Chapter V, USA, 2005,

<http://www.aicpa.org/InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/FinancialStatementMisrepresentation/Pages/Exhibit%205-4%20Common%20Inventory.aspx>.

ÇİFTÇİ, Yavuz; A.,ERSERİM, “Bağımsız Denetime İlişkin Ulusal ve Uluslar arası Güncel Düzenlemelerin İncelenmesi”, **II.Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalıştayı ve I. Muhasebe Tarihi Günleri**, Giresun 28-29 Haziran 2007, 1-24.

ÇOŞKUN, Aslan, **“Uluslararası Denetim Standartlarında Etik”**, VII. Muhasebe Denetimi Sempozyumu, V. Oturum, Antalya 2005.

CROWDER, Nita. **“Fraud Detection Techniques”**, Internal Auditor, Vol:54, Issue’, April 1997, s.17-21.

ÇUBUKÇU, Sezen, **“Muhasebe Hilelerini Ortaya Çıkarmada Benford Modelinin İlk İki Basamak Yaklaşımı İle Kullanılması”**, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Sayı:11, Eylül 2009.

DEMİR, Volkan, ‘**SPK Muhasebe Standartları Çerçevesinde Hata Kavramı ve Düzeltilmesi-Kıdem Tazminatı Karşılığı Hesaplama Örneği**’, Mali Çözüm Dergisi, Sayı:77, 2006, ss.40-51

DEMİRDAĞ, Levent; “**Gelir Tablosunun M.S.U.G.T. ile Türk Vergi Sistemlerindeki Yeri ve Önemi**”, M.Ü. Muhasebe Finansman Dergisi, Muhasebe Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yıl: 7, Sayı: 8, İstanbul 1998.

DEMİRKAN, Şefika, "**Muhasebe Eğitim Yöntemleri**", A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi- Muhasebe Eğitiminde Yeni Ufuklar, XX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Antalya 2001.

DOĞAN, Zeki, Z., HATUNOĞLU, “**Vergi Gelirlerinin Artmasını Sağlayan Bağımsız Dış Denetimin Türkiye Açısından Önemi**”, Yaklaşım Dergisi, Eylül 1996.

DÖNMEZ, Adnan; B.,BERBEROĞLU,; E., ERSOY, “**Ülkemiz Bağımsız Dış Denetim Standartlarının ABD Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları- AB Sekizinci Yönergesi ve Uluslararası Denetim Standartlarıyla Karşılaştırılması**”, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:9, (2005), ss.52-78.

ERDOĞAN, Murat, “**Muhasebe, Denetim ve Bağımsız Denetimin Gerekliği**”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı:2002, ss.51-63.

ERDOĞAN, Melih, “**Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında Benford Yasası**”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Yıl 1, Sayı.3, Ankara- Ocak 2001.

ERDOĞAN, Melih; İ.E., ERTURAN, **“Denetçinin Kültürel Kimliğinin Denetim Sürecine Etkileri”**, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, Başak Matbaacılık, 2008, ss.1-24.

ERDOĞAN, Nurten, **“Hileler Karşısında Denetçinin Sorumluluğu ve SAS No:82”**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:2, Sayı:6, Şubat 2002.

EROL, Mikail, **“İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler”**, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 13, 2008, ss.229-237.

GRAMLING, A.A.; V.E.Johnson; I.K. Khurana, **“The Association Between, Audit Firm Industry Experience and Financial Reporting Quality”**, Working Paper, Georgia State University, 2001.

GÜCENME, Ümit, A.P.ARSOY, **“Muhasebe Standartlarına Göre Maddi Duran Varlıklarda Değer Artış ve Azalışların Tespiti ve Kaydı”**, Muhasebe-Finansman Araştırma ve Uygulama Dergisi, Cilt 5, Sayı 14, Ekim 2005, ss.1-12.

HERMANSON, H. Roger; S. E. LOEB; J.M. SAADA; R. H. STRAWSER, **Auditing Theory and Practice**, Richard D. Irwin, 1976.

HİLL, P.Ted, **“The First-Digit Phenomenon”**, American Scientists-86 (4), ISSN:0003-0996, 1998, ss.358-363.

HOOKS, K., S. KAPLAN; J.S. CHULTZ; **“Enhancing Communication to Assist in Fraud Prevention and Detection”**, Auditing: A Journal of Practice & Theory, 86-117.

HOLMES, Arthur.; S.O.,WAYNE, **“Muhasebe Denetimi- Standartları ve Yöntemleri”**, Bilimsel Yayınlar Derneği, Çeviri:Oğuz Göktürk, Cilt II, 8.baskı, No.6, 1975.

İBİŞ, Cemal, **“Muhasebe Denetiminde Bilanço Sonrası Olaylar”**, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 6, Eylül 1997, ss.53-61.

İBİŞ, Cemal, **“Finansal Raporlamada Kullanıcıların Beklentileri ve Uygulanmada Bunların Karşılama Düzeyi Konusunda Yeniden Yapılanma”**, İSMMMO, I. Uluslar arası Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu- VII. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Yayın No: 58, İstanbul- Mart 2006.

KANE, D.Gregory; Uma Velury, **“The Role of Institutional Ownership in the Market for Auditing Services: An Amprical Investigation”**, Journal of Business Research, Sayı:57, 2004, (976-983).

KAVUT, Lerzan, **“Bağımsız Denetim Hizmetinden Yararlanan Firmaların Aldıkları Hizmetin Kalitesine İlişkin Görüşleri”**, Yönetim, Yıl 12, Sayı 40, Ekim 2001, s.7-18.

KAVUT, Lerzan, **“Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları ve Türkiye’deki Durumu”**, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Cilt:2, Sayı:4, Aralık 2000, ss.9-28.

KAYA, İdil, **“FASB-IASB Anlaşması ve Global Finansal Muhasebe Standartlarına Doğru,”** VI. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Antalya- 16.20 Nisan 2003.

KİRACI, Murat, **“Hile Riski Değerlemesinin Ve Hileleri Bulmanın Denetimin Etkinliğindeki Rolü ve Türkiye’deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”**, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Sayı:14, 2005, ss.103-127.

KNECHEL, Robert W., Ann Vanstraelen, “The Relationship Between Auditor Tenure and Audit Quality Implied by Going Concern Opinions”, **Auditing: A Journal of Practice and Theory**, Vol.:26, 2007, ss.113-131.

KULA, Veysel vd., “**Hileli Finansal Raporlama Yaklaşımlarını Belirleyen Teşvikler/Baskılar ve Fırsatlar**”, Muhasebe Ve Denetime Bakış Dergisi, Sayı :25, 2008, ss.63-82.

KÜÇÜK, Muzaffer, “**Değerleme Ve Dönem Sonu İşlemleri**”, Yaklaşım Dergisi, Yaklaşım Yayıncılık, Sayı:145, Ocak 2005.

LAMBERT,J., “**Detecting Fraud Using Benford’s Law**”, www.data-mines.com/Resources/./benfords%20law, 2006.

MALİYE HESAP UZMANLARI DERNEĞİ, “**Denetim İlke ve Esasları**”, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, 1999.

MANGENA, MUSA; V. TURİNGANA, V. , “Audit Committees and Voluntary External Auditor Involvement in UK Interim Reporting”, **International Journal of Auditing**, Vol:12, Issue 1, 2008, 45–63.

MANSOURY, Ali, A., ZHİLA, “**Bağımsızlık ve Denetim Beklenti Boşluğu; İran Araştırması**”, Ekonomi ve Finans Dergisi, 2009, ss.165-177.

MOELLER, Robert; H., WITT, “**Brink’s Modern Internal Auditing**”, , John Wiley & Sons, Inc., Fifth Edition, Sayı:21, 1999.

MOORE, A.Don; P. E.TETLOCK; L.TANLU; M.H. BAZERMAN, “**Conflicts of Interest and The Case of Auditor Independence: Moral Seduction and Strategic**

IssueCycling”, Academy of Management Review, vol.31, no:1, 2006, ss.1-20., http://faculty.haas.berkeley.edu/tetlock/vita/philip%20tetlock/phil%20tetlock/2004_current/2005%20conflicts%20of%20interest%20and%20auditor%20independencepageproofs.pdf.

PAZARÇEVİREN, Selim Yüksel, “**Adli Muhasebecilik Mesleği**”, KÜ Sosyal Bilimler Dergisi, ‘, Cilt 1, Sayı 2, 2005, ss.1–19.

PEKDEMİR, Recep, “**Denetim ve Güvence Standartları; Gerçekler ve Beklentiler**”, Mali Çözüm Dergisi, Ankara- 2010, ss.117-126.

PETERSON, B. K.; P. E. ZİKMUND., “**10 truths you need to know about fraud**”, Strategic Finance, May 2004, ss.28-34.

REINSTEIN, A.; G.A., COURSEN, “**Counsidering The Risk of Fraud: Understanding The Auditot’s New Requirement**”, The National Public Accountanat, Vol.44, Sayı:2, March-April 1999.

REZAEI, Zabihollah; R.,ELAM,; A., SHARBATOGHLIE, “**Continuous Auditing: The Audit of The Future**”, Managerial Auditing Journal, Vol.16, No.3, 2001, ss.150-158.

REZAEI, Zabihollah; A.SHARBATOGHLIE;R., ELAM; P.L., MCMICKLE, “**Continuous Auditing: Building Automated Auditing Capability**”, Auditing: A Journal of Practice and Theory, Vol. 21, No. 1, 2002.

RİCCHUITE, David N. **Auditing Concepts and Standards**, South-Western Publishing Co.1982.

KNECHEL, W.Robert; Ann VANSTRAELEN, **“The Relationship Between Auditor Tenure and Audit Quality Implied By Going Concern Opinions”**, Auditing: A Journal of Practice and Theory, Vol:26, No.1, 2007, ss. 113-131.

LENNOX, C., **“The Relationship Between Auditor Accuracy and Auditor Size: An Evaluation of Reputation and Deep Pockets Arguments”**, Journal of Business, Finance and Accounting, 1999, Vol.27, (779-806).

ÖZBİRECİKLİ, Mehmet, **“Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme”**, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Yıl:5, Sayı:18, Nisan 2006.

ÖZŞAHİN, Gülfer, **“Bağımsız Denetçinin Hata ve Hilelere İlişkin Sorumluluğu”**, SPK Yeterlilik Etüdü, Ankara, Ekim 2000.

ÖZTÜRK, Veli; E.Ç.BAL, **“Bağımsız Denetim Şirketlerinin Gerçeğe uygun Değer Hesaplamaları ve Denetimde karşılaştıkları Güçlüklere ilişkin Bir Araştırma”**, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, sayı:11, 2009, ss.39-60.

SELİMOĞLU, Seval K., **“Denetim Olgusunun Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Sistemleriyle Bütünleştirilmesi”**, 7. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Antalya-2005.

SEVİM Şerafettin; T., ÇETİNOĞLU; N.,KURNAZ, **“Avrupa Birliği Müzakereleri Sürecinde AB 8. Yönergesi Kapsamında Türkiye’de Denetim ve Denetçilik Mesleği’nin Durumu: AB Müzakereleri Gelişim için Bir Fırsat mıdır?”**, Mali Çözüm Dergisi, 2006, ss.44-76.

SÜER,Ayça,Z., “**Muhasebe Mesleğinde Enron Vak’ası ve Getirdikleri**”, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İSMMMO Yayınları, İstanbul, Ekim2004.

STEWART, JENNY; L. MUNRO, “The Impact of the Audit Committee Existence and Audit Committee Meeting Frequency on the External Audit: Perceptions of Australian Auditors”, **International Journal of Auditing**, 2007, Vol.11, Issue 1, 51–69.

TUDESK, “**Uluslararası Denetim Standartları**”, TURMOB Yayınları Sayı: 238, ss.11-17.

TÜRKER, Masum, “**Uluslar arası Denetim Standartlarına Yakınsama ve Türkiye Denetim Standartlarının Oluşturulması**”, Muhasebe Ve Denetime Bakış, Sayı:19, Temmuz 2006, ss.88-89.

TÜRKYENER, C.Mustafa, “**Benford Yasası Ve Mali Denetimde Kullanımı**”, Sayıştay Dergisi, Sayı 64, Ocak-Mart 2007, 111-122.

UYAR,B., “**TMS2- Stoklar Standardı Üzerine Genel Bir Değerlendirme**”, Muhasebe Ve Denetime Bakış, Başak Matbaacılık, Nisan 2009.

UZAY, Şaban, “**İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Dış Denetim Sürecindeki Yeri ve Türkiye’deki Bağımsız Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma**”, SPK Yayınları, s.49Yayın No:132, Ankara, 1999.

UZAY, Şaban; A.TANÇ; M. ERCİYES, “Financial Auditing in Turkey: Historical Context and Expectations”, **12.World Congress of AccountingPractices**, July20-24 2009, İstanbul-Turkey, Congress Proceedings, Vol II, Edited by Cengiz TORAMAN,

Published by Essociation of Accounting and Finance Academicians (AAFA), 2008, s.1310-1320, (Türkçe çevirisi Mali Çözüm, Sayı 95, 2009, ss.125-140).

ÜSTÜNDAĞ, Saim, **“Muhasebe Standartları Oluşturulma Süreci”**, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Sayı:1, Ümit Yayıncılık, Nisan 2000.

QUFFA, Hanna C, **‘Financial Statement Fraud’**, Human Capacity Development Congress, 2007.

YARAR, Emine, **“Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri”**, Catt’s Computer Assisted Audint Tecniquies- Student Note, Çeviri: Sayıştay Hizmet İçi Eğitim Yayınları, Nisan 2000, ss.1-44.

“Yolsuzluk ve Sahteciliğin Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesi”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 49, ss.129-138.

ZARB, J.Bert, **“On Corruption and Accounting: No Panacea for a Modern Disease”**, The CPA Journal, December 2005.

TEZLER

ACAR, Duruşen, **“İmalat İşletmelerinde Stokların Denetimi: Muhasebe ve Vergi Denetimi Açısından İncelenmesi”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2007.

AKBULUT, Halim, **“Muhasebe Denetiminin Etkinliğini Sağlamada Denetim Komitesinin Rolü: Bağımsız Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”**, Afyon

Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2010.

ALTINTAŞ, A.Taylan, “ Halka Açık Şirketlerin Bağımsız Denetiminin Kalitesine İlişkin Bir Araştırma”(Yayınlanmamış Doktora Tezi),İstanbul Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı, 2007.

BAYAZITLI, Ercan, “**Uluslararası Bağımsız Dış Denetim Standartları ve Türkiye Uygulaması**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1991.

DEMİRKIRAN, Haydar, “**Finansal Raporlamanın Güvenilirliğinin Sağlanmasında Bağımsız Denetimin Rolü: Bir Uygulama**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2010.

DİLAVER, Ebru Dilek, “**Bağımsız Mali Denetim ve Türkiye Uygulaması**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

DÖNMEZ, Adnan, “**Bağımsız Denetim Sürecinde Kullanılan Analitik İnceleme Prosedürlerinin Denetim Standartları Açısından Değerlendirilmesi Ve Türkiye ‘de SPK’dan Yetki Almış Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma**”, Doktora Tez Çalışması, Antalya 2008.

ERTÜRK, Selin, “**1989 Yılından Günümüze Türkiye’de Vergi Denetiminde Yeminli Mali Müşavirlik Kurumunun Etkinliği**”, Gazi Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.

GÜLER, Ercüment, **“Bağımsız Dış Denetim Süreci- Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisi- Bankacılık Sektörü Uygulaması”**, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2006.

KİRACI, Murat, **“Hile Riski Değerlemesinin Ve Hileleri Bulmanın Denetimin Etkinliğindeki Rolü ve Türkiye de SPK dan Yetki Alan Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”**, Doktora Tezi, Eskişehir, 2004.

KARDEŞ, Seval , **“Denetimin Etkinliğinin Artırılmasında Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanımı ve Türkiye’deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, 1995, Eskişehir.

KÜÇÜK, İsmail, **“Finansal Raporlamada Hile-Manipülasyonlar Ve Önlenmesi”**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2008.

ÖZYURT, Ayça, **“Bağımsız Denetim Kalitesini Etkileyen Etmenlerden Bağımsız Denetçi Özelliklerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

TURAN, Acar Korcan, **“Vergi Gelirlerinin Arttırılmasında Meslek Mensuplarının Rolü ve Önemi”**, Yüksek Lisans Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2008.

ULUSAY, Yasin, **“Halka Açık Anonim Ortaklıklarda Bağımsız Dış Denetim”**, Doktora tezi, 2006.

YAMAN, Tuba, “Finansal Tablolar Aracılığı ile Kullanıcılara Yanıltıcı Bilgi Sunulması ve Sonuçları”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2008.

TÜM, Kayahan, “Denetim Birimi Olarak YMM’lerin Vergi Kaybını Önlemede Etkisi:YMM’ler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, (Yayınlanmamış doktora tezi), Adana-2010.

İNTERNET

<http://www.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md140/Kamu%20Harcamalari%20A.%20ARSLAN.pdf>, ARSLAN, Ahmet , ‘Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim’, erişim tarihi: 21.04.2010.

<http://portall.sgb.gov.tr>, BAŞPINAR, Ahmet, “Türkiye’de ve Dünya’da Muhasebe Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış” Maliye Dergisi, No.140, Ağustos-2005, (erişim tarihi: 07.Temmuz.2010).

[http:// www.archive.ismmmo.org.tr/malicozum](http://www.archive.ismmmo.org.tr/malicozum), HÜVEZ, İbrahim,“Sahte ve İçeriği İtibariyle Yanıltıcı Belge Kavramının Türk Ceza Kanunu ve Vergi Usul Kanunu Açısından Değerlendirilmesi”.

<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/sempozyum/06Sempozyum/4Oturum/IdilKaya.pdf>, KAYA, İdil, “ Fasb-Iasb Anlaşması Ve Global Finansal Muhasebe Standartlarına Doğru”, erişim tarihi: 08.07.2010.

<http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme>, erişim tarihi:20.04.2011).

http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/denetim.htm#d1c, KENGER, Erdal, “Denetim Yardımcıları Eğitim Notları”, Şubat 2001, erişim tarihi: 20.05.2010.

<http://www.aicpa.org/members/div/career/edu/index.htm>., PANY, Kurt; R. WHITTIN GTON, “ Fraud in a Financial Statement Audit: What Every Auditing Student Should Know About SAS no:99”, December 2002.

www.muhasabe.com.tr, UYAR, Süleyman, ‘İşletme Yönetimi Tarafından Yapılabilecek Hileler ve Korunma Yöntemleri’, erişim tarihi: 18.09.2011.

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21611.html>, erişim tarihi: 25.07.2010.

<http://www.ifac.org/About/>, erişim tarihi: 17 Mayıs 2010.

www.sec.gov.tr., “Report Pursuant to Section 704 of The Sarbannes-Oxley Act”, 2002, erişim tarihi: 12.10.2010.

www.spk.gov.tr, Pirgaip, M., “Sermaye Piyasalarında Bağımsız Denetim Standartlarının Uluslararası Denetim Standartları İle Harmonizasyonu”, SPK Yeterlilik Etüdü, 2004.

http://www.yaklasim.com/mevzuat/dergi/read_frame.asp?file_name=2005117379.htm, YILDIRIM, Murat. “Uluslararası Son Gelişmeler Işığında Denetçinin Bağımsızlığı, 3568 Sayılı Yasa ve Türkiye’deki Durum”, e-Yaklaşım Dergisi, sayı 28, Kasım 2005.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Statement>,

[Auditing Standards No. 99: Consideration of Fraud#Requires the auditor to use t](#)

he information gathered to identify risks that may result in a material misstatement.

<http://www.aicpa.org/storage/Resources/Standarts/DownloadableDocuments/AU-00150.PDF>, ‘Generally Accepted Auditing Standarts.

DİĞER YAYINLAR

ACFE, “**2008 Acfe Report to the Nation of Occupational Fraud&Abuse, Association of Certified Fraud Examiners**”, Austin, USA 2008.

ACFE, “**2010 Acfe Report to the Nation of Occupational Fraud&Abuse, Association of Certified Fraud Examiners**”, Austin, USA 2010.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, ‘**Bankalarda Bağımsız Denetimi Gerçekleştirecek Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik**’, 1.Kasım.2006, Sayı 26333, Madde 5.

Deloitte Forencis Center, A Review of SEC Enforcement Releases, 2000-2006, Deloitte Development LLC: 2007.

IFAC, Uluslar arası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IIASB), “**Handbook of International Auditing, Assurance and Ethics Pronouncements**”, 2007.

PWC, “**Ekonomic Crime: People, Culture& Controls, The Global Ekonomic Crime Surveys- 2007 Turkey**”, İstanbul.

Resmi Gazete; BDDK, Bağımsız Denetim, 1.Kasım.2006, md.5.

Sermaye Piyasalarında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, 25.10.2009, Sayı:27387, Seri X, No:25.

Sermaye Piyasası Kurulu, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, Seri: X, No: 22, 12/06/2006 tarihli ve 26196 sayılı mükerrer Resmi Gazete, m.4/b.

Sermaye Piyasası Kurulu, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, Seri: X, No: 22, 08.02.2007 tarihli Resmi Gazete.

SPK, SeriXI, No:25 Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ, 15.11.2003 tarih ve 25290 no'lu mükerrer sayılı Resmi Gazete.

Sarbenes Oxley Act of 2002

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, **“Stoklara İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı (TMS2) Hakkında Tebliğ”** Sıra No: 3, 31.12.2009.

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, **“Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalara İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 8)Hakkında Tebliğ”**, Sıra No: 5.

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, Uluslar arası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/IAS) İle Uyumlu TMS, TMSK Yayınları, Ankara- 2009.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, Madde 29, Haksız Tahrik.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, Madde 209, İçtihat.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, Madde 211, İçtihat.

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, Madde 175, Muhasebe Usulünü Seçmekte Serbestlik.

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, Madde 219, Kayıt Zamanı.

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, Madde 257, Diğer Ödevler.

193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, Madde 39, İşletme Hesabı Sırasında Ticari Kazancın Tesbiti.

EK 1

ETKİLİ BİR DENETİM ÇALIŞMASININ TESPİTİ İÇİN HALKA AÇIK ŞİRKETLERE UYGULANAN ANKET ÇALIŞMASI

Dünyada peş peşe yaşanan şirket skandalları ve bu skandalların küresel ölçekte etkili olması işletmelerin, bağımsız denetim kuruluşlarının ve bu kuruluşları denetleyecek olan düzenleyici ve denetleyici kurumların bir takım yeni düzenlemeler yapmasına sebep olmuştur. Bu anket çalışması ile muhasebe hata ve hilelerinin önlenmesinde bağımsız denetim kuruluşlarının rolü ve etkinliğinin tespiti amaçlanmıştır.

Bu anket formu üzerine isim yazmanıza gerek yoktur. Ankete iştirak edenlerin, ismi ve çalıştıkları kurum gizli tutulacaktır. Anket sonuçları sadece akademik amaçlarla kullanılacak olup herhangi bir ticari faaliyette kullanılmayacaktır.

Ankette 47 adet soru bulunmakta olup, bütün soruların tek bir cevapla cevaplanması ve soruların atlanmadan cevaplanması çalışmanın etkinliği açısından önem taşımaktadır. Katkılarınız için teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Ekrem YILDIZ

Tuba DERYA BASKAN

1- Kaç yıldır firmanız faaliyet halindedir?

- a ()3 yıldan az
- b () 3-5 yıl
- c () 5-10 yıl
- d ()10-15 yıl
- e ()15 yıl ve üstü

2- Mesleki ünvanınızı işaretler misiniz?

- a ()Yönetim Kurulu Başkanı
- b ()Yönetim Kurulu Üyesi
- c () Genel Müdür
- d () Genel Müdür Yardımcısı
- e ()Birim Müdürü
- f ()Birim Müdür Yardımcısı
- g ()Diğer(Lütfen belirtiniz

3- İşletmeniz halka açıklık oranı nedir?

a() %1-%9

b() %10-%19

c() %20-%29

d() %30-%39

e()%40-%49

f()%50 ve üzeri

4- İşletmenizde çalışanların sayısı hangi aralık içinde yer almaktadır?

a()1-49 kişi

b() 50-199 kişi

c() 200-499kişi

d() 500 ve üzeri

5- Şirketiniz kaç yıldan beri bağımsız denetim hizmeti almaktadır?

a()5'den az

b()5-10

c()11-15

d() 16-20

e()21 ve üzeri

6- Firmanız daha önce hata ve hilelerin bulunmasından kaynaklı ceza aldı mı?

a()Evet

b()Hayır

7- Eğer cevabınız evet ise kaç defa ceza almıştır?

a()5'den az

b()5-10 arası

c()10-15 arası

d()15-20 arası

e() 20 ve üzeri

8. Finansal tablolarda hata ve hilelerin önlenmesi için kullanılan araçları önem sırasına göre sıralayınız.

(Çok önemli.....7. Çok Önemsiz)

		1	2	3	4	5	6	7
a	İç denetim							
b	İç kontrol							
c	Bağımsız denetim							
d	İhbar hatları							
e	Tesadüf							
f	Özel hata ve hile inceleme							
g	Diğerleri							

9. Varlıkların kötüye kullanılmasının hata ve hilelerin önlenmesi için kullanılan araçları önem sırasına göre sıralayınız.

(Çok önemli.....7. Çok Önemsiz)

		1	2	3	4	5	6	7
a	İç denetim							
b	İç kontrol							
c	Bağımsız denetim							
d	İhbar hatları							
e	Tesadüf							
f	Özel hata ve hile inceleme							
g	Diğerleri							

10. Haksız edinimlerde hata ve hilelerin önlenmesi için kullanılan araçları önem sırasına göre sıralayınız.

(1. Çok önemli.....7. Çok Önemsiz)

		1	2	3	4	5	6	7
a	İç denetim							
b	İç kontrol							
c	Bağımsız denetim							
d	İhbar hatları							
e	Tesadüf							
f	Özel hata ve hile inceleme							
g	Diğerleri							

11. Finansal tablolardaki hile şekilleri en çok nerede görüldüğünü önem sırasına göre sıralayınız.

(1. Çok önemli.....6.Çok Önemsiz)

		1	2	3	4	5	6
a	Gizlenen borç ve yükümlülükler						
b	Fiktif gelirler						
c	Varlıkları yanlış değerlendirilmesi						
d	Eksik, yanlış ya da hatalı açıklamalar						
e	Dönemsel farklılıklar						
f	Diğer hileler						

12. Bağımsız denetim kurumların işletmelerde hata ve hilelerin ortaya çıkartılmasında kullandığı teknikleri önem sırasına göre sıralayınız.

(1. Çok önemli.....8.Çok Önemsiz)

		1	2	3	4	5	6	7	8
A	Fiziki İnceleme ve Fiziki Sayım (Envanter) Tekniği								
B	Müşteri İşletmeyi Gözlemleme Tekniği								
C	Göz Atma Tekniği								
D	Soruşturma Tekniği								
E	Belgelerin İncelenmesi Tekniği								
F	İlgili Hesaplar Arasında İlişki Kurma ve Karşılaştırma								
G	Revizyon Tekniği								
H	Bilgisayar Destekli Denetim Yöntemleri								

13. Bazı büyük şirket skandalları neticesinde bağımsız denetim kurumlarının denetimin etkinliğini artırmak için değerlendirme yaparsanız aşağıdaki unsurları önem sırasına göre nasıl değerlendirirsiniz?

(Çok önemli.....8.Çok Önemsiz)

		1	2	3	4	5	6	7	8
A	Denetçi Rotasyonu								
B	Müşteri İşletmenin Önceki Denetçisinden Bilgi Edinme								
C	Muhasebe Standartlarına Olan Bağlılık								
D	Müşteri İşletmenin Ayrıntılı İncelenmesi								
E	Hile Önleme Programları								
F	Meslektaş İncelemesi								
G	Hileye Duyarlılık Analizi								
H	Zarar Gören Müşterinin Kusurunun incelenmesi								

		Çok Önemli	Önemli	Değil	Ne Önemli Ne de Önemli	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil
	BAĞIMSIZ DENETİMİN ETKİNLİĞİ VE SORUMLULUĞU						
14.	Etkin bir denetim çalışmasının, hata ve hilelerin bulunmasında rol oynaması						
15.	Bağımsız denetçinin denetim standartlarını yeterince kavraması						
16.	Bağımsız denetçinin gerekli mesleki özeni gösterip göstermediği konusunda uzmanlaşmış bir denetçi tarafından denetlenmesi						
17.	İşletmelerin finansal tablolarındaki bilgilerinin (dipnot, fatura, senet) açık, şeffaf ve doğrulanabilir olması						
18.	Hata ve hilelerin önlenmesinde ve raporlanmasında , 'makul güvence vermek' çerçevesinde bağımsız denetçinin sınırlı bir sorumluluğu bulunmalı						
19.	Müşteri işletmede bulunan her türlü hata ve hilelerinin işletme yönetimine bildirilmesi						
20.	Bağımsız denetim kurumunun müşteri işletmenin hedeflerine yeteri kadar cevap verebilmesi						
21.	Denetlenen şirketin etkin bir muhasebe ve iç denetim biriminin olması						
22.	Bağımsız denetim kurumlarının iç denetim biriminin çalışmalarından yararlanmasına olanak sağlaması						
23.	Önemli hesap gruplarındaki (kasa, bankalar vb.) denetim çalışmalarında iç denetim biriminin çalışmaları ile bağımsız denetim kurumlarının birlikte çalışması						
24.	Yapılan iç denetim birim çalışmalarının bağımsız denetim kurumlarına yardımcı olması						
25.	Her bir denetim aşamasında, denetim ekibi sorumlusunun ayrıntılı incelemesi						
26.	Müşteri işletmenin istediği denetim çalışmasının maliyetinin beklenen faydadan düşük olması						
27.	Denetimin tamamlama aşamasında denetçi görüşünün, denetim ekibinde görevli olmayan başka bir sorumlu ortak baş denetçi tarafından gözden geçirilmesi						
28.	Hata ve hilelerin önlenmesinde, yasal yaptırımların bulunmasının önemi						
29.	İflas, borçluluk ve devir hallerinde, bağımsız denetim firmaları ile sözleşme yapılması, adli mercilerin işletmelere olan güvenin artması						
30.	Hukuki sorumluluklar arttıkça müşteri işletmenin bağımsız						

	denetim kurumlarına olan güveni artmakta					
31.	Hukuki sorumluluk düzeyindeki artışın, bağımsız denetim kurumlarının daha düzenli, kapsamlı ve doğru çalışmalar yapmasını sağlaması					
32.	Yasal bir yaptırımın olması, hata ve hilelerin bulunmasında rol oynar					
33.	Denetim çalışmaları ile ilgili yapılan yasal yaptırımların yeterli olması					
34.	Bağımsız denetim kurumlarının yeni bir denetim işini kabul etmesinden önce müşteri işletmenin çalıştığı önceki denetçiyle görüşerek bilgi toplanması					
35.	Denetim ekibini oluşturan her bir kişinin, belli zaman dilimi aralığında rotasyona tabi tutulması					
36.	Bağımsız denetçiler ile işletmeler arasında oluşan ahbab ilişkisinin, hata ve hilelerin bulunmasında olumlu rol oynaması					
37.	Bağımsız denetim işletmede çalışan yöneticilerin itibarını ve güvenilirliğini artırmada etkili olması					
38.	Denetçinin kişilik özelliklerinin denetim mesleğinin gerekliliklerine uygun olması					
39.	Denetçilerin mesleki açıdan yeterli bilgi birikimine sahip olması					
40.	Denetçilerin daha önce yapmış olduğu denetim çalışmalarının olması					
41.	Bağımsız denetim kuruluşlarının yapması gereken müşteri işletmedeki her işlemi incelemek yerine belli başlı işlemleri incelemek					
42.	Yaşanan şirket skandalları sonrasında çıkartılan yeni denetim düzenlemelerinin, kaybedilen güvenin kazanılmasında etkili olması					
43.	Yasaların bağımsız denetim kuruluşlarına sağladığı sorumluluk ortamı, denetimin tam olarak yerine getirilmesini sağlamakta					
44.	Denetim faaliyetlerinde yer alan denetim rotasyonu sayesinde hileli finansal raporlamalarda azalmanın olması					
45.	Denetçilerin temel sorumluluğunun hileli finansal tabloları önlemek olması					

46.	Yasaların bağımsız denetim kuruluşlarına yönelik hazırladığı sorumluluk ortamının denetim mesleği açısından gerekliliğinin olması					
47.	Yaşanan skandallar neticesinde azalan güvenin artırılmasına yönelik yeni yasal düzenlemelerin alınması					

Ek 2

FİNANSAL TABLOLARDAKİ HİLE RİSK TÜRLERİ

SAS No:99'a göre hileli risk faktörleri hileli finansal raporlama ve varlıkların kötüye kullanılması şeklinde gösterilmektedir. SAS No:82'de ise hileli risk faktörleri daha ayrıntılı ele alınmakta beş kategoride ve 40 farklı örnekle gösterilmektedir. Yine buradaki risk grupları hile üçgeni içerisinde ele alınmaktadır. Aynı zamanda bu hile riskleri hilelerin varlığını kesin göstermemekle birlikte, denetçilerin dikkatlerinin çevrileceği alanları göstermektedir.(Rezaee, 2002, s.99-103; AICPA; Özbirecikli vd, 2005, s.75).

Örgütsel Yapı İle İlgili Risk Faktörleri

- 1- Üst yönetimin yüksek otoriter yapısı
- 2- Yönetim kurulunun etkisizliği
- 3- Hisse senedi fiyatları ya da kazançlarındaki hedeflere bağlı olarak üst yönetim için tazminat
- 4- Denetim komitelerinin beceriksiz, yetersiz, işlevsiz olması ya da var olmaması
- 5- Aşırı derecede karmaşık örgüt yapıları
- 6- Sıklıkla değişen organizasyonlar
- 7- Üst yönetimin tecrübesizliği
- 8- Üst yönetimin gözetim eksikliği
- 9- Kurumsal yönetimin etkin bir şekilde yerleşmemesi
- 10- Yönetimin etkisizleştirilmesi
- 11- Baskıcı yönetim
- 12- Bağımsız denetim kurumunun çok sık değiştirilmesi
- 13- İç denetim fonksiyonunun etkisizleştirilmesi ya da hiç var olmaması
- 14- Kurumsal davranışların olmaması
- 15- Etkisiz liderler
- 16- Çalışanların eksik değerlendirilmesi
- 17- Şirketlerin aşırı büyük olması
- 18- Şirketlerin kilit noktalarında bulunan deneyimsiz ve yetersiz kişiler

- 19- Denetim komitesi ve bağımsız denetim kurumu arasında etkisiz ya da hiç olmayan iletişim
- 20- Denetim komitesi ve bağımsız denetim kurumlarının az görüşmesi ya da hiç görüşmemeleri
- 21- İç ve dış denetçilerin arasındaki uyum ve anlaşmanın eksikliği
- 22- Bağımsız denetçilerle yönetimin işbirliğine isteksiz olması
- 23- Danışmanların işletmede çok olması
- 24- İşletmelerin belirtilen amaçları çerçevesinde birçok farklı bankaların kullanılması
- 25- Şirket politikalarının yönetimin raporlama ihlali için etkisiz olması
- 26- Şirket yönetiminin içinde var olan çıkar çatışmaları
- 27- Yönetim kurulu üyeleri yüksek finansal yüzdelerine sahip oranlarla ilgili kalemlere ilgilenmekte
- 28- Performansa dayalı teşvik planlarından türetilen önemli yönetim ödenekleri
- 29- Az performansında yönetimin iş tehdidi
- 30- Finansal raporlama karşısında yönetimin yanlış tutumu
- 31- Personel davranışlarındaki anormallikler
- 32- İç kontrol ve yönetim politikalarına karşı davranılan gevşek politikalar
- 33- Bütün iş dünyasında yönetimin kötü ünü
- 34- Yönetim ve bağımsız denetçilerin arasında sıklıkla görülen çekişmeler
- 35- Bir ya da iki fazla hırslı kişiler tarafından şirketler üzerinde kurulan hâkimiyet
- 36- Ahlaki karakteri düşük yöneticiler
- 37- Fazla açgözlü olan yöneticiler
- 38- Ödeme detaylarındaki başarısızlıklar
- 39- Üst düzey yöneticilerin arasındaki entrikalar
- 40- Kilit noktalardaki yöneticilerin şirket sistemlerini değiştirmek için istekleri
- 41- Şirket içindeki çıkar çatışmaları
- 42- Yöneticilerin denetçiler üzerindeki aşırı baskısı

- 43- Ülkelerdeki önemli düzenleyici kuruluşların şirket hakkındaki görüşleri
- 44- Denetçilerin şirket sorunları ile ilgili araştırma yaparken yöneticilerin kaçamak yanıtları
- 45- Yöneticilerin şimdiki veya önceki denetçilerle var olan gergin ilişkileri
- 46- Denetçilerin gerekli yerlerden bilgi alabilmesine resmi ya da gayri resmi yönden engel olunması
- 47- Denetim raporları verilmesi için denetçiler üzerinde var olan gereksiz zaman zorlaması
- 48- Üst yönetim, yönetim kurulu üyelerinin ve danışmanların sık değişmesi
- 49- Yöneticilerin kanun koyuculara saygısız davranması
- 50- Yönetimin belli hataları zamanında düzeltmemesi

Mali Durum İle İlgili Risk Faktörleri

- 1- Gerçekçi olmayan kazanç belirtisi
- 2- Gerçekçi olmayan büyüme hedefleri
- 3- Çok karmaşık ticari işlemler
- 4- Finansal açıdan alışılanın dışında olan hızlı büyüme
- 5- Alışılanın dışında olan sonuç ve eğilimler
- 6- Ağır yatırım ya da kayıplar
- 7- İşletme sermayesinin yetersizliği
- 8- Bir ya da iki ürün, müşteri ve faaliyetlerin aşırı vurgulanması
- 9- Şiddetli eskimeler
- 10- Aşırı yüksek borç
- 11- Yeni iş ya da ürün üzerinden aşırı büyüme
- 12- Kredinin kolay verilmemesi ve yüksek faiz oranları kredi kazanmanın yeteneğinin azaltılması

- 13- Finansal kazançların büyümesine rağmen bunun kazançlara ya da öz kaynaklara yansımaması
- 14- İşletmenin faaliyetlerinin devam edebilmesi için fazla sermayenin bulunması için baskılar
- 15- Alacakların tahsillerinin zorlaşması
- 16- Kazançlarda, kalitede ve miktarlarda gözle görülür bir şekilde bozulma
- 17- Uzun dönem finansal kayıplar
- 18- Küçük ödemelerle genellikle yüksek kazançlar
- 19- Özellikle pay sahipleri ile yöneticiler arasındaki önemli davalar
- 20- İşletmenin zorunlu olduğu yükümlülüklerini yerine getirmede yan desteğe ihtiyaç duyması
- 21- Dış kaynaklara aşırı bağımlılık
- 22- Nakit parada ya da nakit akışındaki sıkıntı
- 23- Sürekli olarak kriz ortamının var olması
- 24- Önemli yatırımların birçok kez kaybedilmesi
- 25- Kazançlardaki ya da şirketlerin Pazar paylarında var olan beklenmedik keskin düşüşler
- 26- Gerçekçi olmayan bütçe baskıları
- 27- Kazançlara bağlı olarak kazanılan primlerin finansında sıkıntı olması
- 28- Bilânço dışı önemli yükümlülükler
- 29- Rezervlerin tahsilinin yetersizliği
- 30- Şirket faaliyetlerinin devamlılığı konusunda duyulan önemli kuşkular
- 31- Önemli denetim işlemlerinin var olması
- 32- Önemli büyüklükte olan karmaşık işlemlerin 'özün önceliği kavramı'ni kullanarak yılsonunda yapılması
- 33- İşletmelerin durumu kötü olsa bile, yönetimin önemli işletme borçlarını garanti etmesi

Ekonomi ve Endüstri İle İlgili Risk Faktörleri

- 1- Yetersiz çalışma koşulları
- 2- Geçici sanayilere yapılan önemli yatırımlar
- 3- Değişen teknoloji ile ürünlerin modasının geçmesi
- 4- Düzenleyici kuruluşlar tarafından açılan ya da daha önce açılmış olan soruşturmalar
- 5- Denetim komitesinin soruşturmasının uygunsuz zamanda raporlanması
- 6- Rakip işletmelerin başarısızlıklarından sektörün etkilenip, küçülmesi
- 7- Yükselen faiz oranları
- 8- Bir takım sert kısıtlamalarla yapılan kredi anlaşmaları
- 9- Şirket evliliklerindeki sıkıntılar
- 10- Bilgisayar faaliyetlerinin çok olması
- 11- Olağandışı yapılan yılsonu işlemleri
- 12- Piyasada çok fazla aynı sektörde olan işletmenin olması doyuma yol açarak, kar marjının düşmesine neden olmakta
- 13- Denetim sırasında bir takım girdiler düzeltiliyorsa
- 14- Denetçilere son dakika bilgi ulaştırılması
- 15- Yetersiz muhasebe bilgi sistemleri
- 16- Denetim işlemlerinin zor olması
- 17- İdari merciler tarafından hesap bakiyelerinin belirlenmesi
- 18- Önemli yeni ürün ve hizmetlerin tanıtımı
- 19- Şirket karlılıklarındaki tutarsızlık
- 20- Şirket faaliyet sonuçlarının makro ekonomik endüstrilerdeki tutarsızlık
- 21- Olağanüstü ve önemli sözleşme taahhüdü
- 22- Yatırımcıların bütçelerdeki yüksek beklentileri
- 23- Yönetimin hileli finansal raporları gözden kaçırmaması ya da görmek istememesi
- 24- Yönetimin düzensizlikleri yok sayması

- 25- Yöneticiler ile idari çalışanlar arasında motivasyon düşüklüğü varsa
- 26- Şirket cirosunun özellikle üst yönetim tarafından yükseltilmesi
- 27- Kazançların oranının artması
- 28- Yöneticilerin sinirli ve agresif davranışları
- 29- Özellikle üst yönetimin maaşlarının karlılıkla orantılı artışı
- 30- Yasal koşullardaki zıtlıklar
- 31- Gereksiz ve yüksek iş risklerine girme
- 32- İthalattaki düşük fiyattan oluşan rekabet
- 33- Olumlu yüksek kapasite tarafından oluşan yüksek kapasite
- 34- Ürün çeşitlendirmesinden olan bir çok girişimden elde edilen spekülatif kazançlar
- 35- Üretim döngüsü ve iş akışının uzunluğu
- 36- Borçların ödenmesinde toleransların azaltılması
- 37- Stok hareketlerindeki belirsiz konular
- 38- Maliyet ve giderlerin azaltılarak yansıtılması
- 39- İşletmelerin finansal istikrarlığının ve karlılık oranının yeni muhasebe teknikleri, sözleşmelerin ve yasal düzenlemeler sebebiyle azalması

Varlıkların Kullanılmasındaki Risk Faktörleri

- 1- Nakit paranın elde çok bulunması
- 2- Yüksek değerli çok talep edilen ve küçük hacimli stoklar
- 3- Kolay paraya çevrilebilen varlıklar
- 4- Sahibi belli olmayan, pazarlanabilir ve küçük hacimli duran varlıklar

Kontrolle İlgili Risk Faktörleri

- 1- İşletme sahiplerinin ve yöneticilerin gözetimi uygun yapamaması
- 2- Görev dağılımının iyi yapılmaması
- 3- Kayıtların kolaylıkla zimmete geçebilecek varlıklarda iyi yapılmaması
- 4- İşletmede bulunan nakit paranın, yatırımların, stoklar ve duran varlıkların iyi korunmaması
- 5- Yapılan faaliyetlerin belgelerinin düzgün ve sıralı hazırlanmaması
- 6- Önemli kontrol fonksiyonlarında bulunan personelin izin kullanmaması

EK 3

SERMAYE PİYASASINDA 2013 YILI İTİBARIYLA BAĞIMSIZ DENETİM HAKKINDA TEBLİĞDEKİ DEĞİŞİKLİKLER

2006 yılı Seri X No:22 sayılı Sermaye Piyasasında bağımsız denetim standartları hakkında tebliğin üçüncü kısmının 6.maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkraları aşağıdaki gibi değiştirilmiştir.

6.3. Bağımsız dış denetleme ile ilgili diğer düzenlemeler

6.3.1. Devlet bakanlığı yönetmeliği

6.3.1.1. Sigorta ve Reasürans Şirketlerinin bağımsız dış denetim kuruluşlarınca denetlenmesi hakkında yönetmelik

4/6/1996 tarihli ve 22656 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan; "SİGORTA VE REASÜRANS ŞİRKETLERİNİN BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM KURULUŞLARINCA DENETLENMESİ HAKKINDA YÖNETMELİK"; 8/9/2003 tarihli ve 25223 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan "SİGORTA VE REASÜRANS ŞİRKETLERİNDE BAĞIMSIZ DENETİM YAPILMASINA İLİŞKİN YÖNETMELİK" ile yürürlükten kaldırılmıştır.

**6.3.2. BAĞIMSIZ DENETİME TABİ OLACAK ŞİRKETLERİN
BELİRLENMESİNE DAİR KARAR**

(23/1/2013 tarihli ve 28537 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.)

BAKANLAR KURULU KARARI

Karar Sayısı: 2012/4213

Ekli "Bağımsız Denetime Tabi Olacak Şirketlerin Belirlenmesine Dair Karar"ın yürürlüğe konulması; Maliye Bakanlığının 29/11/2012 tarihli ve 1786 sayılı yazısı üzerine, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 397 nci maddesine göre, Bakanlar Kurulu’nca 19/12/2012 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Amaç ve kapsam

MADDE 1- (1) Bu Kararın amacı, 13/1/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 398 inci maddesi kapsamında denetime tabi olacak şirketlere ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Tanımlar

MADDE 2- (1) Bu Kararda geçen;

- a) Kurum: Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunu,
- b) Şirket: 6102 sayılı Kanunda düzenlenen sermaye şirketlerini,
- c) TMS: Türkiye Muhasebe Standartlarını, ifade eder.

(2) Bu Kararda tanımı bulunmayan terimler TMS'deki anlamlarıyla kullanılmıştır.

Bağımsız denetime tabi olacak şirketler

MADDE 3- (1) Tek başına veya bağlı ortaklıkları ve iştirakleriyle birlikte aşağıdaki üç ölçütten en az ikisini sağlayan şirketler ile ekli (I) sayılı liste kapsamında

yer alan şirketler, 6102 sayılı Kanun ile 26/9/2011 tarihli ve 660 sayılı Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname hükümleri çerçevesinde bağımsız denetime tabidir:

- a) Aktif toplamı yüzellimilyon ve üstü Türk Lirası.
- b) Yıllık net satış hasılatı ikiyüzmilyon ve üstü Türk Lirası.
- c) Çalışan sayısı beşyüz ve üstü.

(2) Ekli (II) sayılı liste kapsamında yer alan şirketler, tek başına veya bağlı ortaklıkları ve iştirakleriyle birlikte listede belirtilen sınırlamalar dikkate alınarak, 6102 sayılı Kanun ile 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümleri çerçevesinde bağımsız denetime tabidir.

(3) Ekli (I) sayılı liste kapsamında yer alanlar hariç olmak üzere 24/11/1994 tarihli ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanuna tabi kuruluşlar ile ekli (II) sayılı listenin yedinci sırası kapsamına giren kuruluşlar hariç olmak üzere sermayesinin en az % 50 ve daha fazlası Devlete, il özel idarelerine, kanunla kurulmuş vakıflara ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait olan şirketler bu Kararın kapsamı dışındadır.

Uygulamaya ilişkin esaslar

MADDE 4- (1) Şirketler, bu Kararda belirtilen üç ölçütten en az ikisinin sınırlarını art arda iki hesap döneminde aşmaları durumunda müteakip hesap döneminden itibaren bağımsız denetime tabi olur. Bağımsız denetime tabi şirketler, söz konusu ölçütlerden en az ikisine ait sınırların art arda iki hesap döneminde altında kalmaları ya da bir hesap döneminde söz konusu ölçütlerden en az ikisinin sınırlarının yüzde yirmi veya daha fazla altında kalmaları durumunda, müteakip hesap döneminden itibaren bağımsız denetim kapsamından çıkarılır.

2) Bu Kararda belirtilen üç ölçütten ikisinin sınırlarının aşılmamasının belirlenmesinde; şirketin aktif toplamı ve yıllık net satış hasılatı bakımından yürürlükteki mevzuat uyarınca hazırladıkları önceki yıllara ait (son iki yıldaki) finansal

tablolar, çalışan sayısı bakımından ise şirkette önceki yıllardaki (son iki yıldaki) ortalama çalışan sayısı esas alınır.

(I) SAYILI LİSTE

1) Sermaye Piyasası Kanunu uyarınca Sermaye Piyasası Kurulunun düzenleme ve denetimine tabi şirketlerden;

a) Yatırım kuruluşları,

b) Kolektif yatırım kuruluşları,

c) Portföy yönetim şirketleri,

ç) İpotek finansmanı kuruluşları,

d) Varlık kiralama şirketleri,

e) Merkezi takas kuruluşları,

f) Merkezi saklama kuruluşları,

g) Veri depolama kuruluşları,

ğ) Derecelendirme kuruluşları,

h) Değerleme kuruluşları,

ı) Sermaye piyasası araçları bir borsada ve/veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem gören anonim şirketler.

2) 19/10/2005 tarihli ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu uyarınca Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun düzenleme ve denetimine tabi şirketlerden;

a) Bankalar,

b) Derecelendirme kuruluşları,

c) Finansal holding şirketleri,

ç) Finansal kiralama şirketleri,

d) Faktoring şirketleri,

e) Finansman şirketleri,

f) Varlık yönetim şirketleri,

g) Finansal holding şirketleri üzerinde 5411 sayılı Kanunda tanımlandığı şekliyle nitelikli paya sahip olan şirketler.

3) 3/6/2007 tarihli ve 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu ile 28/3/2001 tarihli ve 4632

sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu kapsamında faaliyet göstermekte olan sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri.

4) İstanbul Altın Borsasında üye olarak faaliyet göstermesine izin verilen yetkili müesseseler, kıymetli madenler aracı kurumları, kıymetli maden üretimi veya ticareti ile iştigal eden anonim şirketler.

5) 10/2/2005 tarihli ve 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu hükümleri uyarınca anonim şirket halinde kurulan tarım ürünleri lisanslı depo şirketleri ile 11/8/1982 tarihli ve 2699 sayılı Umumi Mağazalar Kanunu hükümleri uyarınca anonim şirket şeklinde kurulan şirketler.

6) Ulusal karasal, uydu ve kablolu televizyon sahibi medya hizmet sağlayıcı şirketler.

(II) SAYILI LİSTE

1) Sermayesinin en az % 25'i kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına, sendikalara, derneklere, vakıflara, kooperatiflere ve bunların üst kuruluşlarına doğrudan veya dolaylı olarak ait olan şirketlerden aşağıdaki üç ölçütten en az ikisini sağlayanlar.

- a) Aktif toplamı kırkmilyon ve üstü Türk Lirası.
- b) Yıllık net satış hasılatı ellimilyon ve üstü Türk Lirası.
- c) Çalışan sayısı yüzyirmibeş ve üstü.

2) Yurt çapında günlük olarak gazete yayımlayan şirketlerden aşağıdaki üç ölçütten en az ikisini sağlayanlar.

- a) Aktif toplamı ellimilyon ve üstü Türk Lirası
- b) Yıllık net satış hasılatı yetmişbeşmilyon ve üstü Türk Lirası.
- c) Çalışan sayısı yüzyetmişbeş ve üstü.

3) Kaynak tahsisi içermeyen yetkilendirme sahibi şirketler ile çağrı merkezi şirketleri hariç olmak üzere, 15/1/2004 tarihli ve 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu, 5/11/2008 tarihli ve 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun 1525 inci maddesi kapsamında Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu denetimine tabi olan şirketlerden aşağıdaki üç ölçütten en az ikisini sağlayanlar.

- a) Aktif toplamı yetmişbeşmilyon ve üstü Türk Lirası.
- b) Yıllık net satış hasılatı yüzmilyon ve üstü Türk Lirası.
- c) Çalışan sayısı ikiyüzelli ve üstü.

4) 20/2/2001 tarihli ve 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu, 18/4/2001 tarihli ve 4646 sayılı Doğalgaz Piyasası Kanunu, 4/12/2003 tarihli ve 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu ve 2/3/2005 tarihli ve 5307 sayılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası

Kanunu ve Elektrik Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun uyarınca Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu düzenlemelerine tabi olarak faaliyet gösteren lisans, sertifika veya yetki belgesi sahibi şirketlerden (4046 sayılı Kanun hükümlerine tabi kamu iktisadi teşebbüsleri hariç) aşağıdaki üç ölçütten en az ikisini sağlayanlar.

- a) Aktif toplamı yetmişbeşmilyon ve üstü Türk Lirası.
- b) Yıllık net satış hasılatı yüzmilyon ve üstü Türk Lirası.
- c) Çalışan sayısı ikiyüzelli ve üstü.

5) Sermaye piyasası araçları bir borsada ve/veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem görmeyen ancak Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında halka açık sayılan şirketlerden aşağıdaki üç ölçütten en az ikisini sağlayanlar.

- a) Aktif toplamı onbeşmilyon ve üstü Türk Lirası.
- b) Yıllık net satış hasılatı yirmimilyon ve üstü Türk Lirası.
- c) Çalışan sayısı elli ve üstü.

6) Gayri faal olan veya faaliyetleri geçici olarak durdurulan veya iptal edilmiş olan (gerekli ana sözleşme değişiklikleri ve benzeri prosedür işlemleri henüz gerçekleştirilmemiş olanlar dahil) iştirak ve şirketler hariç olmak üzere, Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonunun (iştirakleri ile mülga 4389 sayılı Bankalar Kanunu ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu) kapsamında Fon tarafından denetimi ve yönetimi devralman şirketlerden aşağıdaki üç ölçütten en az ikisini sağlayanlar.

- a) Aktif toplamı yüzellimilyon ve üstü Türk Lirası.
- b) Yıllık net satış hasılatı ikiyüzmilyon ve üstü Türk Lirası.
- c) Çalışan sayısı beşyüz ve üstü.

7) 8/6/1984 tarihli ve 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamında faaliyet gösteren kamu iktisadi teşebbüsleri ve bağlı ortaklıkları ile sermayesinin en az % 50'si belediyelere ait olan şirketlerden aşağıdaki üç ölçütten en az ikisini sağlayanlar.

- a) Aktif toplamı kırkmilyon ve üstü Türk Lirası.
- b) Yıllık net satış hasılatı ellimilyon ve üstü Türk Lirası.
- c) Çalışan sayısı yüzyirmibeş ve üstü.

ÖZGEÇMİŞ

Tuba DERYA BASKAN, 1978 yılında Ankara’da doğdu. İlköğretimini ve liseyi Ankara’da bitirdi. 1995 yılında Eskişehir Anadolu Üniversitesinde İşletme eğitimine başladı. 1999 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Eskişehir Anadolu Üniversitesinde Pazarlama yüksek lisansı yaptı.

2003 yılında mezun olduktan sonra Kırıkkale üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2004 yılında Kırıkkale Üniversitesinde İşletme yüksek lisansına başladı. 2006 yılında “Kurumsal Yönetimde Güven ve Sigorta Şirketlerinde Uygulama” adlı tez çalışmasıyla mezun oldu. 2006 yılında aynı enstitüde doktora eğitimine başladı.

Tuba DERYA BASKAN halen aynı üniversitede çalışmakta, evli ve iki çocuk annesidir.

Adres: Kırıkkale Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Yahşihan/ KIRIKKALE

Mail: tdbaskan@gmail.com